

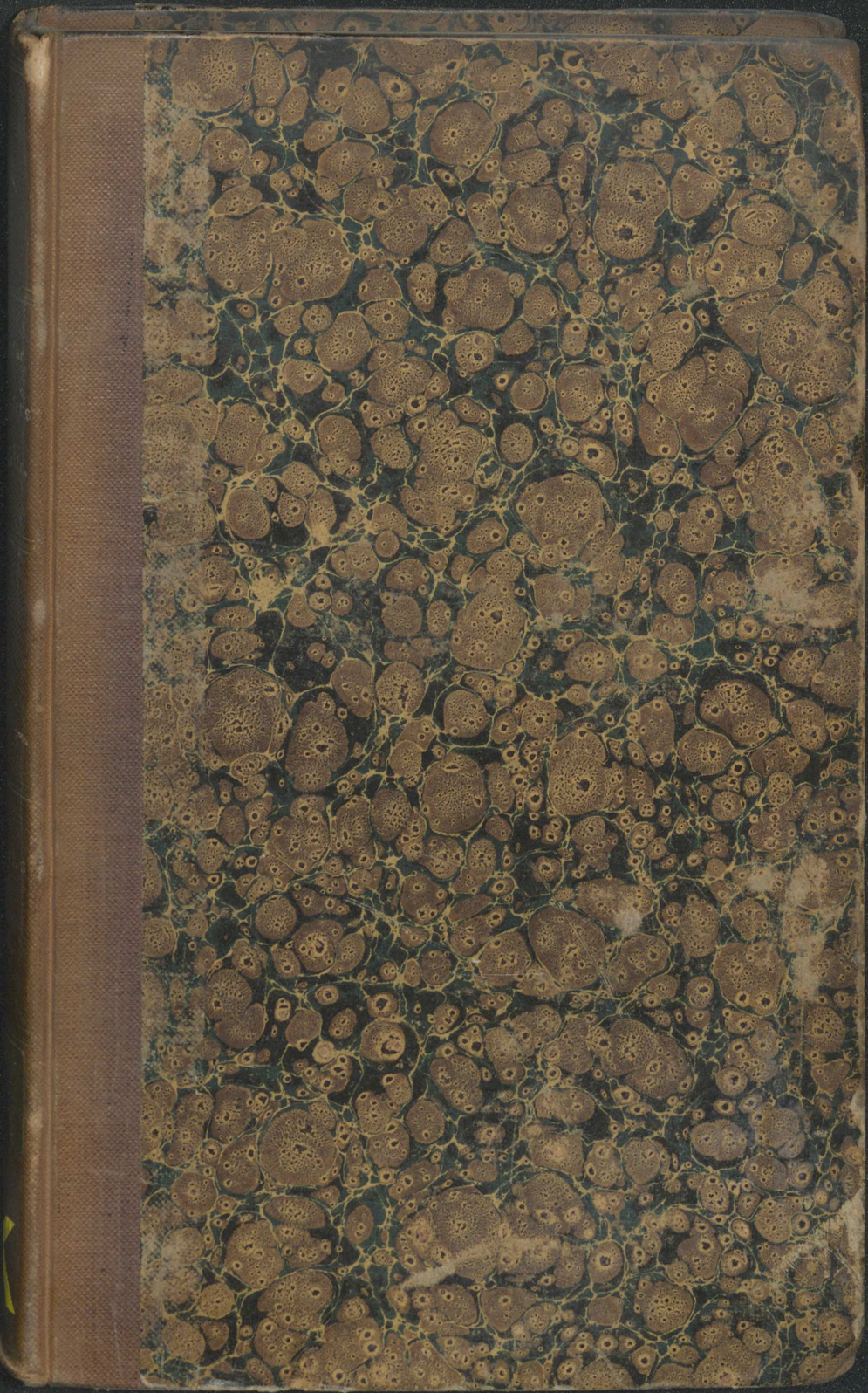
Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på
www.tekniskkulturarv.dk/about

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

Ch. 1. 1. 1.

T B 908 (489) Bid
1844. Bd. 18.

~~84-1-18.~~

Bidrag

til

Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand

i

oeconomist Henseende.

Foranstaltet, efter Kgl. Befaling, ved Landhuusholdningselskabet.

Attende Stykke,

Holbeks Amt.

Ved

Theodor Haase,

Gier af Hesselberggaard.

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

1844.

84-1-48

21010

III

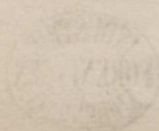
Handwritten text, possibly a title or description, appearing in two lines.

Handwritten text, possibly a name or date.

Handwritten text, possibly a name or date.

Handwritten text, possibly a name or date.

Handwritten text, possibly a name or date.

Solbeks Amt.

Beskrevet,

efter Opfordring af det Kgl. Landhuusholdnings-Selskab,

af

Theodor Hasle,

Gier af Hesselberggaard.

Kjøbenhavn.

Trykt hos J. D. Arvst, Bog- og Bodestrykker,
Vadstuesgade Nr. 121.

1844.

Collected by

William Brewster

from the collection of the Rev. Dr. J. C. Merriam

Exhibited to

the Academy of Natural Sciences

Philadelphia

June 10, 1881

Received of the

Academy

Forord.

I det jeg overgiver dette Skrift til offentlig Bedømmelse, maa jeg fremsætte, hvilken Tendents jeg bestandigt har antaget, at Beskrivelsen af Holbeks Amt maa have, — og jeg nødes saameget desto mere dertil, som jeg af Flere har hørt Anskuelse om den, der ere langt forskjellige fra mine. Amtsbeskrivelsernes Hensigt er at give Bidrag til en landoeconomisk Beskrivelse over hele Danmark, for at den, som det ærede Landhuusholdningselskab engang betroer dette Hverv, kan deri have Hjælpekilder, der kunne give ham et Overblik over de forskjellige Systemer og Fremgangsmaader, der i ethvert District ere de gængse.

Det kan da altsaa ikke være Hensigten, som Nogle synes at antage, at give en detailleret statistisk Beskrivelse eller en saadan over Landvæsenets Tilstand, at man deri kunde see, hvor stor enhver Gaard og ethvert Sogn er, hvorledes disses Jorder ere beskafne, hvorledes enhver Mand driver sit Avlsbrug, og hvilke Jortrin og Møngler de enkelte Agerbrug fremvise. Det er Hensigten med denne Beskrivelse at fremhæve det Characteristiske ved de landoeconomiske Forhold og Fremgangsmaader i Holbeks Amt; hvorledes enkelt Mand driver sin Bedrift, er ligegyldigt, og et odieust Arbejde havde det været, som jeg aldrig vilde have paataget mig, at fremvise personlige Misgreb.

Derfor har jeg stedsse stræbt at give en almindelig Skildring uden at gaae i det Specielle, for Exempel ved det første Afsnit om Jordbundens Bessaffenhed har jeg forsøgt at fremstille, hvorledes denne er i Almindelighed,

jeg er ikke gaaet fogneviis frem for at vise ubetydelige Uligheder, da jeg antager saadanne for ligegyldige efter denne Beskrivelses Diemed; der efter min Anskuelse kun maa betragtes som et Bidrag til en landoeconomisk Beskrivelse over hele Danmark; skulde i denne angives ethvert Sogns Jordbund, blev det et mageløst Værk, og med Hensyn til den Nytte, som det skulde have paa Landoeconomien, blev denne specificerede Beskrivelse ligegyldig. Beskrivelsen over Danmark skal have samme Tendents som Sinclair's over England: den skal fremstille, hvilke de Regler, Systemer og Fremgangsmaader ere, som følges i det danske Agerbrug, hvilke Erfaringer af Vigtighed der ere gjorte, og der skal vises, hvad Standpunct Landoeconomien har naaet hos os.

Enhver Læser vil efter det her Anførte danne sig et Begreb om Hensigten med Beskrivelsen over Holbeks Amt; endnu maa jeg kun bemærke med Hensyn til min Redaction af den, at jeg allerede i 1839 blev af det respective Landhuusholdningssekskab beæret med dette Hverv^{*)}, som jeg med Glæde paatog mig, i det Haab at kunne levere et fuldstændigt Værk; — men desoværre blev jeg skuffet i mine Forventninger, i det langt større Besværligheder have staaet mig i Veien, end jeg kunde have formodet, og som har gjort mig det umuligt at faae dette Skrift, som jeg ønskede det. Dog haaber jeg at have givet den, som det skal overdrages at beskrive Danmarks landoeconomiske Tilstand, et Bidrag, som kan være ham til Hjælp til at see vor landoeconomiske Udvikling, hvormange Mangler og Ufuldkommenheder det end kan have.

*) I 1839 gjorde jeg strax Reiser i Amtet, og derfor kan maaskee Noget have forandret sig paa flere Steder, efter at jeg var der, og maa jeg bede Læserne crindre, naar Bidragene bleve samlede.

Indhold.

Side

1. Hvorledes ere Jorderne beskafne? saavel Jordsmon som Underlag? høie eller lade? jævne eller bakkede? lide Jorderne af skadeligt Vand? kunne Vandingsenge anlægges?	1.
2. Findes der Kilder, Indsøer? Er Vandmassen i disse i de senere Aar aftagen betydeligen? Hvad menes Aarsagen dertil at have været? Har man udtørret Søer eller Moser?	4.
3. Hvorledes er Klimatet? tørt, fugtigt, koldt, luunt o. s. v.	5.
4. Hvorledes er Udskiftningen? Ere Jorderne meget udparcellerede? hvilke Følger har det havt? i Henseende til Folkemængde, Dykning, Tillæg af Kreaturer etc.?	8.
5. Jorddykningsmaader	19.
6. Sommerstaldfodring	46.
7. Gjødningsmidler	55.
8. Bruges Stude til Arbejde?	66.
9. Agerdykningsredskaber	68.
10. Er der raae eller uopdyrkede Jorder? optages disse til Dykning? paa hvad Maade? under hvilken Sædfølge? og med hvad Held? Har man, forsaavidt Opdykninger have været foretagne, uden at staa i Forbindelse med allerede organiserede Avlsbrug, brugt Heste eller Stude som Arbejdsdyr? og har man til Besætning fornemmelig valgt Hornkvæg eller Faar?	78.
11. Søger Agerdyrkeren at skaffe sig reen og god Saaesæd?	85.
12. Dyrses mindre almindelige Sædarter, Foder- eller Handelsplanter?	87.
13. Spores Sygdomme hos Kornet? Brand? Rust? Meeldug? m. Fl.? Har man paalidelige Erfaringer om Aarsagerne dertil eller om Midler derimod?	107.
14. Har man nogen bestemt Regel om den Grad af Modenhed, som Sæden bør have, naar den skal høstes, for at blive bedst Handelsvare?	114.
15. Hvorledes ere Kornvarerne beskafne? sørges der for deres Renhed? er der paatænkt nogen Foranstaltning til deres Tørring? til deres videre Forædling?	118.

16. Er Producternes Affætning forbunden med Vanskelighed, saasom af Mangel paa gode Torve eller Affætningssteder? . . . 121.
17. Dpgive Bønderne Wrret, eller holdes der over Markfred? reises nyt Hegn og vedligeholdes det Gamle? . . . 129.
18. I hvad Tilstand er Dværgavlen? saavel i Henseende til Dværgets Beskaffenhed, som Antal efter Gaardenes Areal? Give Malte-koer eller Fedeqvæg størst Fordeel? . . . 137.
19. Er Hesteavl i Til- eller Aftagende? Hvilke ere Marsagerne dertil? . . . 151.
20. Udbreder den flinuldebe Faareavl sig? Er Faarefoldning i Brug? Staldsodres Faarene nogetsteds? Er den indenlandske Faare-stamme i Til- eller Aftagende? . . . 157.
21. Udbreder Havedyrkningen sig? hvor store ere de Have, Bønderne i Almindelighed anlagge eller have anlagt? . . . 171.
22. Gives der i Egnen Skov, som kan afgive Brændeved og Gavn-tømmer? eller nye Skovplanter? Torvestær til eget Forbrug eller Salg? Tankes der paa Plantninger af vilde Træer, saavel til Hegn, som i sluttede Plantager paa 2, 3 til 4 Skjepper Land til Gavntræ og Brændsel? . . . 177.
23. Er Huusfliden i god Fremgang? Ere dens Frembringelser kun til egen Brug eller ogsaa til Salg? Hvoledes kunde Huusfliden opmuntres, for at Varerne kunne gaae i Handel? . . . 189.
24. Findes der udmærkede Agerdyrkere i Egnen? baade af større Godseiere og mindre Gaardeiere, i og udenfor Bondestanden? Hvad have de udrettet? . . . 193.
25. Er der noget oeconomicum Selskab i Amtet? . . . 195.
26. Er Eiendommens Pris i Stigen eller Falden? Findes arbejds-løse Mennesker? hvor stor er Arbejdslønnen? kunne Beboerne have Vinælingsveie udenfor Agerbruget? . . . 197.
27. Hvilke Dele af Landbruget fortjene efter Local- og Lidsomstæn-dighederne i Særdeleshed anbefaling? fortjener den animalske eller vegetabiliske Production Fortrinet? Af den første enten Dværg- eller Faareavl eller Hestepædræt? Hvilke Væxter enten til Sæd, Foder eller Handel kunne med mest Fordeel dyrkes? 199.
28. Gives der i Districtet noget Særegent, som for andre Egne kunde gavne til Efterfølgelse eller Advarsel? . . . 205.
29. Hvad ansees i Almindelighed for at kunne gavne Egnen med for-trinligt Hensyn til dens Localitet? . . . 210.

1.

Hvorledes ere Jorderne beskafne? saavel Jordsmon som Underlag? høie eller siede? jævne eller bakkede? lide Jorderne af skadeligt Vand? kunne Vandingsenge anlægges?

Jorderne i Ark og Skippinge Herreder, Meerløse, Tude og Løve Herreder udmærke sig ved stærk Kornproduction. Vel kan man endog i disse Dele af Amtet træffe paa flet Sæd, ja endog saa udyrkede Hedejorder; men i det Hele taget kan man sige om Jorderne i de nævnte Herreder, at de give god Sæd og rigeligen lønne det paa dem anvendte Arbeide.

Ved at beskrive Jordbunden kunne vi ikke gaae frem ved de nævnte Herreder, som er fleet ved Beskrivelsen af flere Aamter, at man i større Streg kan fremhæve et bestemt Jordsmon; thi her varierer den i den Grad, at man kan pløie en sandet Ager ved Siden af en leret, og kun paa enkelte Streg er en enkelt Jordart fremherskende. Langs med Stranden er det naturligt, at Sandet prædominerer, og dog træffe vi undertiden god leret Jord ogsaa der; et enkelt større Streg af skarp Beskaffenhed findes i Brejninge, Bjergsted, Lunssø og tildeels Jordløse og Holmstrup Sogne, dog finde vi ogsaa der pludselige Overgange til fortrinlige Jorder.

Efter al Sandsynlighed har Kystlandet længst været under Cultur, der findes ogsaa kun ubetydelige Skove; længere inde i Landet synes Jorden overalt at have været bedækket med Skove, og den største Part af Agerjorden der er vistnok gammel Skovgrund, hvoraaf meget for ikke mange Aar siden er blevet taget under

Plov. Derfor er det naturligt, at denne ikke overalt i Sædeproduction kan være hiin liig, men den oprindelige Bonitet staaer ikke tilbage, og vil derfor ved en god Cultur nok kunne drives til samme Udbytte.

Naar man skulde classificere Jordbunden, kunde den regnes til god Byggjord; Extremerne stærkt Leer og skarpt Sand ere i Dverfkorpen ikke hyppige, derimod en Blanding af Leer og Sand, hvori vel snart det ene og snart det andet kan være prædominerende, blandet med mere eller mindre Muld. Det er naturligt, at Dverfkorpen er af forskjellig Bonitet, da Jorden kun paa meget faa Steder er aldeles flad.

Odsherred og Derne adskille sig fra de ovenomtalte Dele af Amtet ved mindre Sædeproduction; men denne bør tildeels ogsaa betragtes som en Følge af mindre god Cultur, vi see ogsaa der Jorder, som ikke staae tilbage; dog findes der unægteligen ogsaa betydelige Strækninger af dem, hvor en god Cultur saa godt som Intet vil kunne udrette, og som vel ikke bør henligge, som de gjør, men hellere indtages til Skovplantning end anvendes til Agerbrug.

Ligesom Dverfkorpen er af meget forskjellig Bonitet, saaledes er Underlaget det ogsaa; paa mange Steder er det Leer og Leermergel, paa andre findes ogsaa Gruus eller Sand, endog Ahl. Underlagets Indflydelse paa Dverfkorpen viser sig ofte tydeligt; saaledes findes paa Samsø Pletter, som der kaldes Solsald, hvor Sæden aldeles bortvoksner, naar Sommerens Varme begynder og Tørke indfinder sig; der er Underlaget Sand blandet med Kalkdele. Ved Mergling har man villet forbedre dem, men hidtil Intet udrettet.

I en stor Deel af Amtet er Leermergel Underlaget, undertiden endog saa nær Overfladen, at den kan naaes med Ploven. Dette er vistnok et godt Underlag, dog gjør det mange Brakgrofter nødvendige; — ogsaa Underlaget viser bratte Overgange.

Uagtet vi i Holbøks Amt have temmeligt betydelige Heider (Veirhøi, Kloveshøi og Knosen), kan man dog langt fra sige, at Jorderne ere meget høie. Der findes næsten overalt smaa Bakker,

som lette Vandfalbet, men kun faa Steder ere de saa betydelige, at de lægge store Vanskeligheder for Jordens Bearbejdning; og det er en Særegenhed ved dem, at de i Almindelighed kun have et lidet Omfang. Kun sjældent ere Agerjorderne jævne i betydelig Udstrækning; hvor det er Tilfældet, er en stærk Grøftning nødvendig, og paa Hovedgaardene sørges ogsaa for, at Jorderne ere tørre. Bønderne derimod ville nødtigt grave, fordi de synes, at de derved spilde formegen Jord, tillige frygte Nogle for, at Gjødningsdelene skulde ved Vandet bortskylles i Grøfterne.

Uf Enge findes enkelte af større Udstrækning, saasom de saakaldte Namoseenge, Fridsholmen i Odsherred og Engene ved Tudeaa. Disse Enge staae for en Deel under Vand om Vinteren og Foraaret, og ere forsynede med gode Hovedvandafledninger, men kunne paa mange Steder trænge til en stærkere Grøftning. Flere mindre Enge findes næsten overalt i Amtet, og der vilde være flere deraf, dersom de ikke vare opskaarne til Tørv paa en ofte aldeles hensigtsløs Maade.

Vor Engdyrkning kan ikke roses, man lader sædvanligen Engene sørge for sig selv. De slaas aarligt een Gang, dernæst græsses de, saalænge Kreaturerne kunne gaar paa dem. At overrisle dem, kjende vi ikke, og efter den Underretning om dette Arbejde, som man kan skaffe sig af Skrifter om denne Gjensstand, synes Localiteterne virkelig ogsaa kun slet at passe derfor, da Agerjordens Hoidemaal kun sjældent er saadant, at den ikke vilde lide ved at der stemmedes for Vandet. Hvad der ogsaa ved de fleste større Engtræk vilde vanskeliggjøre en Overrisling, er at der ere flere Løds-eiere, som have Parter i dem, og hverken deres Enge eller Agerjorder ligge forholdsmæssigt lige høit. Dette er f. Ex. Tilfældet ved Namoserne; de ere gennemskaarne af en Aa, men af Engparterne ere nogle lavere end andre, ligesom og Agerjorden undertiden paa den ene Side hæver sig brat og paa den anden er saa flad, at den kun er lidet høiere end Flodemaallet i Aaen. Derfor høres de forskjelligste Yttringer, naar Taten er om stærkere Udgravninger af Aaen; ligesom ogsaa Vandmøllerne søge at hævde

deres Nettighed. Et almindeligt Overrislingsarbejde af alle Engene vilde vist hos flere Landmænd finde Forfægttere, men lige saa mange Modstandere. —

2.

Findes der Kilder, Indsøer? Er Vandmassen i disse i de senere Aar aftagen betydeligen? Hvad menes Aarsagen dertil at have været? Har man udtørret Søer eller Moser?

Efter den Beskrivelse, som vi i forrige Afsnit have givet over Jordbunden, hvilken vi have sagt er ujævn og bakket og af ulig Bonitet baade med Hensyn til Madjord og Underlag, er det naturligt, at der maa findes flere Kildevæld. Vi finde derfor ogsaa undertiden saa godt Vand i Vandstader, at det er tydeligt nok, at det er et Kildevæld, som man er truffet paa. — Af betydeligere Kilder findes to paa Veirhøi, hvoraf den ene endog driver en Vandmølle.

Uagtet der saaledes ikke i det Hele er Grund til at befrygte Vandmangel, vises der dog en stor Ligegyldighed af Flere for at have tilstrækkelige Vandingssteder. Saaledes har der paa mange Steder været betydelig Vandmangel i disse strenge Vintre; paa nogle Herregaarde ere Kærne blevne drevne tilvands til Vandinger i Markerne langt fra Gaardene, og Bøndernes Gadekær ere slupne i nogle Byer. Man skulde sandelig ogsaa, naar man reiser gjennem Landet, troe at Vand var ligesaa sjældent hos os, som i Arabiens Ørkner, naar man seer, at en heel Bondeby benytter sig af een eneste Vanding, som derfor stadigt har plumret og ureent Vand; Bonden vilde vinde meget ved at give sine Kreaturer godt Vand enten fra sin Brønd eller en egen Vanding, som kun blev benyttet af hans Heste, Kvæg og Faar.

Vandmassen er efter ældre Landmænds Opgivende ikke forandret, undtagen forsaavidt, at enkelte Moser eller Enge kunne være blevne udtørrede, der tidligere svømmede med Vand, og ligeledes at flade Agerjorder ere blevne udgravede; i de større Vandbeholdninger antages derimod Vandstanden at være den samme nu som før. Naar flere tørre Aar følge efter hverandre, er det naturligt, at Vandmassen tilsyneladende kan formindskes; men naar flere Aar, som de sidste fire, igjen bringe megen Bæde, synes den at stige til sit forrige Standpunkt, baade i større og mindre Vandbeholdninger.

Af Søer kunne vi nævne den store Tiisø, endvidere Bildsø, Stribsø, Frydendalsø, Klintesø; af Åløb findes flere ikke ganske ubetydelige, deriblandt udmærker sig især Halleby-Å, der gennemskærer den sydlige Deel af Amtet fra Øst til Vest. Den har sit Udspring i Sdderup Sogn og løber til Tiisø, hvorfra der igjen løber en Å (ogsaa kaldet Halleby-Å) til store Belt, hvor den taber sig i Sandet. — Flere mindre Åløb løbe mod Nord til Holbeks Fjord og Lammefjord, deriblandt Tudeåa.

Flere Udgravninger have fundet Sted endog i stor Maalestok; her maae vi især nævne Udgravningerne af Hallebyaa, hvorved de store Åmoser have vundet betydeligt, og i de sidste Aar Udgravningen af Bildsø, hvilken endnu ikke er fuldkommen færdig.

3.

Svovledes er Klimatet? tørt, fugtigt, koldt, lunnt o. s. v.?

Klimatet i Holbeks Amt har Intet ved sig, hvorved det væsentligen adskiller sig fra det øvrige Danmark; det lider ikke mere af

Tørke eller Uveir, men har maaskee snarere Fordele for det i enkelte Egne af Riget. Danmark er et saa lidet Land, at Veirliget ikke kan variere betydeligt, undtagen forsaavidt Beliggenheden kan gjøre Forskel, og derfor maa Sjellands Klimat have Fortrin for Jyllands, der er mere udsat for Vestenvinden, som der medbringer saltagtige Dunster, der ere skadelige for Vegetationen, — hvorimod Vinden allerede er noget brudt, naar den naaer os. Ifølge sin Beliggenhed er forresten Holbøks Amt især udsat for Nordvestvinden, der har sin frie Flugt over Rattegattet, men her er endog Forskel i Amtets forskjellige Dele; hvad der ligger nærmest Kysten er naturligviis mere udsat end Egnene længere inde i Landet, som tildeels ligge i Lø af Bakker og Skove.

Der gives Lande, der have et saadant Klimat, at man kan sige bestemt, til hvilken Tid hver Aarstid begynder, til hvilken Tid der falder Regn, og til hvilken der indtræffer Tørke; — et saadant Klimat have vi ikke i Danmark; det eneste Grundtræk ved det er en stor Uregelmæssighed og Ustadighed, saa at man hverken kan angive, naar hver Aarstid tager sin Begyndelse, eller hvad Veirlig denne sædvanligen medfører. Den ene Vinter kan være mild med Afverpling af svag Frost og Dø, den anden kan medbringe saa megen Frost og Sne, at vi have Glædeføre i to til tre Maaneder. Det ene Foraar kan være saa tørt, at Sæden vanskeligen kan komme op, det næste kan være saa vaadt, at Jorden vanskeligen kan behandles. Og naar begynder Foraaret? I 1840 havde vi tilsaet paa den Tid, da vi begyndte at saae i 1839; Græstiden regnes fra den 20de Mai, men i 1838 havde vi først Viregræs i Juni Maaned. Den ene Sommer kan være varm og tør, den næste vaad og kold, og Efteraarene ere lige saa afverplende.

Da Klimatet er saa uregelmæssigt og ustadigt, er det ogsaa naturligt, at det ofte pludseligt forandrer sig; det er ikke sjældent, at smukt Høstveir kan pludseligt afløses af en Regntid, og i det Hele kan Landmanden ikke efter Luftens Udseende slutte sig til den næste Dags Veir, — ofte kan der falde Regn om Natten, om ogsaa Aftenen har spaaet smukt Høstveir for den kommende Dag.

Da der er saa stor Afverpling og Foranderlighed ved Veirliget, saa at det ene Aar kan være tørt og varmt, og det næste vaadt og

koldt, er det vanskeligt at give det Benævnelse af tørt og luunt eller af vaadt og koldt. Denne kan det dog mindst tilkomme; thi var Klimatet saaledes, da vilde Sæden bedst lykkes paa Sandjorder, og vi see dog i det Hele, at de Jorder, der holde paa Bæden, give os bedst Sæd, om ogsaa et enkelt Aar kan gjøre Undtagelse.

Det er viensynligt af det hidtil Anførte, at vort Klimat paa Grund af sin Uregelmæssighed vanskeliggjør Landmandens Stilling: han kan ikke gjøre sikker Beregning over, hvor stor hans Arbeidskraft maa være, da han ikke veed, naar han kan begynde Markarbeidet, eller hvorlænge han kan vedblive dermed, hellerikke kan han vente nogenlunde stadige Indtægter; dog uagtet denne Mislighed ved det, synes det ikke at være Vegetationen ugunstig. Efter den Tilstand, hvori vort Agerbrug befindes, kunne vi ikke klage over Kornproductionen; der findes Egne, hvor Sæden falder fortrinlig, og i det Hele kunne vi ikke antage, at Sæden ikke vil kunne give godt Udbytte, naar Jorderne først have i længere Tid faaet en fortsat god Behandling; men at denne i Fortiden har manglet baade i dette Amt og i Danmarks øvrige Dele, vil Ingen kunne nægte, der kjender til vort Landvæsens tidligere Forhold.

Klimatet i Holbeks Amt har nogle Fordele for enkelte andre Egne af Danmark; saaledes kjende vi ikke til de jydsk Havguser, hellerikke er Stormen saa voldsom hos os som paa flere andre Steder. Hellerikke ere Skader, forarsagede af Hagel, almindelige; dog indtræffe de undertiden; saaledes faldt i Aaret 1835 en stærk Hagelbyge over en Deel skaaen Raps paa en Gaard i Nærheden af Kallundborg, og gjennempidskede den saaledes, at der næsten ingen Kjærne var levnet i den. Heldigviis var der kun een Dags Tærkning tilbage, da det vilde have været et betydeligt Tab for Rapsmarkens Eier, dersom Uveiret var kommet en Uge tidligere, det vilde i det Mindste have reduceret Udbyttet til en Fjerdedeel.^{*)} Og mærkeligt

^{*)} Var denne Hagelbyge kommet otte Dage tidligere, vilde den anrettet en Udslagelse af omtrent 1500 Rbd., dersom Skaden havde været lige stor over det Hele; deraf kan man see, hvor ønskelig Hagelassurance er. I Holsteen er der dannet et Selskab i den Anledning, som

var det, at Bygen ikke engang strakte sig over alle Gaardens Marker, og, saavidt vi kunde skaffe os Underretning derom, kun tilføiede den ovenanførte Raps Skade.

Endnu maae vi nævne en Mislighed ved vort Klimat, nemlig Nattefrost om Foraaret. Naar Sneee ikke bedækker Jorden, kan den ofte ødelægge megen Rug, da den begynder at vegetere ved Varmien om Dagen, og Rødderne lide, naar den øverste Skorpe optøer, medens de ere heftede i den dybere frosne Jord. Desuden er det naturligt, at en Plante ikke kan taale en daglig Omkiftning af Is og Frost. Er Jorden tør, er Skaden undertiden næsten for Intet at regne; saaledes havde vi i Aaret 1839 mellem sex og syv Uger Nattefrost og Solskin, men Jorden var tør, og vi fik fortrinlig Rug; i Aaret 1838 leed Vintersæden derimod betydeligt, da Jorden var fuld af Sneevand. — Ogsaa Engene lide ofte betydeligt ved Nattefrosten, hvor de ikke staae under Vand, og det er vel Grunden til, at de give godt, naar dette er Tilfældet om Foraaret. Paa Vaarsæden anretter den kun sjældent Skade, uagtet det dog undertiden skeer. At Klover og Græs ofte lide betydeligt ved den, er naturligt, saa at derved Græstiden kan blive meget sildig. —

4.

Hvorledes er Udskiftningen? Ere Jorderne meget udparcellerede? hvilke Følger har det havt? i Henseende til Folkemængde, Dyrkning, Tillæg af Kreaturer etc.?

Solbæks Amt skal være den første Egn i Danmark, i hvilken der af Private blev lagt Haand paa Udskiftningen *); det var derfor

omtrent er constitueret efter samme Grundsætninger, som det nu stiftede sjællandske Brandforsikringselskab; og om Hagelskade ogsaa kun sjældent indtræffer, kan man dog af det nævnte Exempel see, at den dog lettelig kunde bibringe en Landmand et søleligt Tab.

*) Saavidt jeg veed gjordes Begyndelsen med Frydenbahl Gods.

naturligt, at nogle Misgreb indsnæge sig, men da den største Deel af Amtet er Fæstegods, har der været Leilighed til at rette i det Mindste en Deel af disse, hvilket ogsaa er skeet paa flere Steder. Saaledes ere endnu i de senere Aar flere Gaarde blevne udflyttede, — saaledes er, for at anføre et Exempel, Udflytningen aldeles forandret med Byen Klint i Odsherred, hvor hver Mand paa forskjellige Steder havde faaet lige megen Jord, men nu blev den i 1839 udflyttet og tre Gaarde udflyttede.

Som Grunden til, at Udflytningen i det Hele er saa heldig, maa det antages at være, at største Delen af Bønderjorderne i Amtet er Fæstegods, og derfor har det været lettere at iværksætte en saa omfattende Foranstaltning, da een Mand forestod og ledede Sagen, end naar Jorderne vare Selveiendom; Bønderne vilde da have havt større Vanskelighed ved at være blevne enige og bekvemme sig til Udflytning, hvilken der i det Hele taget ikke er sparet paa; — vi kunne omtrent antage, at der er udflyttet fra de to Trediedele til de tre Fjerdedele af Gaardene i hvert Sogn.

Som Undtagelser fra den i Almindelighed gode Udflytning maae især nævnes Samsø og Seierø. Paa den førstnævnte De have Bøndernes Lodder for en Deel en ufordeelagtig Beliggenhed for Brugerne, og have tillige en efter deres Brede uforholdsmæssig Længde, hvortil kommer, at de fleste ere beliggende paa forskjellige Steder, undertiden endogsaa langt fra hinanden; saaledes have for Exempel Drby Byes Gaardmænd Jord paa tre forskellige Steder foruden en Fællesmose. — I det Hele henhører paa denne De megen Fællesjord endnu, saaledes de fleste Tørvemoser, hvis Udflytning formenes at ville være forbunden med store Vanskeligheder, — dog ere disse hævede andre Steder, og kunne det vel ogsaa her. Desuden har Samsø paa ingen Maade Overskud af Tørveskær, da meget er ødelagt ved planløs Behandling, og dobbelt nødvendig maa derfor Mosernes Udflytning være.

Grunden til den maadelige Udflytning paa Samsø ligger i Mangel paa Udflytning; Jorderne ligge næsten ved enhver By paa den ene Side af den, og derfor kunde Udflytningen ikke blive hensigtsmæssig uden denne; men her finder en Betydelighed Sted, der vist er den eneste i sit Slags, og som desto værre hjalp til at

forhindre Gaardenes Udslytning, nemlig at Jorberne ere Fæstegods, men Bygningerne og den Grund, hvorpaa de staae, samt Haugepladserne og enkelte indhegnede Toster ved Gaardene ere Eiendom. — Dog synes denne Omstændighed ikke at have kunnet lægge uoversigtelige Hindringer for Udslytning; i det Mindste, naar Jorden blev fæsteledig, kunde Godseieren negte Gaardeieren Fæste uden paa den Betingelse, at han vilde sælge ham Gaarden og udslytte den; saaledes vilde det vel endnu lade sig arrangere, om det ogsaa skulde være med nogle øieblikkelige Dpoffrelser for Godseieren, hvilke senere vel vilde betale sig.

Paa Seiers klages almindeligt over Udslyftningen, og med Grund kan den ogsaa ansees for yderlig slet; thi de fleste Bønder have Jord paa tre forskjellige Steder, nemlig Indmark, Jælleb (Udmark) og en Mose, hvilke ligge fra $\frac{1}{4}$ til $\frac{3}{4}$ Mil fra hinanden.

I de øvrige Dele af Amtet er det kun sjældent, at Bønderne have deres Lodder paa forskellige Steder; dog er det hyppigt Tilfældet med Tørvemoser og undertiden ogsaa med Engene, at de ere særskilt udslyftede, hvilket ogsaa har været nødvendigt, da ellers Mange intet Tørveskær vilde have erholdt, og ligeledes ingen Eng. Dette kan derfor ikke ansees for nogen Feil ved Udslyftningen, tværtimod vilde det have været et stort Savn for mange Beboere i Amtet, hvis det ikke var slet. — Paa enkelte Steder er dog ogsaa givet et lidet Overdrev, som ligger borte fra Hovedlobben, (for Exempel i Ddsherred); herved er vistnok gjort et stort Misgreb, da det er det Samme som at fordomme disse Overdrevslobder til at henligge som Heder. — De ere for langt fraliggende til uden betydelige Vanskeligheder at kunne tages under Drift med Indlobderne, heller ikke kunne de taale samme Sædskifte som disse; og dog ville Brugerne kun nødigt stille sig ved dem, da de altid have nogen Nytte af dem til Græsning, og de desuden dog have nogen Sæd paa dem uden at gjøde dem, og saaledes ere de til Hjælp for det øvrige Avlsbrug.

Ved Udslyftningen tillagdes Gaardene paa Udmarkerne langt større Areal end dem paa Indmarkerne*), for at de kunde gives

*) Saaledes er i et Sogn en Gaard paa Udmarken næsten fire Gange saa stor, som samme Sogns Gaarde paa Indmarken med lige Hart-

samme Hartkorn; dette var vistnok et stort Misgreb, hvilket ogsaa har viist sig, thi Brugerne af disse store Bøndergaarde kom slet ud af det, med mindre de havde betydelig Eng, og Mange af dem bleve totaliter ruinerede. Og hvorledes kunde det ogsaa være anderledes? Der blev udskiftet; et stort Gode vilde derved være skjenket Landmanden, dersom han havde kjendt en bedre Cultur, men det var paa en Tid, da Agerdyrkningen var saa ussel, at den ikke stod langt over sin første Barndomstilstand, stor Virkning kunde man da ikke vente at see strax. Og nu forlangte man af den Bønde, som tidligere kun havde drevet nogle saa Agre nærmest ved Byerne, som ikke havde Idee om, hvad Agerbrug er, at han skulde opdrive en stor Udbød, at han, som var dypset i Sovn ved sit Glendrians-agerbrug, skulde vaagne op paa sin store udyrkede Gaard, og gjøre Overdrevene til Agerjord, at han, som ikke havde forstaaet at benytte nogle saa gamle Muldjorder, skulde nu have Bestyrelsen af en større Gaards Opdyrkning.

Især paa mange Godser, hvor Afgiften blev stipuleret efter Hartkornet *), var det naturligt, at Tæsterne paa saadanne Gaarde maatte blive forknnytte, da de skulde svare Skatter, Tiender og Landgilde, samt præstere Høveri, hvor det svarede in natura, lige med deres Bymænd, som vel havde et mindre Areal til deres Gaarde, men som havde Jorder, der havde været drevne fra gamle Tider, og som vare saa godt gjødede, at de dog altid kunde give nogen Sæd, om de ogsaa bleve kun slet behandlede.

forn, uagtet den Gaards naturlige Bonitet ikke staaer meget tilbage for disses; men den er endnu ikke i ordentlig Drift.

- *) Paa de større Godser (især de store kongelige) kan Godsforvalteren ikke nøie kjende hver enkelt Gaards Værd, og derfor maa Afgiften sættes efter en vis Norm; men Hartkornet, især det gamle, er vistnok en høist usfuldkommen. Den burde bestandigt, naar en Gaard blev fasteeldig, fastsættes for den; der er dog ingen Grund til, at een Mand skal modtage en velvedligeholdt Gaard og en veldyrket Løb paa samme Conditioner, som en anden maa modtage faldefarverige Bygninger og en forsømt Avling, som maaskee ikke engang i velbreven Tilstand var det værd, som den anden; dette er en væsentlig Mangel ved Godsadministrationen i det Støre, men den fabrikmæssige Fremgangsmaade kunde vel afhjælpe.

Nu begynder denne Fremgangsmaade med at gøre Gaardene paa Udlodderne saa store, at fremvise en anden Mislighed, nemlig der, hvor en saadan Avling har havt en driftig og indsigtsfuld Bruger, der begynder den at give lige saa god Sæd, har et langt større Areal, og kun samme Udgifter som de mindre Gaarde ved Byerne, og disses Brugere begynde ogsaa nogle Steder at tale om, at de have lidt Uret ved Udfæstningen, endskjøndt det dog er langt fra, at de dengang fik for Lidet.

Det vilde vistnok have været forbundet med Vanskeligheder, at have gjort Gaardene paa Udlodderne med mindre Hartkorn end de andre, da de, som modtog dem, maatte have nogen Godtgjørelse, men var det skeet og ingen af disse Gaarde var givet større Jordtillæg end 30 Tdr. Land, da havde Brugerne kunnet oversee en saadan Bedrift, og megen Ulykke vilde være forebygget. Senere ere flere saadanne Gaarde, ved hvilke Ingen har kunnet bestaae, blevne deelte; og Parcellisterne have kunnet opdrive Jorderne, og ere komne godt ud af det, hvilket noksom beviser, hvor gavnligt det havde været, om det var skeet strax.

Den anden Deel af dette Spørgsmaal, nemlig om Udparcellering, hvorvidt den har fundet Sted, og hvilke Virkninger den har havt, lader sig bedst besvare, hvad dens Udbredelse angaaer, ved at sammenholde de Angivelser af Hartkornet, som findes i „Statistisk Tabelværk, udgivet af den dertil allernaadigst anordnede Commission, 1837“; derefter bestaaer

Selveiergodset af 2589 Tdr. 6 Skpr. Hartkorn

Arvesæstegodset af 2236 — 4 —

Fæstegodset af 19310 — 6 — —

hvilke 24137 Tdr. Hartkorn ere fordeelte til

1077 Steder med 8 Tdr. Htk. eller derover

449 Steder med Htk. fra 8 Tdr. indtil 4 (incl.)

481 Steder med Htk. fra 4 Tdr. indtil 2 (incl.)

585 Steder med Htk. fra 2 Tdr. indtil 1 (incl.)

4303 Steder med mindre end 1 Td. Htk. og desuden findes 1344 jordløse Huse.

Det største Antal Steder er dem, der ikke have 1 Td. Htk., af hvilke de fleste have ganske lidet Jordtillæg, hvilket kan sees deraf, at disse 4303 Steder have tilsammen kun 1253 Tdr. 2 Skpr. Htk., hvilket udgjør ikke fuldt 2 Skpr. 1 Tdr. 1 Alb. Htk. til hvert Sted. Det er altsaa Arbeidsklassen, af hvilken disse beboes, og dog er Amtet ikke overfyldt med Arbeidere; kun sjældent behøve de at søge langt om Fortjeneste, oftere maa Landmanden søge efter dem, og Husene søges saa stærkt, at der gjerne mælde sig mange Liebhabere til dem, naar de ere ledige, og man hører ofte Klager over, at det er saa vanskeligt at faae Huus *).

Af jordløse Huse er der anført 1344, hvilket maaskee snarere er et for stort Antal (dog er det vistnok angivet for stort, da derimellem sikkert er angivet Huse, som ikke staae for særskilt Hartkorn, men hvoraf Eieren betaler Skatter og Tiender, og som ligesuldt have Jord), da disse bør betragtes som et nødvendigt Onde i Staten, men bør indskrænkes, hvor det lader sig gjøre. Nødvendigheden af dem bør desløvære indrømmes efter Forholdene paa Landet; thi hvor skulde ellers den Karl hen, som ubesindigt har indladt sig i et Ægte-skab, og som ikke har Evne til at fæste et Huus med Jord? Desuden er da heller ikke den jordløse Huusmands Stilling altid saa ussel, som der i Almindelighed siges; hans Huusleie er kun liden, foruden Huusly har han Hauge, og paa flere Steder ogsaa Tørve-skær, og ere han og hans Kone arbeidsomme og stræbsomme, kunne de i Reglen ret godt have Opholdet og ernære deres Familie; men kommer Sygdom eller andet Ulykkestilfælde, da er det umuligt for dem at komme igjennem uden at søge Hjælp af Sognets Fattig-kasse. — Af Huusmandsklassen er ellers den jordløse Huusmand den bedste Arbeidsmand for Landmanden; thi han maa sørge for at have stadigt Arbeide, da han ikke uden Tab kan være ledig een eneste Dag; derimod Huusmanden med Jord taber ikke saa meget ved at forsumme sit Arbeide for Andre, da han altid kan have

*) Som Beviis paa, hvor stærkt Husene søges, skal jeg her anføre, at i Foraaret 1840 fik en Huusmand 50 Rbd. i Afstaaelse af et Leiehuus, hvor den nye Leier kunde opsiges med Fjerdingaars Warsel, og Leien var snarere hoi end lav; men den nye Leier havde i længere Tid søgt forgjæves, skjøndt han havde den nødvendige Sum til Indfæstning m. m.

Noget at bestille hjemme, og i det Mindste til enkelte Tider har hvad han behøver af sin Lod. Ligeledes kan Landmanden ved mange Leiligheder have megen Nytte af den jordløse Huusmands Kones Arbeide; har Huusmanden derimod Jord, kan ikke baade Mand og Kone til samme Tid være fra deres Hjem for Kreaturerne's Skyld.

Af det contribuerende Hartkorn ere 2562 Steder med een Tønde Hartkorn eller derover og desuden 51 Hovedgaarde, — af Steder med mindre Hartkorn end een Tønde og jordløse Huse ere 5647, eller i Alt over dobbelt saa mange som af de større Steder, og dog kan en Udvidelse af Steder for Arbeidsklassen i det Hele være tilraadelig (der gives kun saa Egne, som have mange Arbeidere), især naar der lægges til hvert Huus tre eller fire Tønder Land; dette Jordtillæg af fire Tønder Land er sikkerlig det bedste; thi derpaa kan Huusmanden holde to Kæer, hvorved han med Hensyn til Pløiningen kan blive uafhængig af Gaardmanden, og han kan ogsaa, naar han først lærer at behandle sin Lod, næsten producere, hvad han forbruger til Føde og Klæder for sig og sin Familie, og han vil altid kunne have megen Tid til Arbeide hos Andre.

Der er blevet skrevet saameget om Huusmændenes Stilling, de ere blevne beklagede, som om de vare de mest afhængige Mennesker, som om de aldeles vare underkastede Andres vilkaarlige Luner, som om de hver Dag lede Mangel og maatte frygte for at omkomme af Hunger og Kulde, naar Sygdom eller andre Ulykkestilfælde indtraf; og man har beskyldt Gudseierne for at være haarde og uforsomme for deres Medmenneskers Nød*), og især at vise det mod de stakkels Huusmænd, som man meente skulde staae under en raa Ladefogds Svøbe. — At mange Huusmænds Forsatning er høist maadelig, at der findes de af dem, som ere nærved at omkomme af Hunger og Kulde, er unægteligt; men i hvilken Stilling i Staten findes ikke Individer, der leve i fattige og fortrykte Omstændigheder? Og hvo har vel Skylden deri, mon det er Gudseieren eller Huusmanden? Har denne Fæste, hvorfor er han da

*) En Digter har endog tilladt sig den Yttring, da han omtaler en moradsig Bei, at han vilde ønske den brolagt med Proprietairers Hjerter, da han derved meente, at den skulde blive haard nok.

indgaaet derpaa? Har han Leiecontract, kan han jo opsigge den; der er jo Ingen, der har tvunget ham til at modtage Fæstebrevet eller Leiecontracten. — Og blandt Huusmændene seer man ligesaa Mange, der ikke lide Mangel, og som ere tilfredse med deres Stilling, som man seer fattige og forknytte; — naar de ville arbeide baade for Andre og ved deres egen lille Bedrift, da kunne de ogsaa faae deres Fornødenheder tilfredsstillende.

Man har ogsaa foreslaaet, at Huusmændenes Afgifter skulde nedsættes, at de skulde fritages for Gangdagsarbeide m. M.; det er vistnok Alt skeet i en god Hensigt, men man er altid gaaet ud fra den Forudsætning, at Huusmandens Afgifter vare for høie, og at det er disse, som foraarsage hans fortrykte Tilstand*); men denne Paastand trænger til Beviis, især naar man vil begrunde en Reform paa den som Basis. — Naar en Huusmand har et Sted med fire Tønder Land, kan han holde to Køer, og disse alene ere ham aarligt langt mere værd end hans Afgift; thi kun sjældent vil den, kongelige Skatter og Tiende iberegne, løbe op til over 30 Rbd., — han har desuden Huusly, kan holde to til fire Faar, kan faae henimod en Tønde Rug og en Tønde Byg, lidt Erter, det nødvendige Hørfød og lægge nogle Tønder Kartofler, saa at han i Sandhed vil kunne have stor Værdie for sin Afgift, saafremt han forstaaer at benytte sin Lod, — men i Mangel paa denne Indsigt og paa Huuslid maae vi søge den sande Grund til hans flette Stilling. Han kan ikke vænne sig til at pløie med sine Køer, han faaer derfor Jorden slet behandlet, og høster hverken god Sæd eller har Sommerfoder til sine Kreaturer; lær derfor Huusmanden, hvorledes en lille Jordlod skal behandles, lær ham at bearbejde sin Jord med Plov og Harve uafhængigt af Bondens Heste, lær ham, at der er

*) En Virkning, der er ubehagelig baade for Gier og Fæster, have disse Skriverier havt, idet de have gjort Huusmændene misfornøiede med deres Stilling, bragt dem til at troe, at Godseierne paalægge dem Byrder, som de ikke have Ret til at fordre af dem; derfor indsendte ogsaa Huusmændene paa nogle Godser kort efter hans Majestæt Kongens Tronbestigelse Deputationer til Kjøbenhavn for at anklage deres Hershæber; men uden nogensomhelst Nytte for dem, da deres Klager vare ugrundede, uden at de maaskee have indseet dette.

Forskjel paa at kjøre Gjødning ud paa Grønjord, vende den, saae Byg deri, atter vende Stubbene og saae Rug der, — og paa Verel-drift; lær ham, at han kan arbeide om Aftenen, at det ikke er nogen Skam at strikke en Strømpe, om han ikke forstaaer Andet, det kan han dog lære, — og han vil ikke længere være forknyt og fattig; — og langt mere vil der være udrettet for ham, end om hans Afgifter bleve nedsatte. Enhver, der kjender Forholdene paa Landet, vil have faaet Beviser nok herpaa, naar han har seet den stræbsomme og vindskibelige Huusmand i gode Omstændigheder, men den dovnne og ligegyldige i maadelige; og dog var der for hiin endnu meget at udrette ved at vise ham, hvorledes han rettest skal anvende sin Tid.

Dg nu Gangdagsarbeidet, dette Naturalie-Forverie, som man badler saameget, som man benævner et Slaverie, som er værre end Tæstningsarbeidet i Kjøbenhavn, Gangdagsarbeidet, ved hvilket man siger at de stakkels Huusmænd blive tyranniserede af nogle raae Ladefogder, som ere ligesaa flemme som en vestindisk Slavefoged, dette Gangdagsarbeide, som er blevet saa udfreget, at man skulde troe, at vi levede i Børnedskabets Tid, er for Pluraliteten af Yderne den bedste Maade at svare Afgift paa, og det vilde være dem til stor Skade, om det blev ophævet. — Det har ogsaa forandret Forholdene meget ved Arbeidet, at der nu næsten paa alle Gaardene gives Accordarbeide, saaledes at Huusmanden enten hver for sig eller undertiden i Forening med flere faaer et bestemt Stykke Arbeide, som han skal gjøre færdigt, og naar det er fæet, kan han gaae hjem; ofte naar han har flere Dage at gjøre efter hinanden, kan han strax faae Accord for dem alle, og undertiden derved gjøre sit Arbeide færdigt paa een Dag mindre. Ved denne Fordeling af Arbeidet faaer Arbeideren Interesse af at være flittig, og han er fri for at have en Opsynsmand staaende uafsladeligt over sig; — faaer Huusmanden ikke Accord, gaaer han i Arbeide med Gaardens Folk, og hans Gangdagsarbeide kan da neppe sammenlignes med et Slaverie, med mindre alle de landlige Syssler ere Trællearbeide. Mig er det ubekjendt, at Huusmændene, naar de gjøre deres Gangdage, nogetsteds i Amtet blive forurettede og overfusede med Skjeldsord og

Prøgl, saafremt de kun arbeide nogenlunde flittigt og vise en ikke altfor slet Opførsel.

Ved Gangdagene svares Afgiften lidt efter lidt, uden stor Risiko for Godseieren og uden at det falder Fæsteren saa besværligt, som hvor han hvert Halvaar har en Pengeudgift at betale. Blandt de Huusmænd, der svare Penge, om det ogsaa er en moderat Afgift, de have at udrede, findes flere fattige og forarmede end blandt dem, som gjøre Arbeide (her er naturligviis ikke Tale om Professionister); indtræffer en Sygdom, da estergives som oftest de Dage, som i den Tid skulde have været gjorte, og naar Huusmanden bliver gammel, da faaer han Lov til at gjøre sine Ugedage og udrette det Lidet, som han kan. Skal han derimod svare en Pengebetaling, da er det ham umuligt at svare den under Sygdom, og naar han bliver gammel og affældig, naar Ingen længere vil have ham paa Arbeide, fordi de kunne faae unge raske Folk paa Arbeide, hvorfra skal han da skaffe Pengene? Og i det Hele forstaaer han sig ikke paa, at omgaaes med Penge; han bruger, hvad han fortjener, og veed ikke hvad det er at lægge nogle sammensparede Skillinger hen, har han mere end det, han behøver, lægger han sig ledig i nogle Dage; en Godseier vil derfor ikke kunne vente at faae sine Penge i rette Tid betalte af Huusmanden, han kan endog gjøre Regning paa at tabe en Deel af dem, derfor maatte han have større Indfæstning, for dog at have Sikkerhed for sin Huusleie.

En Mislighed for Huusmændene er det jo rigtignok, hvor der ikke gives dem Fæste, men kun Leiecontract; det gjør deres Stilling noget usikrere; dog kan Godseieren jo ikke vilkaarlig indbrage Jorderne, og derfor kan ogsaa Huusmanden, som kun har Leiecontract, dog i det Hele med temmelig Rolighed gjøre Regning paa at blive ved sit Sted lige saa fuldt, som om han havde Fæste. Det kan ofte være vanskeligt at faae en Fæster sat ud af sit Huus, naar man er misfornøiet med ham, det er i ethvert Tilfælde forbundet med Uleilighed; derfor ere flere Godseiere utilboelige til at give Fæste paa Huse; men mange Gange skader han derved sine Huse, der ikke blive saa godt vedligeholdte som naar de vare bortfæstede. Men paa den anden Side er det for mange Huusmænd en Lykke,

at de kunne erholde et Leiested, da de derved slippe for Indfæstningen.

Men i det Hele troer jeg, at man baade fra Godseierens, Huusmandens og deres Side, som have skrevet om dette Forhold, har betragtet det fra et urigtigt Synspunkt; Huusmanden, der gjør Gangdage, bør betragtes som Tjenestetjende og Huset som Løn for hans Arbejde, — istedetfor at Arbeidet nu regnes for Leie af Huset. Især for Huusmanden vilde hele hans Stilling vise sig i et andet Lys, naar han betragtede Godseieren for sin Huusbonde; han vilde da være glad over at have Huset, som Karlen er glad over sin Løn; han vilde føle sig i et noiere Forhold med sit Herskab, istedetfor at der nu er et fremmedt ofte næsten fiendtligt fra hans Side; han anseer Gangdagene for lige saa mange Plager, ja mange Gange betragter han det for den største Uretfærdighed, at de ere ham paalagte.

Ved at anføre Antallet paa de forskjellige Steder have vi seet, at der ere 1077 Steder med 8 Tønder Hartkorn eller derover, og 1485 Steder med Hartkorn fra 8 Tønder (excl.) til 1 Tønde (incl.); her er Forholdet til Fordeel for de første, og dette er vistnok ikke saa aldeles rigtigt; thi der føles for Tiden stor Trang til Eienomme, og vel især til Fæstegaarde, og en Gaard paa 30 Tønder Land bliver i Reglen bedre drevet end den paa 60. I nogle Sogne findes næsten ingen udparcellerede Gaarde, og det er ofte et stort Savn for Mange, som vel have tilstrækkelig Formue til at fæste en halv Gaard, men dog ikke saa meget, at de kunne indlade sig med en heel Gaard, — og det burde dog, hvor det lader sig gjøre, indrettes saaledes, at Enhver, der er arbejdslysten og som har Capital nok til at sætte sig i Bei, ogsaa kunde finde Leilighed dertil. For Godseierne havde det ogsaa den Fordeel, at der var større Concurrence om deres Fæstegaarde, som nu staae i lav Priis i Forhold til de andre Landeiendomme.

I Anledning af Udparcelleringen høres vel forskjellige Domme; saaledes ansee Nogle den for hensigtsmæssig, Andre paaftaae, at Parcellisterne komme meget slet ud af det; men hvor det Sidste er

blevet yttret, er det, saavidt jeg har kunnet bemærke, fordi Parcellerne have været af saadan Størrelse, at de ikke ret vel kunde holde Heste, og dog ere for store til at drives ved fremmed Hjælp. Mange af de store Gaarde paa Ublodderne ere blevne udparcellerede, fordi Ingen kunde staae sig ved dem, og af disse Parcellister ere flere velhavende og kun faa af dem ere i ussel Forfatning, hvilket noksom beviser, at Udparcellering i og for sig ikke er skadelig, men det kommer saameget an paa, hvor store Parcellerne gøres, da der maa være Arbeide til to gode Heste ved Jordens Behandling, thi Boelsmanden forsømmer i Reglen formeget ved at bruge sine Heste for Andre. At Parcellisterne ofte producere mere end der skeer paa en Gaard, der ikke er parcelleret, følger af det Foregaaende, ligesom at en mere intensiv Cultur lettere vil faae Indpas der; men at denne snart vil forplante sig ogsaa til de større Gaarde, at disse, naar Oplysningen mere udbreder sig hos Bondestanden, i det Hele ville blive bredne ligesaa godt som Halvgaaardene, synes rimeligt, og da ophører i det Mindste een væsentlig Grund til at ønske Udparcelleringen videre Fremfribt.

5.

Jorddykningsmaader.

„Sædfølgen ansees“, siger John Sinclair, „som det sikreste Beviis paa et velindrettet Agerbrug — som den vigtigste Afdeling, der er blevet omhandlet af de nyere Landvæsens-Skribenter, og det Punct, hvorover de have udbredt meest Lys — som istand til betydelig at forøge Productionen — som det, der udgjør, hvad man kan kalde Landbrugets Sjæl eller Væsen — fortsagt som almindelig Forbedrings sande Grundvold — og, rigtigt forstaaet, det sandsynligste Middel til at fremme Agerdyknningen og Landets Færd.“

Hvad Sinclair her siger, er vistnok hver oplyst Landoeconoms Tanke; thi det er Jorddykningsmaaden, som i ethvert Agerbrug

bestemmer Sammes Forhold, i Forbindelse med hvilken ethvert enkelt Foretagende staaer og er afhængig af. Vel kunne vi ikke kalde et Udsbrug fuldkomment, alene fordi det er grundet paa et rationelt System, thi for at være det, maa Indsigt og Duelighed gaae igjennem det Hele; men ubetinget kunne vi paaatae, at intet Udsbrug kan give betydelig reen Indtægt, naar ikke Sædsolgen er hensigtsmæssig, passer sig for Jorden og er lagt med stadigt Hensyn til alle Forhold — eller med andre Ord, at intet Udsbrug kan naae sit Maal, med mindre det er dannet efter et rationelt System. Og fremdeles kunne vi antage, at vanskeligen en saadan Uoverensstemmelse skulde finde Sted i et Udsbrug, at det Agerdyknings-system, hvorefter det er indrettet, skulde være rationelt, medens det forøvrigt blev drevet uden Overlæg, eller ogsaa omvendt, og, ligesaa vel som Sinclair derfor har Ret til at betragte Sædsolgen som det sikreste Beviis paa et velindrettet Agerbrug, saaledes afgive de i et Land almindelige Jorddykningsmaader nogle af de sikreste Tegn paa, hvilket Trin dets Agerbrug har naaet.

Kun faa Steder vil man træffe saa stor Forskjellighed i Driftsmaader som her i Amtet, saaledes har jeg paa et Gods, der bestaaer af 29 Gaarde, truffet syv forskellige Driftsmaader, hvoriblandt den gamle Driftsmaade, overskaaret Kobbelsbrug, blandet Brugsmaade, Bereldrift, og desuden drives de ni Gaarde uden Plan. Grunden hertil maa søges i, at den Driftsmaade, som tidligere var almindelig her, ligesaa vel som den synes at have været det i det øvrige Danmark, nu efterhaanden fortrænges af andre og bedre, og at man, fordi disse endnu ere nye, ikke har saa stor Erfaring i dem, at man har givet en enkelt bestemt af dem Fortrinnet. Dog eksisterer den gamle Brugsmaade mange Steder endnu, og, da den har været almindelig over det Hele, saa maae vi først omtale den, uagtet den ikke længere kan ansees for den almindelige.

Efter denne Driftsmaade ploies Grønjorden let om Efteraaret, om Foraaret paa kjøres Gjødning*), nedploies, og deri saaes Byg, som nedharves. Derpaa saaes atter Byg efter to Ploiningen;

*) Eller ogsaa om Efteraar og Vinter, og bliver da som oftest liggende ustrøet om Vinteren.

faa Rug, ofte kun efter een, saa Byg, saa Rug eller Havre; undertiden denne sidstnævnte Sædart, saalænge Jorden kun vil give et Straa; Klover saaes kun sjelden i denne Drift, hvilket ogsaa vilde være at bortkaste Froet uden Nytte, derimod lader man Jorden ligge til Græs, sædvanligviis i ubestemt Tid.

Man har paa flere Steder gjort nogle Forandringer ved denne Sædfolge, saaledes har man kun taget een Halm Byg før Rugen, eller man har taget en Halm Byg uden Gjødning, og først gjødet til anden Halm Byg. Man har ogsaa indskudt Erter og lidt Kartofler i den, saa den er blevet saaledes:

1, gjødet Byg; 2, Rug; 3, Erter og lidt Kartofler; 4, Byg; 5, Havre; eller ogsaa 1, gjødet Byg; 2, Rug; 3, Byg; 4, Erter og Kartofler; 5, Havre; Her er altid gjødet til Byg; paa nogle faa Steder findes en Driftsmaade, som maa henføres under samme Kategori, men hvor der gjødes til Rug, f. Ex. saaledes:

1, Havre (undertiden ogsaa Byg); 2, gjødet Rug; 3, Byg; 4, Erter; 5, Byg; 6, Havre.

Ersteds har jeg truffet denne Drift i en forbedret Form, men det maa bemærkes, at det var hos en Møller, som ved Uffald fra Møllen fedede Kreaturer, og altsaa havde usædvanlige Hjælpekilder til Gjødningens Frembringelse; den var saaledes:

1, Havre; 2, gjødet Rug; 3, Erter; 4, Byg; 5, gjødede Kartofler og Bikkehavre; 6, Byg; 7, Klover til Slet; 8 og 9, Græs.

Gjorde flere lignende Forandringer i den gamle danske Driftsmaade, da vilde Overgangen ikke blive vanskelig til Beresbrug; thi blev denne Drift forandret til:

1, gjødede Brakfrugter; 2, Rug; 3, Erter; 4, Byg og Rug; 5, gjødede Kartofler; 6, Byg; 7 og 8, Klover; 9, Havre; saa havde man strax her en Drift, som var fuldkomment Beresbrug, og hvortil Overgangen ikke var vanskelig. Forresten har denne Drift, saaledes som hos Mølleren, et Fortrin, som vi senere ville see, er sjældent her i Districtet, at Kloveren nemlig saaes i Byg, der følger gjødede Brakfrugter.

At den gamle Driftsmaade (1, gjødet Byg; 2, Byg; 3, Rug 4, Byg; 5, Havre eller Rug, o. s. v.) bestandig fortrænges mere

og mere, og at den, hvor den endnu vedligeholder sig, forandres endel til det bedre, ved at indskyde Erter, Kartofler eller Boghvede i den, afgiver det bedste Beviis imod den. Vi see heller ikke sjældent paa Fæstegodserne, hvorledes de Bønder, som have indført forbedrede Brugsmaader, stadigt fremme deres Stilling, imedens de, som hænge ved denne gamle Drift, have Ondt for at betale deres Afgifter.

Ved denne Drift gjødes steds til Byg, og det er den usforraadnede Vintergjødning, som dertil bruges, hvilken snarere skader end gavner Afgrøden, da den gjærer i Jorden, og i et tørt og varmt Aar vil forbrænde Sæden, og, hvorledes saa Veirigtig end er, i Begyndelsen driver Planterne for stærkt, saa at de blive svage; heller ikke kan Gjødningen tilstrækkelig blive blandet med Jordsmønnen. Gjødningen vil altsaa egentlig kun gavne den næste Sæd, men den er Byg, og er ikke sikker, naar den saaes i Jord, hvor samme Sæd har været Aaret forud. Gjødningen anvendes altsaa slet, og, da den er Hovedmaterialet for al vegetabilsk Production, saa indeholder altsaa denne Drift den største Feil, som kan begaaes ved et Agerbrug.

Byg er vel vor sikkeste Handelsartikel, da den næsten altid søges, men det kan være stor Tvivl underkastet, om den ikke er en af vore usikreste Sædarter, da i vort Klima den ofte indfaldende Tørke om Foraaret og i Forommeren, naar den indtræffer, steds sætter Bygget langt tilbage, og gjør Vintersæden, som lider mindre af den, naar den er tidlig saaet, langt sikkrere, — og derfor kan det heller aldrig være rigtigt, at lægge meest Vind paa Byg, og give Vintersæden en saa slet Plads som i dette Sædskifte, hvor der er taget to Halme langstraaet Sæd efter Gjødningen, førend denne saaes, og hvor den saaes efter Byg, hvilket efter alle Erfaringer er den fletteste Forfrugt for den *).

I det Hele taget kan man sige om denne Drift, at den ikke anviser nogen af Sædarterne en Plads, at den kan være sikker; —

*) Hvormeget Holstenerne end holde af at lade langstraaet Sæd følge paa hverandre, vogte de sig dog for Rug efter Byg, da Erfaring har godtgjort dem, at det ikke lykkes.

ber dyrkes i den ingen Foderurter, som kan erstatte Agerjorden den Gjødningskraft, som den maa afgive for at frembringe den langstraaede Sæd; — ved denne Drift dyrkes i flere Aar efter hverandre, endog i sex à otte Aar bestandig langstraaet Sæd; Jorden maa altsaa blive ureen og synke ned til en saa ussel Forsatning, at man maa glæde sig ved, at den de fleste Steder, hvor denne Drift bruges, bliver daarlig gjennemarbeidet, da den ellers maatte have mistet hvert Spor af Muld, saa at den kun vilde være istand til at frembringe Lyng.

Det er mærkeligt nok, at man træffer denne gamle Driftsmaade meest paa Sandjord, hvor den endnu flattere passer end paa Leerjord; thi, som vi ovenfor bemærkede, er Byg Hovedsæden i den, og paa skarper Jord er dette meget udsat for at mislykkes, hvorimod Rug kun sjældent slaaer feil, naar Jorden nogenlunde forberedes dertil. Desuden er den friske Gjødnings Nedbringelse paa Sandjorden endnu skadeligere end paa Leerjorden, og derfor seer man og paa saadanne Jorder, at Byg, som var groet godt til ved gunstigt Veir, er blevet til aldeles Intet, naar kun en kort Tørke indfanbt sig. Betynderligt er det ogsaa, at man paa mange Steder finder i denne Drift paa Sandjord indskudt Erter, som dog kun egentlig høre hjemme paa Leerjord, endstjøndt Kartofler vare langt mere at anbefale, og Kartoffelavl (naturligviis i Forbindelse med Jædning og Dpfodring af Kartoflerne) er næsten det eneste sikke Middel til at ophjælpe mager Sandjord.

Paa større Gaarde findes denne Drift intetsteds her i Amtet, og paa mindre Gaarde viger den, som oven bemærket, Pladsen for forbedrede Brugsmaader; dog findes den overalt hos Enkelte, og i nogle Egne er den endnu gængse, og de forbedrede Brugsmaader Undtagelser, f. Ex. i Ddsherred, paa Refsnæs og Samsø. Grunde for dens Vedligeholdelse ere vanskelige at erholde; man synes ikke, at man kan undvære Græsningen til Brak, og staaer i den feilagtige Mening, at man ved denne Drift, med størst Sikkerhed avler Byg, hvilket baade Kjøbmændene mest søge, og som er den Sæd, Bonden skal betale en Deel af sine Afgifter med. Det er vistnok fuldkomment rigtigt, at man bestandigt har Tab, naar man skal gjøre Overgang til en forbedret Drift, især naar Jorderne

have været saa flet gjennemarbejdede, at den rene Brak er nødvendig, men det maa dog ikke affrække Nogen fra idetmindste lidt efter lidt at iværksætte det Bedre. Dobbelt Tab vil Overgangen medføre i dette Tilfælde, da Gjødningen har været anvendt til Baarsæd, og man nu ikke kan høste Nyttens deraf før et Aar senere; dog behøver Overgangen heller ikke at være saa brat, og det øvrige Amts Exempel giver god Opmuntring til ikke at blive forlængede ved denne Drift.

Den virkelige Hindring for Overgangen til forbedret Agerbrug maae vi søge hos Bonden i Mangel paa agronomiske Kundskaber; den Maade, paa hvilken disse skulle bibringes ham, er uden al Tvivl ved Exempler; han er ikke vant til at læse sig Noget til; saaledes kunne vi ogsaa forklare os Grunden til den paafalvende Forandring, som vi møde i de obsherredsfle Bonders Agerbrug, naar vi komme fra Nabolandsene; vi skulle neppe troe, at vi vare i det samme Land; thi den samme Brugsmaade og de samme Metoder, som for 20 Aar siden vare gængse, sees endnu der, medens den øvrige Deel af Amtet har gjort betydelige Fremskridt i sit Avelsbrug.

Mangel paa Kundskaber avler Fordomme, og dette viser sig tydeligen her. Kommer en Bonde, som boer i en Egn, hvor flette Brugsmaader ere anvendelige, til et Sted, hvor de ere fortrængte, og en god Cultur viser sin Virksomhed: saa vil han rose den gode Jordbund der, og beklage sig over sin flette, omendstjondt en bedre Cultur, end den han nu bruger, vilde hæve hans over hiin. Eller ogsaa vil han urigtigt efterligne hvad han har set; saaledes have f. Ex. Bønder beundret Kloveren andre Steder, og derfor saaet paa deres egen Jord Trøet i femte, sjette eller syvende Halm, hvor det naturligviis ikke groede, og den Tro blev da almindelig, at Klover ikke kunde lykkes paa deres Jord.

Erfaringen viser derimod, hvorledes paa flere Steder Exemplet har virket paa den nærmeste Omegn *), og derfor er det vistnok et

*) Saaledes har Ridløse Sogn havet sig særdeles paafalvende i de senere Aar, ledet ved en enkelt Mand's Exempel, men udenfor Sognet sees næsten intet Spor af hans Exempels Virksomhed; ligeledes har Breigninge Sogn vundet meget ved Kartoffelavl, som det har lært af en enkelt Mand's Exempel.

særdeles hensigtsmæssigt Foretagende, at der bliver foranstaltet en Mønstergaard oprettet i Ddsherred, da det er en Egn, der næsten aldeles er blottet for Exempler paa forbedrede Agerbrug; og det er en Sag af Interesse for Landet, om Agerbruget der kunde forbedres, da det er et kongeligt Gods, og Indtægten af samme i saa Tilfælde vilde kunne foreges betydeligt, imedens Bønderne nu, ved at staae paa samme Trin som deres Forfædre, ikke heller ville kunne svare høie Afgifter.

Det vilde være saare interessant, om man havde tilstrækkelige Efterretninger om, naar og hvorledes Overgangen skete fra den gamle Driftsmaade til de nyere. Saavidt mig bekjendt, begyndte man at indsee Brakkens Nødvendighed, for ved den at rense Jorderne for Ukrud, og skjorne dem. Denne synes at være kommen fra Holsteen, og man har vistnok især lært den af Holstenere, som nedsatte sig her som Landmænd. Det holsteenske Kobbølbrug, der i sin oprindelige Skikkelse begynder med reen Brak, hvorpaa følger fire eller fem Halme langstraaet Sæd, dog undertiden med Indskydelse af Raps efter Brakken, og efter sidste Halm, hvortil der er gjødet, Klover og Græsarter, som bruges til Græsning i fire à fem Aar, — synes aldrig at have været almindelig indført her i Amtet. Til det holsteenske Kobbølbrug hører ogsaa, at Malkeqvæget fodres med megen Sæd om Vinteren, Noget, som saagodt som aldeles ikke er Brug her i Districtet. For Dieblisset findes Kobbølbruget i det Mindste ikke i sin oprindelige Form, men vel derimod en Brugsmaade, som kaldes det overskaarne Kobbølbrug.

Da Brakken forekommer bestandigt i de Jorddyrkningsmaader, som vi ere i Begreb med at omtale, ville vi begynde med at berette dennes Behandling. Den pløies i Regelen fire Gange; er det Grønjord, som optages i Brak, da pløies den om Efteraaret let, næste Foraar i fuld Dybde, efterat man er færdig med Vaarsædens Lægning, derpaa harves og tromles den, Gjødningen udføres og nedpløies ikke altfor dybt. Derefter lader man Jorden ligge urørt til henimod Saaetiden, medmindre den bliver altfor overløben med Ukrud, da den saa enten harves (undertiden erstirperes) eller gives en extra Pløining. For den pløies til Sæd, harves den, hvorpaa der

saaes enten i den ploiede Jord eller man jævner Jorden først med Harven, hvorpaa Sæden nedbringes med samme Redskab.

Den første Ploining skeer almindeligt saa let som muligt, dersom det er Grønjord, som brakkes, for at Græsforpen kan tilstrækkelig raadne om Vinteren; hvor man har ploiet den i fuld Dybde om Efteraaret, er det saare vanskeligt at behandle den om Sommeren, og at faae Dvækkerne ødelagt. — Paa den anden Side kunne vi, i denne Nødvendighed at ploie om Efteraaret, let see et Beviis paa Skadeligheden af langt Græsleie; thi, idet man paa Grund af dette er nødt til den lette Efteraarsploining, saa nyder Jorden ikkun lidet Gavn af Frosten, og det bliver vanskeligere under Brakken at dybne Jordsmonnet, da den raa og døde Jord, som derved opploies, ikke kan skjernes af Frosten, eller blive tilstrækkelig gennemarbejdet, førend der skal saaes i den.

Den anden Ploining, Vendeuren, som altsaa i Almindelighed bliver den dybeste, foretages, naar Jorden begynder at skyde grønt op, hvilket er Tegn paa, at Jorden er raadnet. Der harves kun sjelden før den, da Jorden ved denne Tid som oftest er ubeqvem dertil, og Foraaarsarbejdet berøver Leilighed til at gjøre det tidligere, hvilket rimeligviis ogsaa vilde forstyrre Jorden i sin Forraadnelse, og saaledes mere skade end gavne. Baade paa Grund af, at denne Ploining skal foretages i fuld Dybde og fordi Jorden ikke kan harves og tromles førend forud for den, kan Gjødningen ikke ved den nedbringes, hvilket ellers vilde meget bidrage til, at Gjødningen blev bedre blandet med Jorden inden den besaaedes og til at rense denne for Froukrud, som først ret skyder op naar der er gjødet. Denne Ploining foretages mange Steder paatvers af den Forrige, hvilket baade skjærer Jorden, og gjør, at dersom der er blevet lagt Bulker ved første Jure, da optages disse ved denne.

Herefter harves og tromles Jorden, hvilket er et væsentligt Arbejde, da den uden dette ikke kan fuldkommen skjernes, og Gjødningen heller ikke, idetmindste meget vanskeligt, stros jævnt; Tiden til Gjødningskjørselen er Juni Maaned, dog, hvor ingen Raps saaes, opsættes den saalænge som det kan skee for Høhesten, undertiden udkjøres en Deel af Gjødningen endog imellem Hø- og Kornhøst, da man frygter for, at Brakmarken ikke lader sig holde reen alene ved Harvning, indtil

der skal ploies til Sæd, hvis der gjødes tidligt, og at man skal blive nødt til at give den en Ploining mere, end man havde betænkt. Gjødningen strøes i Almindelighed strax naar den aflæsses, da man tydeligen har seet skadelige Virkninger af at lade den ligge i Kofke. Naar Gjødningen er strøet, lader man den sædvanligviis hurtig nedploie, undertiden umiddelbart efter Udkjørselen.

Naar Ukrudtet kommer op, søger man at holde Jorden reen ved Hjælp af Harven; kan denne ikke længere udrette det, tager man som oftest sin Tilflugt til Ploven, kun sjelden bruges Erstirpator eller Skarificator til dette Arbeide.

Førend der ploies til Sæd, harves der, hvis det ikke er skeet tidligere; Sædfuren antages at burde være noget dybere end den foregaaende Ploining, hvori Gjødningen er nedbragt. Der saaes almindeligt strax efterat den er foretaget, da man frygter, at Jorden ved indfaldende Regn skal flaaes for stærkt sammen, eller og i Tilfælde af Tørke skal saaledes miste sin Bæde, at Sæden ikke vil spire. Imidlertid have dog Enkelte begyndt at lade Jorden henligge nogle faa Dage førend Saaningen, for at den skal udluftes og ikke falde for stærkt sammen ved Harvningen, en Fremgangsmaade, som ogsaa er blevet anbefalet af vor første Landoeconom Thær.

Sæden nedbringes ved Harven, og som oven bemærket, harves undertiden ogsaa førend der saaes, da der ellers spildes megen Sæd, og den i det Hele kommer for dybt i Jorden; naar der er tilharvet, ploies Vandfurerne, og disse rives og fløvles.

Til Arbeidet i Brakmarken hører ogsaa at Steen ryddes, Grøfter graves og oprenses, og Jorden bortkjøres fra Grøstekanterne, førend Gjødningen udkjøres.

Det er naturligt, at den saakaldte rene Braks Behandling er forskjellig efter de forskjellige Individuers Duelighed og Vindskibelighed. Nogle, som erkjende Brakkens Vigtighed i deres Avlsbrug, behandle den med stor Omhu, give den gjerne een eller endog 2 Ploininger mere end sædvanligt, eller benytte Erstirpatoren eller Skarificatoren til at holde den reen; Andre holde den flet, lade den ligge urørt til langt hen paa Sommeren, og sørge ikke for, at harve og tromle og tilstræffelig skjorne den.

Endffjant Krogen ikke er et ukjendt Redskab her i Egnen, benyttes den dog saagodt som aldeles ikke i Brakken, Skjøndt det skal være den afvekslende Brug af Plov og Krog, (naturligviis i Forbindelse med Harve og Tromle) der gjør Brakmarken i Mekklenborg saa skjor som gravet Jord. — Skarificatorens og Erstirpatores Brug er ikke ukjendt her i Amtet ved Jordens Behandling til Baarsæd, men i Brakken anvendes disse dog yderst lidt.

Nogle Steder syntes man, at den rene Brak var for kostbar, da man ingen Nytte hverken til Sæd eller Dvægbenyttelse havde af en heel Markinddeling i et Aar rundt, og man troede derfor, at man kunde erstatte den ved Sommerbrak. Derved benyttede man Græsset til hen i Juni eller endog Juli Maaned, hvorpaa man oppløiede Grønjorden let, undertiden efter at have udfjort og strøet Gjødningen paa Grønjorden. Den sommerbrakkede Jord fik ofte kun een Ploining til, og, naar Gjødningen ikke var udfjort paa Grønjorden, saaedes ofte Vintersæden i samme Jure som nedbragte Gjødningen.

Denne ufuldkomne Brakningsmethode, hvorved Jorden ikke har Fordelen af i pletet Tilstand at være udsat for Frost, og som ikke saaledes gjennemarbejder Jorden, at den er istand til at skjorne et af Naturen seigt Jordsmon, som har været udlagt til fleeraarigt Græsland, — er nu efterhaanden forkastet, hvor gammel Grønjord optages, men anvendes kun, hvor eet- eller toaarigt, kun sjelden, hvor treaarigt Grønland optages til Vintersæd.

At Brakkens Indførelse maatte have stor Indflydelse paa Jordbrugsmaaderne, er naturligt; thi efter Fuldbrak vilde man ikke lade Jorden henligge ubesaet Vinteren over, men saaede Vintersæd i den gjødede Brak, hvorved altsaa den gamle Jordbrugsmaade med Byg som Hovedsæd fik et betydeligt Stød, og dennes største Feil, nemlig usikker Anvendelse af Gjødningen, for en stor Deel blev rettet ved at anvende den til den sikkrere Vintersæd. Vel maatte det altid være rigtigere først at anvende Gjødningen til igjen at producere Gjødning, nemlig ved Brakfrugtaaf, som kan bedre taale frisk Gjødning end Sædarterne, men en reen Brak var nødvendig paa Jorder, der vare drevne efter den gamle Jordbrugsmaade, idetmindste vilde Brakkens Afbenyttelse have gjort, at man maatte have begyndt

Brakfjordens Behandling saa tidlig, at den kunde have faaet den anden Ploining inden Vinter. I ethvert Tilfælde gjordes ved Brakken et betydeligt Fremfærdt til det Bedre.

Vi bemærkede før, at, uagtet der er Grund til at antage, at Brakken er kommet fra Holsteen, saa lader det dog til, at det holsteenske Kobbølbrug aldrig havde villet trives hos os, idetmindste findes her i Amtet intet Nølsbrug, som aldeles er indrettet derefter, skjøndt der vel findes nogle, hvori der findes Spor deraf. Saaledes træffer man følgende Drift:

1, Brak (gjødet); 2, Vintersæd; 3, Byg; 4, Havre; 5, Klover; 6 og 7, Græs; uagtet denne Drift har noget tilfælles med det holsteenske Kobbølbrug, saa er den dog meget forskjellig derfra; thi dette vilde ikke indrømme en Syvendebedel af Arealen til Brak, det vilde ikke nøies med tre Halme langstraaet Sæd, heller ikke kun med tre Aars Klover, og det fordrer Gjødning til sidste Sæd. I Anledning af denne Drift, som dog ikke er synderlig almindelig, maa bemærkes, at det vil være meget vanskeligt, blot nogenlunde at gjøde Brakmarken hvert syvende Aar, da kun en Syvendebedel anvendes til Foderurter, medmindre der er betydelig Højbjergning af Enghe, eller der opfodres Sæd, hvilket imidlertid ikke skeer, hvor den er brugelig her i Amtet. Denne Drift vilde være langt bedre, dersom Havren tages foran Brakken, da Kloveren nu saaes i tredje Halm langstraaet Sæd, og kan altsaa ikke ventes at blive god, hvorimod den vilde være langt sikkrere, naar den saaedes i anden Halm.

Eet eneste Nølsbrug paa circa 400 Tdr. Land Ugerjord har jeg truffet med følgende Drift, som er den, der mest nærmer sig det holsteenske Kobbølbrug:

1, Havre; 2, Brak (gjødet); 3, $\frac{2}{3}$ Vintersæd, $\frac{1}{3}$ Raps; 4, $\frac{2}{3}$ Byg, $\frac{1}{3}$ Vintersæd; 5, Havre; 6, Klover; 7, 8, 9 og 10, Græs; dog er dette jo heller ikke fuldkomment Kobbølbrug, især da der i Nr. 4 ogsaa tages nogle Kartofler, og Grønjordshavren begynder vel at bruges i Holsteen, men hører dog egentligen ikke hjemme i det Kobbølbrug. — Paa en anden større Gaard findes en lignende Drift, nemlig:

1, Havre; 2, Brak (gjødet); 3, Hvede; 4, Byg; 5, Rug; 6, 7 og 8, Klover til Græs; men Holstenerne ville forkaſte en

Mark=Inddeling af otte Kobler, heller ikke bruge Holstenerne Rug efter Byg (endsskjønt de vel tage den efter Havre).

Der er ovenfor blevet bemærket, at, om end det holsteenske Kobbelsbrug ikke er almindelig i Amtet, saa findes dog en Jorddyrkningsmaade, som benævnes det overflaarne Kobbelsbrug. Den findes især paa de større Gaarde, og dens Særkjende er, at den begynder med reen Brak, tager to eller høist tre Halme langstraet Sæd, derefter saaes Klover, som benyttes i et eller to Aar. Kloverstubbene optages enten med Halvbrak til Rug, eller lægges om Esteraaret til Byg; der tages atter to eller tre Halme, og Jorden udlægges igjen med Klover, som i Almindelighed anvendes til Græs i to eller tre Aar. Den er altsaa omtrent saaledes:

1, Brak (gjødet); 2, Vintersæd; 3, Byg; 4, Klover; 5, Græs; 6, Rug eller Byg; 7, Byg eller Rug eller Havre; 8, Klover, sædvanlig til Græs; 9, Græs. Dette er den sædvanligste Form for det overflaarne Kobbelsbrug, og denne Driftsmaade har store Fortrin for den gamle danske; thi for det Første, kan man temmelig sikkert stole paa, at de to første Halme, nemlig Vintersæd efter Brak og Bygget derefter ville lykkes; for det Andet er det ogsaa rimeligt, at Kloveren, saaet i Nr. 3, ikke just vil give noget slet Udbytte, ligesaa lidt som den Sæd, der saaes i Kloverstubbene. Derimod kan man ikke gjøre sig for store Forventninger af den sidste Halm, der saaes i Nr. 7, især dersom det er Rug efter Byg, hvilket ikke er sjældent; den sidstsaade Klover (i Nr. 7) kan ikke efter Rimelighed slaae synderlig godt ind; thi Jorden er medtaget af de mange Halme, og altsaa ikke i saadan Tilstand, at den er skikket til at frembringe Klover. Det er ogsaa en Erfaringsfætning, at Jorden let bliver kjed af Kloveren, og maa idetmindste ved stærk og dyb Behandling forberedes til atter at bære den; men her i denne Drift er i ni Aar Kloveren i Jorden i de sex, og kun een gang i Rotationen behandles Jorden stærk ved Fuldblækken.

Jordens Behandling ved denne Drift er aldeles simpel; Blækken behandles som ovenfor omtalt, Nr. 2 lægges om Esteraaret og pløies om Foraaret til Byg (enten med eller uden forangaaende Harvning), og Bygget nedharves, derpaa saaes Kloveren, der undertiden faaer en Tand af Træharven. Skal der Rug i Nr. 6, saa

anvendes Sommerbrak paa den omtalte Maade, kun med den Undtagelse, at der kun sjældent gjødes, og at Jorden undertiden gives tre Pløininger; skal der derimod saaes Byg, da lægges Jorden om Efteraaret, og tverpløies om Foraaret. Folger i Nr. 7 Byg, behandles Jorden som til første Halm Byg, skal der derimod Rug efter Byg, faaer den to Pløininger. Er den sidste Halm Havre, da maa den for det Meste nøies med een, som gives efter Omstændighederne enten om Efteraaret eller først om Foraaret.

Denne Behandlingsmaade kan neppe antages at være tilstrækkelig i en Drift, hvor der tages saamange Halme langstraaet Sæd uden Indblanding af Bælgsæd eller Rodfrugter, og Jorden behøver vistnok ved denne samme stærke Bearbejdning til Vaarsæd, som der gives ved det holsteenske Kobbelsbrug, hvor der til Byg og Havre altid gives tre Pløininger; paa anden Maade kan man neppe vente at holde Jorden reen.

Denne Driftsmaade findes ogsaa i lidt forandret Form, skjøndt den vedbliver at være den samme; f. Ex. med elleve Marker, og er da saaledes:

1, Brak (gjødet); 2, Vintersæd; 3, Byg; 4, Havre; 5, Klover; 6 og 7, Græs; 8, Byg eller Rug; 9, Rug eller Byg; 10 og 11, Græs; denne Drift har $\frac{5}{11}$ Agerjord med langstraaet Sæd, den førstnævnte har $\frac{4}{9}$; Forskjellen herved er altsaa høist ubetydelig (nemlig $\frac{1}{9}$). Derimod gjør denne Drift Kloverdyrkingen langt usikkrere, da der tages tre Halme langstraaet Sæd før den. Denne Drift tages et andet Sted i følgende Orden:

1, Havre; 2, Brak (gjødet); 3, Hvede; 4, Byg; 5, Klover; 6, Græs; 7, Rug efter Sommerbrak; 8, Byg; 9, Klover; 10 og 11, Græs. Ved denne Forandring med Havrens Plads faaer Kloveren et bedre Sted i Rotationen; her tages ogsaa kun 2 Aars Klovers Benyttelse efter første Udlæg; hvor den tages i tre Aar efter tre Halme langstraaet Sæd, er Sommerbrakken ogsaa utilstrækkelig. Havren, som saaes i Grønjord, faaer kun een dyb Pløining; at reolpløie til den, bruges saagodt som aldeles ikke.

Der gives vel nogle flere Variationer paa denne Dyrkningsmaade, f. Ex. at Markinddelingen er i ti Kobler; etsteds har jeg truffet den saaledes, at der efter Brakken tages Rapsæd i en heel

Mark, derefter Vintersæd, saa Byg med to Mars Klover, som optages deels med Sommerbrak til Rug, deels til Byg, hvorpaa følger Havre med tre Mars Græs.

De Jorddyrkningsmaader, som vi her have beskrevet under Navn af det overskaarne Kobbelbrug, findes næsten ene paa de større Gaarde, og kan vel der ansees for den almindeligste; ved mindre Avlsbrug derimod træffe vi hyppigt paa en Brugsmaade, som er vanskelig at benævne, da den er en Sammensætning af forskellige Systemer. Den almindeligste Form for den er følgende:

1, Brak (gjødet); 2, Vintersæd; 3, Byg; 4, Erter og Kartofler; 5, Byg (sældent Rug efter Erter); 6, Havre; 7, Klover; 8 og 9, Græs. Man kan ikke sige, til hvilket System denne Sædfølge hører; naar man seer kun paa de syv første Aar, seer den ud som forbedret Trevangsbrug, hvor man kun ved hver tredie Brakning anvendte rene Brak, men istedetfor denne tog Erter i det andet Brakaar, og Klover i tredie. Men i Trevangsbruget ligger Jorden ikke ud til Græs, og derfor kan denne Driftsmaade ikke regnes til dette System. Kobbelbrug er den hellerikke, thi der findes Bøjsæd og Rodfrugter i den, og Jorden anvendes kun 2 Aar til Græsning. Bepelbrug kan den ikke kaldes; thi der tages to Halme langstraaet Sæd efter hverandre, og det endog to Gange i Rotationen; Kloveren saaes i udslidt Jord, der dyrkes for lidt Foderurter i Forhold til Sæden, især naar der i Nr. 4 tages mere Erter end Kartofler, og det bliver Nødvendighed, at beholde den rene Brak. — Denne Driftsmaade har lidt endeel Forandringer, i det Hele taget til det Bedre, men ogsaa noget til det Værre. Saaledes er Havren taget i Grønjord, hvorved Driften vinder meget, deels fordi Kloveren bliver saaat i Byg, der følger paa Brakfrugter, deels fordi Jorden endnu har til Kloveren den Kraft, som Havren ellers berøvede den. — Man begaaer i Almindelighed den Feil i denne Brugsmaade, at kjøre al sin Gjødning paa Brakmarken, og tager man derefter fire Halme langstraaet Sæd og een Halm Erter og Kartofler, saa er Jorden altfor udmattet til at kunne give en nogenlunde god Kloverafgrøde. Vilde man derimod dele sin Gjødning imellem Brak- og Kartoffelmarken, tage et heelt Nummer hertil, og kun een Halm imellem denne og Kloveren, vilde Driften unegtelig vinde meget. Disse Forandringer ere allerede tildeels foretagne enkelte

Steder; men i det Hele viser man Foderurternes Dyrkning, iblandt hvilke Kartofler og Kløver ere de vigtigste for os, kun liden Dpmærksomhed, især Kløverren, som man i Almindelighed saaar, naar man ikke antager Jorden skiftet til længere at give Sæd.

I dette Sædsfifte tages som oftest kun een Halm Vintersæd, derimod tre Halme Vaarsæd foruden et Nummer med Erter og Kartofler; herved falder forholdsvis formeligt Arbejde til Foraaret, og forliden til de øvrige Dele af Aaret. — Lægges et heelt Nummer med Kartofler, og vil man med denne Drift forbinde Sommerstaldfodring, hvilket man paa nogle Steder har begyndt, da er der for liden Vintersædshalm; thi den, der er, vil neppe være meer end tilstrækkelig til Fodring til Kreaturerne, Tagfoder m. m., men der vil intet af den blive tilovers til Stroening for det Kreatur, som fodres enten med Kartofler eller Grønt om Sommeren, hvilken behøvedes til at opfange de flydende Dele af Gjødningen.

Det er glædeligt ved denne Drift at see, hvorledes Bølgfæds og Kartoflers Nytte erkjendes, idet de her indskydes i en Drift, hvori de egentlig slet ikke høre hjemme, thi borttage vi dette Nummer, hvori disse findes, da see vi i denne Drift kun en Efterligning af holsteenskt Kobbelsbrug. Dommen om dem er dog endnu temmelig forskjellig; hver de i længere Tid have været dyrkede, erkjender man, at have havt god Pengeindtægt af dem, ved Kartoflernes Dpfodring at have vundet en betydelig Masse Gjødning, og ved deres Dyrkning at have faaet Jorden godt forberedt til Vaarsæd, saafremt man tilstrækkelig har hyppet Kartoflerne. Dog hører man ogsaa de modsatte Yttringer, men det lader sig meget godt forklare; thi mange Steder har man lagt Kartofler i udslidt Jord, ikke holdt dem rene, saadet Byg derefter, og naturligvis høstet mere af Tidslær end af Byg, og givet Kartoflerne Skylden.

Kartoffelavlens er her stærkt tiltaget i en Række af Aar (uagtet den synes enkelte Steder i det sidste Aar at være aftaget, fordi man klager over Banskethed ved Optagningen), og den har ogsaa havt stor Indflydelse paa Agerbruget. Højs mange Bønder fedes nu aarligen endeel Dvæg, hvilket skaffer dem ikke just ubetydelig Gjødning, og tillige har Kartoffeldyrkningen meget forbedret Kløverafgrøderne. Dog ere der ogsaa Egne, hvor Kartoffeldyrkningen

vil bringe Ulykke, fordi man ikke opfodrer dem, og gjør dem paa den Maade i Penge, men sælger dem i deres naturlige Tilstand. Kartoflerne tage en ikke ringe Kraft af Jorden, men gjengive i Gjødnings langt mere end de tage^{*)}, og her findes kun sjelden Agerbrug, som producere saamegen Gjødnings, at de kunne dyrke Handelsvæxter i betydelig Mængde.

Den Plads, Kartoflerne i det nævnte Sædfliste have, er et ganske characteristisk Beviis paa, hvorlidet Begreb man har om Brakfrugtavls, idet man ligesuldt beholder en Drift med reen Brak, og ikke troer, at Brakfrugter kunne træde i Sammes Sted. Om man endogsaa vil bibeholde langt Græstie, saa vilde Jorden dog, naar den blev udlagt i en reen og kraftig Tilstand, efter tre Aars Forløb kunne tilstrækkelig skjønnes uden den rene Braks Hjælp.

Vi have omtalt, at der med denne Drift er gjort endeel Forandringer, og en af dem, nemlig at sætte Havren før Brakken, er allerede omtalt. Vi skulle nu fremføre flere, for Exempel:

1, Brak (gjødet); 2, Raps; 3, Vintersæd; 4, Byg; 5, Erter og Kartofler (tildeels gjødede); 6, Vintersæd eller Byg; 7, Byg eller Havre; 8, Klover; 9 og 10, Græs. De Steder, hvor denne Drift kan anvendes, maae have usædvanlige Hjælpekilder til Gjødnings Frembringelse; og det er ogsaa Tilfældet paa de ganske saa Steder, hvor den her i Amtet er indført; paa det ene Sted tages Havren før Brakken og hele Kartoffelnummeret gjødes; et andet Sted tages meest Erter, derefter Vintersæd og saa Byg, hvortil der gjødes.

En ikke ualmindelig Forandring er følgende:

1, Brak (gjødet); 2, Vintersæd; 3, Byg; 4, Erter og Kartofler (undertiden furegjødede); 5, Havre; 6, Klover; 7 og 8, Græs; undertiden kun Græs i eet Aar, altsaa kun syv Inddelinger, og i saa Fald benyttes Brakken i Almindelighed til Staldfodring, da den ikke er vanskelig at behandle, naar Jorden optages efter to Aars Klover. Denne Dyrkningsmaade nærmer sig temmelig meget Berel-

^{*)} Efter Thaers Beregninger er Gjødningsmassen af en Td. Land opfodrede Kartofler dobbelt saa stor som den Gjødningskraft, der behøves til at frembringe dem.

drift, og er af dem, der ere almindeligere her i Amtet, en af de bedste. Grunden til at der i Nr. 2 tages Vintersæd og i Nr. 3 Byg er, at man i denne har indskudt Brak, og taget Rapsen i en Deel af Vintersædens Nummer, og efter Rapsen Vintersæd istedetfor Byg; var dette ikke Tilfældet, havde det aabenbart været langt bedre, i Kløverstubben at tage en Halm langstraaet Sæd, og derefter den benyttede Brak, da man saa havde faaet et godt Verelbrug.

En anden lignende Driftsmaade findes dog kun sjældent, nemlig:

1, benyttet Brak (gjødet); 2, Vintersæd; 3, Erter; 4, Byg; 5, Kartofler (gjødede); 6, Havre eller Byg; 7, Kløver; 8, Græs; denne Sædfølge findes kun paa meget faa Bøndergaarde, men derimod almindeligere paa mindre Lodder, især hos Skolelærere. Nogle Forandringer findes hyppigt ved den, saaledes tages undertiden Kartoflerne i Nr. 3 og Erterne i Nr. 5, hvorpaa der tages Vintersæd i Nr. 6, og der gjødes ikke sjældent ikke til Erterne, men til Rugen.

Denne Jordbrugsmaade har ligesom den forrige benyttet Brak efter to Aars Kløver, hvilket er to skjønnende Afgrøder efter hinanden, Noget der vistnok maa rense Jorden godt og lette dens Bearbejdning; men naar Frugtfølgen forresten er indrettet efter Vereldriftens Regler, behøves det aldrig, men kan gjerne en Halm langstraaet Sæd indskydes derimellem; Dette er skeet nogle Steder, og hedder Driften da:

1, Havre; 2, (Brak gjødet); 3, Vintersæd; 4, Erter og Kartofler; 5, Byg; 6, Kløver; 7 og 8, Græs; hvor denne Drift er, tages kun sjelden alene 2 Aars Kløver, og bruges derfor ogsaa Fuldbrak.

Vi have omtalt det overflaarne Kobbelbrug, og have bemærket, at et Særkjende ved det er, at der kun tages langstraaet Sæd.

Vi skulle nu omtale nogle Brugsmaader, som ere en Forbedring af det; men som egentlig ikke længere kunne regnes dertil, da der i dem dyrkes Bølgæsæd og Kartofler. Disse findes ogsaa paa større Gaarde, og ere flere Steder saaledes:

1, Brak (gjødet); 2, Vintersæd; 3, Byg; 4, Kløver; 5, Græs og Sommerbrak (kan sædvanlig gjødes); 6, Rug; 7, Erter og Kartofler;

8, Byg; 9, Klover; 10 og 11, Græs; dette Sædskifte staaer vistnok langt over det sædvanlige overskaarne Kobbelsbrug; thi Kartoflerne gjøre, at man kan vente godt Udbytte af sidste Klover, ligesom ogsaa af sidste Halm Byg, og de give betydelig mere Gjødning end der før kunde produceres i dette Aalsbrug.

Man har ogsaa her indskudt Havre, som da tages sædvanlig før den rene Brak i Grønjord, og da har man som oftest een Inddeling mere.

Den findes ogsaa saaledes: 1, Brak (gjødet); 2, Vintersæd; 3, Erter og Kartofler; 4, Byg; 5, Klover; 6, Græs og Sommerbrak (gjødet); 7, Rug; 8, Havre; 9, 10, 11 og 12, Græs; eller ogsaa ligesom denne indtil Nr. 7, da der saa tages: 7, Rug; 8, Byg; 9, Havre; 10, Klover; 11 og 12, Græs; disse to Jordbrugsmaader, især den sidste, staae sikkert langt tilbage for den førstnævnte; thi der er ingen Grund til at antage, at sidste Udlæg af Klover skal kunne lykkes, naar den saaes i Havren i Nr. 9. Det er ellers en ganske forunderlig Sædfølge; thi antage vi, at Brakken er nødvendig til at begynde en Drift med, som indføres istedetfor den gamle danske Brugsmaade, da opvise de syv første Aar i Rotationen god Vexeldrift, idet man maa formode, at efter Rugen i Nr. 7 skal følge Kartofler, og derpaa Byg med Klover, hvilket altsaa vilde blive det engelske Femmarkssystem, men istedetfor see vi Rug, saa Byg, saa Havre med Klover og 2 Aars Græsleie. Det er en forunderlig Sammensætning i en Drift, at tage i de halve Aar en Sædfølge efter Vexeldriftens Regler, og i de andre en Sædfølge, som aldeles strider derimod; men det er Noget, som viser, hvor fast man er i de agronomiske Kundskaber, idet man følger 2 Systemer, der ere saa modstridende, at man ikke for Alvor kan slutte sig til det Ene, uden aldeles at forkaste det Andet. I det mindste have vi her et Exempel paa den størst mulige Inconsequentse.

Som en Modification paa disse Brugsmaader kan følgende regnes, hvilken kun findes saa Steder, nemlig:

1, Brak (gjødet); 2, Vintersæd; 3, Erter og Kartofler; 4, Baarsæd; 5, Klover; 6, Græs og Halvbrak (gjødet); 7, Vintersæd; 8, Kartofler og Erter; 9, Baarsæd; 10 og 11 (undertiden ogsaa 12) Græs; ligeledes ogsaa følgende: 1, Brak (gjødet, og

hvoraf den halve benyttet); 2, Vintersæd; 3, Klover; 4, Byg eller Vintersæd; 5, Erter og Kartofler; 6, Havre og Byg (hvor der tages Vintersæd i Nr. 4, tages Byg i hele Nummeret); 7, Klover og Raigræs; 8, Græs; 9, Havre. I disse see vi et Exempel paa, hvorledes det overflaarne Kobbelsbrug er blevet forvandlet til Vepelsbrug; i det sidste maa der ogsaa kunne gjødes til Erter og Kartofler; men burde der i dette vistnok tages i Nr. 4 Vintersæd.

Vi have imellem de her anførte Sædskifter seet flere, der meget have nærmet sig til Vepelsbrug, endsskjønt disse kun findes paa Steder. Der er omtalt en Drift i syv Inddelinger: (1, benyttet Brak; 2, Vintersæd; 3, Byg; 4, Erter og Kartofler; 5, Havre; 6 og 7, Klover). Nogle Steder findes en lignende paa mindre Gaarde; den er i sex Inddelinger, og andet Aars Klover sommerbrakkes og gjødes til Vintersæd; forresten er den ligesom hiin; hele Forskjellen bestaaer i, at den benyttede Brak udskydes. Denne Driftsmaade maa vistnok henregnes til de bedste her i Amtet; der findes kun to Halmelængder Sæd efter hinanden, og den skadelige Virkning heraf ophæves ved de derpaa følgende Kartofler. Det er mærkeligt nok, at denne er den samme, som den i det veldrevne Norfolk gængse Brugsmaade, kun tages der Noer isædetfor Kartofler, og der gjødes til Roerne og ikke til Vintersæden.

Et eneste Exempel har jeg fundet her i Amtet paa det saakaldte engelske Femmarkssystem, nemlig hos en Bonde i Kirke-Helsing; det er saaledes:

1, Klover og Sommerbrak (gjødet); 2, Vintersæd; 3, Kartofler og lidt Erter; 4, Vaarsæd; 5 Klover; foruden det Nummer, der anvendes til Vintersæd, kan han ogsaa gjøde 1 Nummer til Vaarsæd; han har altsaa Gjødning til 1 Deel af Agerjorden. Synderlig Hjælp fra Enge til Gjødningens Frembringelse har han ikke, thi han har 40 Eder Land Agerjord og omtrent 5 Eder Land Mose, men denne er af en slet Beskaffenhed, og lader sig vanskeligt forbedre; hiin derimod er af fortrinlig naturlig Bonitet, men var yderst slet drevne, da han fik Gaarden isæst; dog var den just saaledes, at hans Flid og Vindskebelighed med at behandle den lønnede sig fortræffeligt.

Paa nogle saa Gaarde har man begyndt at gjøre Forberedelse til Overgangen til nye Sædskifter, som for en Deel skulle indrettes

efter Verelbrugets Regler; saaledes har man paa en Gaard, der har et Areal af c. 150 Tdr. Land, hvilke falde mere letagtige end lerede, men paa de senere Aar for en stor Deel ere blevne merglede, — begyndt at gjøde til Kartofler, derefter saaet Byg med Klover i, og er Sædskiftet saaledes bestemt i det Hele:

1, Kartofler (gjødede); 2, Byg; 3, Klover; 4, Rug; 5, Erter, Bikker og Boghvede; 6, Rug; 7 og 8, Hvidklover og Raigræs til Faaregræsning; 9, Havre; der maa kunne gjødes meer end eet Nummer.

Som en egen Brugsmaade, der ikke har kunnet henføres under nogle af de hidtil nævnte, maa anføres den, som bruges flere Steder paa Seiers*), nemlig paa Indlodderne sammesteds. De drives uafsladelig, og i samme Orden tages bestandig:

1, Erter; 2 Byg; 3, Vintersæd, som oftest Hvede; det er en udmærket Jordbund der, som endog saa er istand til med dette Sædskifte at give gode Afgrøder, hvoraf man kan slutte sig til, hvad der kunde høstes under et bedre. Dette er det eneste Exempel paa Trevangsbruget her i Amtet.

Endnu have vi kun at omtale den Maade, hvorpaa enkelte længere bortliggende Lodder, saakaldte Udlodder, drives af Bønder. I Almindelighed faae de ingen Gjødning, men optages med Havre, som ofte saaes to eller flere Gange efter hverandre, hvorpaa Jorden igjen maa henligge uden Besaaening af Græsarter. Dog taber denne Methode sig mere og mere, hvilken egentlig kun har været brugt af Bønder, hvis Agerbrug nu bliver mere intensivt. Man anvendte den meest paa høiere liggende Moser, men baade blev Havren slet og saa tykfskallet, at de ikke kunde bruge den til Handelsartikel, og Græsset blev slettere end det tidligere var.

Nogle, der have Lod i den store Namose-Eng, og hvis Agerbrug er saaledes, at de producere mere Gjødning end til Dplodden, brække aarlig et Stykke af Mosen til Havre, gjøde det til Byg, hvorefter de igjen tage Havre, hvori der tillige saaes Græsarter.

*) Sædvanlig ingen fast Drift der. Om Trevangsbrug siger Stussen, at det har været aldeles gangse her i Danmark; dog har her i Amtet kun dette Exempel vedligeholdt sig.

Vintersæden kan kun sjældent saaes der, fordi Jorden om Foraaret ofte overfyldes af Vand. Den Udgravning, som er begyndt fra Bro-Mølle til Tiis-Ø, vil rimeligviis forandre dette. Vikker og Boghede dyrkes ogsaa der, men i ubetydelig Qvantitet. *)

At angive, hvilken af disse her nævnte Jorddykningsmaader, der er den meest gængse her i Amtet, vil næsten være umuligt; thi, som vi allerede have bemærket, vi kunne ikke gaae sogneviis frem og nævne een som den brugelige i dette, og en anden i hiint Distrikt; vi træffe derimod ofte i eet Sogn en Samling af de forskjelligste. Hvad man med Bestemthed kan sige er kun, at i de fleste Agerbrug bruges Brak, enten Fulb-Brak eller Sommer-Brak eller benyttet Brak, og kunne vi med temmelig Sikkerhed antage, at den rene Brak er den almindeligste, og den benyttede den mindst brugelige.

Ved de større Avlsbrug bruges næsten udelukkende reen Brak, og er Jordbrugsmaaden der som oftest det overskaarne Kobbelsbrug, enten i sin oprindelige Form, udelukkende med langstaaet Sæd, eller ogsaa i den forbedrede med Indflydelse af Bølgæsæd og Kartofler. Dog kan dette ikke siges om alle større Avlsbrug, thi nogle af dem drives ogsaa efter andre af de Jordbrugsmaader, som i det Foregaaende er anført.

Ved de mindre Agerbrug er det endnu vanskeligere at nævne den gængse Brugsmaade. Thi ved dem finde vi den med Grønjords-Byg, derefter Byg, saa Rug, saa Byg, igjen Rug og flere Halme Havre, — vi finde Brugsmaader efter Børgdriftens Regler, som f. Ex.: 1, gjødede Vikker; 2, Vintersæd; 3, Erter eller Kartofler; 4, Baarsæd; 5, Kartofler eller Erter; 6, Baarsæd; 7 og 8, Klover, — vi finde ogsaa en Drift: 1, Brak; 2, Vintersæd; 3, Byg; 4, Havre; 5, Klover; 6 og 7, Græs, — vi finde endogsaa Avlsbrug, der drives aldeles uden Plan. Dog er uden al Tvivl ved disse den ovenomtalte Driftsmaade med Brak, to Halme langstaaet Sæd, derefter Erter og Kartofler, som følges af to Halme langstaaet

*) At der endnu findes Avlsbrug, der drives uden Plan, er allerede leilighedsviis omtalt, og bemærkes kun her atter.

Sæd, der igjen følges af Klover, i sine forskjellige Former den, der følges almindeligst.

Naar man betragter alle disse her nævnte forskjellige Jordbrugsmaader, seer man, hvortil det udbredt og erkjendt Vexeldriftens Regler ere; man har i de sidste Decennier følt Nødvendigheden af at indføre nye Sædskifter, men kun faa af dem ere indrettede efter disse. Den rene Brak er almindelig, og kun faa Steder benyttes den til behakkede Frugter eller Grønfoders Avl, — at den var nødvendig til at begynde nye Sædeomløb med paa Jorder, som tidligere have været slet bearbejdede, er allerede engang indrømmet; men at den i det Hele taget ikke behøver stadigt at gjentages her i Amtet, er ligesaa sikkert; thi af den Jord, som meest fordrer den, nemlig streng og kold Leerjord, som ligger fugtigt, findes her næsten ingen. Men, for at den kan udskydes, maa man nødvendigviis dyrke sin Jord efter Vexeldrift, thi paa anden Maade kan Jorden ikke holdes reen og skjor, og man nødes da til at anvende den kostbare Brak.

Næsten alle de Dyrkningsmaader, som findes her i Amtet, have den Hovedfeil, hvorpaa allerede tidligere er gjort opmærksom, at Kloveren kommer forlangt fra Gjødningen, som næsten aldrig anvendes til Grønfoders Avl, men bruges umiddelbart til Sæd. Hvor man saaer Staldføbringsurter i Brakken, er næsten den eneste Undtagelse herfra, Kloveren saaes næsten ubelukkende i halv medtaget Jord, undertiden i aldeles udslidt og forvildet, efter flere Halme langstraaet Sæd. Den eneste Foderurt, der i Almindelighed har nogenlunde god Plads, er Kartofler, der som oftest følger paa første eller anden Halm efter Gjødning.

Det er en besynderlig Eigenskab, som heri vises den anismasse Production, og man hører derfor ogsaa ofte Folk klage over, at den Jord, der anvendes til Gavn-Dvæget, betaler sig slet. Men det er jo ikke at undre sig over, at kun faa Kreaturer kunne leve paa en Græsmark, naar den saa længe har været brugt til Sædeavl, som man med Rimelighed kunde vente nogenlunde gode Afgrøder. Den er bleven udlagt, fordi man ikke længere kunde haabe at avle Sæd paa den, altsaa kan man heller ikke haabe god Græsning.

Hvilken Dom der sælbes over Vexeldrift, er ikke let at komme paa det Rene med; Nogle, der ere vittige Hoveder, raillere derover, og kalde den Persille-Dyrkning; Andre antage, at med Vexelbrug er Roedyrkning m. m. absolut forbunden, hvilket efter deres Mening ikke hos os lader sig realisere, tildeels fordi dette Haandarbejde er ukjendt hos os, og vore Folk derfor ikke forstaae det. At denne Indvending ikke har nogen væsentlig Grund er jo indlysende, da Roedyrkingen ikke er en absolut Nødvendighed for et Vexelbrug, og angaaende det Arbejde, som vore Folk ikke skulle kjende, maa bemærkes, at for en Række af Aar siden vare Svingploveene f. Ex. heller ikke i Brug, og nu have Folkene dog lært at bruge dem; til Grøstegravning og Mergling har man tidligere altid forskrevet Holstenere, men det skeer sjældent nu.

Der er ogsaa nogle Landmænd, der have den Mening, at Jorden maa udlægges til fleeraarigt Græsland; ligesom, sige de, ingen Hest vilde kunne holde ud at arbejde bestandigt, om der ogsaa tildeelses den nok saa godt Foder, naar den ikke fik Lov til at hvile: saaledes kan Jorden heller ikke udholde bestandig at drives, men maa af og til hvile i flere Aar; hertil kunne vi jo blot svare, at Hesten kan arbejde hver Dag, naar den er fri om Natten, og fodres godt, og at Jorden jo er fri for at drives og producere Noget om Vinteren, og Vinterhvilen kan altsaa for Jorden være det samme som Nattehvilen for Hesten. Foeresten er det en ganske snurrig Slutning, (som dog ikke har saa faa Tilhængere), da man naturligtviis ikke kan fra den organiske Natur slutte sig til den uorganiske, hvilke hver for sig have sine Love. Formodentlig kommer denne Mening af, at man har været nødt til at lade Jord henligge til Græs, naar man efter den gamle danske Driftsmaade havde taget sex à otte Halme langstraaet Sæd, og, fordi Jorden da ved Græsleie havde vundet saameget, at den igjen kunde frembringe Noget, har man sluttet, at dette var nødvendigt. Erfaringer for, at Jord, som blev drevet efter Vexelbrug, behøvede fleeraarigt Græsleie, har man hidtil ikke havt her i Amtet, og vil heller aldrig kunne faae, tværtimod gives her allerede Exempler paa Driftsmaader, hvori der kun er toaarig Kløver, og ved ingen af disse har man betænkt at

forandre dem til flere Aars Begrænsning, — altsaa Beviis for, at deres Jorder ikke behøve at hvile.

Man hører ofte paaftaae, at Vexelbruget fordrer en saameget større Driftscapital, at den større Production, den bevirker, opsluges af hiin, saa at de andre Brugsmaader dog medføre samme Netto-Indtægt. Herved maae vi først bemærke, at mange af dem, der yttre denne Mening, selv for en stor Deel byrde de Væxter, som maae avles i et Vexelbrug. Naar vi f. Ex. betragte den Drift: 1, Brak; 2, Vintersæd; 3, Kartofler og Erter; 4, Byg; 5, Klover; 6, Græs og Sommerbrak; 7, Vintersæd; 8, Byg; 9, Havre; 10, Klover; 11 og 12, Græs; da have vi jo, som allerede tidligere er bemærket, i den første Halvdeel af Samme Exempel paa Vexelbrug, eller med andre Ord vi have Beviis for, at Vexelbrug lader sig realisere hos os, ja vi have endog Beviis for, at det maae betale sig bedre end den Brugsmaade, som følges i den anden Deel af denne Drift, thi hvorfor skulde da ellers gjødes langt stærkere i Brakken end i Sommerbrakken. At Vexeldrift betaler sig godt, derpaa have vi ogsaa Beviis i de Fæstegaarde, hvorpaa den nu følges; thi overalt høre vi nu, at der af dem godt svares Afgifterne, uagtet Godsforvalterne have havt Besværlighed før ved at faae dem indkrævet paa mange af dem.

Hv at fremsætte Beregninger over Vexeldriftens større rene Indtægt, end den, andre Brugsmaader give, behøves ikke, da de Beregninger, som findes i Statsraad Thaaers Værk „Grundsætninger for Landoeconomien“, ere blevne forplantede paa danst Grund ved den Oversættelse, som Kammeraad Drewsen har besorget, og disse endnu ikke ere blevne modbeviste. Erfaringsbeviis have vi ogsaa til Fordeel for Vexeldriften i flere Landes Exempel, hvor deres Jorddykningsmaader i den senere Tid ere blevne forandrede efter dens Grundsætninger *). Og vil man indvende, at andre Steder ere Landmandens Producter i høiere Priis, og at derfor en større

*) For at nævne et Exempel kan jeg anføre Kongeriget Sachsen, hvor jeg for nogle Aar siden saa, at Agerbrugerne aldeles støttede sig paa Vexelbrugets Grundsætninger; der blev sagt mig der af flere ældre Landmand, at Vexelbruget var ukjendt hos dem forend Thaaer begyndte at udgive sine Skrifter, men at disse gjorde en Revolution i Agerbruget

Production bedre betaler en større Arbeidskraft, da maae vi svare, at i samme Forhold som Producterne betales bedre, i samme bliver ogsaa Arbeidskraften kostbarere, og altsaa kan denne Indvending ikke have nogen Betydning,

De fleste troe ogsaa, at der i Bexeldrift absolut maa dyrkes Erter i stor Udstrækning, og da sammes Høst er vanskelig, ansee de dette for en uovervindelig Hindring for sammes Indførelse; men deels dyrkes allerede mange Steder Erter i stor Mængde, deels ere Erter ikke absolut nødvendige for et Sædsflæe efter Bexeldrifts Regler; thi f. Ex. i det engelske Femmarkssystem (1, Kartofler eller Roer; 2, Byg; 3, Klover; 4, Klover; 5, Vintersæd) findes ikke Erter, og det er dog godt Bexelbrug.

Mange klage ogsaa over Vanskeligheden ved at faae Kartoflerne optagne, dog kan heri vistnok gjøres Forandring; thi for det Første begynder man jo paa at søge at opfinde Redskaber, hvorved dette Arbeide kan lettes, og dernæst staaer det i enhver Godseiers Magt, naar hans Huse blive fæstledige, at paalægge de nye Fæstere at optage et bestemt Quantum Kartofler imod gængse Betaling, saa at han idetmindste kan faae Kartoflerne optagne hos sig. Imod dette Pligtarbeide lader sig vist ingen vægtige Grunde anføre; thi, naar der betales med den Priis, som for Dieblirket, nemlig: den ottende eller niende Tønde, eller ogsaa tre Mark for hver niende Tønde: da kan en Mand med sin Familie ved dette Arbeide have langt højere Daglon, end han sædvanligt har som Dagleier ved Markarbeide. Især er det godt, hvor de faae Betalingen i Kartofler, da de i dem have en stor Hjælp til deres Underholdning om Vinteren. — For dem, der ingen Huse have, kan Kartoffeloptagningen være vanskeligere, dog staae de fleste altid i Forbindelse med nogle Huusfolk, som de kunne faae til Hjælp ved dette Arbeide, og paa de mindre Gaarde overhovedet hører man ogsaa Færre klage over Vanskeligheden herved.

Det er mærkeligt at see i de ældste af Thærs Skrifter, især i hans Annaler om Neder-Sachsens Landvæsen, omtrent de samme

der; heller ikke findes der Exempler paa, at man er traadt tilbage fra Bexelbrug til andre Dyrkningsmaader.

Grunde anførte imod Bærelbrug, som man nu hører her, og dog er det nu almindeligt indført der. Men dengang vare Kundskaberne om det ikke udbredte der, og det er vel ogsaa Mangel paa Kundskaber om det, der hos os er den væsentligste Hindring for dets Indførelse. De fleste af vore Landmænd ere oplærte til Landvæsenet i Danmark, og kun faa af dem have havt Leilighed til, at see andre Landes Agerdyrkning. Følgen heraf maa nødvendig blive Censfidighed i de landoeconomiske Anskuelser, især da Landvæsenet sædvanligviis kun betragtes som en practisk Bessjæftigelse, der nok kan føde sin Mand, uden at han behøver at bryde sit Hoved med Studium. At der er en landoeconomisk Videnskab, at der gives Systemer i Samme, derom er man i det Hele taget uvidende. Derfor regner man og sædvanligviis, at duer et ungt Menneske ikke til Andet, er det bedst, at han kommer til Landvæsenet; thi det kan dog ikke være vanskeligt for ham, at lære at drive over nogle Følk og at holde dem til Arbeide, og, naar han har lært det, saa er han altsaa en perfect Landmand.

Det bedste Beviis for, hvorliden Sands der er for den landoeconomiske Litteratur, er den ringe Udbredelse af Thaers, Sinclairs og Schwerts Skrifter, som ere oversatte paa Dansk; de Systemer, som de indeholde, følges næsten aldeles ikke, og dog har man ikke seet nogen grundig Afhandling imod dem. — Vi have et landoeconomisk Tidsskrift, og i de sidste Aar ogsaa en landoeconomisk Tidende, men som dog ikke har den Tendents, man kan vente af et Ugeblad (thi dets Hensigt er, at meddele Bærelbrugets Grundsætninger); var der virkelig Sands for den landoeconomiske Litteratur, da maatte et landoeconomisk Ugeblad fremstaae, fordi man vilde føle Trang dertil, og denne vilde fremkalde det.

Saalænge denne Ligegyldighed hersker for Landoeconomien som Videnskab, saalænge man i denne seer kun Projectmageri og Hjerne-spind, saalænge det unge Menneske skal lære Landvæsenet alene bagved Ploven og ved at have Tilsyn med Arbeidsfolkene, uden at der læres ham, hvad Landoeconomien er; saalænge er det heller ikke at vente, at Bærelbrift skal blive almindelig, idetmindste vil dens Indførelse gaae frem med meget langsomme Skridt. — I Mangel paa

Kundskaber i den landoekonomiske Videnskab er det vistnok, at vi maae søge den væsentligste Hindring for Værelbruget.

Af Jorder, der ere ublagte til varigt Græsland, findes her i Amtet ikke mange; af Hedejord findes kun betydeligere Strækninger i Dbs.-Herred, hvor der f. Ex. ere de betydelige Rørvig-, Nykjøbing- og Ellinge-Lyng, ligeledes Veirhøi, paa Samsø, f. Ex. ved Hovedgaardene og Nordby Hede. I Løve Herred findes Heder i Vedby-Sogn, ved Gaarden Conradianslyst, een, henhørende under samme Gaard, og to under Nagaard, men de ere ubetydeligere. — Til Lerchenfeldt Gods henlaae for faa Aar siden 160 Tdr. Land Hedejord, men deres Opdyrkning er begyndt, og de kunne altsaa ikke henføres under dette Afsnit. Til varig Græsning henligger Saltøste Byes Jorder ved Vesterbygaard og Lerchenborg Dyrehauge; Grundtvad Dverdvad ved Tølose, hvilke, paa Grund af deres bankede Beliggenhed, ere vanskelige at opdrive, og derfor anvendes til Meierikøernes Græsning; endvidere Hovedgaarden Sørgaards Jorder, hvoraf endel ere henlagte under Grundtvad Dverdvad, Resten benyttes til Græsning for Cavalleri-Heste, samt udleies til Dvæghandlere; dog optages disse Jorder undertiden til Sæd.

Til varigt Græsland maa ogsaa henregnes de smaa Der, Store- og Lille-Vrøi; ligesom ogsaa ved Samsø Derne Veiero, Lindholmen, Hjorteholmen og Ryeholmen; fremdeles i Lammefjorden de saakaldte Lammesøer, som afgive en særdeles feed Græsning.

Fremdeles kan hertil regnes nogle Torvemøser, der benyttes til Dvæggæsning, fordi de ikke give saameget Græs, at det med Fordeel kan gøres til Hø; dog begynder disses Opdrivning paa enkelte Steder; det samme er Tilfældet med længere bortliggende Ublodder, som nu efterhaanden tages under Ploven; af disse henligge vist paa Seiero det meste udyrket.

Folkemængdens Tiltagende i de senere Aar og Eiendommens stigende Pris har gjort det til en Nødvendighed at benytte Jorden saa fordeelagtigt, som enhver efter sine agronomiske Kundskaber kan. Det er ioinesfaldende nok, at flette Græsgange, hvor endog Lyngen begynder at trænge sig frem, kun give ringe Indtægt. For at

forbedre denne, begyndte man at opdrive Dverdrevene, og dette Foretagende har grebet saa vidt omkring sig, at der neppe om tyve Aar vil findes noget betydeligt Areal her i Amtet, hvor Ploven ikke gaaer.

6.

Sommerstaldfodring.

De fleste i forrige Uffnit anførte Jorddyrkningsmaader have indeholdt flereaarigt Græsleie, og i det Hele taget have de viist, at Agerbrugene ere extensive; heraf kan man da drage den Slutning, at Sommerstaldfodringen ikke anvendes her i Amtet i Almindelighed, da den kun horer hjemme i et intensivt Agerbrug. Kloveren, er i forrige Uffnit bemærket, saaes sædvanlig langt fra Gjødning, altsaa kan man ikke vente sig nogen god Afgrode af denne Foderurt, som næsten udelukkende maa være den vigtigste Støtte for Sommerstaldfodringen.

De fleste have dog enten i Tøster ved Gaardene eller i Brakmarken lidt Billehave, der anvendes som oftest i den varmeste Aarstid til Heste og Keer i Middagsstunden, da Kreaturerne paa denne Tid Intet kunne æde paa Marken, især tages paa flere af de større Gaarde Arbeidshestene ind under Bedetiden om Middagen, derimod Malkekvæget sjældent.

Exempler paa Sommerstaldfodring gives dog; saaledes er i Midløse Præstegaard en ikke ubetydelig Besætning allerede i længere Tid blevet sommerstaldfodret, og ere de Urter, som benyttes dertil, dyrkede i en bestemt Orden. Det første grønne Foder bestaaer af Rug, som altid er saaret meget tidligt den foregaaende Sommer, Kvæget æder den gjerne, derimod holde Hestene ikke meget af den. Den blandes med Halm, hvorved man ogsaa har den Fordeel, at Kvæget mindre lider af Græssyge, da Overgangen fra det tørre Foder til det grønne saaledes paa en Maade forberedes, og Rugen kan ogsaa i Almindelighed, naar den er saaret tidlig, anvendes til

Gronfoder, forend Kreaturerne kunne sættes paa Græs. Naar Dvøget først i nogen Tid har faaet denne Blanding af Gronfoder og Halm, faaer det Rugen ublandet, hvilken det æder gjerne; Hestene faae den skaaen i Hakkelse med Halm. Den anvendes til Gronfoder, indtil den begynder at dræe; derefter afbenyttes enten Kloveren strax eller ogsaa lidt Vikkehavre eller Græs fra en feed Eng, der om Vinteren overskylles af noget af Midløse Byes Møddingevand. Klover, Vikkehavre og Spergel benyttes næsten hele Sommeren igjennem; undertiden til Slutningen silbigsaat serradet Byg med Boghvide i, og de senere Aar i de sidste Dage af October affuggen Rug af den, som skal høstes den følgende Sommer. — Forraad af Hø og Halm havees steds til at blande med det grønne Foder, saafremt Kreaturerne komme til at lare sig stærkt, og til Hestene Kloverhø.

Til Bevis paa, i hvilken Udstrækning Sommerstaldfodringen er drevet sammesteds, kan anføres, at der til Sommergræsningen er mig angivet kun at være anvendt 8 à 10 Ekpr. Land aarligt, skjøndt Besætningen bestaaer af 5 Heste og et Føl, 24 Dvægshoveder og 10 Faar med deres Lam. Kreaturerne komme kun lidt ud til Afveppling.

Ædsfisket i Midløse Præstegaard er: 1, benyttet Brak; 2, Vintersøb; 3, Byg; 4, Erter og Kartofler (til sidste Jure gjødes); 5, Havre; 6 og 7, Klover; af den benyttede Brak og de to Klover-Nummere tages Sommerstaldfoderet, og der havees kun nogle smaa Bænger, som næsten udelukkende benyttes til at producere Gronfoder, men deres Areal er saa lidet, at de ikke kunne komme i Betragtning, altsaa nyder al Agerjorden Fordelen af Foderurternes Avl og den deraf vundne Gjødning.

For at nævne et andet Exempel, kunne vi anføre, at paa Degnelodden i Tersløse og nogle smaa Bænger sammesteds, som i flere Aar ere bievne sammen med den, har Sommerstaldfodring ligeledes været igang allerede i længere Tid; der er paa 12½ Akr. L. holdt 2 Heste, 4 Køer og 4 Faar, hvilken Besætning som oftest er forøget med et à to Hoveder om Vinteren. En halv A. Land anvendes der udelukkende til Sommerstaldfodring af Rug, Vikkehavre, Spergel og for Diebliffet det Halve af dette Areal til Lucerne.

Paa den øvrige Agerjord bruges paa $3\frac{1}{2}$ Tdr. Land følgende Sædskifte: 1, Brak med gjødede Vikker; 2, Hvede; 3, Kartofler; 4, Byg; 5 og 6, Klover; 7, Havre eller Vintersæd; paa $8\frac{1}{2}$ Td. L.: 1, Brak med gjødede Vikker; 2 Vintersæd; 3, Kartofler; 4, Byg; 5, Klover; 6, Havre.

Disse hernævnte Exempler ere de Steder, hvor Sommerstaldfodringen drives med størst Kraft, nogle faa andre Steder drives den vel, men i mindre Grad. — Den saakaldte halve Sommerstaldfodring er berørt at blive benyttet nogle Steder i ringe Udstrækning. Den findes meest paa mindre Lodder, og jeg troer ikke der findes mere end eet eneste Sted et Meieri paa omtrent 60 Røer, paa hvilket den anvendes *); Skolelærere ere vistnok de, der meest lægge Vind derpaa.

Her maae vi ogsaa bemærke en Fremgangsmaade, som findes flere Steder, nemlig: at der saaes Staldfodring i Brakmarken, som toires af; Grunden hertil angives at være, at Vintersæden lykkes bedre end om den omhuggedes, hvilket jo er meget rimeligt, da Jorden derved faaer en dobbelt Gjødning, og paa mange især sandede Jorder gavner det vist meget, at Jorden derved sammentrædes og erholder mere Fasthed; men det har den mislige Virkning, at, hvor den har mest Gjødningskraft, groer Vikkehavren stærkest til, Nørget faaer altsaa kortest Leireslag der, og der falder altsaa mest Gjødning, hvor der behøvedes mindst. Fremdeles anføres, at, hvor Besætningen kun er liden, gaaer megen Arbeidskraft tabt, naar Vikkehavren skal slaas og hjemføres, hvor Brakloden er længere bortliggende.

I disse sidste vaade Aar have Mange, som i de foregaaende Aar have begyndt at bruge Staldfodring, ophørt dermed, fordi de have havt overflødig Græs; det har derfor været en meget mislig Sag at anstille Undersøgelser i denne Anledning, dog troer jeg ikke, at Sommerstaldfodringen egentlig kan siges at være gaaet tilbage, — de Steder, hvor disse Aars Veirig har formindsket den, have naturligvis tidligere ikke brugt den i høj Grad.

Der maa endnu tilføies, at paa nogle af de Gaarde, hvor der holdes Schæferi, kommerstaldfodres Huusholdningskøerne, men

*) Dertil benyttes for en Deel Boghvede, saaet i Brakmarken.

disse ere jo en ringe Part af den hele Besætning, og kan dette altsaa forholdsviis ikke ansees for mere, end naar en Bonde holder et Par gode Køer eller nogle Stykker Ungkvæg paa Stald.

I det Hele taget er Sommerstaldfodringen her i Amtet hoist ubetydelig, hvilket vel, som allerede er bemærket, har sin Grund i, at Agerbrugene ere extensive, og at man antager Græsleie for særdeles gavnligt og næsten nødvendigt for Jorden. Nogle antage ogsaa hiin for plat umulig at indføre hos os, fordi vi ikke overalt kunne stole paa Billeblandingen; men det er jo Kloveren, der skal være Hovedfoderet, ikke hiin derimod, som kun skal være et Bifoder. Andre sige, at Grønfoder kommer for sild; men ville vi benytte Rug dertil, da er det tidligere end Græsset, og endnu tidligere er Raps. Fremdeles indvendes, at Foderværterne burde saaes i Brakmarken, men at denne ikke kan blive tilstrækkeligt behandlet, naar den skal benyttes til Grønfoder. Denne sidste Indvending have vi allerede i forrige Afsnit besvaret, nemlig, at den er fuldkommen rigtig, hvor man først har taget flere Halme efter Gjødningen, og da først saaet Kloveren, thi Jorden er da forvildet, saa at de forskellige Slags Ukrud quæle Kloverplanterne, og den er for langt fra Gjødningen, saa at den ingen Gjødningskraft har til at frembringe disse. Følgen heraf er: at Jorden er i en slet og forvildet Tilstand, naar den optages til Brak, og at den derfor behøver et heelt Aars Bearbejdning, for tilstrækkeligen at renses og skjørnes. Men vi have ogsaa bemærket, at, hvor Sædsøgen er indrettet efter Bereddrift, der vil Jorden aldrig blive forvildet, og altsaa behøves der ingen reen Brak. Man har ogsaa mange Steder, hvor man har villet have tilgavns Nytte af Billeblandingen, ladet Jorden henligge, efterat den var aflaaet, for at Kvæget kunde græsse derpaa; men Følgen har været, at denne skod sparsomt op, og gav Ukrudet Plads og Fremgang, saa at Jorden blev vanskelig at behandle. For dette Misgrebs Skyld og for lignende af denne Art hører man Beredbrug og Staldfodring ofte nedsat, endskjøndt det jo dog kun er Følge af Folkets Mangel paa agronomiske Kundskaber.

Endvidere paastaas der, at Køer, som sommerstaldfodres, give lidt og daarlig Mælk; med Hensyn paa det Første, nemlig: at man faaer mindre Mælk, troer jeg ikke, at der i den Henseende er an-

stillet tilstrækkelige Forsøg, som kunne bevise det. Denne Paastand troer jeg snarere at have sin Grund i, at man har taget nogle Køer ind fra Græsset paa Grensfoder, og at de da have bundet op; men det er vistnok fordi der gjøres en Overgang med Foderet. Med Hensyn til den anden Paastand, at Melken skulde være af slet Bessaffenhed og give daarligt Smør, da maae vi erindre, at, hvor den halve Sommerstaldfodring anvendes, høres ikke Klage derover, og Grunden til, at Melken kan have været daarlig ved Sommerstaldfodring, er vistnok, at man ikke har sørget for tilstrækkeligt Strohmateriale, hvorfor Køerne ikke have kunnet været holdte tilstrækkelig rene, Noget, der jo bidrager meget til Melkens Bessaffenhed; — ved den halve Sommerstaldfodring er det derimod lettere at holde Køerne rene, da de ikke bestandig ere i Stalden.

Det er ogsaa meget rimeligt, at paa nogle Steder, ved at prøve med Sommerstaldfodring, er Melken bleven slet, fordi man kun har havt en beklumret Stald, og ikke tilstrækkeligt sørget for, at den kunde holdes luftig. Derved maae Køerne naturligviis blive satte i en sygelig Tilstand, hvilken jo virker meget paa deres Melkproduct.

Man har ogsaa sagt, at det var en unaturlig Tilstand for Køerne, at staldfodres om Sommeren. Deri har man vist fuldkommen Ret, thi det er naturligt, at Køen, ligesom ethvert andet Dyr, selv søger sin Føde, lader Kalven patte sig, forbliver paa Marken eller i Skoven om Vinteren; men idet et Dyr bliver til Huusdyr, ophører det at leve i sin naturlige Tilstand. Den, der mener, at det er unaturligt, at en Ko sommerstaldfodres, behandler jo sin Ko unaturligt, idet han tager Kalven fra sin Ko, idet han malter sin Ko, idet han tager sin Ko ind paa Stald om Vinteren, og fodrer den der, eller idet han sætter den itoir om Sommeren; Fodringen er ligesaavel unaturlig som Sommerstaldfodringen.

Naar vi derimod ville spørge dem, der have Sommerstaldfodring, og have havt den allerede længere, og altsaa bedre kunne fælde en paalidelig Dom om Samme end dem, der enten aldrig have benyttet den, eller ogsaa kun gjort smaa Forsøg dermed; da ville vi høre en ganske modsat Mening: for det Første sige de, kunde ikke saamange Kreaturer fødes paa saalidet Areal, dersom vi havde

en Drift med Græsleie, hvorpaa de skulde fødes, som ved Sommerstaldfodring. — Ved denne saaes Grønfoder i gjødet Jord, og Klover nærvæd Gjøbningen, og man kan da altsaa naturligt slutte, at det maa give langt større Masse af Foder, end naar Jorden udlægges efter flere Halm. Naar man vil sammenligne Vintersæd, saaet i gjødet Brak, med den, der saaes i fjerde eller femte Halm, da maa man efter al Rimelighed antage, at der maa omtrent være samme Forskel mellem det Grønfoder, som saaes i gjødet og velbehandlet Jord, og det, som kraftesløs Jord kan give.

For det Andet paastaar de, at deres Kreaturer fødes bedre; thi Foderet tildeles dem, saa at man kan være vis paa, de ikke forsluge sig, hvilket man let kan være udsat for ved Græsning, især paa ung Klover, hvilket da gjerne kan være dræbende. Der gives dem kun nærende og kraftigt Foder af Værter, der ere dem tjenlige, hvorimod Græsmarken ofte indeholder Planter, der ere skadelige for deres Sundhed. Kreaturerne ere bedre under deres Eiers Tilsyn, saa at man hurtigere kan opdage indtræffende Sygdomstilfælde, man kan bedre have Tilsyn med Folkene, at de passe dem med Fodring og Blanding saaledes, som man har bestemt det. — Jeg treer heller ikke, at man finder bedre fødte Kreaturer her i Amtet, end netop paa de saa Steder, hvor de staldfodres.

Dernæst mene de, at Kvæget har bedre af at være paa Stald, hvor Temperaturen, saafremt Staldindretningen er rigtig, kan være temmelig eens, hvilket derimod er umuligt paa Græs. Man seer Kvæget der ofte om Morgenens, naar det skal malkes, ryste af Kulde, fordi det er giennemvaadt af Natteduggen, man seer det i Regn og Storm at staae og krybe sammen, og i brændende Solheide heller ikke at æde, fordi det lider baade af Solens Straaler og af Insecter. Paa Stalden forebygges dette, og man maa derfor nødvendigvis antage, at denne Fordeel ved Staldfodringen maa meget bidrage til Kvægets Velbefindende, og have stor Indflydelse paa Mælkproductionen.

Vi skulle nu omtale en Grund for Staldfodring, der meget modsiges paa den ene Side, og paa den anden vistnok udhæves for stærkt, nemlig Gjøbningsproductionen ved samme. Nogle have sagt, at de have gjort smaa Forsøg med Sommerstaldfodring, men

at den Gjødning, som derved vandtes, var saa høist ubetydelig, at den umuligt kunde lønne det mere Arbeide, som hiin krævede. Men vi maae bemærke, at Sommergjødningen er flydende, og altsaa bliver saagodt som til Intet, naar den ikke tilstrækkelig opfanges. Naar man saaledes kun gjør et enkelt Forsøg, har man i Almindelighed været ubekjendt dermed, og altsaa ikke belavet sig tilstrækkeligt derpaa; derfor er det meget rimeligt, at ved et saadant er saagodt som ingen Gjødning vundet. — Paa den anden Side derimod have Nogle troet, at man kan vinde en enorm Gjødningsmasse om Sommeren, og at den maa være af langt fortrinligere Bessaffenhed end Vintergjødningen; thi sige de, det friske Græs er langt kraftigere end det tørre Foder; Qvæget besinder sig bedre om Sommeren end om Vinteren, altsaa maa det ogsaa give baade mere og bedre Gjødning. Mange have vistnok heri gaaet forvidt, men vist bliver det dog, at der ved Sommerfodringen kan vindes en stor Masse Gjødning, naar der kun sørges for, at den tilstrækkelig opfanges ved Halm, Jord eller andet deslige. Et Exempel herpaa giver Thaar os ved at berette, at han, ved at opfodre grønne Biffer paa $12\frac{1}{2}$ Tønde Land, vandt Gjødning til 25 Tønder Vintersæd, ved at strøe med Halm og nogle Fyrrenaale; men istedetfor disse sidste have vi jo et godt Materiale i Tørvejord.

Tilforladelige Data om, hvormegen Gjødning Sommerstaldsfodringen har givet paa de saa Steder her i Amtet, hvor den benyttes, ere meget vanskelige at erholde; thi kun sjelden er al Vintergjødningen udført, inden denne begynder, og saaledes blandes Sommer- og Vintergjødningen mellem hinanden, saa at der ikke godt kan siges, hvormegen der er af hiin. Smidlertid see vi, at der gjødes langt stærkere end sædvanligt, Sædomløbene ere paa sex eller syv Aar, og undertiden gives foruden Hovedgjødningen ogsaa en halv Gjødning midt i Rotationen. Vi see ogsaa, at Afgrøderne sammesteds bestandig blive bedre, og at den aarlige Production, baade den vegetabiliske og animalske, steds er i Stigende, hvortil den forøgede Gjødningsmasse sikkerlig maa bidrage betydeligt. Deri ere ogsaa de enige, som bruge Sommerstaldsfodring, at denne Gjødning viser sig kraftigere end den, der erholdes om Vinteren; den

gjærer hurtigt, rimeligviis paa Grund af Sommervarmen, og kan altsaa snart benyttes.

Vil man indvende, at Grunden til den stigende Production i de Agerbrug, som ere forbundne med Staldfodring, ikke ligger i den vundne Gjødningsmasse, men i Værelbruget, da maae vi svare, at fuldkomment Værelbrug lader sig vanskelig iværksætte uden denne; og er hiint altsaa at anbefale, saa maa denne ogsaa benyttes. — Man vil maaskee fremdeles sige, at Sommerstaldfodringen kræver et stort Quantum Halm til Strøning, og at dette vilde kunne gjøres i Gjødning om Vinteren; men skal det skee, ved at strøe det i Gaarde eller paa Veie, da erholdes derved kun en mager Gjødning og et ringe Quantum; skal det bruges som Strøfoder, naar Dvæget kun fodres med tørt Foder, da gaaer det kun meget langsomt i Forraadnelse, og giver kun et lidet Quantum, eller skal det skee, ved at opfodre det i Kreaturer, som ikke faae Andet, da giver det et ringe Quantum af mager Gjødning, da Kreaturerne kun sultfodes, og man altsaa heller ikke kan have nogen Pengefordeel af Køerne ved denne Fodning.

Uddeles complet Sommerstaldfodring, have vi sagt, findes ikke; paa Tersløse Degnelod og den Jord, som drives i Forening dermed, holdes Kreaturerne inde til Juli Maaned, fra den Tid af anvendes den halve Sommerstaldfodring; herved har Brugerens efter sit eget Opgivende erholdt saamegen Gjødning, at omtrent en Trediedeel af al hans Gjødning er vundet ved denne, hvilket vel dog kan regnes for en ikke ubetydelig Fordeel.

Strømaterialet spiller, efter det vi have bemærket, en betydelig Rolle, thi uden det vindes kun liden Gjødning, og uden det bliver det umuligt at holde sine Køer rene ved Sommerstaldfodringen; derfor er en af de nødvendigeste Forberedelser til den, at skaffe sig dette i tilstrækkelig Mængde. Til Kreaturerne Reenlighed maa nødvendigt bruges Halm; til at opfange de flydende Dele af Gjødningen, kan derimod Jord anvendes; Løv eller Bregner fra Skovene bør neppe benyttes, da disse derved maae lide. Hvor der kun dyrkes liden Vintersæd, vil det være vanskeligt at erholde tilstrækkelig Halm, da Baarsæden jo kun giver lidet af denne.

Com en Herlighed ved Sommerstaldfodringen anføres ogsaa, at man derved har den fuldkomneste Fred for Kreaturer, hvorimod det toirede eller løst gaaende Kreatur ofte kun med megen Vanskelighed holdes fra de Marker, der skulle høstes, da deels nogle altid ere meget vanskelige at holde toirede, og, hvis vil man forhindre det, let tilføie sig selv Skade, deels i Commervarmen er det næsten umuligt at forhindre, at nogle Kreaturer komme løse, og de forvolde ikke alene Skade paa Sæden, hvilken ofte kan være meget betydelig, men ikke sjelden kan det hændes, at det Kreatur, der er kommet løs, naar det har ædt sig mæt paa Sæd og drikker ovenpaa, kan saaledes have forsluget sig, at det er uhelbredeligt.

Endnu maa tilføies, at Staldfodringsbrugerne paaataa aldeles ikke at have mærket de Misligheder, som Staldfodringen efter Andres Eigende skal have; de benegte at have Tab i Melken, og idetmindste at producere ligesaameget Smør, som ellers er det Almindelige af en Ko. De antage ogsaa, at Sommerstaldfodringen er ligesaa sikker som Græsningen, thi samme Indflydelse som Tørke har paa Græsset, har det vel ogsaa paa det grønne Foder, men neppe større, I Almindelighed kan et Kulsbrug i gunstige Foderaar levne Forsaad af Hø og Halm, hvilket gjør stor Nytte ved Sommerstaldfodringen, naar et knapt Aar indtræffer, thi da kan samme blandes med det grønne Foder, og saaledes være en betydelig Hjælp; ved Græsbrug derimod vil det ikke hjælpe meget, da det ikke er til nogen Nytte, at ville tage Kvæget hjem til enkelte Tider, og give det tørt Foder, thi det æder det ikke, naar det er vant til Græsset. En kortvarig Tørke vil derimod ofte mere skade Græsset end Sommerstaldfodringsurterne, thi der gaaer kun kort Tid hen imellem hver Gang, at Kvæget skal græse paa samme Sted, og indfalder tørt Veir i Mellemtiden, saa kan Græsset ikke flyde op igjen; Staldfodringsurterne, som f. Ex. Kloveren, der er den vigtigste, skulle i Almindelighed kun slaaes to à tre Gange; Rug, Biffer og Boghvede kun engang, og have som en Følge heraf en længere Vegetationsperiode, hvorfor de lide mindre af ugunstigt Veir i en kortere Periode, thi naar de først have skudt saameget, at de dække Jorden, holde de mere paa Bæden.

Der er i Begyndelsen af dette Afsnit sagt, at da Agerbrugene her i Amtet ere extensive, er det naturligt, at Staldfodring er en Sjeldenhed; naar vi derfor skulle omtale de Hindringer, der modstaae den, da ere disse de samme, der modstaae Bereldriften. Bereldrift og Sommerstaldfodring ere saa noie forbundne, at de ikke godt kunne tænkes adskilte; thi det er Bereldriften, som anviser Staldfodringsurterne hensigtsmæssig Plads i Sædomløbet, og disse behøves næsten i et Sædkifte som Mellemfæd mellem den langstraaede Sæd, for at danne det efter hins Regler. Vel kunde man tænke sig saadanne Forhold, hvor Berelbrug kunde indrettes uden Grønsoders Afhugning; men saadanne ville kun være sjældne, og regnes til Undtagelser. Hvad vi have anført som Hindring for Berelbrugets Indførelse, maa altsaa ogsaa gjælde herom, og behøves der intet Yderligere her at anføres.

7.

Gjødningsmidler.

Det er vistnok meget rigtigt, at Stalbgjødningen er Hovedgjødskemateriale; men her i Amtet kunne vi sige, at det ikke alene er dette, men i Almindelighed det eneste Gjødskematerial. Heste- og Dvægstaldene muges de fleste Steder dagligt, og ere ikke saaledes indrettede, at Gjødningen kan forblive længe henliggende i samme; undertiden muges endog to Gange om Dagen. I Evinehusene muges ogsaa, om ikke just dagligt, saa dog hyppigt, da man anseer det for nødvendigt til Kreaturerne Velbefindende. Faarestalben udmuges derimod kun nogle Steder eengang, paa andre Steder to eller tre Gange om Aaret.

Gjødningsens Behandling paa Møddingsstederne er meget forskjellig efter disses forskjellige Indretninger. Disse anlægges under-

tiden dybt, saa at Møddingvandet vanskeligt kan løbe bort, men bliver i Gjødningen; man styrter da af Bøen eller Sluffen, hvorpaa Gjødningen udføres fra Stalben, denne ned ved den ene Side, og bliver saaledes ved paa samme Sted, indtil Gjødningsmassen har naaet samme Høide som Jordemonnet, der omgiver Møddingen. Kun sjældent er det, at man blander de forskjellige Dyrs Gjødning imellem hverandre, deels fordi de forskjellige Stalbe ofte ere saa langt fra hverandre, at man maa have flere Møddingsteder, deels fordi Folkene vanskeligen gjøre det uden strengt Tilsyn, da altid en Plads af Møddingstedet er Hestestalden nærmere end Køstalden, og omvendt, og de helst saa nemt som muligt ville slippe fra deres Arbeide; deels fordi de fleste Landmænd ønske de forskjellige Arter Gjødning anvendte paa forskjellige Steder efter Jordernes Beskaffenhed.

Ikke alle Møddingsteder ere gravebe ned i Jorden, men ofte lægges Gjødningen paa den jævne Jord, derved løber Gjødningvandet hurtigt af Gjødningen, og som oftest uden Anvendelse, hvilket man især seer i Vonderbyerne, hvor en Masse Gjødning gaaer tabt paa Gaderne. Det løber i Almindelighed bort i Grøfterne, og kan det da anses for Held, naar det standser ved en Eng, hvor Vandet ikke har tilstrækkeligt Afløb, da det saa dog gavner noget. Paa nogle ganske faa Steder benyttes det til Compost-Gjødning, som dermed overøses. Dette er maaskee den hensigtsmæssigste Anvendelse deraf; thi Overøsningen dermed maa bidrage betydeligt til Compostens Godhed. — At føre Gjødningvandet ud paa Marken i Tønder og dermed gjøde Enge eller Vintersæd eller Kløver, bruges ikke, og denne Anvendelse deraf vil maaskee og have nogle Vanskeligheder i Nar, hvor Foraaret begynder saa sildt som er skeet i 1837, 38 og 39; thi Arbeidet med Baarsæden er da saa magtpaaliggende, at man ikke faaer Tid til andre Arbeider. Om Vinteren at udføre det, vil ikke altid være muligt, da det neppe gaaer an i Frostveir, og Jorden i Tøveir som oftest er for blød.

Efter det, der allerede er sagt ved femte Affnit, seer man, at Gjødningen anvendes meget forskjelligt, idet Nogle gjøde til Byg, derved udføres Vintergjødningen om Foraaret, inden den har gjæret synderligt; — Andre udføre den i Juni eller Juli Maaned paa Brakjorden (dette er vistnok den bequemeste Tid til at udføre den

med Hensyn til dens Gjæringstilstand); — Andre udfjøre den tidligere, f. Ex. paa Stubber, som skulle gjødes til Vintersæd. I sidste Tilfælde har den gjæret for stærkt for Leerjorden, paa hvilken det gavner, at Gjødningen gjærer i Jorden (denne Gjæring maa foregaae, inden Jorden tilsaaes), heller ikke blandes Jorden og Gjødningen tilstrækkeligt sammen. Kunns liden Gjødning anvendes til Sommerstaldfodringsurter, og endnu mindre til Kartofler.

Der er ogsaa blevet bemærket, at man i Almindelighed antager, at Gjødningen bør strøes umiddelbart efterat den er aflæsset, dog overholdes dette ikke stadigt, men man seer undertiden, at den endog meget længe bliver henliggende i Koffene, hvilket da ogsaa viser sin skadelige Virkning, idet Sæden bliver tynd og daarlig, undtagen hvor Koffene have ligget, hvor den bliver geil. Naar den er strøet, bliver den sædvanligviis temmelig hurtigt nedpleiet, kun iagttages i Almindelighed, at dette skeer naar den er tør.

At foretage Gjødningstjersel om Vinteren, er kun lidet almindeligt, og bruger man da som oftest at lægge den i Møddinger paa Marken, hvor den skal anvendes om Sommeren. At strøe den strax om Vinteren, og saaledes lade den henligge, findes kun ganske faa Exempler paa; denne Fremgangsmaade, som Thæer anbefaler, vil ikke lade sig realisere hos os, dersom det virkelig forholder sig som Sinclair paaftaer, at Gjødningen lider ved at strøes i Frostveir, thi kun i dette Veirlig kunne vi hos os forrette dette Arbeide om Vinteren.

I Høststeen samles sædvanlig Gjødningvandet i en Kumme ved Møddingstedet, hvoraf det enten pumpes eller øses op i Spande, og hældes igjen ud over Møddingen. Hvor denne ligger paa en jævn Overflade, er dette vistnok meget gavnligt, især hvor Gjødningen er stærk halmblandet, da den derved bedre gaaer i Gjæring.

Man holder for, at Møddingen ikke bør røres, inden den skal udfjøres; og hvor det er Brakmarken, der gjødes, er det vist ganske rigtigt, thi ved en Omstikning fremsthyndes Gjødningens Gjæring, saa at den vil være foregaaet for stærkt inden den Tid, at Gjødningen skal udfjøres. Vil man derimod gjøde til Byg, er det vist rigtigere at omstikke Møddingen.

I de fleste Voldsbrug, hvor reen Brak bruges, udfjøres al Gjødningen i denne og derved gjødes ofte meget stærkt, maaskee for stærkt. At dele sin Gjødning, saaledes at der gjødes to Markinddelinger, er kun lidet brugeligt; dog synes det som om Flere ville begynde derpaa, da man derved kunde vente ligeligere Afgroder, og det er formeget at vove al sin Gjødning paa een Æd, som jo dog kan mislykkes.

Faaregjødningen have vi omtalt at forblive i længere Tid henliggende i Stalden; ved Schæferierne udmuges den to Gange aarligt. Gjødningen vinder ved saaledes at henligge i Stalden, deels ved Urinen, som gennemtrænger den, deels ved at sammentrædes af Dyrene, deels vel endogaa af Dyrenes Leie og den Atmosfære, der er i Stalden; men, naar Faarene komme paa Græs og Gjødningen alligevel bliver henliggende i Husene, da gaaer det øverste Lag ikke i Forraadnelse, thi det er tørt og halmblandet. Faaregjødningen bør derfor, inden den skal udfjøres, itide udmuges og omhyggeligt blandes sammen, for at man kan erholde en eensartet Gjødning, da noget af den ellers er stærk gjæret og andet aldeles ikke. Naar den er udmuget, bør den sikkerligen ogsaa overføres med Vand og det Gjødningvand, som det er muligt at samle fra den øvrige Staldgjødning. Paa een Gaard blandes Dvæggjødning og Faaregjødning og gennemstikkes om Foraaret.

I Almindelighed anseer man Dvæggjødningen for den kraftigste, men Grunden hertil er vist, at man ikke har tilstrækkelig Kundskab om Gjødningens Behandling og Anvendelse, og deraf kommer især den Tro, at Jorden ikke kunne holdes i Kraft ved Faaregjødning. Der er allerede bemærket, at man som oftest gjøder sjældent, men stærkt; Dvæggjødningen er temmelig kold, og opløses ikke hurtigt i Jorden, Faaregjødningen har derimod de modsatte Egenskaber. Da man nu sædvanligviis efter Gjødningen i Brakken tager fire til fem Halme, saa vil Faaregjødningens Virkning være forbi ved de sidste Halme, derimod har den virket stærkt paa de første; Følgen heraf er, at man siger, at Faaregjødningen ikke gavner Jorden synderligt, uagtet Grunden ligger i en forkeert Fremgangsmaade; thi med Faaregjødningen bør gjødes tyndt, men ofte, hvilket de paaftaae, der her i Amtet have Schæferier. Hvorlidet den Mening er grundet,

at en Schæferiegaard ikke kan holde sig i Kraft, derpaa afgiver Grevskabet Verchenborgs Gaarde et tilstrækkeligt Erfaringsbeviis, idet man der stedse nu seer ligesaa gode Afgrøder som tidligere, uagtet Schæferier have været indførte der i en Række af Aar, og der nu ikke længere høves Tiender i Kjørven.

Paa nogle Gaarde strøes Halm i Gaardspladse og paa Weiene, især der, hvor Dvæget har sin Gang til Vandingsstederne, for at den paa denne Maade kan gøres til Gødning. Naar den saaledes er knust, kjøres den sammen og blandes i Møddingen. Den saaledes anvendte Halm giver dog kun en mager Gødning, som alene bliver brugelig, fordi den blandes med Gødning, derved gaaer i Gjæring, og gjennemtrænges af Gødningvand. — At strøe Halm lagviis i Møddingen, bruges enkelte Steder paa Samsø, men ellers ikke, og det kun i gode Foderaar; — det er ogsaa en Fremgangsmaade, der bør forkastes, thi derved vindes kun yderst liden Gødskke, og man bør vist hellere overgjemme Halmen til flette Foderaar. — At blande Jord lagviis i Møddingen, hvilket saa hyppigt sees i nogle Egne i Jylland, er aldeles ikke Brug her i Amtet.

Et vigtigt Hjælpemiddel til Gødskke-Frembringelse, er Foldgødningen ved Schæferierne; dog anvendes det ikke her overalt, hvor disse have, da Faarene lide ved at ligge ude i ustabigt Veir. Det er ikke alene den af Dyrene faldne Gødskke, men ogsaa Dyrrets Leie, der virker saare gavnligt paa Jorden. Naar en Ager er foldgjødet, ploies den strax, for at den ovenpaa Jorden liggende Gødning ikke skal forvittre; og Erfaringen har ogsaa her i Amtet beviist, hvor gavnlig denne Gødmaade er. — I Thaers „Vermischte landwirthschaftliche Schriften“ findes flere Afhandlinger, hvori der vel paaftaaes, at gjøder man et Stykke Jord flere Gange efter hinanden med Faarefolden, da erholder man vel stærk Afgrøde, men ikke Sæd, der er god Handelsvare, især skal den ikke være stikket til Brandevier; — men man behøver jo ikke bestandigt at anvende den paa det samme Stykke Jord; man kan jo afveile med Stald- og Foldgødskke. — At folde andre Kreaturer, er lidet almindeligt; i Vovretiden luffes undertiden Dvæget om Natten ind i smaa indhegnede Vænger ved Gaardene, dels fordi der i dem er Læ, dels fordi Dvæget ikke kan bryde ud af dem; men de foraarsage et stort Gød-

ningstab, thi vilde man binde det ind i Stalden, da vindes en stor Masse Gjødning, som kunde komme Agerjorden tilgode, og Kreaturerne laae baade renere og uden at være udsatte for Veirligets Indfaldelser, hvilket kun sjældent er gunstigt paa denne Aarstid. Hvor Dvæget græsser løst og drives sammen til Malkning, begaaer man i Almindelighed den store Feil, bestandigt at bruge det Hjørne af Græsmarken, som er nærmest ved Gaarden, til Malkeplads, istedetfor afvejlende at bruge de magreste Steder dertil. Ved hensigtsmæssigt at skifte med den, vilde man for en Deel have samme Nytte deraf, som ved Aarefoldning; men kun paa een eneste Gaard har dette været anvendt.

Compostgjødning tilberedes meget faa Steder; de sædvanlige Materialier ere Aske, Feieskarn, Skovlemog, hvilken Blanding paa eet eneste Sted overføres med Gjødningvand. Denne Gjødningsmasses Tilberedning er aldeles i sin Barndom her i Amtet, og er det langt almindeligere at blande de Substantier, hvoraf den skulde bestaae, i Staldmøddingen, hvilket maaskee kan være rigtigt, da de saaledes uden synderligt Arbeide gjøres til god Gjødning; — dog bør Aske neppe blandes med Gjødning, der først skal bruges senere om Sommeren, thi den vil formeget fremskynde Gjæringen, medmindre det skulde være med Svinegjødning, som er kold og vanskelig gjærer.

Paa den Gaard, hvor der her i Amtet tilberedes mest Compost, anvendes den til dermed at klatgjøde Kartofler; intetsteds anvendes saadan Gjødning til at overgjøde Vinterfæd eller Klover med, vel derimod til at gjøde vinterlagt Mosejord, som derpaa besaaes med stærk Høvning uden at nedploies.

Til vegetabiliske Gjødningsmidler regner Thær Grønsværen og det Ret af Rødder, som dannes ved langt Græsleie; paa denne Maade kunne vi sige, at vegetabiliske Gjødninger ere meget brugelige her i Districtet, men det er ogsaa det Eneste, som benyttes almindeligt. Paa nogle faa Gaarde, hvis Jorder ere lette, er i længere Tid hvert Aar det Stykke af Brakmarken, hvortil der ikke haves Gjødning, bleven besaaet med Boghvede, som nedploies. Denne Fremgangsmaade er endnu bleven fulgt i sidstafvigte Sommer, et Beviis for, at man har fundet sig tilfreds med den.

Forovrigt ere kun faa Forsøg gjorte med Boghvedens Nedploining, hvilke have afgivet forskjellige Resultater; — paa Sandjord har i det Hele taget denne Gjødningsmaade viist sig virksom, saafremt Boghveden blev til rette Tid nedploiet, saa at den fik Tid til at raadne; paa Leerjord har dens Virksomhed ikke viist sig saa stor, den synes endog undertiden aldeles ingen Virkning at have gjort der. Dette stemmer og aldeles med Theorie, thi den grønne Afgrøde, som nedploies, giver Jorden kuns Muld, men bringer ingen Gjæring i den, Sandjorden behøver mere Muld end hedende Gjødning, Leerjorden er kold og trænger derfor til den sidste.

Spergel dyrkes enkelte Steder i Amtet, men benyttes kun lidet i dette Siemeed; dog kan den henregnes nogle enkelte Steder til vegetabiliske Gjødemidler, hvor den overtoires løseligt, og først noget derefter nedploies. Den egner sig ogsaa meget godt til denne Brug; thi deels skærner den Jorden, medens den groer, deels raadner den let, dens Stilke og Blade ere sastrige og indeholde meget nærende Stof, hvilket ogsaa er Tilfældet med dens lange Rødder. Derfor var det ønskeligt, at den fortrængte Boghveden til Afbenyttelse som grønt Gjødningsmiddel.

Dynd af Parker og Vandingssteder benyttes, naar disse oprensnes; dette skeer især i tørre Aar, da Nødvendigheden saa hyder dette Arbeide, og der ogsaa i disse er langt bedre Leilighed til saadanne Biarbeider, og de ogsaa ere lettere at fuldføre. Man temmer i Almindelighed Vandingen ved Hjælp af Vandsnegle, opkjører Dyndet paa eenspændige Karrer, og lægger det strax i Række der, hvor det skal anvendes; om Foraaret stroes det og nedploies. I Almindelighed foretager man dette Arbeide om Efteraaret, efterat Jorden er vinterlagt; nogle ganske faa Steder har man ladet Dyndet henligge i en stor Bunke, for efter et Aars Forløb at udføre det videre *).

Man klager i Almindelighed over, at man ikke har seet den forventede Virkning af Dyndets Paakjørsel; man havde haabet, at det skulde virke som en Gjødning, men Udfaldet var aldeles ikke derefter.

*) Dog kan man ikke overalt rose Folks Iver for at rense Vandinger; i nogle Vonderbyer ere Gadeljærene saa oversvøbte med Dynd, at man i Idræbrantstilfælde maa frygte for at mangle Vand.

Dynd er kold og i Almindelighed ogsaa suur Muld, som maa opløses, for at kunne gaae over i Planterne. Det maa derfor betragtes mere som et Jordforbedringsmiddel, end som en Gjødning. Hvor det derfor er blevet paaført og nedpløiet, uden at man har gjort Noget for at faae det opløseligt, der maa det naturligvis seent vise sin Virkning; vil man derimod samtidig hermed nedpløie enten frisk Gjødning eller Kalk eller Mergel, vil det vist snart vise sin Virkning. — En Anvendelse af det, hvilken⁸ vistnok er meget hensigtsmæssig, naar Veiret kan tillade det, har jeg eet eneste Sted seet i Holsteen, og vil her anføre den, da den vistnok er fortrinlig og eneste i sit Slags. Det blev benyttet til Over-Gjødsning af Klover, som skød fortræffeligt igjennem et tykt Lag af det, hvilket havde stor Gavn af saaledes at være udsat for Lufts Indflydelse.

Smidlertid maa man ikke troe, at Alle her i Amtet bekymre sig meget for, rigtigt at anvende Dynd; thi man seer ogsaa, at Folk ere forlegne med, hvor de skulle blive af dermed, og ere glade ved, naar de i Nærheden skulle bruge nogen Fyldning, for at de kunne kaste det deri.

Tang findes ved Kysterne, men benyttes i Almindelighed kun til Mønning paa Husene og til at dække Kartoffelkulerne med; som Gjødningsmateriale bruges den mest paa Samsø, hvor den om Efteraaret opkjøres paa Veiene, hvilke ellers vare ufremkommelige om Vinteren, om Foraaret sammenskovles og blandes den i Møddingerne. Uden denne Behandlingsmaade frygter man for, at den ikke vil raadne tilstrækkeligt. En eneste Mand (i Sjælland) har ligefrem strøet den paa Jorden og nedpløiet den, men uden at see nogen gavnlig Virkning deraf. — Brugen af Tang er saalidet kjendt her, at det vist kunde regnes for en Velgjerning for Kystboerne, naar de lærte dens rigtige Anvendelse. I Randers Amt skal man samle den i store Bunker ved Stranden, i hvilke den brænder sammen, saa at den lettere siden gaaer i Forraadnelse mellem Gjødningen; hermed lettes Transporten ogsaa. — Vilde man brænde Tangen, og strøe Asken paa Engene, vilde den vistnok virke hensigtsmæssigt paa disse, og det var maaskee den mindst bekostelige Anvendelse deraf.

Hvor Asken ikke bliver kastet i Møddingen, anvendes den enten til sure Pletter paa Agerjorden, eller til at gjøde Enge eller Klover

med. I stor Mængde produceres Afke jo kun faa Steder, nemlig kun ved Teglovne og Kalkværker, hvor den i Almindelighed faaes for billig Priis, et Beviis for, at man kun sætter ringe Priis derpaa. Paa en Gaard blev for nogle Aar siden gjort et temmelig stort Forsøg med at overgjøde Klover om Foraaret med Afke fra en Kalkovn, men tilsyneladende uden Virkning, maaskee fordi Afken stroedes for tyndt. Ved et mindre Afsbrug skal der for flere Aar siden være gjort det samme; men der blev lagt et meget tykt Lag af Afke paa Jorden, hvilket ogsaa skal have haft paafaldende Virkning. Dette Forsøg var paa muldede Jorder, hiint paa lerede, hvilket ogsaa rimeligviis havde Indflydelse paa Udfaldet.

Brændt Steenkalk anvendes ikke som Gjødningsmiddel her i Amtet, hvilket heller ikke vilde betale sig, da en Tonde koster 14 Mk.; altsaa vilde en fuldstændig Kalkning (24 Tdr. paa en Td. Land) koste 56 Rbd.; derimod er Mergling ikke ualmindelig ved de større Afsbrug, ogsaa ved mindre anvendes den, hvilke drives af Folk udenfor Bondestanden; dog vil Kalken maaskee falde i Priis, da der skal være opdaget to Kalklagere.

Mergelen findes næsten overalt her i Districtet, især i Moser, men ogsaa ofte paa Bakker; naar man vil mergle, da vælger man helst at tage den fra Bakken, saafremt den er ligesaa god som den i Mosen, thi derved kjøres de læsede Karrer nedad Bakken, man har ingen Besværigheder af Vand, hvilket fra Mergelgraven paa Bakken nok kan faae Afløb. Naar man har valgt Pladsen til denne, da bliver det første Arbejde at bortføre Jorden, hvormed for det meste Huller fyldes. Hele Arbejdet stæer sædvanligviis paa Accord, og betales Graverne enten efter Læssenes Antal, eller cubikfavneviis; i sidste Tilfælde afmaaler man otte Alen i Kvadrat, og naar der er gravet to Alen i Dybden, kaldes det en Pot.

Det er naturligviis meget forskjelligt med Betalingen, eftersom Mergelen er let eller vanskelig at grave i, og eftersom det er forbundet med større eller mindre Vanskelighed at holde Graven fri for Vand; derfor har man nogle Steder betalt 100 eenspændige Karrelæs med 8 Mk., og andre Steder kun med 3 Mk., og endda have Folkene paa sidste Sted haft ligesaa god Fortjeneste med Arbejdet som paa første Sted.

Hvor tykt der bør mergles, derom er man meget uenig, idet Nogle have paaført indtil 400 eenspændige Karrelæs, Andre kun det Halve paa en Td. Land. Er Mergelen kun lidet kalkholdig, og man ønsker en Jordblanding, da er det vistnok rigtigt, at paaføre et tykt Lag; er det derimod meget kalkrig Mergel, og Jorden er nogenlunde fri for Syre, og ikke indeholder megen død Muld, bør man være meget forsigtig med sin Mergling, da man ellers let berøver Jorden det sidste Gran af Muld.

Man mergler i Almindelighed Brakjorden, enten om Vinteren eller Sommeren; dog have Nogle merglet det sidste Aars Græsleie, hvorved Merglingen er bleven dem endnu kostbarere; thi deels er Jorden derved bleven meget sammenført, deels har dette kun fundet Sted, hvor Mergelen har været vanskelig at faae strøet, og man har derfor ladet Koffene henligge ustrøede, til Jorden skulde pløies, — saa at man ved denne Fremgangsmaade har lidt stort Tab paa sin Græsning. — At mergle til Baarsæd, skeer kun sjældent, dog er det i det Mindste paa een Gaard skeet, hvor Mergelen er meget kalkholdig, og derfor falder let fra hinanden, og har den ogsaa allerede viist sin Virkning paa Bygget.

Ikke Alle ere lige tilfredse med Resultaterne af Mergling; Nogle have høstet overordentlig godt derefter, Andre derimod slet. Men hos disse har Mergelen været meget vanskelig at faae strøet, og er derfor endogsaa paa nogle Steder pløiet ned i Pulver, og mulig har Mergelen ogsaa passet slet til deres Jorder. Chemiske Kundskaber besidde destoværre kun faa af vore Landmænd, og derfor bør man vistnok ogsaa være meget forsigtig, idet man begynder sin Mergling, da man let kan gjøre sin Jord Skade istedetfor Gavn, hvis man paafører Mergel, der ikke passer for den. I Begyndelsen, da Merglingen indførtes, ansaae man den for et Gjødemiddel, og, hvor der mergledes, blev som oftest indført en stærkere Drift, imidlertid har man nu indseet det Urigtige deri, og seer blot i Mergelen et Incitament til at opløse den i Jorden værende Gjødningskraft.

At angive Omkostningerne ved Mergling, er meget vanskeligt, thi de eneste Arbejder, som derved foretages paa Accord, er Gravningen og Læsningen samt Strøningen. Men betales der ogsaa noget Bestemt for hvert 100 Læs eller hver Pot, saa vedligeholde

Arbejderne kun sjelden deres Redskaber, faae ofte Kosten, og Kjørselen besørge de næsten aldrig. Som allerede bemærket, er Arbeidet saa forskjelligt, at Omkostningerne ogsaa maae variere betydeligt. I Thaers Grundsætninger anføres 10 Rbd. pr. Td. Land at ville medgaae under de heldigste Omstændigheder; men vi kunne med Sikkerhed angive, at Merglingen paa nogle Steder har kostet det Dobbelte. — At brænde Mergel er ikke forsøgt her.

Inden vi forlade de kunstige Gjødningsmidler og Jordforbedringsmaader, maae vi omtale to Forsøg, der ere gjorte med Patentgødning, da de vistnok ere af stor Vigtighed at faae at vide; thi er Patentgødning virkelig saa fordeelagtig, som den efter nogle Annoncer i Avisen skal være, da er det jo et nationalt Tab vi have, naar den udføres til andre Lande, istedetfor at benyttes af os. Eges den virkelig med Begjerlighed i England, da maa dens Brug ogsaa svare Regning hos os; thi vel ere Sædpriserne jo langt høiere i England, og Tolden der gjør ofte en stor Forskiel, men Patentgødningens Transport dertil er sikkert kostbarere end Byggets, da den skal være vægtigere. Patentgødningens Bestanddele ere ikke tilstrækkelig bekjendte, saa at man ikke veed, om den skal virke som Gødning eller Incitament. — Det ene Forsøg er blevet anstillet paa Sandjord, og var Virkningen der aldeles ikke til at spore af den; den blev brugt i Brakken, og blev der ikke gjødet paa det Sted med Staldgødning, men Rugen derefter var saa paafaldende flattere, at de, der saae den, antog, at Gødningen ikke havde slaact til til hele Marken. Patentgødningen blev udstrøet og nedharvet med Sæden; det andet Forsøg paa lerede Jorder havde omtrent samme Udfald.

At opløse Patentgødning i Møddingevand og deri bryppe Kaaalrabiplanter, er blevet forsøgt og synes at virke paa Plantens Væxt.

At Beenggødning har en Landmand engang anvendt 50 Tdr., men uden Virkning; han strøede den ud, og nedharvede den med Sæden. Destoværre kjende vi ikke disse Gjødningsmidlers rette Anvendelse, derfor er det vel, at Forsøgene faae saa flatte Udfald, og at de, istedetfor at bruges af os, sendes til fremmede Lande, som altsaa gjøde deres Jorder med dansk Gødning.

At brænde Grønsværen og derved tillige den øverste Jordfforpe, skeer næsten aldrig; endog kun sjældent paa de saa Steder, hvor Lyngen opbrækkes. En Skolelærer har imidlertid gjort det paa Mosejord, men har endnu kun havt een Halm Rug derefter, saa at intet bestemt Resultat deraf kan siges, — den skal imidlertid have været saa svær, at den gik ileie. Paa en Gaard, som for omtrent 30 Aar siden begyndte at opdyrkes, hvoraf endeel Jorder laae side og bestode af Torv med Mergel-Underlag, ere betydelige Strækninger afbrændte. Man begyndte med at skære Tuerne af; naar de vare tørre, bleve de stillede i Rader, og Jld sat paa dem, hvilken udbredte sig ikke alene til dem, men fortærede ogsaa Meget af Torvejorden; Asken blev jævnt udstrøet og nedploiet. Det har været mig umuligt at faae tilstrækkelig Underretning om Resultaterne heraf, da Eieren af den Gaard er død; imidlertid har hans daværende Ladefoged sagt, at der høstes godt derefter, ligesom ogsaa, at det første Forsøg gjordes for omtrent 20 Aar siden med 10 Tdr. Land, og man vedblev dermed, saa at det sidste endnu større foretoges ikkun for 12 Aar siden; altsaa maa Eieren have været tilfreds dermed. Forøvrigt er denne Fremgangsmaade ikke fulgt, da man i Almindelighed antager det gavnligere for Jorden, at den gamle Græsfforpe raadner, — paa Torvejord har dog Asken stor Virkning, og der er tilstrækkelig Muld.

8.

Bruges Stude til Arbeide?

Naar man undtager Samsø, findes der i det Hele kun saa Stude i Amtet, og ikke engang der bruges de som Trækdyr. Paa Fastlandet have nogle ganske enkelte Landmænd havt et Par Stude til det værste Slæbearbeide; men det er dog langt fra, at dette er almindeligt. Flere have villet begynde derpaa, men selv have de ikke kjendt Studenes Behandlingsmaade, og deres Folk heller ikke, saa at de have havt megen Uleilighed og kun liden Nytte af dem.

De sædvanlige Indvendinger imod deres Brug er Ubekjendtskabet med dem, og at de ere for langsomme; da man sædvanligt bruger den lette Svingsplov, kan et Par middelmaadige Heste trække den, og man behøver derfor ikke flere Heste til Ploiningen, end der behøves ellers til Kjørseler. Det var dog at ønske, at der i det Store maatte anstilles Forsøg med Stude som Arbeidsdyr, da man efter den Strid at domme, som er bleven ført af tydske Landoeconomer om denne Materie, maa antage, at den har for stor Vigtighed til ikke at undersøges.

En Sag, der staaer i Forbindelse hermed, er at faae Huusmænd til at ploie med deres Koer. De have i Almindelighed Vanskelighed ved at faae ploiet, da Enhver, som har Heste, først vil have sit eget Arbejde besørget, førend han hjælper Andre; Folgen heraf er, at Huusmanden faaer saaet for silde. Dog have kun faa Huusmænd af dem selv begyndt at bruge deres Koer til Ploining, men de fleste ere blevene ledte dertil ved Haab om de Præmier, som Landhuusholdningselskabet og det landoeconomiske Selskab her i Amtet have udsat. Alligevel maa Ploiningen med Koer ansees for en Sjeldenhed; men det lader til, at den vil blive meer og meer almindelig, især vil Exemplet vistnok virke meget, naar Huusmændene see, hvor smukt der kan ploies med Koer.

Den Indvending, der gjøres herimod, er fornemmeligen, at Køerne maae staae af paa Melken; dette benægte imidlertid de, som have sat deres Koer i Plov, derimod indrømme de, at de maae fodre dem bedre, og at de ogsaa have sporet mere Udelyst hos dem i den Tid end ellers: Ved Præmieploiningen i 1840 modte flere Huusmænd med deres Koer, men ingen Præmie var udsat for dem, derfor skod Tilstedeværende sammen til Præmie for dem.

Agerdyrkningsredskaber.

Inten Green af Landvæsenet fremviser Amtet større Fremmskridt end med Hensyn til de brugelige Agerdyrkningsredskaber; — for ikke just ret mange Aar siden saae man ingen Svingplove, men fire eller sex Heste maatte slæbe for en tung Hjulplov; der gaves ingen Græsklædere eller Scarificatorer, Harverne vare flette, Bognene og øvrige Aalsredskaber i Forhold dertil. Nu ere derimod Svingplovene blevne saa almindelige, at om Hjulplovene vel endnu eksistere, saa maa man dog antage, at deres Tid er snart forbi. — Man klager i Almindelighed over, at de sædvanlige gamle Hjulplove kræve formegen Arbeidskraft i Forhold til det, som de udrette; at de ploie dybere paa Landfiden end ved Muldsjælens, at de ved seige Pletter i Jorden ere vanskelige at faae tvungne i den; og endelig at Plovkarlene let vænnes til at hænge paa dem, og lade sig trække med dem, hvilket forøger Hestenes Arbeide. Svingplovene derimod kunne med to Heste og een Mand næsten udrette det samme, de kunne, naar de ere rigtigt stillede, overalt trænge lige dybt i Jorden, og gjøre en lige Saale, og de ere lette at haandtere for en Plovmand, naar han først er nogenlunde vant til dem.

Iblandt Svingplovene er den amerikanske Plov (enten i sin oprindelige eller forbedrede Skikkelse) den almindeligste*); den har støbt Jern=Muldsjæl og Landside, hvilken dog kun er meget lav, saa naar der ploies i en ordentlig Dybde, falder Jorden over den. Hammelfrogen befæstes i en Boile, som er anbragt paa Spidsen af Aasen, hvorved Ploven ogsaa stilles, Sulen er af smedet Jern, Skæret enten smedet eller støbt. Af de amerikanske Plove gives forskellige Sorter, nemlig større eller mindre, men Constructionen af dem er eens.

*) Her at vedføie Tegninger af de forskellige Aalsredskaber anseer jeg for unødvendigt, da de ere bekendte og findes f. Ex. i Winsstrups Afbildninger af de bedste og nyeste Agerdyrkningsredskaber.

Denne Plov er let og har en stadig Gang, naar den er rigtig construeret, og vender Juren godt. Næsen gjøres undertiden for kort, hvilket gjør hele Plovens Gang ustadig, og denne Feil troer jeg, især de første Exemplarer af den, som indførtes her i Amtet, have havt, hvilket bragte den i Miscredit, saa at man antog den for uduelig til at gaae stadig; men naar Næsen kun har en Længde af to Alen fra Hullet, hvori Stilleboilen befæstes, og til Tappen, som gaaer ind i Næset, da vil Ploven (forøvrigt rigtig stillet) være let at styre.

I Stilleboilen, der sædvanlig sidder vertical paa Spidsen af Næsen, er kun tre Huller til at lette og dybne Ploven, men dette er for lidet, thi paa den Maade kan Ploven kun stilles til tre forskjellige Dimensioner af Dybde, og, skal den gaae lettere eller dybere end disse, skal dette skee ved at forandre Skæret, hvilket jo altid vil forsinke Arbeidet. Ligeledes er der ogsaa kun tre Huller til at stille den til bredere eller smalle Jurer; denne Feil er rigtignok mindre, da man kun sjældent forlanger saa stor Forskiel paa Jurens Brede, som paa dens Dybde. — Man seer derfor ogsaa paa den senere Tid, at der paa denne Plov anbringes samme Slags Stilling, som bruges paa den Winsstrupske, Bayleisse og Smallske, hvilket meget godt lader sig gjøre, naar kun Næsen reiser noget mere; ved den kan Ploven stilles meget forskjelligt, saa at man kan ploie til en betydelig Dybde og ganske let uden at forandre Skæret, det samme er Tilfældet med Hensyn til Jurens Brede. Og i det Hele synes denne Stilleboile ved Hjælp af Lænken at give en forandret Stilling paa hele Ploven, da den kommer til at gaae mere paa Rækken, istedetfor paa Næsen, som Plovkarlen udtrykker sig.

Skæret bliver altid et vigtigt Stykke paa Ploven, og paa denne Plov opfylder det i det Hele sin Bestemmelse; thi det trænger med Lethed i Jorden, og dets Binge er saa stor, at det affærrer hele den Jure, der skal vendes. Det skrues fast paa Ploven med Bolte, og har derved en Fordeel for dem, der ikke skrues fast, at det ikke gaaer løst, fordi man rykker Ploven tilbage. Det gjøres sædvanlig ikke af smedet Jern, men støbes, da det saaledes er lettere at faae til at passe accurat.

Muldsjælen er temmelig kort, hvilket bevirker, da Ploven indrettes til at tage en Fure af otte Tommers Brede, at denne brækkes noget. Dette bliver vistnok alletider en Feil, og der behøvedes mindre Trækkekraft, naar det ikke var Tilfældet, men dette er ogsaa for en Deel forandret paa de forbedrede americanse Plove. Naar en Plov brækker Furen, er den heller ikke godt flippet til at ploie Grønjord til Havre.

Landsstykket er, som allerede omtalt, kun omtrent tre Tommer høit, saa at Jorden falder igjennem Landsiden, hvilket baade gjør Karlens og den Hests Gang besværlig, som gaaer i Furen; det er derfor en væsentlig Forbedring, at Landsiden flattes. Desuden er den forreste Halvdeel af det sammenstøbt med Muldsjælen, og naar dette opslides, er Muldsjælen tillige ubrugelig; derfor bør ogsaa særskilte Løb, som fastskrues paa Landsstykket, anbringes paa denne Plov, da det ofte er vanskeligt at faae Slidejernene godt tilpassede af smeddet Jern, hvilket nu er nødvendigt, dersom man ikke vil casføre hele den støbte Plov, førend Muldsjælen er opslidt.

Denne Plov, have vi sagt, er den almindeligste her i Amtet, og paa de Steder, hvor Svingplove nu først indføres, anskaffes som oftest disse; de fleste ere tilfredse med dem, og rose deres Stadighed og deres Lethed for Hestene, da et Par middelmaadigt store Heste uden at overiles kunne gaae for dem. De ere heller ikke vanskelige at construere, og de fleste Hjulmænd og Smedde paa Landet kunne ret godt stille dem. Hvad der synes ikke ubetydeligt at have bidraget til deres Udbredelse, er det Støberi og Fabrik af Agerdykningsredskaber, som er oprettet i Vedby i Love Herred her i Amtet. Den væsentlige Hindring, som paa mange Steder har modstaaet Svingplovnes Indførelse, nemlig Folkenes Uvanthed og Ulyst til at bruge dem, er forlængst forbi her, idet de fleste Karle endogsaa hellere ploie med en americanse Plov end med en Hjulplov, der er tung at haandtere og besværlig i Bendinger.

Af de forbedrede americanse Plove er især den, der er støbt efter Hr. Capitain Jespersens Model, meest udbredt; den udmærker sig ved en bedre dannet og længere Muldsjæl, dens Landsykke naaer op til Muldsjælen, og har et særskilt Løb til at skrue fast. Forøvrigt

er den construeret som den almindelige americanfke; den vender ogsaa Juren uden at brække den.

Iblandt de andre Svingplove bruges den Winstrupfke og Bayleiffe, men deres Udbredelse er dog langt fra ikke saa stor som hines. De tage bredere Jurer, og kræve folgeligen ogsaa større Hestekraft; derfor ville de vist ogsaa vanskeligt blive saa almindeligt udbredte, da de meget store Heste ere sjeldne og som en Folge heraf kostbare; til hine derimod behøves kun middelmaadigt store Heste. Tegninger og Beskrivelser af dem findes i Winstrups Afbildninger, og forbigaaes de derfor her, da de tillige ere sjeldnere.

Der ere flere Nolsbrug her i Amtet, hvor Hjulplove aldeles ikke bruges, og hvor man har overbevist sig om, at Svingplove kunne udføre enhverformhelst Ploining; hvorimod Andre antage at Hjulplove ere nødvendige til de værste Ploininger, og bruge dem ogsaa dertil. Endnu findes der og Landmænd, som sætte en Vre i, aldrig at have brugt andet end Hjulplove; men de ville formodentlig ligesom saamange Andre med Tiden komme til den Erkendelse, at det ikke er noget Kjendtegn paa et slet drevet Ngerbrug, at der bruges Svingplove.

Ploiningen er et Arbejde, der i det Hel: taget forrettes med Omhu; Erfaringen har heri viist, hvor vigtigt det er, at det gøres godt. Ingen Landmand er tilfreds med det, naar der enten lægges Bulker eller Ploven tager formegen Jure. De Fleste ere enige i, at slet Ploining giver slet Sæd.

Med Hensyn til Plovjurenens Brede, da regner man, at den maa være saa bred, som Skæret kan løssløre og Muldhjælen vende; naar man ploier til Sæd, ploies smallere Jure end sædvanlig, for at man kan være sikker paa, at Ploiningen er accurat, og ingen Underbulker blive liggende, tillige griber Harven derved langt bedre fat, og Jorden skjønnes bedre.

Om Jurens Dybde er man mere uenig; Pluraliteten af Landmænd ere dog tilfredse med en Dybde af sex eller hoist otte Tommer, kun saa stræbe bestandig at dybne deres Jordsmon. Paa en Hovedgaard i dette District skulde to Marker pludseligen være blevne ploiede

langt dybere end sædvanligt, hvoraf Følgen var, at der i nogle Aar høstedes flet, hvilken Kjendsgjerning synes at have gjort dybt Indtryk paa Mange, saa at de antog det for skadeligt overhovedet at dybne Jordsmonnet, skjøndt Skadeligheden her kun fremkom af en forkeert Fremgangsmaade.

Nogle Steder, især hos Bønder, foretages enhver Ploining lige dybt; de fleste gjøre dog ellers Forskjel efter de forskjellige Hensigter med Ploiningen. Vi have allerede gjort opmærksom paa, at, naar Grønjord opbrækkes til Brak, da ploies den i Almindelighed let om; ligeledes bruge ogsaa de fleste at nedploie Gjødningen let; — alle de øvrige Ploininger foretages omtrent i lige Dybde.

At tverploie er temmelig almindeligt, og hvor man bruger det, holder man for, at det gavner Jorden ved at optage gamle Bulker, og at det er særdeles tjenligt til at skjørne og rense Jorden. Nogle have brugt bestandig at ploie paatvers af sidste Ploining, og maaskee drevet det for vidt heri, thi vil man f. Ex. i Brakken tverploie een Gang, da kan man ikke formode, at der behøves flere Tverploininger; ved denne maae alle Bulkerne være optagne, især da tredje Ploining jo bliver paatvers af anden, og det vil derfor være en Unødvendighed at tverploie med fjerde Ploining. Naar Vintersædstubbene efter Brakken lægges om Efteraaret, behøves der heller ikke at tverploies; thi man kan jo ikke tænke sig, at der endnu kunde henligge hele Furer, som behøvede at brækkes. Saalænge Jorden er reen og skjør, og man er sikker paa, at ingen Bulker ere lagte, behøves neppe at tverploies.

De, der ikke ville bruge denne Methode, anføre, at Ploven ikke gaaer lige dybt ved Tverploiningen, men at den i Sammenkastningerne gaaer dybere end i Røggen. Dette kan være sandt, naar der bruges Hjulplove; men med Svingplove kan der overalt ploies saa dybt, at man naaer den gamle Plovsaaie. De sige fremdeles, at Jorden faaer et ujævnt Udseende; dette er vel for en Deel sandt, hvor enhver Ploining tages paatvers af den sidste, men hvor Tverploiningen ikke anvendes saa hyppigt, der jævner Ageren sig af sig selv ved den sædvanlige Behandling.

Agrenes Brede er meget vigtig, og Enhver, der nogensinde er bekendt med den tydske landoeconomiske Litteratur, har seet, at denne

Sag har der været Gjenstand for megen Strid; her derimod betragter man det for en temmelig ligegyldig Ting. Bønderne have tidligere, og gøre det for en Deel endnu, brugt følgende Fremgangsmaade: de ploie først en Fure, to eller tre Favne fra den ene Side, den næste Fure kastes op imod denne, og saaledes vedblive de at kaste sammen, indtil de have naaet Grøften; derefter ploie de en Fure parallel med den første, og saa langt fra denne, at de først kunne kaste en Ager sammen af lige Brede, som den først ploiede, og at der dog kan blive en lignende imellem, hvilken ikke kastes sammen men kastes ud. Paa denne Maade vedblives der, og Agrene faae folgeligen en stor Brede, undertiden omtrent ti Favne. Det er dog langt fra, at denne Fremgangsmaade endnu følges almindeligt; hvor der aldrig tverploies, vedligeholdes Agrene, saaledes som de engang ere anlagte, og der ventes da med at kaste dem sammen og ploie dem ud; andre Steder afmaales de som oftest paa en Brede af sex til otte Favne. Det er kun sjældent, at see dem smallere end sex, endsskjønt denne Brede er for stor paa leret og siid Jord, hvor Vintersæden kun kan holdes tør ved mange Vandafledninger. Man lader i Almindelighed Agrene om Vinteren have samme Retning som Jorden har Fald, og troer paa den Maade at holde Jorden tør; derimod at lægge dem skraae paa Hældninger bruges kun sjældent.

Rundt opploiede Agre sees kun sjældent, og, hvor de haves, aflægges de, da der antages, at der er stor Forskjel paa Sæden paa Sammenkastningerne og i Ryggene. Kun een eneste Mand har jeg hørt tale om at have til Hensigt at anlægge saadanne, for derved at holde Jorden tør, skjønt det samme kan skee ved smalle, flade Agre af saa Furers Brede, og Sæden bliver da mere eens.

At rispe Grønjord har tidligere været brugt her i Districtet, men er afskaffet; dog bruges en lignende Methode, nemlig at hyppe Jorden op om Efteraaret med Kartoffelploven, for at den tidligere kan tørres om Foraaret; dette kan dog kun skee med flod Jord. Ved eet eneste Avlsbrug har jeg seet Agre paa sex Furers Brede, hvilken Fremgangsmaade var fulgt, fordi Jorden var for svag til Hyppning, og man ønskede, tidlig om Foraaret at omploie samme Jord.

Af de Redskaber, som ved enkelte Arbeider skulde træde istedetfor Ploven, findes her Krogen, Erstirpatoren og Scarificatoren, men de ere dog temmelig sjeldne. Den her brugelige Krog er som den sædvanlige danske, og Brugten af den indskrænker sig til dermed at nedbringe Byg, efterat Jorden allerede om Foraaret er nedploiet een Gang, kun sjeldent uden foregaaende Ploining.

Af Erstirpatorer bruges meest den mindre med fem Skær og med eet eller to Hjul; de uden Hjul forkastes i Almindelighed, fordi Plovmanden vanskeligt kan lette dem, naar der forekommer Steen, eller i Bendingen eller naar Jorden slæber med. De anvendes meest til Sædens Nedbringelse; enten ploier man den vinterlagte Jord om Foraaret, harver den, saaer derpaa Bygget, som erstirperes ned, eller ogsaa man blot nedharver den vinterlagte Jord, saaer Bygget derpaa, og erstirperer det ned. Denne sidste Fremgangsmaade blev meget misbilliget i Begyndelsen, da den anvendtes af Enkelte, men nu efterfølge dog Flere deres Exempel; det er naturligt, at Jorden maa være godt behandlet forud, og altsaa være i en reen og skjor Tilstand. Paa Sandjord er det vist meget at anbefale, thi Foraarstørring er der den værste Hjende for Baarsæden; ved Erstirperingen tørres Jorden ikke saa stærkt som ved Ploiningen, Behandlingen er ikke saa dyb, og Jorden beholder derved mere Fasthed. Paa denne Maade saaes Byg paa en Gaard, endog efter Kartofler, hvorefter Jorden dog synker stærkt sammen, og der er bleven høstet særdeles godt; men det er ogsaa paa meget let Sandjord. At erstirpere andre Sædarter ned, bruges saagodt som aldeles ikke. — Erstirpatorens Benyttelse til at holde Brakmarken reen er kun saare ringe.

De saa Scarificatorer, som bruges, ere efter den Beatonsske, men deres Nytte er kun lidet erkjendt, og deres Brug derfor kun ringe. Paa en Avlsgaard scarificeres den vinterlagte Jord, og dernæst erstirperes Bygget ned. Hyppeploven er et ganske almindeligt Redskab, hvor Kartofler avles; den gjøres sædvanligt med to bevægelige Træ-Muldsjæle, og Løb og Sule af Træ; Skæret gjøres som til de sædvanlige Hjulplove, men har to Vinger. Som oftest sættes et Hjul foran, for at man lettere kan haandtere den, og derved

stilles den ogsaa til at gaae lettere eller dybere. Nogle ganske faa Hypepløve findes med støbte Muldsjæle.

Ligesom Plovene ere blevne forandrede til det Bedre, saaledes er det ogsaa skeet med Harver, Tromler og Bogne; af de første bruges sædvanligen dem, der bestaae af 6 Buller med Terntænder, og som ere saa svære, at de give to gode Heste temmelig strengt Arbeide, — tidligere vare Harverne mindre, og om ikke just alene med Trættænder, saa vare dog kun sjældent alle Tænderne af Jern. De nu brugelige Harver gribe godt i Jorden og brække Jurerne vel; er det i løs Jord at de bruges, og der ikke er pløiet ret dybt, naae de næsten Plovens Dybde. Der behøves heller ikke med saadanne at gives saamange Tænder, som med smaa og lette, og disse udrette ogsaa kun lidet virkelig Gavnligt; thi de virke kun i det Høieste i to Tommers Dybde, forresten sammentræde de Jorden til stor Skade for Vegetationen, de give vel Jorden et smukt Udseende, men det er ogsaa det Hele.

Rundharver bruges kun af nogle Høstenere, som ere bosiddende her i Amtet; da de ere lette, gjælder omtrent det Samme om dem, som allerede er sagt om lette tospændige Harver, dog udrette de Mere, deels fordi Jorden overharves fra alle Kanter, deels fordi der harves i Trav; men skulde de udrette noget Rigtigt, maa de være for svære til een Hest. Rundharvning er altid et saare anstrengende Arbeide for Hestene; men der overgaaes et stort Areal med dem dagligt, og er der pløiet let, og Jorden er fuld af Klump, gjøre de stort Gavn.

Harven er et Redskab, som mange Landmænd ynde meget, Nogle derimod fordømme og mene, at det bør næsten slet ikke anvendes; dens Brug aftager i det Hele, deels fordi den nu gjøres sværere, og altsaa een Tand nu udretter langt mere end tidligere, deels fordi megen Sæd nedbringes med Græstirpatorer. Der harves i Brakmarken, førend Gjødningen udføres, for at jævne og pulverisere Jorden, og senere naar den er nedpløiet og Agerkaal og andet Udkrud begynder at løbe op, for at ødelægge dette; der harves om Foraaret førend der pløies til Byg, for at Luften skal virke paa Jorden, og for at pulverisere den; Kartoffeljorden harves; der harves

af Mange før Saaningen, og hos flere Landmænd nedbringes al Sæden med Harven. At man kan gjøre Skade ved for stærk Anvendelse af Harven, er vistnok rigtigt, thi man kan forvandle Jorden til Stov; men uden dens Brug kan vanskeligen nogen Landmand fjjerne sin Jord eller faae den tilstrækkeligt behandlet til Sæd.

Den Harve, som er almindelig, har en feilagtig Construction; naar man lader den gjøre et Strog, da seer man strax, at den i Midten udretter langt mere end paa Siderne, dog har man endnu ikke her i Amtet forsøgt andre Constructioner. Denne Ulempe vilde jo ogsaa heves, naar man bestandigt lader Harven gaae ind i forrige Harvestrog; men det vil udfordre noget mere Opsigt med dem, der fjøre. Der harves paa langs og tværs, og ved Brakgrofter lader man undertiden harves rundt med tespændige Harver.

Tromlerne gjøres kun af Træ og ere af forskjellig Tyngde, tildeels efter Jordernes Beskaffenhed, tildeels til deres forskellige Brug; paa Leerjord bruges de sværere, for at knuse Klimpene. De bruges til at jævne Jorden med, naar der skal udfjøres Gjødning, og i Brakken ere de nødvendige for at knuse Klimp, hvorefter altid nogle findes; Nogle tromle om Foraaret, førend Bygget saaes, eller ogsaa strax som det er saaet; paa Sandjord er det vist ogsaa rigtigt, men paa Leerjord bør Sæden vistnok være kommen op, førend der tromles, da Jorden ellers ved en indtruffen Regn, som paafølges af Værke og Blæst, kan overtrækkes med en Skorpe, hvorigjennem Sæden ikke vil kunne skyde.

Til Kjørsele bruges næsten udelukkende Bogne; Karrer bruges alene til at fjøre Mergel og Jord, dog bruges ogsaa hine til saadant Arbeide. I andre Lande foretrakkes til megen Kjørsele Karrer, maafee ogsaa deres Brug med Tiden vil blive indført hos os, men hidtil have vi ikke kjendt dem, og lærte først deres Brug ved Mergel; oftest ere de til een Hest, dog ogsaa til to, og hele Kassen hviler da paa en Rulle, saa at de kunne vippes tilbage, naar de skulle aflæsses. — Bognene ere i Almindelighed saa store, at der kan læsses et godt Læs til to Heste; til Firehestelæs ere de ikke indrettede; fire Hest fjøres kun libet med; alene paa Herregaardene sættes undertiden fire Heste for Kjøbstadslæs, derimod at fjøre Gjødning m. M. seer kun med to; og, saalænge ikke Bognene ere bredere,

vil det neppe skee. At ride og kjøre som i Holsteen er ikke brugeligt. Arbeidsvognene gjøres i Reglen med Træaxler, Bogntyp og Langvogn.

Til Agerdyrkningsredskaber maae vi ogsaa henregne Tærskemaskiner og Hakkelsmaskiner; af de første findes nu mange, da næsten alle betydelige Gaarde bruge dem, og der findes endogsaa nogle ved Hulsbrug paa lidt over 100 Tønder Land, og der vil vistnok flere blive indførte. At de kunne aftarække Sæden saa reent, at intet forbliver i Straaet, har Erfaringen tilstrækkeligt vist, og at de ere arbeidsbesparende er lige saa vist. Naar en Mand kan aftarække een Tønde Sæd dagligt, vil en god Maskine med tre Heste og syv til otte Mennesker kunne tærske i det mindste tyve Tønder, og der behøves ikke udelukkende at bruges stærke Mænd, men ved en Deel af Arbeidet kan baade ældre Folk bruges, og Fruentimmer og Børn kunne ogsaa benyttes. — Hvor der er Huusmands-Hove, kan Tærskningen ved Hjælp af en Maskine forrettes ved ubetydelig Udgift; Hestekraften koster paa den Tid Landmanden saare lidt, da han kan skifte paa nogle af sine Heste, som dog ikke vilde have meget Arbeide om Vinteren; — og en god Tærskemaskine, hvis første Anskaffelse vil koste 4 til 500 Rbd. Solv, vil med meget ringe Bekostning kunne gaae i en Mands Levetid. En stor Fordeel ved Tærskemaskiner er det ogsaa, at naar man har en paalidelig Mand til at lægge i, og ligeledes til at ryste Halmen, da gaaer Arbeidet næsten af sig selv; med Tærskere maa der derimod være strengt Tilsyn, da de ellers ikke tærske reent, og ofte er man udsat for Bedrageri. — De saakaldte svenske Tærskemaskiner ere temmeligt yndede, og de meget brugelige af Træ ere for største Deel konstruerede efter dem.

Hakkelsmaskiner ere vistnok ogsaa meget fordeelagtige, men dog ere de mindre udbredte, uagtet de betale sig, hvor en Mand dagligt ikke bestiller Andet end stærk Hakkelse. Dog har formodentlig Grunden været, at Landmændene nodigt gjorde store Driftsbekostninger i de Aar, som vare saa ugunstige, og ikke at Nyttens af dem ikke indsees; i de sidste Aar ere nogle gjorde.

Kjernemøller bruges ogsaa ved alle de større Meierier, og antages tillige, at Smørret bliver bedre, naar det kjernes ved Hestekraft, da det kjernes hurtigere, især naar Kjernen er saaledes indrettet, at Bingerne paa Stangen gaae rundt, end naar Stangen gaaer op og ned.

Til besparende Redskaber maae ogsaa Rensmaskiner henregnes, da Sæden ellers maa renses med Sold, uden at det kan skee saa fuldkomment med disse som med hine. Af Rensmaskiner bruges baade Harper med Blæser og Skumsold, og nogle, som ere konstruerede efter Winstrops, de have dobbelt Skumsold, Blæser og Røfler, og sortere Sæden godt.

10.

Er der raae eller uopdyrkede Jorder? optages disse til Dyrkning? paa hvad Maade? under hvilken Sædfolge? og med hvad Held? Har man, forsaavidt Opdyrkingen have været foretagne, uden at staae i Forbindelse med allerede organiserede Avlsbrug, brugt Heste eller Stude som Arbeidsdyr? og har man til Besætning fornemmelig valgt Hornkvæg eller Faar?

Af raae og udyrkede Jorder findes betydelige Strækninger i Dds-herred, navnlig Ellingelyng, Rykjøbinglyng og Rørviglyng, hvilke tilsammen udgjøre omtrent 3000 Tdr. Land, fremdeles findes paa Samss den store Nordby-Hede, omtrent 1225 Tønder Land; ved Kallundborg findes endnu nogen Hede, Nord for Kallundborg under Lerchenfeldt Gods er endnu ikke Alt opdyrket, som er henlagt under Brændemosegaarden; i Løveherred findes endnu omtrent 200 Tønder Land ved Conradineslyst. — Endnu findes mere Jord her i Amtet, som ikke er under Plov, men som er nævnt i femte Affnit; f. Ex. Hovedgaarden Søgaard's Jorder og Saltofte- Gaardene, men de

have dog for en Deel i det mindste været benyttede til Sædproduction; af Grøntved Dverdreve oppløies ogsaa af og til Noget.

De her nævnte Hedestænkninger ere for største Delen af meget ringe Bækkethed; Boniteten er sædvanlig skarpt Sand, ved Rorvig har der endogsaa været Sandflugt; dog er det ikke Alt, som er lige slet, saaledes viser for Exempel Grønsværet paa Riisbjerg Dverdreve ved Conradineslyst, at det godt lod sig betale at opdrive, ligesom den Sæd, der findes paa de enkelte Pleitter, som Boelsmændene derved have faaet af deres Herkskab, endogsaa kan kaldes meget god. Kun paa enkelte af de nævnte Hedestænger er Underlaget godt, som tildeels paa Brændemosegaardens, i Almindelighed er det af samme Qualitet som Dverskorpen; saaledes have Huusmænd, der have nedsat sig paa de Ddsherredske Hedestænger, havt stor Vanskelighed ved at faae Leer til Bygningerne, og have de endog maattet hente det langt borte.

Ved Udfæstningen fandtes megen raa Jord, som nu er opdyrket; tildeels fik Bønderne næsten til hver Lod Noget heraf, og dette er kommet efterhaands i Drift med deres øvrige Jord, hvor disse uopdyrkede Dverdreve ikke have ligget affides for sig. Paa nogle Steder (for Exempel i Ddsherred er det fleest) har man brækket Jorden op, ladet den henligge urørt i to til tre Aar, derefter anvendt den til Boghvede og saa taget den i samme Drift, som var ellers almindelig, nemlig: 1, Byg, 2, Rug, og derefter flere Halme Havre, og Jorden var da rigtignok, naar den havde gennemgaaet denne Rotation, omtrent lige saa slet, som da den begyndtes. Paa Samsø har det været i Brug at optage Jorden med een Ploining til Havre, og dernæst lade den hvile i nogle Aar, hvorefter den igjen blev optaget til det da brugelige Sædskifte.

Dog er det ikke alene enkelte Stykker raa Jord, der er blevet optaget af Bønderne, som foresandtes ved Udfæstningerne, men der var ogsaa større Dverdreve, vel tildeels af Skovjorder, som ikke havde været fredede, og af disse ere nogle opdyrkede og forvandlede til gode Avlsgaarde; saaledes er der een, som nu har et Areal af 300 Tdr. Land Ager og Eng, 115 Tdr. Land Huuslodder og 60 Tdr. Land indhegnet Skov, foruden den nødvendige Gaard og Haugeplads og Beie, hvilken, da Udfæstningen foretoges, kun havde omtrent 70 Tdr.

Land Ager og Eng, som var til andet Brug end til Græsning *) — Dypdyrkningen foretoges omtrent saaledes: af hele Areal, over 480 Tdr. Land, blev strax 60 Tdr. Land indfredet til Skov, og henimod 6 Tdr. Land bestemt til Hauge, Gaardsplads, Stakkehaugne m. m.; af Resten blev circa 115 Tdr. Land udlagt til Huse, og den tilbageblevne Agerjord inddeelt i 11 Marker, som skulde drives med overflaaret Kobbelsbrug. Hvad der ved denne Dypdyrkning var til stor Hjælp, var over 50 Tdr. Land, som vel ikke kunde kaldes Eng dengang, men snart blev det ved Rydningen af gamle Stod og ved Grøftegravning. Fremdeles eiede Eieren to store Enge i Nærheden, hvis Hø han opfodrede paa den nye Gaard; endvidere havde han omtrent 50 Tdr. Land, som allerede var under Ploven, og som var i ret god Gjødningskraft; — han kunde ved Hjælp af Engene strax begynde med saa stor Dvægsæetning, at han havde Gjødning til een Mark.

Jordernes Bonitet var en Blanding af Leer og Gruus med Mergel til Underlag; Læng var der kun lidet af, derimod Trærødder og Steen, dog vare disse hverken meget store eller i betydelig Mængde. Et ikke ganske ubetydeligt Areal af Agerjorden var siid og omtrent i samme Tilstand som de jydskke Kjør, dette blev udgravet og Tuerne affkaarne, hvorpaa der blev stukket Jib paa disse, hvorved Jiben forplantede sig over Jorden; Underlaget der var overalt Mergel med Løremuld til Madjord (herom er talt i fyvende Affnit). Sædsfistet var bestemt til 1, Brak; 2, Vintersæd, og Raps; 3, Byg og Vintersæd; 4, Kløver; 5, Græs og Halvbrak; 6, Rug; 7, Erter og Kartofler; 8, Byg; 9, 10, 11, Græs; 12, Havre.

Til Husene lagdes 12 Tdr. Land til hvert, for at de kunde holde Heste, som behøvedes til Dypdyrkningen af disses Lødder; i de første Aar fik Beboerne Saaesæd og Jodesæd, imod at rydde deres Jorder

*) Uagtet jeg selv eier denne Gaard, saa kan jeg dog ikke tilveiebringe saa fuldstændige Oplysninger, som jeg ønskede, da denne Dypdyrkning er den største her i Amtet, og Resultatet har i det mindste i den Henseende været efter Ønske, at Hensigten er naaet, nemlig at gjøre dens Jorder flikke til Production; saaledes har jeg i 1840 avlet 12½ Fold Rug paa eet Stykke Jord, og i det Hele kan der nu avles ved almindelig Behandling god Sæd overalt, hvor der 1811 kun var gamle Træslibbe m. m.

og optage et bestemt Areal under Ploven. Senere maatte de sættes paa temmeligt lave Afgifter, som de kunde afqvitte med Spænddagsarbejde; men disse Lodder vare baade for store og for smaa, thi de kunde ikke drives uden egen Hæsekraft, og de vare for smaa til, at der paa dem kunde holdes to gode Heste; derfor kom ogsaa disse Boelsmænd kun flet ud af det, og Eieren fik kun maadeligt Spænddagsarbejde af dem.

At denne Opdyrkning har været kostbar, er naturligt, og den daværende Eiers Arvinger fik vistnok ikke Tredieparten for Gaarden, da den efter hans Død solgtes ved Auction, af det, som den havde kostet; men dertil kom da ogsaa, at den solgtes under saare ugunstige Omstændigheder og paa en Tid, da Eiendommene vare i maadelig Priis og kun lidet søgte. Men gavnede han ikke sig selv, saa var det dog en stor Gevinst for Staten, at der paa det Areal, hvorpaa der kun levede i det Høieste otte Familier, nu leve 23 Familier; hvor der før holdtes omtrent 30 Fækreaturer, nu holdes over 100 Køer, hvor der før kun avledes lidet Sæd til Salg, nu sælges flere hundrede Tønder aarligt.

En anden Gaard, som nu bestaaer af omtrent 250 Tønder Land, blev ved dette Aarhundredes Begyndelse opdrevet; den var kun et Overdrev, der blev udleiet til nogle jydsk Prangere, som benyttede det til Græsning for Heste og Kvæg, hvilke de bragte herover fra Jylland; men da en ung Landmand fik Brugsret derover, begyndte han selv at holde Stude derpaa, og om Vinteren samlede han Gjødning ved at fodre dem med Hø af nogle Enge, som laae der i Nærheden, og ved Halmen af en Tiende, som han købte og modtog i Kjørven. Derved saae han sig i Stand til efterhaands at opdyrke dette Overdrev, som nu er en smuk Avlsgaard, hvorpaa der holdes et Meierie af 60 Køer, og hvorfra der aarligen sælges ikke ubetydeligt Sæd.

Til raae Jorders Opdyrkning maae vi ogsaa henføre, at nogle store Bønderlodder af Udmærkerne i de senere Aar ere blevne sammenlagte og opdyrkede; saaledes i den sidste Tid fire Gaarde, hver med omtrent 200 Tønder Land. Dissses Jorder have egentlig ikke henligget som lynchbegroede Heder, men have tildeels været drevne uden Plan, snart et Stykke hist, snart et andet her. Efterat Jorderne

ere blevne indbeelte, har man taget en Lod i Brak og gjødet saa meget af den, som det lod sig gjøre, og saaledes fortsat; Sædskiftet har i Almindelighed været indrettet om ikke just ganske, saa dog tildeels efter den almindelige Jordbrugsmaade: 1, Brak; 2, Vintersæd; 3, Byg; 4, Erter og Kartofler; 5, Byg; 6, Havre; 7, Klover 8, 9, Græs. Her har overalt været en Deel dyrket Jord, og kun sjældent har der været store Vanskeligheder at bekæmpe. Dog maae vi fremhæve Uvellingehei, som ialt har 200 Lønder Land, hvoraf ikke ganske lidet var dyrket, men hvoraf ikke ubetydeligt var enten skarpt Sand, begroet med Lyng, eller gamle Torvegrave. Disse ere blevne udgravede og fyldte deels med Fylden fra Grøfterne deels med Sand; Heden er bleven oppløiet, og pleier den første Sæd at være Boghvede og derefter Rug. Paa Torvejorden lykkedes Boghveden fortrinligt, naar et Lag Sand var paakjort, og de seige Jurer raadnede prægtigt; efter Sandets Paakjørsel pløiedes ikke, før end efterat Boghveden var høstet.

Ogsaa paa Samsø er ved Bisgaard et Overbrev blevet opdyrket af den nuværende Forpagter; det bestod omtrent af 70 Lønder Land, af meget forskjellig Bonitet, deels ere Jorderne meget lette, deels irdeholde de stærkt dødt Leer med ikke saa fide Pletter. Der græssedes paa det 70 til 90 unge Stude, og ved at folde disse om Natten og i den varme Tid om Middagen og i Folden at strøe med Tang, samlede Forpagteren Gjødning til et stort Areal aarligt; anden Gjødning anvendtes ikke i de to første Aar. Forpagteren begyndte med Brak, og blev for første Rotation følgende Drift bestemt: 1, Brak; 2, Rug; 3, Kartofler; 4, Havre; 5, 6, 7, 8, Græs; dette Sædskifte agtes forandret ved næste Omgang, men endnu er intet nyt bestemt. Af dette Areal var omtrent Halvdelen aldeles raa Jord, og uagtet der var meget Arbeide med Brakningen, da der maatte rybdes og graves meget, er Forpagteren dog tilfreds med dette Foretagende, og er ikke bleven skuffet i sine Forventninger.

Foruden de her nævnte Opdyrkninger maae vi endnu nævne to Forsøg med at opdrive Lynggroet Hebe, det ene i Nærheden af Nykjøbing, det andet ved Lerchenfeld, hvor der under Godset henlaae omtrent 160 Lønder Land, som ere blevne samlede til en Parcelgaard, kaldet Brændemosegaarden. Paa begge Steder er Overforpen dødt

Sand, men ved Nykjøbing er Underlaget overalt Sand; paa Brændemosegaarden er det afvejlende, dog meest Leer og leerblandet Mergel, dog ogsaa i Pletter Mhl. Opdyrkningen begyndes paa samme Maade begge Steder, Jorden opbrækkes nemlig og henligger to eller undertiden endog tre Aar urørt, derefter jævnes den med Harven, skjøndt dette Arbejde kun lidet gavner, da Jorden baade er sammensunken og tildeels sammengroet, hvorpaa den ploies anden Gang. I Begyndelsen lod Jorpagteren paa Lerchenfeld den kun ligge Vinteren over, ploiede den derpaa paatvers om Foraaret, og vedblev at harve, ploie og tromle, men uden at faae synderligt udrettet derved. — Den anden Ploining foretages nu paalangs, da Furerne ellers flæres i smaa firkanterede Pulter, som ere vanskelige at faae harvet igjennem; dernæst harves, gjødes og saaes Spergel. Efterat denne er høstet, behandles Jorden paa Brændemosegaarden til Rug, derefter tages Kartofler, og det følgende Foraar saaes Havre med Græsses. — Ved Nykjøbing derimod bruges Jorden to Aar efter hinanden til Spergel, derefter tages to Halve Rug i Træk, og i sidste Halm Rug lægges Jorden ud; naar den da har været brugt til Græs i to eller tre Aar, optages den først i Drift, Grønjorden mergles og lægges dybt om Efteraaret, om Foraaret harves den og Havre saaes i den, hvilken erstirperes ned. Det følgende Aar gjødes den og besaas med Spergel; Driften er for Tiden saaledes: 1, Havre, hvortil der mergles; 2, Brak, som gjødes og benyttes med Spergel; 3, Rug 4, Spergel; 5, Rug; 6, Klover; 7, Græs.

Ingen af disse to Opdyrkninger er foretaget uden i Forbindelse med et andet Avlsbrug; den Mand, som ved Nykjøbing iværksatte dette Forehavende, havde allerede et Agerbrug, og eiede han tillige en betydelig Eng, som vel var suur og ujævn, egentlig kun gamle Torvegrave; men da han fik den planeret og groftet, satte denne Grundforbedring den i god Tilstand. Der er nu 40 Tønder Land opdyrket og i Drift, og 16 Tønder Land er i dette Aar atter blevet opdyrket. — Ved Brændemosegaarden er en Strandgræssning, hvorpaa der græsses Faar, som foldes om Middagen og Natten paa den opbrudte Hebe; der er fremdeles en god Eng, Steenshorn kaldet, som høstes til bemeldte Gaard, og et betydeligt Quantum Halm bringes stadigt fra Hovedgaarden dertil, ellers havde Opdyrkningen

ikke ladet sig iværksætte uden meget langsomt, da Jordernes Ujævnhed gjør Mergling umulig, førend de have gennemgaaet een Rotation. Paa begge Steder haves Tang, hvoraf meget bruges; først sammenkjøres den i Bunker ved Stranden, og først det følgende Aar bruges den til Stroening eller til at blandes lagvis i Møddingerne.

Disse sidstnævnte Opdyrkninger have ikke havt noget aldeles ugunstigt Resultat; men dog paastaar de Mænd, som have iværksat dem, at de ikke ville paatage sig nogen Opdyrkning, hvor de ikke havde Hjælp enten fra allerede organiserede Agerbrug eller fra Enge. Ved Nykjøbing er det Eiendomsjord, der er bleven opdyrket, men det er Grundtærtjorder, og derfor kan det maaske være tvivlsomt om det Arbeide, der er gjort paa dem, vil blive betalt, naar Stedet sælges, da det vel vil være vanskeligt at finde en Liebhaber til det, som forstaaer sig paa Agerdyrkning. Var dette ikke Tilfældet, vilde dette Arbeide vistnok blive betalt, naar Jorden afhændedes. Forpagteren paa Lerchenfeld har kun forpagtet Brændmosegaarden, og har han den frit i 16 Aar, imod, naar den Tid er udløben, kun at faae Bygningerne erstattede med deres halve Værdi. Imidlertid kan han nu græsse 300 Jaar der, hvorimod hans Sæd paa de opdyrkede Jorder kun giver ham omtrent fem Fuld, men det er ogsaa endnu hans første Omgang; ved Nykjøbing er efter Merglingen avlet langt bedre Sæd, men det er anden Rotation.

Endnu maae vi tilføie, at Kallundborgs Kjøbmænd have opdyrket meget af Kallundborg Lyng; men det kan ikke siges, hvorledes Fremgangsmaaden har været, og om den ogsaa kunde bestemmes, kan den ikke tjene som nogen Regel; thi den Mængde Gjødning, som en Kjøbmand kan have, især naar han tillige driver Brændeviinsbrønderi, kan Landmanden kun i faa Tilfælde tilveiebringe, allermindst naar han har nedsat sig paa en Hede.

Paa de nævnte Opdyrkninger er anvendt Hestekraft; ubetydeligt Arbeide er kun gjort ved Stude; Opdyrkeren ved Nykjøbing anskaffede sig vel nogle; men det var ham ikke muligt, at faae hans Folk til at bruge dem, da hans øvrige Forretninger afholdt ham fra stadigt Tilsyn. Til Besætningen er for største Delen anskaffet Kvæg, kun paa Brændmosegaarden holdes ubelukkende Faar, som ogsaa er Hovedbesætningen paa Lerchenfeld.

Førend vi forlade dette Afsnit, maae vi bemærke, at af nogle Dverdbrev og Udgræsninger opdrydes af og til et Stykke, som i Almindelighed ingen Gjødning faaer, men kun maa give ved flet Behandling nogle Halme, og udlægges da igjen som oftest uden at Græsfrø saaes. Dette iværksættes for at fornye Grønsværen, naar Mosset begynder at tage Dverhaand, og tages da i Almindelighed Boghvede først, og derpaa efter Omstændighederne enten Rug eller Havre. Nogle Bønder, som have Part i den store Namose, opdrive det Høieste deraf, og have Enkelte ogsaa gjødet og udlagt med Hvidklover og Raigræs; de have da undertiden ogsaa begyndt med Havre, lagt Jorden dybt om Efteraaret, om Vinteren paa Frost fjørt kort Gjødning derpaa, og om Foraaret ikke pløiet til Byg, men kun harvet. Det følgende Aar have de saaet Havre med Hvidklover og Raigræs. — Dersom det er hensigtsmæssigt for Vedkommende at tage disse Jorder under Plov, saa er det vistnok en meget daarlig Methode, som de have fulgt ved at tage tre Halme langstraæet Sæd og kun give tre Pløiningen, det er vist langtfra, at de derved forbedre Jorden paa nogen som helst Maade.

11.

Soger Agerdyrkeren at skaffe sig reen og god Saaesæd?

S de senere Aar lærer Bonden at sætte Priis paa gode Sædevarer; Kjøbmændene vrage hans Sæd, naar den ikke er reen, og ogsaa til eget Forbrug veed han, at god og reen Sæd er bedre end svang og ureen; at han ikke kan vente Andet end Ufrud, hvor han saaer Ufrud, er en saa indlysende Sag, at han ikke har behovet en lang Tid til at indsee det. Tidligere skal Bonden vel have sagt, at Heire og Klinte var dog bedre end Intet, nu derimod har jeg hørt ham sige, da han kjøbte Sæderug, at hans Rug havde været fuld af Heire, og der kunde dog ligesaa godt groe Rug der, hvor Heiren

havde groet. Hvor der er Fremadstræben i Agerbruget, og hvor Eiendommene ere saa dyre, som de nu ere i vort District, der kan ikke en saadan Uorden finde Sted, som at saae slet Sæd. — Derfor sørger nu næsten Enhver for god Saaesæd; han tager den bedste Sæd dertil, og søger ved Rastning og Rensning at faae den reen, og ikke faa Bønder kjøre deres Saaesæd hen til Gaarde, hvor der ere Rensmaskiner, for at faae den rensset der; ja tilbyde endogsaa Betaling derfor. — Dog kan man ikke negte, at man i Almindelighed nok kunde behøve at gaae lidt videre end allerede er fæet, men tildeels har Mangel paa Driftscapital gjort, at der ikke anvendes endnu mere; thi en hyppigere Omskiftning med Saaesæden kunde maaskee være hensigtsmæssig, og at man altid sørge for ny Saaesæd, naar den, man har, enten udarter eller blandes. Saaledes trænger man vist i det Hele til ny Sæderug, da den hvide er udartet og tillige er blandet med bruun *); den engelske Havre er ikke længer saa meelholdig og tyndskallet o. s. v.

Da Enhver efter Evne sørger for at skaffe sig reen Saaesæd, kan der heller ikke i det Hele taget være Tale om synderlig Handel med Saaesæd; den eneste Sædart skulde være Hvede, thi da den er mislig, kan den tage saadan Skade, at man ikke tør benytte den til Saaening. Af Vikker, Kloverfrø og Græsfrø kjøbes næsten altid paa de større Gaarde, hvad der forbruges.

Med Kloverfrø er en Skik, som upaatvivlelig burde afflaffes, nemlig at saae Avnen; Ingen, som har Raad til at saae velrenset Frø, bør saae Frøet i Avnen eller Avnerne, som Frøet er rensset fra; det Første er dog ikke saa galt som det Sidste, men i ethvert Tilfælde bringes en Mængde Ukrudsfrø paa Marken, hvilket enhver Landmand bør gjøre alt Muligt for at faae bort af sin Ager. En tætsluttet og reen Kloverafgrøde, som forbedrer Jorden og gjør den beqvem til Sæd, kan han ikke vente ved at saae urensset Frø eller endog kun de smaa Kjærner, som ikke ere udtærskede, tilligemed alt Ukrudet; vel er det sandt, at Bondens Klover kan blive temmelig

*) Mon ikke den hvide kan udarte her, at den bliver mørkere, saa at det, som vi ansee for Blanding, kun er en Udartning? Klimatet kan gjøre større Undere end dette.

tykt; men han faaer meget tykt, og tærsker Grøet ikke nær, og der staaer næsten altid ogsaa meget Ukrud imellem den.

12.

Dyrkes mindre almindelige Sædarter, Foder- eller Handelsplanter?

S femte Afsnit have vi, ved at omtale de forskjellige Jorddykningsmaader, der almindeligt følges her i Amtet, tillige seet, hvilke Bærter til Sæd, Foder eller Handel der dyrkes meest, og hvilken Plads der er indrommet dem i Sædomløbene. I den gamle Brugsmaade dyrkes i Reglen kun langstraaet Sæd, dog begynder man at indskyde Erter og Kartofler i den, kun sjældent Kløver; i det overskaarne Kobbelsbrug saaes kun langstraaet Sæd og Kløver (undertiden blandet med Græsfrø); i de forbedrede Brugsmaader avles, foruden langstraaet Sæd, Erter, Kartofler og Kløver, undertiden endog Raps, Vikter, Vikkeblending, Spergel m. M.

Af Vintersæd dyrkes Rug og Hvede. Vinterbyg er blevet forsøgt, men ikke med Held; det kræver omtrent samme Jord og Behandling som Hvede, og har ved de Forsøg, som her ere blevne anstillede, ikke givet saa godt Udbytte. Der blev ogsaa klaget over, at, da det modnes tidligere end anden Sæd, faldt Spurvenerne meget stærkt i det, og bidroge ikke lidt til at formindske Udbyttet. Thær siger, at det ikke dyrkes i England, hvor der dog forbruges saameget Byg; men Hveden er ogsaa altid søgt der, og derfor ansees det fordeelsagtigere at dyrke denne Sædeart.

Af Rug dyrkes nu i Almindelighed den hvide, hvilken nedstammer fra Provstirug; men er dog ikke aldeles fri for paa de fleste Steder at være lidt blandet med den brune, som endnu dyrkes, men dog bestandigt aflægges mere. Saavidt jeg har kunnet erfare,

er denne aflagt efterhaanden, som der er anvist en hensigtsmæssigere Plads i Rotationen for Rugen.

Behandlingsmaaden til denne Sæbart, som af nogle Land-oeconomer paaستاes at være den fordeelagtigste, er allerede omtalt i det femte Afsnit; det er anført, at i den ældre Brugsmaade, hvor der gjødes til Byg, saaes Rug i dettes Stubber, ofte kun med een Pleining; i Brugsmaaderne med Brak saaes den sædvanlig i denne, eller ogsaa den saaes efter Raps med to Pleininger; fremdeles at den undertiden saaes i Havrestubbe og sjældent efter Kartofler; i sine egne Stubbe kun undtagelsesviis *).

Da Rugen har saa forskjellig Plads i Rotationerne, skulde man antage, at man nu havde her i Amtet tilstrækkelige Erfaringer for, hvilken af dem der er den bedste; og dog er det langtfra, at Folk i Gjærningen vise det. De fleste hører man paaستاe, at Rug lykkes bedst i fuld Brak, hvilket jo ogsaa er rimeligt, da Jorden gjødes og behandles stærkt, og dog seer man, at i nogle Brugsmaader (især i overskaaret Kobbeldrug) tages Rug baade i Brak og i Bygstubbe. Nogle mene, at den lykkes ligesaa godt i benyttet Brak, hvor Grønfoderet afhugges, naar der kun gjødes godt, Andre i benyttet Brak, som bliver tilsaaret, enten med Vikkeblandning eller Spergel eller Boghvede, hvor Foderet astoires, Andre igjen i Rapsstubbe, i det mindste, naar denne Sæd har staaet godt. Efter Vælsæd saaes ikke megen Vintersæd, da der hellere vælges Byg, hvilket tildeels har sin Grund i, at Sneglene ere flemme efter Erter og Vikker; efter Boghvede saaes ofte Rug paa Sandjorderne.

Hvor tykt Rug bør saaes, herom er man hellerikke ganske enig; idet Nogle mene, at man ikke bør spare derpaa, som de sige, fordi Vinteren altid tager noget bort; dog kan man vist nu i Gjennemsnit regne en Tonde per Tonde Land, nogle Steder mindre, endog kun fem eller sex Skjepper, naar der nemlig saaes

*) Saaledes benyttede for nogle Aar siden flere Bønder den Rug, som faldt af i den stærke Storm 1835, til Saaesæd, og pløiede og tilharvede Jorden; at dette lykkedes fuldkomment har jeg intet Sted hørt, — men det anvendtes vel tildeels af dem af Frygt for at mangle Byg til Saaesæd om Foraaret.

tidligt, da den derved faaer Leilighed til at huffe sig allerede om Efteraaret. — Lige saa stor Meningsforskjellighed der hersker i dette Punkt, er der ogsaa med Hensyn til Tiden at der bør saaes. Efter gammel Skik saaebe meget seent, tildeels vistnok fordi Været overalt blev opgivet, og man derfor befrygtede, at Kreaturerne skulde skade den formeget; — paa den senere Tid har man saaet tidligere, og i Almindelighed ansees Midten af September for at være den bedste Tid, dog have Nogle i de sidste Aar saaet i August Maaned. Den tidlige Saaening har den Fordeel, at Planterne blive stærke før Vinter, og altsaa desto bedre kunne modstaae ugunstigt Veir, hvilket ofte indtræffer om Foraaret hos os, da det fryser om Natten, og tør om Dagen. Fremdeles maa anføres, at den tidligt saaebe Sæd dækker Jorden hurtigt om Foraaret, hvilket er meget vigtigt under den hyppigt indtræffende Foraarstørke, da Jorden derved ikke tørres saa stærkt, men holder mere paa Væden. Endnu er der en Omstændighed, som paa Leerjord og især i Skovegne tilraader tidlig Saaening, nemlig at Jorden er langt lettere at behandle i August og Begyndelsen af September, end senere; thi saa længe Varmen er i Veiret, kan Jorden hurtigt tørres, og om ogsaa en Regn indtræffer, er den dog snart igjen beqvem til at behandles; senere derimod kan en ubetydelig Regn for flere Dage standse Arbeidet med dens Behandling.

Paa den anden Side kan det dog neppe negtes, at den meget tidlige Rugsaaning kan paa meget geile Jorder have sine Misligheder. Hos en Bonde saae jeg i Begyndelsen af October 1839 saa stærk Rug, at den laae henad Jorden, som om den havde været tromlet. I Sommeren 1840 var den derimod kun tynd, men havde dog lange Bipper. — Dog var denne Mand ikke den Eneste, der havde saaet saa tidligt; men de Andre havde ladet deres Aar i tørt Veir gaae paa Rugen, hvilket vist gavner den meget; thi derved afædes Bladene uden at Hjertet tages med, saafremt man ikke sætter for mange paa een Gang paa den. Sidste Efteraar blev der ogsaa gjort et Forsøg med at omhugge tidligt saaet Vintersæd først i November, hvormed der skaldofredes; dette synes hensigtsmæssigt, og der viste sig ingen Forskiel paa Rugen. At lade store Kreaturer gaae paa Sæden, kan ikke billiges, da de efterlade for dybe Traad

og let sammentræde Bandsfurerne. — Dersom der skulde indtræffe meget vaade Efteraar, saa at man ikke kunde lade Gaar gaae paa Rugen, saa vil man dog rimeligviis ved en Harve i Frostveir kunne løsrive den Skorpe, som de raadne Blade danne, og derved afhjælpe den Skade, som hiin kunde foraarsage *).

Nogle have ogsaa villet paastaae, at den tidligt saaede Rug blev vel svær, men ikke givtig; at den i Almindelighed bliver lang i Straaet, er ganske rigtigt, ligesom at der ikke af den kan tærskes saa meget paa en Dag som af mere kortstraaet; men at den efter Areal skulde give færre Fuld, er vist langt fra at være sikkert; tvertimod paastaae de, som i lang Tid have brugt den tidlige Saaening, at de altid i den Henseende have været tilfredse.

Af Hvede dyrkes sædvanligt den brune; men vi kunne ikke nævne nogen enkelt Art af den, thi de forskjellige Arter af bruun Hvede findes blandede mellem hverandre, og ere dog ikke engang altid frie for Stærk af den hvide. For nogle Aar siden begyndte den hvide saakaldte polske Hvede at dyrkes; men Erfaringen syntes her at vise, at den ikke er saa haardfør som den brune, især kan den vanskelig modstaae en ugunstig Vinter eller Foraar, og den er næsten aldeles aflagt igjen. En anden Slags hvid Hvede, den saakaldte „Wittingthonffe“, er i det Smaa blevet forsøgt, og lader det til, at den vil kunne dyrkes med mere Held hos os.

Hvedens Plads er næsten altid i reen og gjødet Brak, kun sjældent saaes den i benyttet Brak eller i Rapsstubbe; Saaetiden er sædvanlig sidst i September, dog ofte senere, og er den brugelige Udsæd fra en Tonde til ti Skjepper **).

*) I Vinteren 1842 var der ogsaa paa min Rug flere Pletter, hvor Bladene vare forraadne og laae i en Røge, men uden at jeg i mindste Maade fandt tynde Pletter sammesteds, da vi høstede den.

**) Dersom man kunde antage, at samme Udsæd var passende i England og Danmark, da var den her nævnte altfor høi; thi efter Youngs anstillede sammenlignende Forsøg vilde 6½ Skjepper være rigtigst Udsæd; men vi kunne neppe vente samme Resultat af Forsøg her som i England; derimod maae vi beklage, at vi ikke i Danmark have sammenlignende Forsøg i denne Henseende.

Førend Hveden saaes, syltes den som oftest; Dette skeer enten med Sildelage og Kalk, eller, istedetfor Sildelage, Saltlage eller Salt og Vand, eller ogsaa bruges Vitriol (circa 8 Pd. pr. Tønde) og Salt eller Vitriol og Kalk. Mange sætte stor Priis paa denne Syltning, og antage, at Hvede kan ikke lykkes, naar denne forsummes; dog synes enkelte Forsøg med Hvede, som ikke har været syltet, at bevise, at den er ligegyldig. I Thaers Beskrivelse af det engelske Agerbrug anføres, at de engelske Landmænd ingen Tro have paa Syltningen, da Erfaringen har viist dem denne som aldeles ligegyldig; et Fjerdingkar Kalk eller otte Lod Vitriol skulde man hellerikke antage at kunne have stor Indflydelse paa en Tønde Hvede.

Et Foretagende ved Vintersædens Behandling, som i andre Lande betragtes for et væsentligt, nemlig at harve den om Foraaret, har hidtil næsten været ukjendt hos os; dog ere nogle enkelte Forsøg anstillede dermed, og har man været tilfreds dermed. Naar Vintersæden er silde saadet, og altsaa ikke dækker Jorden om Foraaret, da trækker der sig let en Skorpe over den ved indfaldende Tørke, igjennem hvilken Sæden ikke kan styde eller Luften virke paa Jorden, ikke engang Regn, naar den ikke er vedholdende; — derfor er det saare vigtigt at harve, endnu førend Jorden er bleven haard. — Hvor væsentligt dette Foretagende antages at være, kan sees af Thaers Ord: „I de Egne, hvor man er bekjendt med dette Foretagende, skulde man snarere tilgive en Landmand enhver anden Forsømmelse, end om han i rette Tid og ved gunstigt Veir undlod at harve Hveden. Man opsætter ethvert andet Foretagende for at bruge alle Spænd paa Hvedeageren.“

Bygget saaes enten uden frisk Gjødning i Vintersædens Stubbe, eller efter Erter og Kartofler, eller i treaarigt Kloverland, eller i Grønjord med eller uden Gjødning, eller endelig i sine egne Stubbe. Som allerede i de tidligere Ufsnit bemærket, ansees det nu for vigtigt at anvende sin Gjødning i Brakken til Vintersæd, der gjødes derfor nu til Byg kun af dem, der endnu holde ved den gamle Brugsmåde, og undtagelsesviis af Andre, enten naar de have Gjødning tilovers, eller ved at forandre Driften maae hjælpe paa et Stykke Jord. Derimod er man temmelig enig i, at det

bør saaes i kraftfuld Jord og ikke for langt fra Gjødning; at gjøde til Kartofler og derefter tage Byg stær ikke, skjøndt der saaes meget Byg efter ugjødede Kartofler, og i det Hele taget til Vedkommendes Tilfredshed. Den almindelige Fremgangsmaade ved Jordens Behandling til Byg er, at vinterlægge Jorden, harve den om Foraaret, pløie den og saae paa Furen, Sæden nedharves; dog harve ikke Saa, førend de saae, Andre harve Jorden aldeles til og erstirpere Bygget ned, Andre igjen erstirpere eller kroe det ned paa den vinterlagte og tilharvede Jord, hvilket er bemærket i niende Udsnit, hvor Erstirpatorens Brug blev omtalt.

At give to Foraarspløininger bruges kun undtagelsesviis (meest troer jeg af holstenske Landmænd, som have bosat sig her i Amtet), uagtet det baade i England og Holsteen skal være gængse; men vore Foraars ere ofte saa korte, at vi maae haste af al Magt med Saaningen, og skulde det være til virkelig Nytte, at give to Foraarspløininger, maatte Jorden ligge nogen Tid imellem dem, derved vilde Saaningen trække for langt ud, naar vi havde et Foraars som det i 1839, og vi vilde ikke kunne vente at faae Sæden moden. (Desuden vil det vist ikke være til Gavn i tørre Forsommere at bearbejde Vaarsædsjorden saa stærkt; thi den vil blive saa blottet for Vædse, at Sæden vanskeligt vil komme op*). At give to Efteraarspløininger til Byg, hvorom man vel hører Enkelte tale, lader sig neppe realisere ved Nolsbrug, der ikke have en usædvanlig Arbeidskraft, undtagen der tages Byg i Kloverland eller Grønjord, da man saa kunde lægge Jorden meget tidligt eller egentlig halvbrække den; at lægge Rugstubbene strax, naar Rugen var høstet, og siden harve Jorden og give en Pløining til, kunde vist være meget godt, men det vilde vanskeligt lade sig udføre med sædvanlig Arbeidskraft uden at forsinke andet Arbeide; — Ertejord var endnu vanskeligere at behandle paa denne Maade, og ved Kartoffeljord lod det sig neppe realisere.

*) I den Omstændighed, at det kun sjældent vil være til Fordeel at bearbejde sin Jord stærkt om Foraaret, kunne vi ogsaa see en Grund til at foretrække Brelbrift, for at den kan ved sig selv holde Jorden reen og fjør, saa at vi ikke skulle see os nødt til at anvende stærk Behandling om Foraaret.

At erstirpere Bygget ned paa den vinterlagte og tilharvede Jord er i niende Ufsnit allerede omtalt^{*)}); denne Fremgangsmaade begyndte for omtrent fem Aar siden, har siden udbredt sig temmelig meget, og har flere Steder vundet Bifald, men er ogsaa af Enkelte bleven forkastet. Paa velrenset Sandjord er den vist isærdeleshed at anbefale.

Uf denne Sædart saaes deels serradet, deels det almindelige toradebe, deels det engelske (Chevalier-) Byg; det første har vist for længere Tid siden været almindeligt, men er tildeels fortrængt af det almindelige toradebe. Det har kun en kort Vegetationsperiode, og det er formodentlig Grunden til at flere Bønder paa gode Jorder saae mere af det end af det toradebe, da de gjerne ville høste tidligt. Forresten er den almindelige Erfaring, at det er misligere, men igjen i gunstigt Veir giver flere Guld; samt at det i vaadt Veir er vanskeligt at høste, da Arene let knække af, og Kjørnerne lettere spire end andet Byg; dets Værdi er ogsaa langt ringere. Paa større Gaarde dyrkes det næsten slet ikke; men der er det sædvanlige toradebe begyndt at blive fortrængt af det engelske, hvilket sidste dog igjen lader til at blive aflagt, fordi det har i det mindste paa Jord, som ikke er af udmærket Bonitet, længere Vegetationsperiode, hvorfor ogsaa mange Landmænd, der have lerede og sibe Jorder, i Somrene 1838 og 1839 havde betydeligt Tab af dette, da det ikke engang blev fuldkomment modent. Paa Sandjord derimod synes det at passe sig meget godt, da man der kan vente at det modnes og da er vægtigere end andet Byg. Da det begyndte at indføres, blev det tillige roest for at have bedre Couleur end det andet toradebe, hvilket jo er af Bigtighed, især naar det skal forsendes til England; men nu klage Flere just over det Mobsatte, og paastaae endog, at det har havt Udseende, som om det var ladebrændt allerede førend det blev hjemført. Om det i Almindelighed giver flere Guld end det andet toradebe, er vist endnu problematisk; paa god Sandjord kan man maaffee antage det, da det ikke synes der at lide saa meget af en kortvarig Tørke; paa muldede Jorder, som drive Sæden hurtigt, er det vel ogsaa fordeelagtigere; — paa lerede eller sibe Jorder, hvor det vanskeligen modnes, giver det derimod neppe saamange Guld, og ofte er det

^{*)} See Pagina 74.

der af slet Kvalitet, hvorfor det der uden al Tvivl bør forkastes. Man kunde maaskee mene, at det der dog i al Fald burde saaes, naar Foraaret var tidligt; men derfor kan det alligevel blive sildt modent, hvorpaa vi have seet et tydeligt Beviis i Sommeren 1840, da det, uagtet det blev f. Ex. paa een Gaard saaet den syvende April, dog først blev tjenligt til at hjemkjøres midt i September. — Et Fortrin har det serrade Byg, fremfor de andre Sorter, nemlig dets Halm, som ganske bestemt er langt bedre; den engelske Byghalm er slang og srid.

Af det serrade Byg saaes som oftest 10 Skjepper, undertiden derover paa en Tønde Land; af det torade fra en Tønde til ti Skjepper; af det engelske fra fire Skjepper til een Tønde, men det sidste dog kun sjældent høiere end sex Skjepper. — Bønderne have ofte den Idee, at jo kraftfuldere Jorden er, desto tykkere bør der saaes; thi, som de udtrykke sig, den har Magt til at føre det frem.

Havre har saare forskjellig Plads i Sædomløbene; der ere Brugsmåader, hvor den i kraftfuld Jord saaes efter Kartofler og Erter, eller i Grønjord; i andre tages den som sidste Halm i langstraaet Sæds Stubbe, eller vel endog i sine egne Stubbe. Kun undtagelsesviis gives Havre mere end een Pleining, som foretages enten Efteraar eller Foraar; tages Grønjordshavre, da ploies meget dybt. At ploie om Foraaret til Havren istedetfor om Efteraaret, antages at give bedst Sæd; men af Frygt for at Arbeidet skal blive for stærkt, naar den skal saaes, foretager man den sædvanligt i det mindste paa de større Gaarde om Efteraaret.

Af Havre dyrkes den hvide engelske, den holsteenske, den danske, den sorte og Sværdhavren; sammenlignende Forsøg ere ikke anstillede, saa at der vanskeligt kan siges noget Resultat, uagtet saa mange Slags ere dyrkede. Den sorte er dog maaskee den giortigste; men det er vanskeligt, endog om der er nok saa god Orden ved et Holsbrug, at holde den anden Sæd aldeles fri for Stænk af Havren, og da flamskænder den sorte den hæsligt; derfor er den bleven aflagt paa Gaarde, hvor der ellers ikke finder Uorden Sted. — Den engelske Havre lader til at være for godt vant; thi den udarter hos os, og er i det Hele ogsaa meget mislig. — Sværdhavren kræver en lang Vegetationsperiode og er tykkfallet, men giver mange Fold.

Af Havre saaes fra ti Skjepper til to Tonder per Tonde Land; især saaes den tykt, naar det er Grønjord, der optages til den.

Boghvede dyrkes kun lidet, sædvanlig er dens Dyrkning kun paa mager Sandjord, og Jordens Behandling dertil er meget forskjellig; nogle Steder saaes den i Grønjord eller Stubjord i een Fure, andre Steder saaes den i vinterlagt Jord, som gives en Ploining til om Foraaret. Dens Dyrkning indskrænker sig i det Hele til Sæd, til Grønfoder bruges den ikke meget, dog have Nogle begyndt at saae den i Brakmarken og enten givet Kreaturerne den paa Stald eller ladet dem afgræsse den; — som grøn Gjødske er den allerede omtalt. Hvad der bidrager til, at den dyrkes saa lidet til Sæd, er dens Usikkerhed og Halmens ringe Værd; hellerikke er den just nogen synderlig søgt Handelsvare.

Erter dyrkes almindeligen til Sæd; som oftest saaes de i Stubjord, der ploies een Gang, enten Efteraar eller Foraar, og Erterne nedharves; Nogle have harvet den vinterlige Fure, saaet deri og ekstirperet eller endog ploiet dem ned, hvilket har en dobbelt Nytte, da det jo skjærner og renser Jorden og tillige nedbringer Erterne langt bedre, end det kan gøres ved Harven, og de, som blive ovenpaa Jorden, ere spildte, dersom der ikke falder nogen Regn strax efter Saaningen.

Af Erter saaes sædvanligt de silbige modne gule; for nogle Aar siden begyndte der at indføres nogle tidligt modne, de gave godt, men deres Halm var kort, og Jorden var ikke saa skjør efter dem som efter de silbige, derfor bleve de aflagte igjen, da man mærkede, at Bygget i Ertestubbene blev ringere. Graae Erter dyrkes yderst lidet; den Slags, som findes her i Amtet, er tidlig moden, men lader til at være villig og burde maaffee lægges Vind paa. Forresten dyrkes Erter paa mange Jorder, hvor de aldrig burde findes, da Kartofler passede bedre. Erter saaes omtrent saa tykt som Havre.

Ertehalmen bruges baade til Hornqvæg og Faar; paa nogle Bøndergaarde saae disse slet ikke Andet; Hornqvæg æder den ogsaa begierligen, og da der avles en langt større Masse Foder paa en Tonde Land deraf end af langstraet Sæd, saa staae Erter i den Henseende over denne. At flære Erter til Hestene bruges tildeels hos Bønderne.

Vikfer dyrkes kun for saa vidt til Sæd, som der behøves Saaesæd til grønne Afgrøder; derimod dyrkes de til Staldfodring, for at afhugge dem, eller for at tøre dem op. De saaes enten i Brakjorden eller ogsaa i Bænger ved Gaardene, og der gjødes næsten altid til dem. Kun saare sjældent saaes de ublandede, men med Havre eller Byg. — Naar Rugen fryser bort i Lavfald, saae Benderne ublandede Vikfer der, som da faaer Rodder uden at harves.

Uden Vikfer er det vist meget vanskeligt om ikke aldeles umuligt, at Sommerstaldfodringen kan bestaae hos os; men ofte dyrkes de i en uforholdsmæssig Mængde; thi de bruges til Basis for den, istedetfor kun at være et Mellemfoder; og Bloek har vist fuldkommen Ret i at sige, at det er urigtigt at anlægge Sommerstaldfodring, hvor den ikke kan støtte sig paa Kløver som Hovedfoder; thi skal den baseres paa andre Foderurter, da bliver den for kostbar. — Naar Vikferne forbruges grønne, ompløie Nogle Stubbene strax saasnart de ere huggede, Andre lade Jorden ligge for at opløse dem; men dette har kun til Følge, at Jorden bliver ureen, og giver kun et daarligt Tøirslag, saa at det volder mere Skade end Gavn.

Med Hestebønner ere kun ganske faa Forsøg gjorte; deriblandt eet i 1839, hvilket var saa tilfredsstillende, at det blev fortsat i det Større i 1840. De bleve saaede efter Hvede, hvortil var brakket og gjødet, og radsaaedes i hveranden Plovsure saa tidligt om Foraaret, som det lod sig gjøre; da de begyndte at komme op, harvedes der, men det vaade Veir tillod ikke Høyningen, førend de bleve for svære, og de bleve uhyppede, desuagtet gave de en meget god Høst, c. 10 Tdr. paa en Td. L., hvilken var besaaet med 1 Td. — Paa stærk Leerjord, som er i god Gjødningskraft eller paa muldede Jorder med leret Underlag ere Hestebønner sikkerlig en vigtig Mellemfrugt, og tillige en Frugt, som giver en temmelig sikker Høst; naar Jorden er stærkt gjødet, skulle de ogsaa forberede den godt til Hvede; forresten have de den Mistilighed, at de have lang Vegetationsperiode, saa at de maae saaes saa tidligt som muligt; men de kunne ogsaa taale vaad Behandling af Jorden.

Spergel er ikke ualmindelig paa den senere Tid; den saaes i Brakmarken og bruges til Tøiring. Den Art Spergel, der her dyrkes, er den lave; men det var ønskeligt, at den større Art indførtes,

for at man kunde have den som Surrogat for Kloveren, naar den skulde slaae feil. — Spergelens gode Egenskab som nærende Plante for Kvæget paaffjønnes overalt, hvor den dyrkes, da Enhver, der har dyrket den, har seet, hvortledes Køerne give langt mere Mælk og Smør, naar de i nogen Tid have staaet paa den, end paa hvilken som helst anden Foderurt eller Græsart; at oprykke Spergelen og give den paa Stald, har jeg ikke truffet her i Amtet. Nogle have talt om at pløie Rugstubbene om strax, naar Rugen var høstet, for deri at saae Spergel, hvilket kunde være meget godt, da det jo absolut vil hjælpe meget paa Kvæts-Græsningen, dersom det kun lader sig forene med det øvrige Arbeide, der falder paa samme Tid; — Spergeljorden maatte da pløies om inden Vinter. Ved et lille Agerbrug har jeg seet, at Rugstubbene erstirperedes og deri saaedes Spergel, som groede ret villig; — men at denne Fremgangsmaade med Held skulde lade sig realisere hvert Aar, er ikke at vente, thi er Rugstubben svær, da lader Erstirperingen sig umulig iværksætte, — falder der Tørke i August, da vil Spergelen ikke naae nogen Fuldkommenhed førend Jorden skal vinterlægges, — desuden kan Erstirperingen af Rugstube neppe være noget lettere eller hurtigere Arbeide end en Pløining, da de ofte maa stoppe og bortkjøres, for ikke at flæbe for Harven.

Klover dyrkes overalt, hvor forbedrede Brugsmaader ere indførte, undertiden endog i den gamle; den forskjelligte Plads, der indrømmes den i Sædomløbene, er allerede omtalt. Det er sikkerligen et af de største og vigtigste Fremskridt, der er gjort i Landvæsenet, da Klovens Dyrkning indførtes; men desto værre synes det ikke, at man kjender denne tilfulde hos os. Der ere i Tydskland Avlsbrug, hvor Kloveren saaes i første Halm efter gjødede Brakfrugter, og Enhver, der kommer herfra, vil forbauses over den Masse af Foder, som der avles, og endnu mere forundret vil han blive, ved ikke at finde Andet end Klover, hverken Græs eller andet Ukrud, og der er sandelig Kloveravlens til stor Fordeel; men paa den anden Side er der vist kun en saare ringe Fordeel ved en slet dreven Kloveravl, naar Frøet nemlig saaes i Jord, som har baaret flere Halme langstraaet Sæd og altsaa er mager og ureen, — og Young kan derfor have Ret, naar han siger, at det er bedre,

ingen Kløver at saae, end at saae den i tredie Halm efter Gjødning, hvor ingen rensende Mellemfrugt har været indskudt, da den kun giver en slet Afgrøde, og Jorden bliver mere forvildet, end om ingen havde været saadet. — Den flette Plads, som gives Kløveren, er vistnok ogsaa den største Feil, som de danske Agerbrug lide af, og førend dette forandres, kunne de ikke naae nogen betydelig Høide, uagtet den Fremadstræben, som enhver opmærksom Jagttager maa indrømme det danske Landvæsen; thi en stor Deel af Jorden (nemlig den, som bruges med Kløver og Græs) bliver slet benyttet, giver ringe Udbytte, og sættes i en saadan Forfatning, at Brak bliver nødvendig. Mange Steder vilde det halve Areal, udlagt i reen og kraftig Tilstand, give samme Udbytte til Foder og Græs, og Kløverstubbene kunde da optages til Sæd uden forudgaaende Brak-behandling.

Mærkværdige ere Resultaterne paa de Forsøg, som Thær beretter *) at Young har foretaget i fem Aar efter hverandre, for at faae Bished om, paa hvilken Plads i Rotationen Kløveren er fordeeltigst. Han saaede den i første, anden og tredie Halm efter Brak; i første Halm havde den næsten fire Gange saa stor Værdi som i anden, og i tredie var der efter Youngs Beregning Tab ved dens Dyrkning. Det er denne Mands Forsøg, vi maae erindre, og hans Skrifter, hvilke gjorde Epoke i det engelske Agerbrug, saa at vi vel ikke aldeles ligegyldigt kunne overse dem; — det er forresten Skade, at han ikke undersøgte, hvor stort Tab der er ved Kløver i fjerde eller femte Halm.

Kløveren benyttes sædvanligt flere Aar, og derfor saaes ofte rød blandet med hvid og Græsfro; det første Aar flaaes den, de andre afgræsses den; — i det andet er den røde Kløver i Almindelighed for største Delen borte, og i det tredie kan man vist sige, at den altid er det. Derfor vilde det maaskee ogsaa være rigtigere, hvilket bruges kun paa ganske enkelte Steder her i Amtet, at saae den røde for sig, og opbrække den, naar den er benyttet til Slet, og den hvide blandet med Græsfro i et andet Nummer til Græsning.

*) Thær's Beskrivelse over det engelske Jordbrug, Pag. 257.

Frø avles af mindre Agerbrugere; derimod ikke ved større Avlinger, men kjøbes deels paa Markederne, deels af Frøhandlere og Kjøbmænd; der forbruges ikke lidet hollandsk Kloverfrø.

Lucerne dyrkes kun ved et lille Agerbrug (c. 15 Tdr. L.) her i Amtet, og det kun paa 2 Skpr. Land; men da der ere Jorder her, som vare skikkede til dens Dyrkning, vil jeg ikke undlade her at meddele baade Fremgangsmaaden dermed samt Resultatet. Jorden var god, kraftfuld og muldet; efter gjødet Billehave blev den reolpløiet, derpaa gjødet og pløiet i sædvanlig Dybde. Efter at have givet endnu en Pløining blev Frøet saaet; — hvormeget Udbytte det har givet er ikke til at bestemme, da det er brugt afvejlende med andre grønne Afgroder til Staldfodring; det er blevet flaaet fire Gange aarligt. — Reolpløiningen var omtrent 14ommer dyb, nu vil det vise sig om nogle Aar, om den ikke var for let, saa at Planterne gaae ud, naar Roden naaer Pløvens Dybde.

Blandt Græsarterne dyrkes især Thimothei og de forskjellige Slags Raigræs; det første bruges mest paa lavtliggende Jord, hvor man frygter, at Kloveren skal gaae bort, men bruges af mange ogsaa paa høi Jord, overalt hvor de saae Klover. Paa een Gaard lægges Jorden ud til Græsning med hvid Klover og Thimothei. Nogle rose dette Græs meget, fordi det er tidligt om Foraaret og staaer sig godt paa siid Jord, en Egenkab, som sikkerlig mange Steder gjør det næsten nødvendigt, da Kloveren ikke kan holde sig der; — Andre derimod klage over at det er stærkt og grovt, en Egenkab, som de, der ynde det, vel indrømme, men paa staae, at den ikke gjør det ubehageligt for Dvæget, derimod bevirker den, at det er lettere at høste og ogsaa hvor man kofker Klover, blive Koffene ikke saa let gjennemløbne med Regn naar den er blandet med dette Græs, som ved Hjælp af sine lange og brede Blade skyder Regnen.

Af andre Græsarter var tidligere Raigræsset meget udbredt, men paa Meierigaardene er man ikke fuldkommen tilfreds dermed; Nogle paa staae at det giver bitter Melk, Andre, at det vel kan være godt til de to første Dvergange, at Dvæget kommer paa Græsgangen, men derimod til tredje Gang kun fremviser stive Stilke, som Kreaturerne ikke ville æde. For disse Klager kan man ikke negte at der er Grund, men derfor kan man langt fra ganske fra-

kjende Raigræsset alt Værd; thi til Faaregræsning er det sikkerlig et fortrinligt Græs, thi Faarene holde det lavt, og derved forebygges den sidstnævnte flette Egenfæb ved det; og naar Hornqvæg er toiret og holdes til at æde godt reent, vil den ogsaa vise sig langt mindre. At det skulde gjøre Melken og Smørret bitter, benægtes af Flere.

Det saakaldte franske Raigræs, *avena elalior*, høit Havregræs, er begyndt at dyrkes, og lader det til, at det har de bedste Egenfæber, saaledes at det baade giver stort Quantum og god Qualitet; men der er paastaet, at det ikke holder sig mere end eet Aar, og vil altsaa ikke være tjenligt til at faae, hvor Jorden i flere Aar skal benyttes til Græsning.

Kartoffelavlens er i en Række af Aar bleven meget udbredt hos os; der dyrkes ikke længere Kartofler kun til Huusholdnings-Brug i Haugerne; men de lægges nu i Marken, og benyttes enten som Foder til Malkeqvæg eller endnu hyppigere til Fødning; eller de sælges, og hvor dette lader sig gjøre uden altfor vanskelig Transport, der betaler en Tønde Land med Kartofler sig ofte ligesaa godt som een med Hvede*), — men de ere udtærende, og Toppen gjengiver kun en ringe Part af den Gjødningskraft, som de berøve Jorden, saa at deres Salg bør kun finde Sted i Agerbrug, der producere megen Gjødning, eller hvor denne kan kjøbes, hvilket paa mange Steder ogsaa vil kunne skee, hvor de sælges, da det jo i Almindelighed kun er i Nærheden af Kjøbstæderne, hvilke sædvanlig have mindre Jord, end de burde, for at faae deres Gjødning tilstrækkeligt anvendt. Dog er det langt fra, at Pluraliteten af de Landmænd, der sælge Kartofler, sørger for at producere desto større Quantum Gjødning eller kjøbe den; og derfor vil Kartoffelavlens paa samme Tid, som den har hævet mange Agerbrug fra en ussel Forfatning til en høi

*) Dog er det vel neppe at vente, at Kartofler bestandigt skulle forblive en Handelsvare; thi naar Norge ingen Misvæxt har, ville de vel ikke søges saa stærkt dertil, som nu er fæet i nogle Aar; den eneste Maade til at gjøre dem til stadig Handelsvare, var sikkert, at oprette flere Kartoffelbrænderier i Danmark, hvilke burde være paa Landet, især paa de Steder, hvor der haves lang Transport til Kjøbstæderne.

Production, have den modsatte Virkning paa mange andre; thi baade udtæres Jorden ved den, og tillige pulveriseres den saa stærkt, at de følgende Afgrøder tage den Gjødningskraft, som endnu findes i den.

Kartoflernes Plads i Sædomløbene er som oftest efter anden Halm efter Gjødning, undertiden efter første, og kun saare sjældent gjødes til dem. Den almindelige Behandlingsmaaade, man giver Jorden, er følgende; man vinterlægger den, strar om Foraaret harves undertiden, derefter, naar det lader sig gjøre for det andet Arbeide, pløies Jorden igjen, harves og tromles. Derpaa lægger man Kartoflerne, hvilket man gjør ved at omploie Stykket igjen og lægge dem i hver tredie (sjældent i hver fjerde) Plovsfure med omtrent een Fods Mellemrum mellem hver i Raden. Naar Kartoflerne komme op harves de, senere hyppes de af de omhyggeligere Agerbrugere tre Gange, og lade de endog det Ukrud, som Hyppeploven lader staae, oprykke. Ved første Hyppning lader man ogsaa Folk følge Hyppeploven for at borttage Jorden, hvor den skulde være ophyppet paa Kartoflerne og skjule dem, da de derved ellers visne. — Lægningen foretages ogsaa saaledes, at Jorden ophyppes med Kartoffelploven, Kartoflerne lægges i Furerne, som denne har trukket, undertiden endog efter Snor, saa at de blive lagte i lige lang Afstand, og Jorden slæbes over paa dem med en omvendt Harve *).

*) Det Thaer begynder at omhandle den engelske Kartoffelavl, ere hans Ord følgende: „Naar enhver Dagleier i Tydsland troer fra Grunden af at forstaae Kartoffelavl, og en stor Deel Landmænd og oeconomiske Skribenter næsten holde det under deres Værdighed at tale meget derom; saa ere Engländerne næsten ikke uvisere i Henseende til nogen Jordfrugt, og holde ingen mere værd til nærmere Opmærksomhed og Undersøgelse end denne.“ — Hvad her anføres at være Tilfældet i Tydsland, finder ogsaa Sted hos os for Dieblicket; thi her troer ogsaa næsten enhver Landmand tilfulde at vide, hvorledes man bør dyrke Kartofler, og antager, at det ikke kan stee paa nogen fuldkommere og fordeelagtigere Maaade, end han udøver, uagtet den steds har været den samme, og han ikke engang i det Smaa har forsøgt andre; — men maa stee kommer denne Tro deraf, at han endnu hos nogle Bønder kan see, at Kartofler lægges i seig græsunden Jord, hvor der da heller ikke høstes uden Flette, — og derfor anseer sin Dyrkningsmaaade

Der dyrkes som oftest gule Kartofler hos os; men de forskjellige Arter ere meget sammenblandede, hvilket man tildeels kan see i Blomstringstiden, idet der ofte sees hvide, blaae og violette Blomster paa samme Ager. De med violette Blomster (ihvorvel ikke uden Blanding med andre Sorter) dyrkes mest paa Herregaardene, de ere sildigt modne, men give flere Jold end de tidligere, og desuden kan Kartoffeloptagningen ikke ret vel begynde før October Maaned for det andet Arbeide; Bønderne foretrække derimod for en stor Deel de tidligere modne Kartofler. Til Huusholdnings-Brug dyrkes nogle med blaae Blomster, som benævnes Kastaniekartofler, men som vist egentlig ere dem, der andre Steder benævnes Sukkerkartofler; de ere kun meget smaa, men findes i Mængde under hver Knold, have ogsaa kun liden Top, og ere vanskelige at holde rene.

Engländeren Andersens bekjendte Forsøg med Hensyn til Kartoffel dyrkning gik for en stor Deel ud paa at faae afgjorte Erfaringer for, hvilken Afstand Kartofler bør lægges i; og i kraftfuld og veltilberedt Jord give de de største Afgrøder i to Fods Afstand, naar de blive lagte hele og hyppede efter begge Lebe; hos os lægges de sædvanligt i een Fods Afstand i Raderne, og to Fod mellem Raderne. Dog kan det maaskee ogsaa antages, at Kartofler bør lægges tykkere jo magrere Jorden er, og omvendt, ligesom det er en bekjendt Erfaring, at jo kraftfuldere Jorden er, desto tyndere kan man saae*). Undertiden gjøres Raderne for tæt, til at der ordentlig

for et non plus ultra. Vilde vi imidlertid spørge, hvilken Afstand mellem Raderne, og hvilken imellem Kartoflerne i disse, der er tjenligst, eller hvilken Kartoffelart der er fordeelagtigst, da faae vi neppe nogetsteds fyldestgjørende Svar; de fleste ville vel endog ansee os for Tosser, fordi vi fremkomme med den Slags Spørgsmaal, som jo dog enhver Landmand maa efter deres Mening kunne med Lethed besvare sig selv.

*) Denne Erfaring ville dog Bønderne, som allerede bemærket, ikke antage; tværtimod paastaar de, at god Jord skal besaaes tykt; at dens Gjødningskraft gjør, at Sæden buffer sig stærkt og derfor ikke bør komme for tykt op, betænke de ikke. — Forresten trænge vi haardt til en Mand som vilde og kunde opoffre sig til at anstille Forsøg for at faae mere Lys i denne som i saamange andre Grene af Landøconomien, i hvilke vi kun have Oplysninger fra Fremmede, — og dog er Agerbrug Danmarks Hovederhverv.

kan hyppes, hvilket bliver en stor Feil, da Jorden ikke kan tilstrækkelig bearbejdes. — At lægge overskaarne Kartofler bruges kun ved mindre Avlsbrug, at søge de mindste ud til Lægning er kun saare lidet brugeligt, hvilket ogsaa bør forkastes, da det jo vilde være det samme, som at saae svang og ufuldkommen Sæd. I Lybsland saae jeg for nogle Aar siden, at Vinene udtoges af Kartoflerne, for at lægges, og det Dvrige brugtes da til Fodring; de bleve lagte tykt; men mon dog ikke hele Kartoflen giver flere Skud?

Ikke saa Steder seer man, at Kreaturerne faae Lov til at agnave Kartoffeltoppen længe før Optagelsestiden; som oftest slippe Bønderne deres Besætning ud, saasnart de faae indhøstet, og de lade den kun sjældent vogte. Ogsaa i denne Henseende ere Forsøg anstillede af Anderson, hvilke have fyldestgjørende beviist, at Roden paa Kartoflen ophører at groe, naar Toppen er afædt. En anden Sag er det, i de sidste Dage før Optagelsen at gjøre det, forat Toppen ikke skal hindre ved denne, hvilket dog ogsaa har sine Misligheder, især den, at Dvæget let kan faae Kartofler i Halsen og omkomme derved, da det beroer kun paa Vogterens Paapassenhed, om dette kan forhindres eller ikke. — At afplukke Blomsterne, forat ikke Frugten skal trække Kraft fra Planten og derved formindskes Udbyttet, — hvilket er for nogle Aar siden omtalt, jeg troer i Havetidenden — er mig bekjendt ikke forsøgt, og vil vel ikke lade sig realisere i det Store.

Optagningen skeer paa to Maader, enten graves de op eller ploies op, hvorefter de opsankes, den sidste Maade er den hurtigste, og naar Jorden er tør, da kunne Kartoflerne ligesaa reent optages som ved Gravningen. — Der er blevet indvendt, at Jorden ikke faaer saa god en Behandling, som ved Opgravningen, da den derved jo bliver gennemgravet; men man maa erindre, at denne Gravning ikke har synderligt at betyde; thi der graves kun et Hul ved hver Knold, og Jorden hverken gennemhaffes af Spade eller rives; desuden er ved Kartoffelavlens Jorden saa stærkt skjærnet og endog pulveriseret, at stærkere Bearbejdning sikkert er overflødig.

Bønderne begynde Optagningen tidligere end de større Gaarde, og tabe ofte ikke ubetydeligt derved af Udbyttet; derimod have de igjen den Fordeel, at de med Lethed faae Kartoflerne optagne paa

den Aarstid, da Veiret er mildere og Dagene længere, tillige kunne de lade gaae en Dag hen, om det falder ind med Regn, saa at Jorden bliver tør igjen, og derved faae de deres Kartoffelhøst sædvanlig tør i Huus.

Af andre Rodfrugter dyrkes ingen i større Mængde; de Forsøg, der have været gjorte med Runkelroer, Kaaalraaber og Turnips, ere kun ubetydelige, og have de ikke givet saadanne Resultater, at disse have opmuntret til at fortsætte dermed. Turnips er vel egentlig den Rodfrugt, som vilde have mest Rigtighed, da deres Udbytte skal være liig Kartofflernes, de ikke skulle tære saameget paa Jorden og skulle være god Forberedelse til Hvede. Man skulde ogsaa antage, at da Turnips lykkes godt i Skotland, maatte det Samme være Tilfældet hos os, og dog synes de saa Forsøg, her ere gjorte, at vise det Modsatte*). Forresten har den danske Landmand Vanskelighed ved at kunne faae et sikkert Resultat ved disse; thi han kender i Almindelighed kun Omgangsmaaden af Bøger, uden selv at have seet den, og kan derfor let gjøre Misgreb; fremdeles kender hans Folk ikke Haandgrebene, saa at de gjøre i det mindste Forsøgene kostbare, om de ikke aldeles fordærve dem. Runkelroer ere ogsaa forsøgte; men førend der er Udsigt til fordeelagtig Affætning, vil deres Dyrkning neppe vinde Fremgang. Kaaalraaber plantes undertiden paa enkelte Pletter, f. Ex. opbrudt Eng, og behandles som i Haverne, men ogsaa dette er kun Undtagelse. Gulerødder og Kaaal dyrkes ikke i Marken.

Af Handelsplanter er Raps den mest udbredte, dog er dens Dyrkning i de senere Aar tildeels indskrænket. Det er forunderligt, at dens Aal var langt heldigere i Begyndelsen, da den indførtes, end nu, — maaskee fordi enhver Frugt lykkes bedst første Gang

*) Saaledes gjordes 1838 et Forsøg paa mager Sandjord, omtrent paa 2 Skpr. Land avledes 24 Tdr.; 1839 fortsattes Forsøget og foretoges i det Store omtrent paa 10 Tdr. Land lavtliggende Jord, for en Deel Tørv med Mergel-Underlag. Frøet kom prægtigt op, men Jordlopperne ødelagde Planten, saa at der avledes kun nogle faa Tønder, uagtet der saedes 3 Gange.

den saaes et Steb, eller ogsaa det kan være muligt, at Rapsen, som en Raalplante, hvortil altid mange Insecter holde sig, har trukket disse til sig, og derved misliggjort dens Avl for Fremtiden. Dog har i 1840 nogle Steder her i Amtet været høstet særdeles store Qvanta, endog indtil 20 Tdr. per Tønde Land, men det kan ikke siges almindeligt; der er derimod Avlsbrug, hvor der tidligere har været avlet fra 12 til 20 Tdr., hvor der nu i de senere Aar kun har været høstet 5 til 7 Tdr. per Tønde Land, og det er ikke engang sjældent, at den kan saa totalt mislykkes, at den maa omploies og omsaaes, eller endog saaes andre Sædarter istedetfor den.

Det er altid en Ubehagelighed at dyrke en mislig Sæd, da det afstedkommer Uorden i Driften, naar den mislykkes; hvor Sædkiftet f. Ex. er: 1, Brak; 2, Raps; 3, Vintersæd; 4, Byg; 5, 6, Klover; 7, $\frac{1}{2}$ Vintersæd, $\frac{1}{2}$ Byg; 8, Havre; 9, 10, 11, Klover; der vil man altsaa, naar Vintersæd saaes istedetfor mislykket Raps, saae Nr. 2, 3 og det Halve af Nr. 7 med Vintersæd, hvilket maaffee ikke vil forringe Indtægten betydeligt, men det giver en stor Høst af Vintersæd paa een Gang, ligeledes vil det give en Bygmark mere det næste Aar end man ellers har, og hvis Rapsen lykkes det Aar, da har man for lidt Vintersædshalm, og er Veiret ustadigt under Høsten, medfører det et besværligt Høstarbejde, da det desuden i sig selv er for stort for den sædvanlige Arbeidskraft. Omploies ikke Rapsen, men dog afgiver en simpel Høst, da forvildes Jorden som oftest og er vanskelig at behandle til Vintersæd; — den flette Rapsafgrøde kan man godt sige har til Følge, at Jorden ikke giver nogen god Høst, førend den atter tages ind i Brak.

Som allerede tidligere bemærket saaes Rapsen i Brakjorden, og gjødes der til den; den almindelige Saaetid er Slutningen af Juli Maaned. Nogle have saaet tidligere, men det har ikke viist, at det skulde være den tjenligere; man iagttager at saae den, naar det tegner til Regn, eller førend Jorden er bleven tør efter den.

For nogle Aar siden begyndte man ogsaa at dyrke Sommeraps (Avel); i Foraaret 1836 saaedes et ikke ubetydeligt Quantum, da Vinterrapsen var gaaet bort det foregaaende Efteraar; men intet Steb høstes rigtig godt, jeg troer neppe over fem Told, og denne Raps holdt ikke Priis med Vinterrapsen. Paa en Gaard, hvor

der ofte er høstet overordentlige Afgrøder af Raps, var den ogsaa gaaet bort, uagtet der var to Gange saaet om Efteraaret; om Foraaret var det betænkt, at der skulde saaes Byg, men da der blev talt og skrevet saameget den Gang om Uvel, bestemte Forpagteren at saae denne. Den blev saaet først i Mai, men da Tørken vedblev det Aar i det mindste i den Egn fra Midten af April til Begyndelsen af Juli, kom der næsten slet intet op deraf, uagtet den øvrige Waarsæd ikke var slet. Der havde saaledes det Aar ingen Høst af den halve Brakmark.

Der er blevet paaستاet af Nogle, at ingen Gaard her i Amtet har dyrket Raps uden Tab, en Paaastand som sikkerlig er ubesøiet. Der er paa nogle Gaarde høstet meget godt, saaledes var f. Ex. Udbyttet paa 15 Tdr. Land i 1835 200 Tdr. Raps, der solgtes til 11½ Rbd. Tonden, eller for hele Høsten 2300 Rbd., en Sum, som langt oversteg Jordens Værdi den Gang, og dog havde en Hagelbyge afflaaet 20 til 30 Tønder. Den øvrige Brakmark var samme Aar besaaet med Hvede, som blev saa afspidst af Stormen, at den knapt gav tre Fold. Der ere Agerbrug her i Amtet, hvor Gjennemsnitshøsten ikke er under 8 Fold Raps; Middelprisen i 20 Aar hørte jeg engang en Kjøbmand i Kiel angive til 8 Rbd. Solv, altsaa vil Rapsen der i Gjennemsnit ikke have givet under 64 Rbd. Ved samme Agerbrug vil Middeludbyttet af Hvede i Brakjorden ikke kunne give over 9 Fold foruden Udsæden, og Gjennemsnitsprisen er høit ansat 5 Rbd., eller 45 Rbd. af en Tønde Land, der er altsaa 19 Rbd. for Hvedehalmen og til at dække Rapsens kostbare Høst, hvilket dog neppe udgjør 2 Rbd. per Tønde Land mere end Hvedens. Rapsalmens Værdi er saa ringe, at den ikke kan komme i Betragtning. At der ere Agerbrug, som kun have høstet 4 à 5 Fold Raps i Gjennemsnit, er ganske vist, men Grunden dertil er vistnok, at Jorden ikke har passet til Raps, eller og andre Omstændigheder, som burde afholde en Landmand fra at indføre en for hans Forhold upassende Sædart.

Med Dodder er der i 1839 og 1840 gjort Forsøg paa to Steder i det Emaa; men Resultatet var hidtil saaledes, at det skulde fortsættes i det Større. De gave omtrent fem Tønder per Tønde Land; men skal Dien, der presses af denne Plantes Frø, være

langt finere end af Rapsens, og derfor maa det vel ogsaa have større Pengeværdi.

Ligeledes saaedes Kanarifrø i nogle Aar paa forskjellige Steder, men man fandt sig ikke tilfreds dermed, og nu er det aflagt; der blev indrømmet Jord af samme Beskaffenhed, som den, hvori der saaedes Byg, men Udbyttet var kun ringe. Ukrudet lod til at være en slem Hjende for det, som det ikke kunde faae Bugt med.

Her dyrkes kun ved mindre Avlsbrug til eget Behov; den saaes sædvanligt i lavtliggende Grønjord, som oppløies, og saaes den i første Jure. Der benytttes tildeels rigaist Frø, som af Bønderne benævnes det tydske Frø. Naar Frøet begynder at modnes, ruffes Hørrer og bredes paa Grønjord, hvor den henligger indtil den er stikket til at brydes. Den bindes da i Knipper, tages ind og tørres, hvorpaa den tørres over en Grav og brydes ved Haandkraft. Senere skjætte og hegle Bønderne den selv, uagtet man nu for 4 Mk. pr. Lpd. kan faae Heglingen besørget af en Hørfvinger i Kallundborg, hvorved Hørrer naturligniis bliver langt bedre. Det er forresten langt fra at der her i Amtet produceres tilstrækkelig Hør; ikke alene ved de større Agerbrug kjøbes den hos Kjøbmændene, men ogsaa af mange Bønder. (Hamp dyrkes næsten aldeles ikke.) Dog er det at vente at Hørravlen i Egnen ved Tersløse vil tiltage, da der er af en privat Mand paabegyndt et Lærredsvæveri, hvorfor han har 1840 opkjøbt Hør paa Roden, tillige synes i de Sogne, der ere længere fra Kjøbstæderne, Huusfliden at være i Tiltagende, hvilket ogsaa har bidraget til at Bønderne faae mere Hør, da de baade selv forbruge megen, og ogsaa til Indsiddere kunne sælge nogen.

13.

Spores Sygdomme hos Kornet? Brand? Rust? Meeldug? m. Fl.? Har man paalidelige Erfaringer om Marsagerne dertil eller om Midler derimod?

Den Sygdom, der hyppigst høres Klager over, er Brand i Hvede; men vi mangle saavel paalidelig Erfaring om Marsagen til

denne, som om Midler, der kunne forebygge den. Man antager almindeligt, at stille Veir og brændende Solhede, som følger paa Regn eller stærkt Dug, skal være Aarsag dertil; eller i det mindste at dette frembringer Brand, om denne vel ogsaa af andre Aarsager kan fremkomme. Er der ingen anden Aarsag til den, da vilde det vistnok være unyttigt at pønske paa Midler derimod *); det eneste Raad, der i den Henseende fornuftigt kan gives, er, ikke at saae Hvede, hvor der er meget stærkt Læ. Nogle Steder synes ogsaa Erfaring her at stadfæste, at Branden virkelig er værst i Egne, hvor der er stærkt Læ, men mindre, hvor dette ikke er Tilfældet og Jorderne have friere Beliggenhed; dog har man ikke nogen bestemt Erfaring at paavise med Hensyn hertil, og besynderligt er det, at paa een Gaard kan Brand være slem eet Aar og paa en anden et andet, saa at man maa nødes til at antage, at tilfældige Omstændigheder virke herpaa.

En Godseier her i Amtet fortalte mig, at han i flere Aar havde høstet brandfri Hvede; men han havde villet fornye sin Saaesæd, og derfor kjøbt nogen; Avlen efter denne leed af Brand, efter hans egen Sæd derimod ikke. Paa Jordens Besskaffenhed og Beliggenhed meente han var ikke Forskjel, altsaa ansaae han det for en Virkning af Sædekornet, hvilket havde lidt af Brand. En enkelt Erfaring kan vanskeligt bevise det, da man let overseer en enkelt Omstændighed, som man antager for uvæsentlig; dog kan det ikke nægtes, at det her synes, at Sædekornet maa have givet Anledning til Sygdommen; en Paaastand, som oftere er bleven fremsført, og som vistnok har meget, der taler for sig. Sædekornets Indflydelse

*) Rigtig nok findes i Müssens Annaler for November 1806 en Afhandling af Begtrup, hvori der tilraades, at aftørre Duggen af Rugstraact, forat forhindre Rust; ligesaa godt lod dette sig gjøre ved Hveden dersom overhovedet Sligt lod sig gjøre, hvilket neppe nogen practisk Landmand vil kunne forstaae; thi han vil sige at Hebet, som de to Karle skal afsøkke Sæden med, vil strax blive vaadt, og tørre en vaad Ting med Vaadt, vil neppe gjøre den tør. Det maatte være et Heeb, hvori Haar eller Børster vare indspundne, og naar det var trukket nogle faa Aen, maatte det allerede være vaadt, og et nyt have i Beredskab, derfor vilde der til et stort Stykke Sæd bruges et umaadeligt Quantum Heeb; hvormeget blev der da ikke nedtraadt?

paa Planten er velbekjendt; Erfaring har viist, at Sæd efter mindre godt Sædekorn ofte kan spire vel og trives til en vis Tid, men da henvisne, naar den just skal udvikle sig rigtigt; Thær anfører det om Havre, at den kan komme godt og opstykke sig godt indtil Blomstertiden, men da næsten aldeles henvisne, naar Sæden har været fordærvet, og en lignende Erfaring anfører Generalkrigscommisair Neergaard i sin Beskrivelse over Østerflakkebjerg Herred om Vicker; mon da ikke det Samme kunde være Tilfældet med Hvede, naar Sæden enten er ufuldkomment modnet eller i sig selv svang? — Hvad der taler for denne Mening, er ogsaa, at al Hveden ikke for-
dærves, men ofte kun nogle faa Fald blive angrebne; mon det ikke netop skulde være Årene efter ufuldkomne Kjørner? Dog er det vel rimeligt at antage, at det ikke alene er Sædekornet der er Årsag i Brand, men det kun er i Forbindelse med andre Omstændigheder, at det frembringer den.

Men om man ogsaa antager, at Brand kan have sin Årsag i Sædekornet, derfor er det ikke afgjort, at den Udsæd, som er taget af en Aul, der har lidt heraf, absolut maa give en brandet Afgrode, dersom hiin har været fuldkomment moden og velhøstet; tvertimod har man paaastaet, at den har ogsaa givet brandfri Grode. Dog maa man sikkerligen være meget forsigtig, naar man vil tage Saaesæd af en Høst, hvori der er betydelig Brand, da Støvet heraf klæber sig paa Kornene, og dets Bestanddele ere af den Beskaffenhed, at det maa kunne virke skadeligt paa dem, især da det er fedtet og derfor klæber sig fastere paa dem; — men herved maa det vel tillige komme an paa, hvor stor Mængde Brandas, der har været i Hveden, og naar den er høstet; thi har den staaet til den er blevet fuldkomment moden, hvilket den jo bør til Sæd, da falder Branden af paa Marken, og vistes vel hen paa Sæden, men den kan kun sætte sig paa Avnen og ikke paa Kjørnen, som er i sin Kapsel. Kommer Støvet derimod frem først ved Tærskningen, maa det mere fæste sig paa Kornene, og altsaa influere skadeligere paa dem.

Som Beviis for at det er den almindelige Mening, at Brand kommer fra Saaesæden, maa det ansees, at den næsten overalt kaldes, hvorved man troer at kunne fikke sig. I England siger Thær, at Raskningen betragtes som noget Egegyldigt, og han paastaar, at

der findes lige saa ofte Brand i kalket som i ukalket, og at denne lige saa ofte er fri derfor som hiin. At Kalkning ikke er noget useilbart Præservativ, har Erfaringen tilstrækkeligt beviist; thi ellers maatte vi her i Amtet aldrig have den, da der saaes kun saare lidet ukalket Hvede. Derimod synes det rimeligt, at Kalken kan virke gavnligt paa det Sædekorn, hvorpaa der klæber Brandstøv, da dens Egenstaber vel ville hæve nogle af dettes *). I de senere Aar er der ogsaa begyndt at syltes med Blaasteen, men endnu er denne Fremgangsmaade for ny til at give et bestemt Resultat.

Af det her Anførte vil kun det Resultat kunne udledes, at om man end er kommet til nogle Formodninger med Hensyn til denne Sygdom, saa er man dog aldeles ikke paa det Rene med, hvad der er den egentlige Aarsag til den, og derfor har man heller ikke fundet noget sikkert Middel endnu. Og maaskee er der ikke engang af de forhen anførte Aarsager nogen, som er den virkelige, men det kan vel være, at Jordens Behandling og Beskaffenhed ogsaa har stor Indflydelse, dog maa herved bemærkes, at Hvede kan lide af Brand paa et Stykke Jord, og naar man kommer tilbage i Rotationen, kan det give brandfri Sæd. — Men vi have allerede anført nok af Hypotheser, og ville derfor ikke komme med endnu flere, som ikke kunne bevises.

Af andre Sygdomme angribes Sæden kun sjældent, vel lider Vintersæden undertiden af Rust, men stadigt klages ikke derover, og jeg troer, at vi kunne antage, at den kun sjældent indtræffer før Slutningen af Sædens Vegetationsperiode, og derfor volder mindre Skade; nøiagtige og grundige Tagtagelser ere derfor ikke at vente her fra Amtet over denne Sygdom. — Efter Thaar angribes Sæden først af Honningdug, som bestaaer i at Straaet udsveder en klæbrig honningagtig Vædske; senere skulle først de brune Pletter fremkomme paa Straaet og Bladene (hvilke jo ansees i Almindelighed for Kjen-detegnet paa Rust), hvilke han antager for et Slags Udsæet, som udkaste et rødt Støv over Planten. Derimod antager han ikke Rusten for en Snylteplante, eller at være fremkommen ved et Insect, men kun at være en Følge af Veiriget.

*) Dog hæver Mergling ikke Brand.

Om nogen Sygdom, der kunde være Honningbug, har jeg kun een eneste Gang hørt tale; nemlig efter Stormen, som i 1835 indfaldt ved Høsten og tilintetgjorde mange Landmænds Forhaabninger, bemærkede en Forpagter, som gik igjennem sin Hvedemark, en underlig Fittighed ved sine Klæder, hvilket gjorde, at han nøie betragtede Hvedestraaet, som befandtes overtrukket med samme klæbrige Vædske. Saa Dage derefter blev Sæden omhugget, saa at der blev ikke givet Leilighed til videre Undersøgelse, om ikke Rust vilde have fulgt paa. — Rust derimod klages undertiden over, især blev i Sommeren 1840, omtrent sidst i Juli, næsten al Hveden i Danmark angreben deraf; da den iagttoges var Straaet vel noget plettet og temmelig tørt, men paa Aret viste der sig røde Størpletter, hvilket forarsagede, at Mange ikke vidste hvad det var for en Sygdom; — at Honningbug tidligere skulde have befængt Hveden, blev ikke bemærket. I det Hele havde Sæden lovet et godt Udbytte, men den blev maadelig baade med Hensyn til Qvantitet og isærdeleshed til Qvalitet; i det mindste en Trediepart af den aftærskede Hvede var svang; af de øvrige Sædarter blev ingen angreben, — dog maa det bemærkes, at Rugen, forresten ikke smittet af Rust, led flere Steder meget af Meeldroier, endog i saadan Mængde, at man maatte befrygte, at de vilde skade Sundheden, og at Lægerne i de offentlige Blade advarede til Forsigtighed mod den. — Besynderligt er det, at for en Boelsmand, der havde to Stykker Rug, var det ene saa slemt med Meeldroier, at der næsten ingen brugbar Sæd var deri, det andet var derimod godt, og næsten al Rugen i hans Omegn var temmelig fri; det omtalte Stykke Sæd var paa siid Jord.

Vi have allerede, da Taleren var om Brand i Hveden, gjort opmærksom paa den Omstændighed, at det ikke er al Sæden, men kun nogle Fjold, der gaae tabt derved, og at det er forunderligt at ikke alle Planterne angribes, naar Veiriget var eneste Grund til Sygdommen; det samme maa erindres ved det her omtalte Tilfælde. Rust paaftaaes jo at angribe Straaet og derved umiddelbart at beskadige Kærnen, da dette visner, men i Sommeren 1840 var det ikke altid hele Aar der vare fordærvede, men ofte fandtes baade sunde og svange Kærner samlede i samme Aar; ligesom heller ikke Straaet

havde lidt betydeligt eller var sfjort, som naar det er angrebet af Rust.

Hvad Aarsagen var til den omtalte Sygdom i Hveden 1840, er vanskelig at angive; Thær mener at Honningbug og Rust ere en Slags Forkølelsessyge, hvilket ogsaa lod sig forklare det Aar; thi fra Midten af Juni havde vi stærk Kulde med Storm, efter tidligere at have haft dog nogle varme Dage; men skulde Rusten forklares fra Veirligets Indflydelse, hvorfor fordærvedes da ikke al Sæden, i det mindste alle Rjærnerne paa samme Aar? — Nogle vilde derfor forklare, at den hidrørte fra et Insect, og at de røde Støvpletter vare detsæg, men det var dog paafaldende at man ikke saae noget Spor af det, da detsæg vare saa kjendelige.

Meelbug angriber vel undertiden Erterne lidt, men Skaden deraf er kun ubetydelig; endnu dyrkes forresten kun saare lidt af de Værter, hvis farlige Fiende den er, og derfor kjende vi heller ikke denne Sygdom.

Til Sygdommen ved Sædarterne henregnes ogsaa, at de pludselig kunne henvisne; dette Tilfælde indtræffer hyppigst, naar særdeles gunstige Omstændigheder drive Sæden til meget stærk Groening, men senere indtruffet uheldigt Veirlig pludseligen standser denne. Paa gode kraftfulde Jorder, der vanskeligen lide af formegen Væde, vil denne Henvisnen sjældent indtræffe; thi deres kraftfulde Tilstand gjør, at de endog under de ugunstige Omstændigheder kunne give Sæden Næring og holde den ilive; derimod finder den ikke sjældent Sted paa høie, skarpe og magre Jorder, naar fugtigt Veir i længere Tid har fremskyndet Sædens Vegetation, og Tørke derefter indtræffer, da standser denne, og den Sæd, som lovede en rig Høst, bliver til Intet, især naar der er gjødet med ugjæret Gjødning umiddelbart til Sæden. Det samme kan ogsaa finde Sted paa lavtliggende Jorder, især naar de ikke ere frie for Suurhed, naar stadig Regn i længere Tid indfalder, da Sæden derved ofte hendsør af formegen Væde. Forøvrigt er Sædens Henvisnen, enten som en Følge af Nattefrost eller electriske Phænomener, saa sjelden hos os, at det kun kan betragtes som een enkelt Undtagelse, at det undertiden er Tilfældet med Boghveden.

Fremdeles maa man vistnok ogsaa hertil henregne det, naar Vintersæden bortdør om Vinteren eller Foraaret; dette indtræffer undertiden i større eller mindre Grad; saaledes tegnede den i Efteraaret 1838 i det Hele ikke slet, men om Foraaret 1839 viste den store Pletter og havde overhovedet et maadeligt Udseende. Vel havde Sommeren 1838 været meget vaad, og Jordens Behandling som en Følge deraf været besværlig, dog indtraf om Efteraaret i nogen Tid tørt Veir, saa at Sæden blev lagt godt, men desuagtet bortdøde meget af den om Vinteren*). Grunden til Sædens Visnen det anførte Aar var, at vi om Vinteren havde megen Sne, som laae langt ud paa Foraaret, og i April Maaned havde vi mildt Løe om Dagen og Frost om Natten, hvilket Veir bevirkede, da Jorden var gennemtrukken af Vand, at Sæden ødelægdes. Det er kun naar Jorden er stærkt gennemtrukken med Vand, at Nattefrosten gjør betydelig Skade paa Vintersæden; saaledes havde vi Nattefrost i lang Tid det følgende Foraar, men Jorden var tør, og der sporedes heller ikke nogen Ødelæggelse paa Sæden, tvertimod gav 1840 en rig Rughøst, og Hveden vilde ligeledes have afgivet en særdeles god Høst, dersom ikke den ovenfor omtalte Sygdom havde angrebet den.

Endnu gives der en Grund til Sædens Henvisnen, nemlig Insecters Bid. Det er allerede omtalt i Anledning af Rapsdyrkingen, at denne Sæd angribes ofte, naar den netop er kommet over Jorden, af Jordlopper og Snegle, saa at den aldeles ødelægges. Det er naturligt at den spæde Plante ikke kan taale mange Saar, og heller ikke har Kraft til at fremskyde nyt Hjertesud. Biller i Rapsædens Skulper eller Bælge ved den Tid at Kjærnen modnes, er ikke ualmindeligt, og da kunne de ofte tilintetgjøre det sikkreste Haab om en god Afgrøde. Hvorfra disse Insecter komme, og hvortledes det skulde gjøres muligt at ødelægge dem, har hidtil været en uopløst Gaade. Ligesom Rapsæden har Flemme Fjender i Jordlopper og Snegle, saaledes kan Hvede og Rug ogsaa fortæres af disse sidste, som ofte gjøre stor Skade om Efteraaret. Noget sikkert Middel har man ikke fundet her; efter nogle landoeconomiske

*) Mærkeligt var det, at Kloveren samme Aar gav god Høst.

Skribenters Mening skal det være hensigtsmæssigt at tromle om Natten; men det er dog forresten til Skade at tromle Vintersæd om Efteraaret. En Landmand her i Amtet stræde Bygavner langs paa Udkanten af sin Rugmark, da han antog, at Sneglene kom fra en gammel Grøstevold; men da han havde gjort det, faldt det ind med Nattefrost og han kunde altsaa ikke angive nogen Virkning af Bygavnerne, da Nattefrosten er ødelæggende for dem. Paa kraftfuld og tidligt saaet Sæd synes de ikke at kunne gjøre nogen mærkelig Skade, om Sæden ogsaa for en Tid kan være plettet; om Foraaret vil det ikke være synligt.

14.

Har man nogen bestemt Regel om den Grad af Modenhed, som Sæden bør have, naar den skal høstes, for at blive bedst Handelsvare?

Uimindeligt gjældende Regler for den Grad af Modenhed, som Sæden bør have for at høstes til gode Varer, lade sig ikke opstille for dette Amt; thi der ere forskjellige individuelle Anskuelser over denne Sag, hvilke ere hinanden modsigende. Saaledes høster Landmanden paa den større Gaard sin Sæd tidligere end Bonden, hvilket han ikke gjør af den Grund, som denne antager han har, nemlig at han ikke kan overkomme Arbeidet; men fordi Bonden efter hans Overbeviisning høster for tidligt og ofte uden Overlæg; thi naar han har begyndt, bliver han ved for at faae Ende paa Høsten, og paa mange Steder høstes derfor umoden Sæd. Dog synes det som om Pluraliteten af Agerdyrkerne i de senere Aar gaae forsigtigere tilværks, da Kjøbmændene vrage den Sæd, som ikke er vægtig.

Natural-Hoveriet har ogsaa bidraget Meget til, at Bonden er kommen i Vane med at høste tidligt; thi fik han ikke høstet sin Sæd, førend Herremanden begyndte sin Høst, kunde han heller ikke

vente at faae Leilighed til at faae Sit hjerget førend Hovedgaardens var i Huus. Endnu bruges ofte de Udtryk: Bøndernes Høst og Herregaardshøst, istedetfor tidlig og sildig Høst. — At der er skeet Forandring i Bøndernes tidlige Høst, er bemærket; men dog kan det ikke nægtes, at har en Bønde et enkelt Stykke Sæd, som er sildigere tjenligt end hans øvrige og hans Bymænds, da falder det som oftest med den anden, tildeels for Vvrets Skyld; thi naar det sidste Sædelæs kommer i Huus, slipper Bønden sine Kreaturer, sædvanlig uden at bekymre sig om Naboerne have Sæd ude, som de let kunne gaae til.

Der ere Landmænd, som følge den gamle Skik, at slaae med Hatten i Rugen, og naar tre Kjærner falde i Hatten, da at fordomme den til Omhugning; dog ere de Fleste komne til den Anskuelse, at den bør være fast i Kjærnen og Knæene paa Straaet sorte og tørre; thi den bløde Kjerne svinder meget. Fremdeles er det mærkeligt, at Rugen, naar den høstes i en halvmoden Tilstand, falder mere af, end naar den er fuldkomment moden, uagtet man skulde antage, at det Mødsatte var Tilfældet med Rugen ligesom med de andre Sædarter, men Rugkjærnen bliver ikke tæt omfluttet af sin Kapsel, førend den er fast, og rimeligviis maa denne endnu flettere slutte om den, naar den tørres og svinder ind ved at Sæden staaer omhuggen paa Marken. Denne Bemærkning, som er gjort for længere Tid siden af landoeconomiske Skribenter, er ogsaa gjort af Landmænd her i Amtet. Hugges Rugen grøn, da bliver Kjærnen lille og fylder ikke i Skjeppen; men er den fuldmoden bliver den større, vægtigere og meelholdigere; den skal ogsaa være lettere at bevare.

Venter man med Rughøsten til Kjerne og Straae ere fuldkomment modne, og Sæden har været reenstraadet, da kan den strax bindes og behøver ikke at ligge paa Skaar; ligesom den, hvis Veiret ellers er gunstigt, kan indkjøres efter tre Dages Forløb. Dette er en væsentlig Fordeel ved en Sædarts Høst, der saa let kan spire som denne, thi jo længere den skal blive paa Marken, efterat den er meiet, desto større er jo ogsaa Faren for at den skal tage Skade, og den tidligt afhuggede Rug behøver lang Tid baade

for at Kjøernen tilstrækkeligt kan tørres, og fordi Straaet ikke vil kunne være modent og altsaa ikke strax kunne hjemkjøres.

Hvad der maaskee ogsaa har bevæget Mange i de sidste Aar til tidligt at omhugge Rugen, er den Skade, som de lode 1835 af Stormen; naar det i de senere Aar begynder at blæse henimod den Tid, at Rughøsten forestaaer, seer man strax mange Folk ængstelige for en alvorlig Storm, som skal gøre samme Skade som den anførte Sommer. Saaledes saae jeg i 1836 en Lørdag og Søndag, da der reiste sig en Storm, mange Menneker begynde at meie Rugen, uagtet det var tidligere end de ellers vilde have omhugget den, og den var saa grøn, at der uagtet stærk Storm dog saa godt som Intet afblæste. — Forresten maae vi endnu kun tilføie om Rugen, at der vist høstes ligesaa megen for tidligt som i rette Tid.

Hvede, som skal sælges til Bagerne, bør høstes tidligere, som ogsaa skeer; den maa ikke være fuldkommen fast i Kjøernen, da den ellers let bliver, hvad Bagerne kalde Glashvede. Har man derimod megen Brand, og altsaa ikke kan anvende den til Bagerierne, er det vist rigtigst, at lade den blive aldeles fast i Kjøernen, da Brandkjerneerne saa vilde have aabnet sig, og Glashvede skal være ligesaa god til Brænderierne. Den maa derved ogsaa faae større Vægt, hvilket jo forøger dens Værd.

Først i de senere Aar har det toradebe Bygs Dyrkning udbredt sig; det serratade høstes, medens Aret endnu har sit røde Skær, eller som det almindeligt kaldes, at det staaer i røde Ruder. Dette er ogsaa nødvendigt, da det ellers let falder af, og det er ikke med dette Byg som med anden Sæd, at kun enkelte Kjøerner falde af, men her knækker Straaet lige under Aret, saa at selv dette tabes, og en god Afgrøde kan saaledes let blive næsten til Intet, naar den staaer indtil den er fuldmoden. Det toradebe Byg høstes i Begyndelsen paa samme Maade; men i de senere Aar, da Kjøbmændene vrage det Byg, som ikke er vægtigt, har man indseet, at det maa staae længere. Paa de større Gaarde høstes Bygget først, naar det er blevet fast i Kjøernen; og er det langtfra rigtigst, at lade det blive overmodent, da det saa faaer et dunkelt og visent Udseende. Naar Bygget er meget uligeligt modent, lader man som

oftest det først modnebe vente paa det, som endnu er grønt, indtil dette bliver noget fastere; dog skeer heri ogsaa Undtagelser *).

Havren høstes ligesaa forskjelligt som de andre Sædarter; hvor det bruges, at skære den til Hestene uden at tærffe den, høstes den saasnart de øverste Kjærner ere modne, da man ellers befrygter at miste dem, og Foderet er bedre, end naar det staaer længere paa Roden; hvor man derimod tærffer Havren, bliver den sædvanligt mere moden, førend den omhugges, for at Sæden skal blive vægtigere og bedre, og ikke for megen halvmoden Sæd blive i Straaet.

Ved ingen Sæd troer jeg, at man er saa tilbøielig til tidlig Omhugning som ved Bælgsæden; den modnes senere end andre Sædarter, og maa som oftest hos Bønderne falde med disse. Flere Landmænd tage Hensyn til de underste Bølge, og vente med Omhugningen, indtil disse ere modne; Toppen kan man ikke regne efter, thi den kan gjerne blomstre, naar de underste ere ved at aabne sig. At Bælgsæd kan modnes meget paa Skaar, er unægteligt, men den kan ogsaa lide megen Skade.

Boghvede har omtrent samme Skjebne som Bælgsæd; den kan ogsaa eftermodnes paa Skaar, og derfor tager den ingen synderlig Skade af den tidlige Omhugning.

Uf Handelsplanterne dyrkes mest Rapsæden; den affkøres eller omhugges, naar Kjærnerne ere brune; eller endog førend de ere det over det Hele; derved antages, at man faaer den smukkeste Sæd. Den eftermodnes da paa Skaar, hvor den endog er bleven liggende i fire Uger. — Dog ere der ogsaa de Landmænd, der lade den blive stærkere moden, saa at den endog har været næsten heel sort paa Kjærnen, og jeg veed, at fra en Gaard, hvor dette var

*) Der blev i Sommer fortalt i et Blad, saavidt jeg troer i Bønder-
vennen, at der i England var gjort Forsøg med et Stykke Byg,
hvoraf det Halve blev meiet otte Dage tidligere end det andet, og der
blev sagt, at det først meiede Byg ikke alene i Couleur, men ogsaa i
Vægt overgik det sidst meiede. Det var interessant, dersom lignende
Forsøg bleve gjorte hos os; thi endnu ere vi i Uvisshed, og have ingen
paalidelige Erfaringer.

Tilfældet, blev et Aar leveret den smukkeste Raps, som kom til Kallundborg. Den maa vistnok ogsaa blive større derved *).

Af Rodfrugter ere Kartofler de eneste, som ere synderligt udbredte, og deres Høst er ligesaa forskjellig som Sædarternes; Bønderne begynde tidligt paa Optagningen, ofte før Rugsaeningen, hvorved de baade have Tab paa dem og paa det følgende Aars Rug. De andre Landmænd regne Toppens Visnen for Tegn paa, at Kartoflerne ikke længere groe, og vente indtil denne indfinder sig; dog har man i nogle Aar, hvor Sommeren kun har været kort, seet sig nødsaget til tidligere at begynde Optagningen, af Frygt for altfor vaadt Veir eller Frost.

15.

Hvorledes ere Kornvarerne beskafne? sørges der for deres Rensning? er der paatænkt nogen Foranstaltning til deres Tørring? til deres videre Forædling?

Svor der er en saadan Fremadskriden i Landvæsenet, som unægteligen finder Sted i dette Amt, hvor man ophører med at tage mange Halme langstraet Sæd efter hverandre, der maae Kornvarerne forbedre sig. Naar Jorden renses ved reen Brak og tillige

*) Det er besynderligt, at Bønderne, især for nogen Tid tilbage, have viist saa stor Lyft til tidlig Sædhøst, medens de derimod have høstet deres Hø for sild, og tildeels endnu gjøre det (dog ikke alene de, men vel ogsaa nogle andre Landmænd), idet de mere see hen paa Dvantitet end Dvalitet. Ved Kløveren er det lettere at see, hvormegen Skade den tager ved at staae forlænge, da baade Hoveder og Blade falde af; men Enghøet maa ofte vente altfor længe paa sin Høst, og bliver derved ikke bedre end Halm og undertiden neppe saa godt. En Landmand her i Amtet bereiste for nogle Aar siden Tydskland, og ansaae dets Agerbrugs største Fortrin, at være Høets rigtige Behandling til rette Tid; her hos os høstes det for sild, og den sædvanlige Høstmaade er langt fra at nærme sig Guldkommenhed.

gjødes, da maa den, naar den har noget Værd, kunne give gode Kjøbmandsvarer, med mindre Klimatet var ugunstigt for Agerbrug. Hvor Jordbrugsmaaderne ere indrettede efter Vexeldriftens Regler, maa der avles fortrinlig Sæd baade af Qvantitet og Qvalitet; og ved de forbedrede Driftsmaader her i Amtet maae Kornvarerne ogsaa være af langt bedre Qvalitet end ved den gamle Brugsmaade, som aldrig kunde rense og skjærpe Jorden tilstrækkeligen.

Da Agerbrugene drives meget forskjelligt i Amtet, er Sæden ogsaa af forskjellig Beskaffenhed; der sælges Byg til 120 Pd. hollandsk, ja endog efter Sigende til 122 Pd. (12 Lpd. 11 Pd. dansk Vægt), og til samme Tid Byg til 108 Pd. og derunder. Dog kan man hellerikke i de sidste vaade Aar alene tillægge Driftsmaaden Skylden; thi i saa korte, kolde og vaade Sommerer kan Sæden ikke blive vægtig paa Leerjorden.

Som Beviis for at der produceres gode Handelsvarer her i Amtet, kan anføres, at Kjøbmændene sælge megen Sæd til England, hvor vi vide, at der ikke er en Handelsplads for slette urensede Varer. Hvor der produceres Afgrøder, der ere fortrinlige med Hensyn til Qvantitet, vil Qvaliteten i Reglen være god; thi giver Sæden mange Fjold, maa det overbevise os om, at Jordbund, Klimat og Fremgangsmaaden ved Dyreeningen ere hensigtsmæssige for Kornproductionen.

Dog er det langtfra, at al den Sæd, der avles i Amtet, er flittet til at forsendes til England, en Deel gaaer ogsaa til Norge, hvor der modtages Varer af ringere Qvalitet; ligeledes forbruges jo ogsaa meget i Kjøbstadsbrønderierne. De sidste Aars ustadige Høstveir har ogsaa bidraget betydeligen til at forringe Sædens Beskaffenhed, da Meget naturligviis fik for megen Regn under Høsten og vel endog kom mindre tørt i Huus.

Ligesom Jorddykningsmaaderne give forskjellig Qvalitet Sæd, saaledes er det ogsaa en Selvfølge, at om Sæden ogsaa er god i sig selv, kan dog ingen Landmand levere gode Handelsvarer, naar han ikke vil rense den ordentligen. Paa alle større Avlskaarde kastes derfor Sæden paa dertil indrettede Kasteloer og renses med Maskiner og Harper; hos Bønden ere disse endnu sjeldnere, uagtet han har begyndt at indsee Førbelen af dem, og der findes ogsaa Bønder,

som allerede have anskaffet Rensmaskiner. I enkelte Sogne findes en enkelt til Brug for alle Beboerne, men der benyttes en saadan kun lidet; naar Bonden har Sands for Sædens Rensning, anskaffer han sig selv Redskaber dertil *).

At tørre Sæden bruger Landmanden kun saare sjældent, og det er da kun til eget Forbrug; derimod sørge de Kjøbmænd, som have udbredt Kornhandel, for at faae den tørret i egne Tørreovne, — dog tørres naturligviis ikke al den Sæd, som udføres, men kun den, som de ikke antage at ville kunne bevares under Transporten. Landmændene kunne ogsaa faae Korn tørret der for Betaling.

Den Sæd, der udføres fra Amtet, gaaer næsten uden Undtagelse bort i uforædlet Tilstand; at forsende den formålet som Gryn eller Meel, skeer ikke, undtagen Ubetydeligheder, som enkelte Møllere kunne sælge til Kjøbenhavn. Det Brændeviin, som produceres her, udføres heller ikke.

Endnu maae vi omtale en Maade at sælge Sæd paa, nemlig at give den til Kreaturer, for saaledes at producere Fødevarer; denne Fremgangsmaade bruges kun ubetydeligt, da, som vi allerede tidligere have omtalt, det ikke er gængse at give Køerne Sæd, og Fødegvæg kun holdes paa Kartofler. Nogle enkelte Landmænd kunne derimod sælge Sviin, som ere fædede med Sæd, navnlig med Erter, dog er det ikke af nogen synderlig Betydning, hvad der sælges af Flæsk, hvilket da i Almindelighed gaaer til Kjøbenhavn.

*) Det har været en gængse Skik hos Bønderne, at tage Smaasæd forfra ved Rastningen; men naar de solgte, toge de først tre Skjepper god Sæd i Sækken, derefter to Skjepper Smaakorn og derpaa igjen tre Skjepper god Sæd; naar Kjøbmanden nu maalte Sæden i Tønden, kom derved den gode Sæd øverst, ligesom den ogsaa var det i Sækken. Dette Bedrageri er vistnok aldeles ophørt.

16.

**Er Producternes Af sætning forbunden med Banse-
lighed, saasom af Mangel paa gode Torve eller
Afskibningssteder?**

Naar Agerdyrkningen fremfrider i et Land, hvor den er Hoved-
erhvervsgrunden, maa en mere udvidet Handel være en naturlig Følge,
og saaledes ogsaa her i dette Amt, — efterat Landvæsenet hævede
sig, og der baade avledes mere Sæd og af bedre Qualitet, reiste
Handelen sig, især Kornhandelen. Baade Kallundborg og Holbæk
ere nu to ikke ubetydelige Handelsstæder, især driver Kallundborg en
temmelig stor Kornhandel; vel er den for største Deelen Commis-
sionshandel, men Kjøbmændene have søgt at skaffe sig directe Commis-
sioner, hvilket ogsaa synes at være lykkedes dem; thi i de senere Aar
have de stedse havt saadanne Ordre, at Landmanden har kunnet
sælge Sædevarer, naar han har ønsket det, og altid faaet saadanne
Priser, at han har kunnet være ret tilfreds dermed.

Den tredie Kjøbstad i Holbæks Amt, nemlig Nykjøbing, som
er nærmeste Handelsplads for en Deel af Amtets Beboere, har ikke
saa udbredt Kornhandel og giver heller ikke saa gode Priser, som de
to nævnte; dog bekymre de saa større Landmænd sig ikke derved,
da de lade Sæden gaae tilføes til Helsingør; Bonden derimod føler
mere dette Uheld, da han alligevel er nødt til at sælge i Kjøbstaden.

For den sydvestlige Deel af Amtet er Slagelse i Sorø Amt
nærmeste Kjøbstad; det er en Landstad, som har omtrent to Mile
til nærmeste Udskepningssted, derfor maa det være umuligt, at
Kjøbmændene kunne concurrere med Kallundborg Kjøbmænd. Prisen
er altid langt lavere der, endstjondt der ikke forbruges lidet til
Brændeviinsbrænderierne, som ere betydelige.

For nogle Aar siden byggede en Kjøbmand i Slagelse, som
driver den største Kornhandel der, et Magasin ved store Belt ved
Byen Mullerup, som ligger i Løve Herred, Drøsselberg Sogn under
Bødstrup Gods, for der at modtage Sædevarer fra Landmændene,
til hvilke han ogsaa ved Blanquetter lod sine Priser bekjendtgjøre,

og ligeledes at udfiske sammesteds. Paa den Maade antog man, at han vilde trække en Deel Korn, som fra Løve Herred og Arx Herred sædvanlig transporteredes til Kallundborg, derfra og til sig. For at forebygge dette, byggede to Kjøbmænd i Kallundborg i 1840 et andet Magasin tæt derved, og der blev samme Efteraar udfikket ikke ubetydelige Partier i Forhold til den Sæd, som paa samme Tid blev solgt i Kjøbstæderne; men Tilførselen var dengang ikke stor, uagtet der var høstet godt, thi den uafbrudte Regn, som indfaldt det Efteraar, krævede al Arbeidskraften til Høsten, Kartoffeloptagning og Saaening, saa at det ikke var Landmanden mueligt at afværge og bortsende større Qvanta Sædevarer, hvor meget de ogsaa vare søgte. — Nogen stor Indflydelse paa Kornpriserne vil denne Speculation vel neppe have; kun de Landmænd, som boe ganske nær derved og saaledes ville kunne spare en længere Kjøbstadsreise, vil det kunne gavne; dog er det neppe rimeligt, at saa høje Priser ville kunne gives der som i Kallundborg, uden Tab for Kjøbmændene, og altsaa indirecte Tab for Producenterne, som det altid virker tilbage paa. Da der naturligviis ikke er nogen Havn, og Fragten, samt Løbsningsomkostninger m. M. som en Følge deraf maae blive høiere, opgav Kjøbmanden i Slagelse denne Entreprise, og da Ingen ellers vilde fortsætte hans Etablisement, købte neppe Kallundborgerne mere Korn der.

Imidlertid er det altid et Beviis paa Kornhandelens Udvidelse og Bigtighed, at denne Concurrence finder Sted, da man kan see, at Kjøbmændene søge Kornvarer, og ikke kun modtage dem som Betaling for deres Varer eller kun lade dem paanødes; ganske anderledes saa det ud for en Række Aar tilbage; saaledes siger for Exempel en erfaren Godseier i en Indberetning af 1822 om Agerbrugets Tilstand i Løve Herred og Løvenborg Birk: „For Producternes Affætning har Districtet ikke den fordeelagtigste Beliggenhed, Holbøks Torv gjælder kun for Brændeviinspanden, og som Udfikningssted er denne By, formedelt Høsfjordens vanskelige Fart, ikke gjerne søgt af vor Commissionshandel; Bonden taber meget ved at affætte sine Producter i Holbæk, han paanødes maadelige Varer for det halve Beløb, hvorved han desto værre opægges, til Gjengjæld ei heller at tilbyde udsøgte Varer.“ — Ikke meget fordeelagtigere lyde andre

Indberetninger fra samme Tid; saaledes siges om Kallundborg, at det Samme var Tilfældet der for Bønderne, — større Partier derimod kunde sælges fordeeltigere end i Holbek til en Kjøbmand, som drev Kornhandel i Commission.

Hvad der hidtil er sagt om Kornhandelen gjælder kun den Deel af Amtet, som ligger paa Sjælland; Forholdene paa Øerne Samsø og Seiersø ere forskellige herfra. Den første udmærker sig, som i forrige Afsnit er bemærket, ved sine fortrinlige Kornvarer, især Byg, og derfor søges det nu stærkt; der er paa denne Ø ingen Kjøbstad eller Kjøbmænd, men Sæden opkjøbes af Commissionairer deels fra Kallundborg, deels fra Aarhus, saa at hverken de større eller mindre Landmænd i de senere Aar have havt store Vanskeligheder ved at sælge deres Korn. Tidligere opkjøbtes det kun af Skippere, som boede paa Øen, og som gave for det, hvad de vilde, da de vare de Eneste, der opkjøbte det; men uagtet dette Forhold ikke længer finder Sted, burde dog vistnok ikke en saa stor Ø som Samsø ingen Kjøbstad have, da det er forbundet med Vanskelighed at faae de Varer, som ere nødvendige for Landmanden, og som vi senere ville omtale, og besværliggjør de animaliske Producters Affætning. — En god Havn haves ved Langeøe, ved hvilken det antages, at være det bekvemmeste Sted til Anlæg af en Kjøbstad, da der ogsaa der i Nærheden findes Eiendomsjord, som Kjøbmænd kunde erholde tilkjøbs.

Paa Seiersø, som er en mindre Ø, vil der ikke kunne paatænkes en Kjøbstad; dens Sædevarer ere for ubetydelige til at de kunne blive Gjenstand for Kjøbmænds Speculationer. Bønderne, hvoraf flere have Baade, transportere deres Korn til Aarhus, Horsens eller andre jydskke Havne, eller ogsaa til Helsingør, Kallundborg eller til „Mulegab“, et Landingssted omtrent en Miil fra Kallundborg, hvorfra det da transporteres videre af den nærmeste Landsbyes Bønder. De, der ikke selv eie Baade, faae Sæden befordret for en Betaling af 20 Sk. for en Td. Havre, 24 Sk. for en Td. Byg og 40 Sk. for en Td. Hvede, Rug, Erter og Vikker, og altsaa have disse Øboere deres Sæd næsten ligesaa billigt transporteret til Kjøbstæderne som mange Landmænd paa Sjælland, der boe længere inde i Landet, og saa have de endda den Fordeel, at de have Balg imellem flere

Kjøbstæder. Fra 28. Januar 1839 er paabegyndt et Havneanlæg paa Den.

En stor Vanskelighed har Landmanden, især dersom Vinteren er mild og uden Frost, naar Veiene ere flette. I Holbøks Amt maa Enhver tilstaae, at der paa mange Steder er udrettet Meget i denne Henseende, men dog staaer Meget endnu tilbage; der ere nogle fortrinlige Veie, hvor der for 10 til 12 Aar siden næsten var ufremkommeligt, men der ere ogsaa Veie, som vel ere indgrofede og have lovbealet Brede, og dog ere yderligt flette, og det endog hvor der findes ypperligt Materiale i Nærheden; for at anføre et enkelt Exempel: Landeveien fra Rørby til Kallundborg, der er den nærmeste Vei fra Kallundborg til Slagelse, som dagligt befares af en Mængde Vogne, og hvor der er godt Strandgrus lige ved. Landeveienes Forbedringer ere nogle af de Arbeider, hvorved en Amtmand og Herredsfogderne kunne virke saare meget for Landmanden, og ønskeligt var det i Sandhed, at Alle vilde angribe det med den Iver, som vises af Nogle for denne Sag, og hvorved der allerede er udrettet betydeligt.

Uagtet vi saaledes have seet, at dette Amt har gode Handelssteder for Kornhandel, og Veiene i det Hele ere gode, er dog paa nogle Steder Affættningen forbunden med Vanskelighed for de Landmænd, som boe længere inde i Landet. Der ere Egne her, hvor der er en Vei af indtil fire Mile til Kjøbstaden^{*)}, og derfor var det ønskeligt, om der kunde gøres Noget, for at hæve disse Vanskeligheder; og det lod sig gjøre ved Anlæg af Brænderier. Blevet nogle Brændeviinsprivilegier fordeelte paa forskjellige Steder paa Landet, da vilde der rimeligviis derved aabnes Affættningssteder for Landmændene, hvor de kunde erholde samme Priser for deres Sød som i Kjøbstæderne; i det mindste kun lidet derunder; thi kan Brænderierne staae sig i Sødstæderne, maatte der ogsaa paa Landet gives de samme Sødpriser, især da Landbrænderiet vil have langt større Fordeel af Af-faldet og den derved producerede Gjødning, end Kjøbstadsbrænderiet. Affættning paa Brændeviin kan vel ikke være mere vanskelig at er-

^{*)} Ridløse Sogn for Exempel; vel er der nærmere til Sorø, men den er ikke Handelsplads.

holde i Danmark end i Preussen, hvor saa meget produceres; blev samtidigen med Landbrænderiers Anlæg Kjøbstædernes efterhaanden neblagte, kunde da i det mindste samme Quantum Brændeviin sælges fra Landbrænderierne som nu fra Kjøbstædernes. — Især med Kartofler er den lange Transport følelig, da de ikke kunne transporteres flere Mile tilvogns, uden at Fragten opsluger en stor Part af deres Værdi; og længere inde i Landet opfodres de derfor, og give ogsaa kun en ringe Pengeindtægt. Gid de der kunde brændes, og paa den Maade forsendes som Spiritus!

De animalske Producter, som ere Gjenstande for Handelen, ere vanskelige for Landmanden at sælge, især for Bonden. Den vigtigste Artikel, nemlig Smør, forsender den større Landmand til Kjøbenhavn, og sælger det der som oftest til Høkerne; den mindre Landmand sælger det hjemme til Hønskræmmeren. Bonden forstaaer ikke saaledes at behandle Smørret, at det bliver gode Varer, og derfor er det godt for ham, at han kan sælge det, som det er, til Hønskræmmeren, som ikke kan gjøre Forskel paa gode og flette Varer, da han sammenblander det, og kun sjældent har et Træ til bedre Smør. Naar man regner den Tilstand, hvori det er, naar han faaer det, at det ikke er anderledes æltet, end at Kiernemelken og Lagen drypper af Vognen, og den flette Bonitet, det i sig selv har ved en daarlig Behandling af Melken, saa kan man ikke sige Andet end, at han betaler det nogenlunde efter hvad det er værd. Den Landmand derimod, som har et velindrettet Meieri og derfor har godt Smør, faaer forholdsvis flettere Priis ved at sælge det i Kjøbenhavn; Spekhøkerne regjere paa Torvet der, og bestemme Priisen. Sender en Landmand sin Vogn til Kjøbenhavn, kan han der vanskeligen naae en anderledes Priis, end at Høkerne samme Dag sælge Smørret pundevis med i det mindste 50 Procents Fordeel. Hørte der stor Risiko, eller der krævedes store Capitaler, eller Handelen, som Høkeren driver, var saa vanskelig, at der behøvedes lang Tid for at opnaae de Kundskaber, som vare nødvendige, — saa vilde Landmanden endda finde sig i at indrømme ham saa stor Fordeel; men hvad der kjøbes den ene Dag, er som oftest solgt den næste

Dag (det eneste som gjemmes, er ævret Smør); og hvem er det i Reglen, som fører denne Handel? — det er Karle, som have samlet nogle hundrede Rigsbankdaler, og som neppe kunne skrive en Dwittering. Til dem er det, at Landmanden skal sælge Hovedartiklen af sin animalske Production, faae en flet Priis for sine Varer, — og saa maa han endda finde sig i at blive behandlet af dem, som om han bad om Almisse *).

Nogle Landmænd have i de senere Aar sendt Smør ind nedslaaet enten i Krukker eller mindre Træer, og have de enten havt Familier, som de aflevere det til paa bestemte Dage, eller ogsaa faaet det solgt ved Commissionairer; — paa denne Maade faae de unægtelig noget høiere Priis end hos Spekhøkeren, men desto værre er denne Commissionshandel ikke fuldkomment organiseret, og føres kun af Folk, der have anden Handel og kunne kun betragte denne Commissionshandel som en Bisag. Unfskeligt var det derfor, at en solid og retskaffen Mand vilde udelukkende føre den; det vilde hæve Meieriernes Værd, og sikkerligen ogsaa føde sin Mand. — Blev det tillige en Gjenstand for større Handelspeculationer, vilde ogsaa stadigere god Priis vindes.

En anden væsentlig Handelsvare af de animalske Producter, og som ved nogle Meierier er Hovedartiklen, er Ost, — Sveiherost og Ost af afflummet Mælk. Den første kjøbes af Urtekrømmerne eller sælges af dem i Commission mod bestemte Procenter. Nu har man begyndt at udføre den fra Kjøbenhavn, og derved synes Afsetningen at være bleven meget forbedret; tidligere har Salget af den ogsaa havt store Vanskeligheder. — Den magre Ost sælges deels paa Landet til Huusfolk, deels paa Markederne eller paa

*) Man kunde samle ret comiske Anecdoter om den Dpførsel, Høerne vise; hvorledes man for Exempel har større Vanskelighed ved at faae dem i Tale end ved at faae Audients hos en Minister. Snart bliver man viist bort, fordi de ikke ere opstaaede, eller deres Barbeer venter, eller de skulle spise, eller sove til Middag o. s. v. De genere sig heller ikke for, ligesom at besvylde os for falsk Vægt, uagtet vi ikke kunne indestaae for Svinding, og neppe nogen Landmand vil gjøre Rjeltringestreger for et Pund Smør.

Torvet i Kjøbstæderne; der er Handelen ofte meget usikker, da det kommer saa meget an paa, hvormeget der kommer der samtidig.

Paa Samsø høres overalt Klager over, at de animaliske Producter ere vanskelige at sælge, da der er, som oven bemærket, ingen Kjøbstad eller berettigede Handelsmænd; — da Kornhandelen hævede sig, ophørte Vanskeligheden at faae Sædevarer solgte til antagelige Priser, men endnu er ikke denne hævet ved Salget af Smør og Ost. Derfor holdes heller ikke paa Den flere Malkekoer, end til Forbrug for Beboerne, men forresten Stude og Ungkvæg.

Med Hensyn til Fedeqvæg, Lam m. M. haves Affætningssteder dels paa Markederne i Kjøbstæderne, dels paa Kjøbenhavns Trommesal, hvor en Commissionair i de senere Aar sælger mod bestemt Provision pr. Hoved. Dog sælges ikke meget Qvæg just paa denne Maade, da Prisen er meget forskjellig der; det Meste sælges hjemme til Prangere og omreisende Slagtersvende, uagtet kun saa Landmænd just ynde Handelen med dem *).

Endnu maae vi kun tilføie, at Flæsk sælges dels i Kjøbstæderne, dels i Kjøbenhavn, hvor da ogsaa en stor Deel af denne Artikel gaaer til Spektererne; Gæs, Smaa kreaturer m. a. M. gaaer som oftest til Kjøbenhavn ved Honskræmmeren.

En vigtig Handelsartikel for Holsbeks Amt er Ulden, da der findes flere Gaarde, hvor intet Meieri holdes, men kun Schæferi, for Exempel paa de store Eiendomme under Grevskabet Lerchenborg og nogle Gaarde i Nærheden af Kallundborg. Schæferierne havde i Begyndelsen stor Vanskelighed ved at sælge deres Uld, derfor forsøgte de at indrette et Uldmarked i Kallundborg, hvilket ogsaa

*) I en Indberetning til Landhuusholdningselskabet siges der, hvor Talen er om størst Fordeel kan udbringes af Malkeqvæg eller Fedeqvæg, — „hvorimod man med Fedeqvæg er afhængig af et enkelt Laug, som enten ved Prangere (en egen Menneffectclasse), eller stundom ved udsendte Svende udføre Indkjøbet paa en saa eiendommelig Maade, saa at det ansees for betænkeligt, at optage denne Gjenstand til en Hovedgreen for sin Virksomhed.“

lykkedes dem, og hvorved de nu have opnaaet at have et sikkert Afsetningssted for denne Artikel.

Ideen til Uldmarkedet gave nogle Schæferieiere, og da de indsaae, at den vanskelige lod sig realisere uden Pengehjælp, foredroge de Sagen for Holbeks Amts oeconomiske Selskab, hvilket ogsaa gik ind derpaa, og udvalgte en Comitee, bestaaende af fem Schæferieiere og en Kjøbmand i Kallundborg, samt stillede 1000 Rbd. til dens Disposition. Comiteen fik fuldkommen fri Haand i Anvendelsen af denne Sum, og har omtrent forbrugt den ved de fem afholdte Markeder. Pengene ere anvendte til at afholde for Sælgeren alle mulige Udgifter ved Ulden fra dens Ankomst til Kallundborg og til den er leveret i Kjøberens Haand. I Aaret 1840 har Selskabet anvist Comiteen en Credit paa 300 Rbd. aarligt indtil videre; den er blevet benyttet i 1841.

Det første Aar ankom til Uldmarkedet circa 36,000 Pd., det største Quantum var i 1839 circa 80,000 Pd.; Holbeks Amt leverede i de senere Aar alene fra 40,000 til 45,000 Pd. spanst Uld.

Bigtigheden af Uldmarkedet er øiensynlig; — tidligere skulde der sælges underhaanden, ingen Concurrence fandt Sted, nogle enkelte Fabrikanter bestemte Priserne. — Vilde man transportere Ulden til et Uldmarked, var det dog altid forbundet med megen Vanskelighed, da kun faa Landmænd staae i udbredte Handelsforbinder, og de derfor let kunde overdrage Salget til en lige guldig Commissionair, maaskee endog være nødt til at oplægge Ulden paa fremmede Steder.

I Kallundborg haves god Pakhuusleilighed til paa den Tid at oplægge Ulden, Udsendingen er let derfra, saa at enhver Schæferieier, som ikke er altfor langt bortliggende fra denne By, maa være dem Tak skyldig, som dreve det igjennem, at et Uldmarked oprettedes der.

17.

Opgive Bønderne Evret, eller holdes der over Markfred? Reises nyt Segn og vedligeholdes det Gamle?

Vi have oftere gjort opmærksom paa den store Forskjellighed, som i Holbeks Amt findes næsten i alle de landoeconomiske Gjenstande, som vi i denne Beskrivelse have Leilighed til at berøre, men vanskeligen fremtræder det Individuelle saa skarpt, som ved den eiendommelige Maade, hvorpaa de forskjellige Agerdyrkere lægge deres Anskuelse for Dagen om den Sag, vi i dette Udsnit skulle omtale, eller hvorledes de overhovedet behandle Markfreden.

At have „Markfred“, kan vel ikke forstaaes anderledes, end paa sin Mark at have Fred for Andres Kreaturer, at de ikke ødelægge vore Producter, hvad enten det er ved at afgrave og nedtrampe Sæden, eller fasttræde den pløiede Jord, eller græsse paa vore Græsmarker eller Gødermarker, — og at have Fred for Andres Personer, at de ikke gjøre unødvendige Stier, at de ikke affære Sæden, at de ikke bortføre Kreaturerne eller paa nogen Maade gjøre dem Skade, at de ikke stjæle Løir eller Avlsredskaber. — Naar vi skulle besvare disse Spørgsmaal for Holbeks Amt, maae vi desværre erklære, at vi i det Hele have mere Ufred end Markfred, dog i større eller mindre Grad. Med Hensyn paa Ufred af Andres Kreaturer, da kan man vel sige, at saalænge Bonden har Sæd paa Marken, holder han Fred med Heste, Køer og tildeels Faar og Sviin, men ikke med Lam. Han har den Tro, at Lammene ikke kunne blive gode, uden at de have frit Spillerum; derfor seer man ogsaa næsten overalt Bondens Lam at være mere i hans og hans Naboers Sæd end paa Græsmarken, og Lammene spadserer ofte et godt Stykke Vej for at naae Sæden. Denne Ustik med Lammenes Ufred er en saa indgroet Vane hos Bonden, at han vanskelig aflægger den; — vel holder han undertiden et Barn til Vogter, men hvad Hensigten er dermed, eller hvad Instrux han giver det, er ikke let at afgjøre; thi Vogteren lader dem ligesuldt løbe i Sæden (maaskee dog rigtignok mest i Naboens), og Bonden gaaer ganske rolig ved Siden af og,

seer derpaa. — Det er naturligt, at Lammene ødelægge megen Sæd, og har en Mand en Nabo, som bruger denne Ufred paa hans Mark, og som tillige er af det Slags Folk, som vise, at de godt kunne bryde Samvittighed og Gressfølelse i Eenv, da kan han ogsaa aarligen regne paa et ikke ubetydeligt Tab paa sin Sæd; om han ogsaa vil udsætte sig for sin Naboes Hævn, fordi han optager Lammene, saa vil dette Arbejde neppe blive muligt for ham; thi for det Første, jager Bogteren dem som oftest bort, naar Eiermanden eller hans Folk komme, og fæer det ikke, da vil det dog være meget vanskeligt at drive dem hjem, om der ogsaa ere Flere tilstede for at gjøre det, da Lammene altid søge til de toirede Faar og løbe ofte lige mellem Folk uden at lade sig skræmme.

Med store Kreaturer holdes i Almindelighed ret god Fred, saalænge Vedkommende selv har Sæd paa Marken, dog agtes hverken paa Kartofler eller Vintersæd; men naar Høsten først er endt for Bonden, slipper han strax sine Kreaturer løs, og da vanke de som oftest uden Bogter omkring, eller ogsaa der holdes en saadan for at paasee, at de ikke komme for langt bort; hver By opgiver saaledes Kvret sammen, og om der kommer Kreaturer fra et andet Eogn, da bekymrer Ingen sig derom.

Som Exempler paa, hvor ligegyldigt det er Bonden, om Andre, endog hans Naboer, have indhøstet eller ikke, kunne vi anføre en Bonde, der havde faaet indhøstet, slap samme Dag sine Heste, uagtet hans nærmeste Nabo havde Sæd ude, som kun var høstet een Dag senere og skulde hjemkjøres den næste Dag, hvilket var ham velbekjendt. Hestene gik naturligviis i det udestaaende Byg, hvis Eier, en Boelsmand, ogsaa optog dem og forlangte Skadeserstatning, hvilket han kunde gjøre, da han kun havde to Heste og to Køer, og altsaa ikke risikerede saa særdeles meget; efter hans egen Ytring gjorde han det, fordi Gaardmanden havde været saa lumpen, ikke at vente en Dag endnu med at slippe.

I Sommeren 1840 havde en Landmand en Løb med engelsk Byg, som folgelig var senere moden end Bondernes almindelige toradede Korn; ikke destomindre slap de Kreaturerne løs, og to af Byens Heste besøgte det udestaaende Byg i den Grad, at Skaden blev taperet til mellem 50 og 100 Tønder (ingen bestemt Taxation just); altsaa er det

ikke ubetydelige Tab, man kan have derved paa den Sæd, man er i Færd med at høste. Paa den saae Vintersæd gjøre de dog som oftest størst Skade, og det er virkeligt et sørgeligt Syn, at see Heste og Dvæg gaae og nedtrampe Vintersæden i den vaade Jord, og endog Sviin at rode i den, naar man kan see, at Vedkommende have anvendt Omhu for at faae Sæden godt lagt; og jo tidligere der saaes, og jo stærkere den er, desto mere er den udsat for Kreaturernes Angreb.

De fleste Landmænd udenfor Bondestanden see sig derfor nødsagede til at optage og fordre Betaling, som de da lade tilfalde Karlene; kun sjældent fordre de nogen Skadeserstatning. Derved kan man vel nogenlunde holde sin Jord fri for Ufred, da Tjenestefolkene derved faae stor Iver for denne Sag, og ikke undlade om Natten at skiftes til at patruillere; — og dog kan man aldrig om Efteraaret være sikker for at Vintersæden ikke paa een eneste Nat saaledes hjemfoges af omdrivende Heste, at man kan regne paa nogle Golds Tab som Følge deraf; thi om Natten, naar Veiret tillige er koldt, ere de værst til at slakke om, Dvæget derimod indelukkes ved Gaardene i Døfterne.

Hvad Fordeel Bonderne have ved at opgive Været, er ikke muligt at sige; de paaftaae, at Kreaturerne kunne ikke nære sig i Toir om Efteraaret, men bedre, naar de gaae løse. Lad ogsaa dette være rigtigt, saa er deri dog ingen Grund til at lade dem gaae paa en heel Bymark, eller til at lade dem gaae paa Rugen, paa Kartofler eller paa den unge Klover; at lade dem gaae løse efter endt Høst, det vil sige at tage dem ud af Toir, er vel næsten nødvendigt, naar Græsset bliver knapt, men derfor behøver man heller ikke at tillade sit Dvæg paa de første Dage at oversløe al den Græsning, som man har for Efteraaret; man kan vogte dem paa det ene Stykke efter det andet, saa vil man ikke saasnart komme til at mangle Græs.

Paa de større Gaarde holdes strengt over Markfred, og ogsaa enkelte Bønder begynde at indsee det Fordærlige i Ufred og Værets Opgiven, men det er ogsaa kun Undtagelser endnu; i eet Sogn blev Rapsdyrkningen for nogle Aar siden udbredt, derved blev det en Nødvendighed, at ophøre med at opgive Været, men det synes med

Rapsdyrkningens Dphør at ogsaa dennes Virkning ophørte; thi man seer der igjen mange Kreaturer drive omkring, endstjøndt nogle Gaardmænd have vedblevet at vogte. — Kartoffelavlens siges, i Beskrivelsen over Kjøbenhavns Amt, at have virket mere Markfred der; her bekymrer man sig ikke, om Kartofflerne ere optagne eller ikke, naar man slipper, eller om de, ved at afbides, forhindres i deres Groening, eller om Jorden trædes fast og vanskeliggjør Optagningen; man gaaer endog saa vidt, at der toires paa Kartofflerne.

Paa en anden, meget affhyelig Maade er man ogsaa udsat for Ufred ved fremmede Kreaturer, nemlig naar Folk slipper dem med Forsæt ind eller endog saa trækker eller vogter dem paa anden Mands Jord. Dog maae vi sige, at denne Uffik eller rettere dette Tyveri nu er ualmindeligt; uagtet man dog endnu undertiden kan træffe en Huusmand med hans Ko, hvor de ikke høre hjemme, eller en Kjørende, som spænder fra og lader sine Heste bede paa en Andens Græsmark, eller vel endog i en Kornager.

I Anledning af Mangel paa Markfred ved uvedkommende Menneffer, maae vi gjøre opmærksom paa Sjællændernes Uffik for at gaae paa en Landevei; man maa antage, at denne Uffik er medfødt, da det ellers ikke lader sig forklare, hvorfor han hellere vil gaae ad en kroget Sti, som er lige saa lang som Kjøreveien, og langt besværligere, da den jo ogsaa gaaer over ploiet og harvet Jord, end paa denne. Naar han fik en langt kortere Vei, saa var det sin Sag; men han gjør Gangstien saa kroget og bugtet, at den ofte bliver til en Omvei istedetfor en Gjenvei; og disse Stier gjøre sandelig stor Skade for Landmanden, thi deels ere de længere end nødvendigt, deels ere de meget brede, da Folk nudes om Vinter, Foraar og Efteraar, naar Gangstien gaaer over ploiet Jord, ofte at gaae ud af det gamle Traad, fordi det er opløst af Vand. Jeg har saaledes seet en Sti, der gik igjennem en Rugmark, og som var bleven saa bred, at om Sommeren kunde en Vogn godt kjøre ad den uden at røre Sæden, og endda-var der traadt ligesaa meget ved Siderne, saa at Rugen stod langt fletter der end i den øvrige Deel af Marken. Om Foraaret ved Baarsædens Behandling give de ogsaa Landmanden et kjedsommeligt Arbeide, da de saa ere saa haarde at faae opbrækkede, at en ordentlig Pløining er vanskelig. —

Men det er ikke blot, hvor der er Stier, at Sjællænderen gaaer ind paa Marken, men ogsaa hvor der ingen findes, gaaer han ofte tværs over Marken, ubekymret om der er saaret eller ikke, om han gjør Skade derved eller ikke; at gaae over en Græsmark, kan han ikke betragte for urigtigt, — der gjør han slet ingen Skade efter sin Formening.

Det var derfor ønskeligt, at der maatte, med Hensyn til denne Ufred, af Lovgivningen sættes strenge Mulcter; thi den kommer dog kun af Folks Ligeegyldighed og Dovenskab, og det er ofte vanskeligt at vogte sin Mark derfor; man kan gjerne ovenikøbet af Vedkommende faae Grovheder, istedetfor Optagelsespenge eller Skadeserstatning.

For Marktyveri er Landmanden ret sikker, men dog hører man af og til, at Hestene blive brugte om Natten til Ridetoure *), at Doirene blive stjaalne, at Lænker, Stillebeiler eller Langjern tages af Plovene om Natten, dog hører det Sidste til Undtagelser, ligesom at Sæden bortstjæles. De strenge Lovbestemmelser om dette Slags Tyverier have hjulpet meget til at hæmme dem, ligesom der ogsaa vides en næsten almindelig Iver endog hos Tjenestefolk for at faae dem opdagede; og vel er det, at, om Tyverierne ogsaa ere flemme i en Egn, Marktyverierne dog ere sjældnere. — Det eneste af disse som drives hyppigen, er Lammetyverier, hvorfor ogsaa mange Agerdyrkere tage Faareflokken hjem om Aftenen, og altsaa har dette virket noget Godt; rigtignok var det ikke at ønske, at et landoeconomisk Gode skulde have et moralsk Onde til Aarsag.

Med Hensyn til Ufred med Kreaturer haabe vi, at der snart vil skee Forandring, uagtet Fremskridtene til det Bedre endnu kun ere smaa; for en halv Snees Aar siden saaes Vintersæden altid silde, nu lægge Bønderne Bind paa tidlig Saaening, og der ere, som allerede bemærket, dog Enkelte, som siges at holde Fred paa den. Der saaes Klover nu, og Græsningen er derved forbedret; dette troer

*) At Kreaturerne slippes løse af Fremmede og drives eller trækkes ud paa deres Jord, for at de der kunne optage dem, høres vel undertiden, men det har ikke været beviist; — dog frygte de fleste Landmand at optage ondskabsfulde Folks Dværg, da de vente denne Fremgangsmaade af dem, — to Gange er jeg i forblommede Udtryk bleven truet dermed, og den ene Gang lod det til, at det blev iværksat.

jeg især vil virke til Kvæts Dphor, thi Bonden vil derved see, at han ogsaa i Efteraaret kan græsse sine Kreaturer paa sin Løb. — Da der er Fremskriden i Agerbruget, da man har lært, at Vintersæden lykkes bedst i velbehandlet Jord, at den mislykkes, naar den lægges medens Jorden er vaad, og derved bliver sammentraadt under Høvningen; — saa ligger den Slutning nær, at Dyrenes Traad, efterat der er tilfæet, maa gjøre samme Skade. Bondens Oplysning er i Tiltagende, han sukker i Almindelighed ikke længer under Høveriets Tryk, han begynder at føle sin Selvstændighed, og at han ved Fliid, Vindstibeligheid og Tænkksomhed kan udrette Meget til sit eget og sin Families Velvære. Denne Selvstændighedsfølelse, som vel har sine mange Udskielser, virker større Tænkksomhed hos ham om hans Forhold i det Hele, hans Jords Behandling m. m., og gjør ham ogsaa mere modtagelig for de Grunde, han hører Andre anføre for at bevæge ham til at aflægge flette Baner. Derfor troer jeg, at man med Sikkerhed kan forudsige, at uagtet Markfred endnu er maadelig, saa maa dog al Ufred (i det mindste i høiere Grad) være forsvunden om nogle Aar, med mindre meget ugunstige Forhold skulde indtræde, som standsede den nuværende Fremskriden i Agerbruget, hvorover enhver Fædrelandsven saa høilig maa glæde sig; thi den vil bringe Velstand i Danmark, og forøge Nationalformuen. — Vel burde det have været omvendt, — et forbedret Agerdyrkningsystem burde ikke gaae forud for Markfredens Overholdelse; men det ligger ogsaa i Sagens Natur, at saalænge Agerbruget staaer paa et lavt Trin, er det Landmanden ligegyldigt, enten han har Ufred eller ikke, og Markfred kan understøttes af Lovgivningen, men det er sikkert umuligt for den viseste Regjering at fremkalde den. Alt i Landbosforholdene maa næsten udvikle sig af sig selv, — det kan ikke fremtvinges; alt Nyt, alle Forbedringer maae staae i Forbindelse med de gamle allerede bestaaende Forhold, enten være en Følge af disse, som en større Fremskriden og fuldkommnere Udvikling deraf, eller fordi man føler, at det Bestaaende ikke passer til Agerbrugets Culturtrin.

At faae Fred alene ved Hegn, lod sig vel gjøre, men det maatte da være af anden Besskaffenhed end det almindelige; thi af det Slags, som nu findes i Holbeks Amt, ere kun Steengjerder istand til nogenlunde at hegne, og i Egne, hvor Ufreden ret hersker, vil der hore en overordentlig Paapassenhed til at holde dem saaledes vedlige, at de vedblive at være skikkede til at frede, foruden at det vil være meget kostbart. Af andre her brugelige Hegn, er Jordvold almindeligst, uden Plantning, hvilket ikke kan værne uden for stort Dvæg, — Jordvold med Pile eller Tjørne er kun sjelden, og næsten intet Sted i en saa frodig og tætstuttet Stand, at derved hegnes bedre end med simpel Jordvold. Flekgrofter bruges i Moser og sibe Jorder, hvor Dvæg græsser, og saalænge der er Vand i dem, hegne de ret godt, men er det først udtomt, gjøre de kun liden Nytte.

Skal man hegne for Markfredens Skyld, da maa man ikke alene hegne udvendigt, men hver Mark eller Inddeling maa hegnes for sig; thi saa maa der hegnes saaledes, at der ingen Bogter behøves; skal der holdes Bogter, for at Dvæget ikke skal overjasse Eierens Vintersæd m. m., saa kan samme Bogter med det Samme ogsaa vogte Dvæget fra fremmed Jord. Bliver derfor først Markfredens Overholdelse et almindeligt Onske (hvad jeg antager vil skee), da behøves intet Hegn af den Aarsag.

Ved Hovedgaardene findes ret godt Hegn, dog kun sjeldent af den Besskaffenhed, at Dvæget kan gaae uden Bogter; det er mest Steengjerder, enten enkelte eller dobbelte. Ogsaa ved andre Avls- gaarde, ved de fleste Præstegaarde og ved en Deel Bondergaarde findes Hegn af forskjellig Besskaffenhed; i Ddsherred blev fra Aarene 1790 til 1807 opført en Mængde Steengjerder af det Offentlige, men de holdes mange Steder saare slet vedlige, hvilket man ogsaa kan see deraf, at Vvret opgives saagodisom overalt der.

Af nyt Hegn kan man ikke just sige at der reises meget, men dog seer man af og til noget blive opført; det er deels Steengjerde, deels Jordvold, som kun sjeldent beplantes.

Det er almindeligt antaget af Landoeconomerne, at levende Hegn virke meget til Atmosfærens Frugtbarhed, det giver Læ baade for Kreaturer og for Sæd og Græs; vogtes Dvæget, kan det der finde Skygge for Solen, og Jorden tørres ikke saa hurtigt

om Foraaret, da Vinden bryder. Derfor kunne levende Hegn være at anbefale særdeles meget til de Agerdyrkeres Opmærksomhed, som boe ved Beltet, hvor Jorden er jævn, og ingen Hindring værner mod de vestlige Storme, som vi i saa høj Grad have. Ogsaa for mange andre Egne her i Amtet, som enten ligge nær ved Stranden eller i det Hele ere meget udsatte for Blæstens Paavirkning, ville de gavne. Men vi kjende ikke Omgangsmaaden med at plante dem, vi have endogsaa Vanskelighed ved at faae gode Planter, og derfor er det vistnok, at dette Arbeide finder saa ringe Indgang. Hos Bonden, der opgiver Voret, kan det hellerikke iværksættes, thi den første Betingelse, for at det kan lykkes, er streng Fred; — og i de Egne, hvor det vilde være hensigtsmæssigst, er der størst Vanskelighed, thi netop det Onde, som man derved vil befrie sin Mark for, er den værste Fjende for Plantningen i dens Begyndelse.

Nogle mene, at den Jord, man anvender til levende Hegn, svarer god Regning; det er vistnok rigtigt, at i mange Egne, saavel her i Amtet som paa andre Steder, vil den svare en god Indtægt; men ikke umiddelbart ved Salget af Brændselet, hvilket for Exempel i Skovegnene kun har saare ringe Værdi (da Hegnet ikke maa blive for gammelt forend det hugges), men middelbart ved den Virkning, som det har paa Agerjorden især paa letagtigere Jorder, og der ere vistnok Jorder her, som ved levende Hegn vilde bringes næsten til den dobbelte Frugtbarhed, ligesom der i Holsteen ere Jorder, hvis Værd vilde være meget ringe, naar de levende Hegn bleve sloife. I Thaers Beskrivelse af det engelske Agerbrug, siger han et Sted, at i England gives mere i Forpagtning af en indhegnet Acre end af en uindhegnet.

Idet vi saaledes paastaar, at paa mange af de sjællandske Jorder var det den bedste Grundforbedring, at indhegne dem, saa maa vi tillige gjøre opmærksom paa, at paa andre vilde det være til stor Skade, nemlig imellem Skovene eller paa side Jorder; der er Atmosfæren allerede tilstrækkelig indsluttet, Jorden tørres langsomt om Foraaret, og i ustadigt Veir er Høsten der saare besværlig, derfor vare de langfra gavnlige der; men mange Landmænd, som anvende store Summer paa Mergling og andre Grundforbedringer, vandt maaskee mere ved at have arbeidet derpaa.

18.

I hvad Tilstand er Dvægavlen? saavel i Henseende til Dvægets Bessaffenhed, som Antal efter Gaardenes Areal? Giv Malkekøer eller Fedeqvæg størst Fordeel?

Med Hensyn paa Hornqvæget kunne vi ikke angive noget almindeligt gjældende, — lige saa stor Forskjellighed, som vi tidligere have bemærket ved Jordbrugsmaader, viser sig i denne Green af Landvæsenet; og det er ogsaa naturligt, da Alt i et Agerbrug saaledes er indbyrdes forbundet, at det Ene maa passe til det Andet. Er Jordbrugsmaaden saaledes, at der produceres god Græsning og en Masse kraftigt Foder, da vil Følgen deraf være meget og godt Dvæg; men er den saaledes, at kun udslidt Jord henlægges til Græs, kan i en saadan Avling kun smaat og forknyt Dvæg finde Fode. Vi træffe derfor Hornqvæg af saare forskjelligt Udseende; vi kunne her i Amtet see smukt, stort og velsodret Dvæg, og det ikke alene hos Mænd, der kun have saa Stykker, men i store Meierier, og paa den anden Side findes ogsaa meget usfelt og forsluttet Dvæg, endog i store Meierier, hvor Nøgterne hver Morgen maae reise en Slump af Køerne, og hvis aarlige Afgang er betydelig.

Ligesaa lidt, som vi kunne sige noget almindeligt gjældende om Hornqvægets Bessaffenhed overhovedet, ligesaa lidt kunne vi det med Hensyn paa Dvægstammen; i Holbøks Amt indføres saa mange Malkekøer og Dvier fra andre Districter, tildeels ere ogsaa i længere Tid fremmede Tyre benyttede, at der findes et Virvar af forskjellige Racer, hvilket man let kan faae at see, ofte endog kun ved at bese en eneste Meieri. — Hos Bonden skulde vel egentlig den oprindelige Stamme bedst være at træffe, men ogsaa der viser den samme Forskjellighed sig; dog troer jeg, at man kan antage, at det oprindelige Dvæg udmærker sig ved et lidet Hoved med ret smukke, ikke store Horn, en fin Hals og temmelig klein Knokkelbygning, — intet bredt Kryds og lavt ansat Hale; — i Henseende til Lød, kan det vel antages, at den ikke er teen, men mest broget

eller skjoldet, med mindre den er blakket, hvilket ogsaa meget træffes hos Dvæget fra Samsø; — fremdeles er det temmeligt smaat, hvilket vel har sin Aarsag tildeels i slet Opføddning og tidlig Kælvning; men nu synes det næsten at være blevet arveligt, saa at det endog ved god og omhyggelig Behandling dog ikke i første Generation er blevet stort, og dog vilde det vel blive det ved forbedret Behandling i flere.

Bondens Dvæg er nøisomt, og paa simpelt Græs og Foder malker det forholdsvis godt, derimod vil det ikke svare saa god Regning, hvor der hydes det bedre; til meget stort Melkeproduct lader det ikke, at det sjællandske Dvæg kan bringes til, for Exempel neppe til samme som det fynske; — Dog maae vi her atter bemærke, at dette gjælder om det, som vi antage for mest reent af den oprindelige Stamme, ikke om det, som tydeligt viser, at det nedstammer fra andre Egnes Hornqvæg, det har naturligvis Egenheder med dette.

De større Meierier i Holbøks Amt completeres ved aarligt Indkjøb deels af jydsk og fynsk Dvæg, deels af Køer, som ere tillagte i Amtet navnlig paa Samsø, hvis Localiteter gjøre, at Bonden tillægger Kalve til Salg, da, som tidligere anført, Afhændelsen af Smør og Ost er forbunden med Vanskelighed, og tillige Ungqvæget kan græsse paa Dverdbrevene og Heberne, hvor Mælkekøer kun vilde give ringe Fordeel. I Sjælland har Landmanden i Reglen kun Græsning paa sin Hovedled, og da han har Københavns Torv til Affætningssted *) for Smør og Ost, saa tillægger han ikke til Salg, eller gjør Tillæget til Hovedindtægten af sin Dvægbesætning, uagtet han nok tillægger saa meget, at han vel af og til kan sælge et enkelt Hoved.

Foruden jydsk og fynsk Dvæg indføres undertiden et enkelt Stykke Dvæg af Bernerrace eller Faurholmerrace, helst Tyre, for derved at forbedre Dvægstammen, undertiden kan man ogsaa træffe en enkelt Ko, hvis Bygning tyder paa holsteens Race, dog er det kun sjældnere. Bernertyre søges af Flere, som stræbe at forbedre

*) Migtig nok er der ogsaa Misligheder der ved Salget af Smør, hvorom mere ovenfor.

deres Dvægstamme; de ere store med smaa Hoveder, stor Doglap, lige Ryg og Kryds, høit ansat Hale, de ere lange i Kroppen og temmeligt bybe. Afkommet af dem slægter som oftest Faderen ret godt i Udseende, og der paastaas, at de malke godt, men det er ogsaa kun, hvor der fødes godt, at de holdes; paa mager Græsning vilde de sikkert malke daarligt. — Ved de større Meierier, hvor der ikke findes særdeles god Leilighed til Tillæg (for Exempel ved sure Græslodder, som ikke ere skikede til Malkesoer), og hvor der aarlig kjøbes Soer, roses især paa god Græsning de fyenske; og hvor Melkeproductet ene er Hovedsagen, der have disse ogsaa det store Fortrin, at de gjengive deres Søde kun ved Melk, og ikke, som de jydsk og de, der falde efter Tyre af Berner- eller Faurholmer-Race, tildeels ved Kjød og Fedme; de holde sig derfor næsten bestandigt magre, hvilket de have tilfælles med Anglerqvæget, som er det, der bruges paa den holfteenske Gæst, og hvormed det i det Hele har Liighed. —

Da Melkeproductet er Hovedsagen ved vort Dvægghold, kan det derfor være meget betænkeligt, at ville forbedre Stammen ved at benytte Tyre, som ere af kjodrig Race (naar man skal udsætte en So, fordi den bliver for gammel, vil den Ubetydelighed, som man kan erholde mere for en jydsk eller Berner-So end for den, være saa ringe, at den ikke kan komme i Betragtning, og ved et Meieri vilde dette være den eneste Fordeel ved at have kjodrige Soer); derfor burde man vist neppe lægge saa megen Vind paa at indføre Berner eller jydsk Dvæg, men hellere søge fyenske eller det fra Angeln, — det kan ikke nytte os, at vi have Staldene fyldte med fede Soer, som malke daarligt. — Vel paastaas de saa Landmænd, som have Bernerqvæg, at de faae et godt Melkeproduct; men der findes Ingen af dem, som have forsøgt, om de dog ikke vilde kunne faae et endnu større, hvis de havde en anden Dvægstamme; saa meget maae de i det mindste indrømme, at en Bernerqvægrace kun kan være passende ved Staldfodring og fortrinlig Winterfodring.

Holfteenerne søge kun Melkeproduct; de have prøvet flere Dvæg-racer, og dog ansee de Angler-Soerne for de bedste Malkesoer, derfor troer jeg, at skulde der hos os gøres Noget til Forbedring af Dvæg-stammen var det, at indføre denne. Rigtignok bliver der ved de

holsteenske Meierigaarde fodret langt bedre end her, derfor vilde det vel ogsaa være rigtigst, ikke fra Begyndelsen at bruge det i reen Tilstand, men kun at bruge Tyre deraf, for saaledes at forædle vort, indtil senere en stærkere Vinterfodring bliver indført *).

Det Dvæg, der bliver tillagt hos os, bliver for en stor Deel forknyttet fra Fødselen, hvilken Omstændighed vist er Skylden til, at det er smaat, og man fristes næsten til at troe, at dersom Ungkvæget blev bedre behandlet, vilde vi have en god Dvægstamme til Meierierne; thi i dets nuværende Tilstand maler det godt paa maadelig Græsgang, og fodres det godt, viser det ingen Tegn til let at kunne sætte Kjød. Derfor er det muligt, at ved godt Valg af Tillægsdyr, ved god Føde og Pasning i deres Ungdom kunde en god Dvægstamme frembringes af det, som vi have; men ved at indføre Tyre af Racer, der havde de Egenffaber, som vi ønske for Dvæget til Meierierne, gik man vistnok haade sikkrere og hurtigere.

Det er oftere blevet omtalt, at der burde stiftes Foreninger for Dvægets Forædling; men vi have seet saamange Exempler paa, hvor lidet der udrettes paa den Maade, — det er vanskeligt, at flere, om de ogsaa kunne blive enige om Principerne, dog kunne være enige om Udførelsen af deres Forehavende, — det er ogsaa besværligt for Enkelte, der tillige have andre Forretninger, at bestyre desforuden et heelt Selskabs og i enhver Henseende at varetage dets Interesse. Føles der først Trang til en forædlet Dvægstamme, indseer man, at man ved Hjælp af denne vilde have større Indtægt af sin animaliske Production (og den Tid vil neppe være langt borte, da det vil skee), da vil Enhver for sig stræbe at forædle sit Dvæg, og det vil gaa af sig selv uden Actieselskaber eller Præmier. Hvad kunde det nytte, om et Selskab vilde opkjøbe endeel kostbare Tyre og holde dem paa forskjellige Steder, saalænge ingen Interesse eksisterer for denne Sag? Lad det først interessere Folk at forædle Dvæget, og de ville nok vide at skaffe sig gode Tyre, og lære, hvorledes de bedst kunne naae Maalet.

*) Vi have her kun henpeget paa at forbedre vor Dvægrace ved Anglerblod, — i de senere Aar skal en flots Race have vakt Opmærksomhed i Tydskland; maafee Tyre af den ogsaa vilde ophjælpe vort Dvæg.

Ved Dvægets Røgt og Pleie er Stalben og dens Indretning af største Bigtighed, og det er nu ogsaa en Sag, som interesserer Landmændene; derfor søger man, at gjøre den luun om Vinteren, uden at den skal blive qvalm, og at indrette den saaledes, at Foderet beqvemt kan rækkes Kreaturerne, uden at noget af det spildes, at der let kan holdes reent hos dem, og at de beqvemt kunne staae og ligge. I de gamle Kostalde vare Køerne bundne med Hoveberne mod Væggen, de stode tildeels med Forbenene i Foderet og Grevingen var midt i Huset; vare Husene saa brede, at der kunde staae flere Rader end to, adskilte et Skillerum dem. Ved denne Stalbindretning behøvedes ikke saa stor Plads, som naar Fodergangen er mellem Køerne, og jo flere Stykker, der kan staae i en Stald, jo varmere er der (rigtignok kan der ogsaa blive beklumret derved); men paa den Maade er det vanskeligere at passe, at Foderet fordeles rigtigt til hvert Hoved, og ved kun at see dem bagfra, er det ikke saa let, iøjeblikkelig at opdage, naar et Kreatur bliver syg og taber Udelysten, desuden er det meget langsommere at fodre to og to i Baasene end i en Fodergang at strøe Foderet paa een Gang. Derfor bygges Kostaldene nu sædvanlig paa holsteenskt Maade, saa at Grevingen er ved Væggen, derefter kommer Baasen, som gjøres høiere, og hvor Dvæget staaer med Hovedet fra Væggen og bindes ved et Underlag med Hovedet under Løsholtet. Foran Underslaget er en Fodergang med Leergulv, og ligeoverfor staaer en Række Dvæg paa samme Maade. Ere der flere Rader Køer, da sættes de ligedan, og da ere de to midterste kun adskilte ved en Greving. I en saadan Kostald skeer Fodringen med stor Lethed, da det strøes i Fodergangen foran Kreaturerne; man kan give store Givter, om det ønskes, da Foderet kan lægges saaledes, at Dvæget ikke strax kan naae det Hele, men først naar det feies til det; behøve nogle Køer mere end de andre, kan det ogsaa lettelig gives dem; deres Udelyst inciteres, da de æde samlede; og Dpshnet med Kreaturerne og Fodringen lettes betydeligt.

Nogle bruge at indrette Trækrybber for Køerne; men den samme Reenlighed kan godt vedligeholdes ved Foderet paa et Leergulv, med mindre der fodres med vaad Haffelse; kun paa een eneste Herregaard har jeg seet murede Steenrender af runde Teglsteen, hvori der postedes

Vand *), saa at Dvæget ikke behøvede om Vinteren at komme ud af Stalden, hvilket vistnok er meget at anbefale; thi derved behøves Dørene ikke saa ofte at aabnes, hvorved Varmen ikke saa let trækker ud af Huset, Dvæget er frit for at drives ud af Stalden, hvor der ofte kan være temmeligt varmt i koldt eller fugtigt Veir; der tages ikke et betydeligt Quantum Gjødning, da Dvæget gjøder sig medens det drikker, og hvad der er Hovedsagen, Dvæget staaer i Ro og kan drikke, det hindres hverken af Veir eller andre Kreaturer, det faaer godt Vand, som ikke er opmudret, hvilket det let bliver i en Banding, naar meget Dvæg vandes.

I Almindelighed bestaaer Dvægets Vinterfoder kun af Hø (deels Enghø deels Kløverhø) og Halm; hvormeget Hø der gives, kommer mest an paa, om der er stor Højbjergning fra Enge eller ikke, og det er ogsaa denne Omstændighed, der næsten udgjør hele Forskjellen paa Dvægets Vinterfodring; thi at Foderet gives ordentligt, uden at det bortødsles til Unytte, at Dvæget vandes ordentligt og røgtes og passes godt, paasees næsten overalt. — Fodring med Kartofler eller andre Rodfrugter bruges kun undtagelsesviis til Malkeqvæg, da de ansees fordeelsagtigere til Fødning; hvor det fleer, gives enten dagligt et ubetydeligt Quantum (f. Ex. ved een Avling gives en Skjeppes til hver tredie Ko, altsaa kun omtrent 10 Skjepper om Maanedens til hvert Hoved) eller ogsaa der fodres stærkere dermed, imedens de ere golde, for at spare Høet indtil de have kælvet. (Ungqvæget faaer paa flere Steder Kartofler). At give til Malkeqvæg kun Halm og Kartofler, bruges ikke, da derved antages, at man erholder mindre god Mælk.

At fodre Malkeqvæg med Sæd, har kun, saa vidt jeg har kunnet faae Oplysninger derom, af og til været Tilfælde, naar Fodertrang ellers lod befrygte stor Afgang; paa een eneste Gaard er det dog fleet, uden at Eierne har været nødt dertil af egentlig Fodertrang, men naar Høet har givet mindre Udbytte end i et Middelsaar. Da

*) Denne Fremgangsmaade er almindelig i Holsteen, hvor man, efterat Køerne have drukket, lader noget Vand blive tilbage, og giver dem Hælfelse, som ofte er af utærsket Havre, hvorpaa man stroer straaet Sæd derpaa, som omrøres med Hælfelsen.

Meierierne drives i andre Henseender paa holsteenske Viis, da man ved flere Avlsbrug kun har et ringe Quantum Hø, og Sædtransporten er fra de Egne, som ligge borte fra Stranden, ofte lang og besværlig, — saa kunde der vel være Spørgsmaal, om det ikke var klogest paa den Maade at sælge sin Sæd, da Smør er lettere at transportere end Sæd, og hvor stor Gjødningsmasse vilde ikke derved vindes? I Holsteen, hvor vel Smørpriserne holde sig stadigt og ere bedre end hos os, men hvor Sæden ogsaa staaer i høiere Priis end paa Sjælland, har Sædfodringen nu været indført i en Række af Aar, saa at Erfaringen der har stadfæstet det Rigtige i denne Fremgangsmaade; der drives den endog saa stærkt, at der gives indtil sex Tønder Sæd til hver Ko; men der produceres ogsaa over 120 Pbd. Smør af Koen, istedetfor at vi ere tilfredse, naar vi erholde det halve Quantum. Naar vi anslaae 60 Pbd. Smør til 15 Rbd., og Melkens Værd til mager Ost og Svinesedning til 5 Rbd., da have vi 20 Rbd. for 6 Tdr. Sæd, hvoraf de tre ere Havre og de tre Boghvede og Byg, og som vi neppe i Gjennemsnit kunne regne over 15 Rbd. Naar vi betænke, at det er denne Fodring med Sæd, som holder Jorderne i Holsteen i Kraft, uagtet der bruges en stærkt udpinende Jordbrugsmaade, naar vi desuden kunne beregne en Brutto-Indtægt af 20 Rbd., hvoraf neppe mere end 5 Rbd. ville medgaae til Omkostninger ved Smørrrets Tilberedelse, Forsendelse m. v., — da opfordres man dog virkelig til nøiere at overveie denne Sag. Men en ny Dvægstamme, som er større, men ikke har Ansats til Fedme, vil være nødvendig, ligesom ogsaa god Græsning.

Melken bruges her i Amtet enten til Smørfabrikation eller til Ostelavning; i første Tilfælde søger man at indrette Meierierne og behandle Melken efter Holstenernes Methode, da de i lang Tid have vidst at drive det langt fuldkommnere end vi *), — dog findes endnu Meierier efter gammel Maneer, det vil sige, Melken stumples dygtigt

*) Det er vistnok ogsaa næsten det Eneste, hvori det holsteenske Agerbrug har havet sig, foruden Mergling; men mon dog ikke Smørproductionen er endnu ypperligere i Belgien?

i en Melkevogn, dernæst hældes den i Bøtter lige til Randen, og disse sættes ovenpaa hverandre. Naar Melken bliver suur, skummes den, og Gløden fjernes, hvorimod der ikke laves mager Ost, men den sure Melk gives Evinene, som ogsaa fedes godt derved. Paa holsteenst Maade sørges først for, at Melken ikke skumles ved Hjemkørselen, at der er en luftig Melkestue, hvor Bøtterne kunne faae Rum paa Gulvet, at der ikke kommer over tre Rander i hver, at der skummes førend Melken bliver suur, at der strax bliver ostet efterat der er skummet, at der bliver fjernet naar Gløden bliver tyk og syrlig, at der bliver fjernet om Sommeren, medens det endnu er køligt, at Smørret bliver godt æltet og saltet med Lüneburger Salt, at dette bliver godt blandet og ligeligt fordeelt, m. M.*).

Det lyder besynderligt naar man siger, at Hovedsagen ved et Meieri er Reengjøren, man skulde altsaa troe, at Holstenerne alene vare reenglige; og dog er det sandt, at vi hidtil ikke have forstaaet at holde Meieriets Inventarium tilstrækkeligt reent, førend Holstenerne lærte os det. Det er ikke nok, at Bøtterne f. Ex. ere rene; men al Surched skal affrappes og bortvaskes, og dermed vare de hollandske Menneſker ligegyldige, fordi de ikke vidste det, og som det gaaer med Bøtterne, gaaer det ogsaa med Melkespande, Tønder m. M. — Findes der Surched i Trætoiet, bliver Melken for tidlig suur og tyk, og affætter da ikke al sin Gløde, men en Deel deraf forbliver i Melken.

En anden væsentlig Sag ved Meierierne er, at Melken skummes i rette Tid, at den staaer saalænge som muligt, og hellerikke bliver suur, førend den skummes; derfor maa for det Første ingen Surched være i Trækarene, for det Andet maa de ikke stilles ovenpaa hinanden, da Den fra det ene gjør det andet suurt, for det Tredie maa Melken være kommen hjem uden at rystes for meget, for det Fjerde maa Melkestuen være kølig om Sommeren, for at den kan staae længere. Bliver Melken hastigt suur, da affætter den ikke tilstrækkelig Gløde,

*) Om det holsteenſke Meierivæsen er et meget godt praktiſt (og tildeels theoretiſt) Værk af Martens, ſom er forlagt i Berlin; han giver deri en ſudſtændig Beſkrivelse af Meierivæſenet i Holſteen, og ſom han ſchildrer det, følges det ogsaa hoſ os, hvor man beſlitter ſig paa god Behandling.

og om den ogsaa langsomt bliver suur, paaftaae Holstenerne dog, at de hverken faae saa godt Smør eller saa meget, som af Fløden af samme Quantum Melk, der skummes i rette Tid.

Som allerede bemærket drives de større Meierier paa hollsteenske Viis, og anvendes der nu betydelige Bekostninger for i enhver Henseende at gjøre Indretningen saa hensigtsmæssig som muligt; der har endog begyndt at indsnige sig Luxus i Melkestuerne, hvilket dog altid er bedre end den Mangel paa Omhyggelighed, som tidligere har fundet Sted; saaledes gibses Løfterne, Gulvene have Nogle belagt med firkantede Muursteen, hvoraaf hver anden er hviid og hver anden graa, saa at det bliver tærnet; der gjøres dobbelte Vinduer, og i de inderste sættes ikke Glas men Jalousier, de forsynes med Kullegardiner m. M.; og i samme Forhold indrettes det Hele. Til at forestaae Meierierne bruges hollsteenske Mennesker, og undertiden ogsaa hollsteenske Meieribestyrere til at paasee Orden ved Malkning, Evinenes Pasning og andet Mere, samt til at forfærdige Bødker-arbeidet.

Idet vi have meddeelt, hvorledes man begynder at drive de større Meierier, kunne vi ikke give en lignende Beskrivelse af Bøndernes Meierivæsen, men lige saa meget som man maa glæde sig over de Fremskridt, der ere gjorte ved hine, maa man bedrøves ved at see, hvor usfelt dette besørges. Melken sættes saaledes hele Vinteren i Bøtterne i samme Stue, hvor Folkene ere, hvor der aldrig lukkes Vinduer op, hvor der gaae Høns og der findes Rippe-Hæs, endog undertiden et Faar med Lam; i en saadan Atmosfære maa Melken, som staaer under Loftet, naturligviis tage Affmag. Det Første, som Bonden derfor maa gjøre for at kunne faae godt Smør til at sælge, er at indrette sig et lille Kammer, som ikke bruges til Andet end til Melkestue; han maa ikke bruge samme til ogsaa at opbevare Ol og Brændeviin, roget Flek eller hængsætte sin Saltetønde; alle saadanne Sager fordærve Luften. Ogsaa maa han vænne sig til at lukke Vinduer op der, og holde den reen og luftig; at indrette en saadan lille Melkestue er for Bonden det første Skridt, som han maa gjøre for at kunne levere sælgeligt Smør, men han maa ikke endnu blive staaende herved, han maa ogsaa i det Hele forandre Behandlingsmaaden; hans Kone maa ikke lade Suurhed blive i

Trøstet; hun maa passe at skumme i rette Tid, og for Øvrigt følge de Regler, som vi kortelig berørte. Har Bonden i de senere Aar lært saa meget, hvorfor skulde hans Kone da ikke ogsaa kunne det, især da hun maaskee som Pige har tjent ved et Meieri? Maaskee ogsaa populaire Skrifter kunde virke til dette Maal; kraftigst virkedes maaskee ved at aabne Affætningssteder, hvor der toges Hensyn til Smørrets Qualitet, som er Hønskræmmerne temmelig ligegyldig. Det er for Resten en Sag, som maa have national Interesse, da nu en betydelig Deel af den animalske Production gaaer næsten reent tabt; men man maa vel haabe, at ligesom det hollsteenske Bøndersmør er et godt Product, saaledes vil ogsaa det sjællandske blive det, naar først de bedre Indretninger og Methoder ere blevne almindeligt indførte ved de større Meierier, hvorfra de da ville udbredes videre.

Kjernes ikke Smør af Melken, benyttes den til Ostelavning *); om der naaes samme Udbytte ved Tilberedelsen af Smeizerost som ved Smørproduction, lader sig vanskeligt bestemme, da Priserne ikke ere faste. Der var en Tid for flere Aar tilbage, hvor Osteprisen var næsten høiere end Smørprisen, men nu har denne i de sidste Aar været dobbelt saa høj i det mindste, og jeg kan derfor kun anføre, at ved at sammenligne flere Landmænds Indtægt af Hollænderi og af Smeizeri, har Resultatet altid i de sidste Aar været til Fordeel for hiint. Her at fremsøre Beregninger kan jeg ikke; thi ingen Landmand i Holbøks Amt har kunnet give mig Resultater af Forsøg i den Anledning, og det Slags Sammenligninger, som vi indbyrdes have anstillet, egne sig ikke til Offentliggjørelse og ere ogsaa for ubestemte. Saameget kan man dog med Bestemthed paastaae, at Smeizeriet ikke med de nu værende Priser giver saa stor Indtægt som Hollænderiet; desuden har det den Ubehagelighed, at der skal sættes særskilt Melk til Huusholdning, at der skal kjernes særskilt, med mere; hvorimod ved et Hollænderi toges af Productet det, som medgaaer til Huusholdningsbrug.

Netto-Indtægten af en Ko er ikke betydelig; hvor Meierierne bortforpagtes, svares kun 15 eller 16 Rbd. Sølvs, hvorimod For-

*) Kalvesedning er ikke betydelig i Holbøks Amt.

pagteren igjen har den fornødne Sæd til sig og Huuspersonale, Foder til to eller flere Heste, Iidebrændsel, Bødkertræ, nogle Kartofler, Haugejord, Jord til at saae noget Hørstrø i, ligeledes maa Eieren completere Meieriet, saa at Netto-Indtægten bliver knap 12 Rbd. Solv. — Om der ikke vilde vindes større Netto-Indtægt ved at forstærke Vinterfodringen, for Exempel ved at give de golde Køer Kartofler *), og om Foraaret give grevet Sæd og Hakkelse, vil vist være Undersøgelse værd, især dersom vi sætte Gjødningen i Beregning, da vil Fordelen sikkert være paa denne Fodringsmaades Side. For at stadfæste dette Rigtighed kunne vi anføre Holstenernes Erfaringer, da de have brugt at fodre med Sæd i mange Aar, og holde fast ved den, som Basis for deres Agerbrug; det er Smørret, der betaler Forpagterens høie Afgifter, og det er ogsaa næsten kun Meierivæsenet, hvori Holstenerne udmærke sig, i mange andre Dele af Agerbruget staae vi snarere over dem end under dem.

Med Hensyn til, hvor stort Areal **) der bruges til en Ko, lader sig Intet bestemt opgive, det kommer an paa, hvormegen Engbund der hører til en Gaard. Paa de større Eiendomme kunne vi antage, at holdes der en Ko for hver Tønde Land, da er det det Høieste, og maa næsten betragtes som Undtagelse, da der endog ere gode Meierigaarde, hvorpaa der kun holdes een for hver fjerde. Ved de mindre Avlsbrug er Forholdet endnu under det, og der træffes endog Steder, hvor der kun holdes een for hver femte eller sjette Tønde Land. Huusmanden, der har tre Tønder Land, og endog den, der har lidt mindre, holder ogsaa en Ko, men han maa da rigtignok som oftest kjøbe noget Hø.

*) Kartofler til Mælkekøer, naar der forresten kun gives Halm, give daartlig Melk, paaastaas; hvor derimod Kartofler gives i Forbindelse med Hiin klages ikke over Melken, — derfor var maaffee et ringe Quantum Kartofler, Sæd tilligemed Hø det bedste Foder for Mælkekøer.

**) At opgive efter Hartkornet, hvor stort Dvægholbet er, forekommer mig umuligt; thi i Holbeks Amt er der veldrevne Bøndergaarde paa 10 Tdr. Hartkorn, som kun holde 8 til 10 Køer, og en Gaard paa 17 Tdr., hvorpaa der holdes over 100; Hartkornet er altfor ubestemt til, at man i en Angivelse kan benytte det som Norm.

Der er flere Gange i dette Afsnit blevet yttret, at Melkeproductet og dettes videre Forædling er Hovedsagen ved den animalske Production her i Districtet; der holdes derfor næsten udelukkende Malkeqvæg, og Studeholdet er kun ringe. Tidligere holdtes Stude paa de fleste af de store Gaarde, og endnu for faa Aar siden var det Tilfældet paa en Herregaard, men ogsaa der antog Eieren det for fordeelagtigere at anlægge Meieri. Paa de mindre Eienomme holdes dels Malkekoer, dels Ungqvæg, og undertiden en Bulle eller et Par Stude, — i det Hele kan man sige, at Bønderne aldeles ikke forstaae at concentrere den animalske Production; de drive lidt Hestetillæg, lidt Qvægtillæg, lidt Meieri, lidt Studehold, lidt Skæferivæsen. Følgen er, at Intet af det Hele bliver drevet med Kraft eller giver godt Udbytte.

Studehold drives endnu kun, hvor Localiteterne vanskeliggjøre Meierierne, saaledes holdes paa en Gaard i Odsherred omtrent 60 Stykker Stude og gøde Køer, fordi der haves en suur Eng, som ikke giver godt Græs til Malkekoer; ligeledes holdes paa de smaa Holme ved Sjælland samme Slags Qvæg. Paa Samsø holdes paa begge Hovedgaardene Stude, da den meste Græsning er paa de tidligere nævnte smaa Der, hvor Meieriqvæg ikke uden Vanskelighed kunde græsses; de kjøbes da som Toaaringer, opdrættes og fedes til Salg.

Et andet Forehavende, som i nogle Bintre vandt megen Fremgang, men som synes at standse i de sidste, er at fede med Kartofler. Der kjøbes i den Hensigt magert Qvæg om Efteraaret (undertiden saa tidligt, at man kan lade det afgræsse en Eng, som tidligere er flaaet, og som ikke ligger saa nær, at man vil bruge den til Malkekøerne), stalder det og fodrer det næsten udelukkende med Kartofler; der gives i Almindelighed kun Halm til Madvergivt, hvorefter der levnes lidt til om Morgen. Naar det er fedt, sælges det som oftest hjemme til Prangere eller omreisende Slagtersvende.

Det Qvæg, der paa denne Maade fedes, er dels jydsk Stude, dels sjællandsk Stude, Qvier, Køer eller Tyre; i Begyndelsen antog man det at være fordeelagtigst at fede store jydsk Stude; men man fik mange gamle, som vare utrivelige, og i det Hele bleve de først langsomt fedede, saa at den bedste Tid til at sælge ofte gik

forbi; tillige klages over, at der ere færre Liebhabere til det store Dvæg.

Hvor stor Fordeel denne Fodning afgiver, er meget vanskelig at bestemme, da det beroer paa meget paa de tilfældige Priser, som gjælde, naar der kjøbes eller sælges, og ligesaa paa hvor godt en Landmand forstaaer at handle og at omgaaes med Prangere. Derfor kan man ikke calculere efter hvad en enkelt Mand har havt for hver Tønde Kartofler, da han kan være slumpet til et Par magre Hoveder for Spotpriis; ved Fodning i større Maalestok kan man ikke vente i Gjennemsnit at have over to Mark, og der gives Aaringer, hvor man ikke engang kan have det Halve, men til enkelte Tider vel det Dobbelte. Men en stor Masse Gjødning vindes, og Dvæg-fodring med Kartofler har hævet mange Agerbrug, fordi deres Dykning har rensat Jorderne og gjødet dem. Dog kan det sikkert være meget tvivlsomt, om ikke en lige saa sikker Indtægt erholdes ved at fodre Malkeqvæget med Kartoflerne, men det er umuligt at beregne, hvad der udbringes paa denne Maade, førend der gjøres sammenlignende Forsøg dermed.

I Holbeks Amt kan ikke efter det Foregaaende ventes det Spørgsmaal besvaret, om Stude eller Malkeqvæg give størst Fordeel, — ved Data, som kunde samles her, da Studeholdet er ubetydeligt, og paa de Steder, hvor det eksisterer, ere Localiteterne saaledes, at Sammenligninger ikke kunne gjøres med Meierigaardene. Men vi have et Erfaringsbeviis, som maaskee er stærkere end en Beregning, nemlig, at der har været holdt Stude før, men at Landmændene have i deres Sted indført Meierikøer. — Hvor Agerbruget gaaer frem, kan Studeholdet ikke ventes at forblive almindeligt; thi ingen Landmand kan da i længere Tid tage fra sit Hjem for at besøge Indkjøb, eller spille sin Tid ved at handle med Prangere. Derimod kan man vel neppe antage, at Meierierne give større Indtægt end Studeholdene, da det dog maa være muligt at skaffe tolv til tretten Rbd. Sølvs af Foderet og Græsset til en Stud.

I Forbindelse med Dvæggholdet staaer Svineavl, og inden vi slutte dette Ufsnit, ville vi derfor korteligen omtale denne. Af Svine-

racer findes flere forskellige; de kunne dog næsten alle henføres enten til de store langørede eller til de mindre med smaa opretstaaende Ører. De første ere langtfra at være trivelige, men kunne naae en stor Vægt*); de andre derimod ere lette at holde, men naae aldrig samme Vægt; men da de ere noisommere og hurtigere blive fede, ere de fordeelagtigere i det mindste til at fedes paa Affaldet fra Meierierne. Ved at frembringe en Blanding af disse, forenes nogenlunde begges Egenskaber, og saadanne have hos Huusmænd paa tre Fjerdingaar naaet en Vægt af ni Lispund. — Paa en Gaard her i Amtet have en spansk Race, der synes meget trivelig; den er ikke stor, men Dyrene ere dybe og brede, og naae en god Vægt; den havde megen Lighed med en laabenet engelsk Race, som for nogle Aar siden bragtes til et Svinefæderi i Kjøbenhavn.

Svineavlen forbindes med Meierierne, og paa de større Gaarde bestaaer den næsten alene ved disse; Griseførerne erholde Affald fra Meieriet, Grisene opfædes med Melk, og de fedes mest med Valles og Kjernemelk; kun faa Stykker faae Sæd til Slutningen, for at slagtes til eget Forbrug. Bønderne bruge i flere Egne andet Foder, dels hvor de ikke holde mange Mælkeføer, dels hvor det bruges at fede nogen Sæd op, for at lette Transporten; paa enkelte Steder forbruges ogsaa mange Kartofler til Svinene.

Englænderne antage, at Kløver ikke kan anvendes fordeelagtigere end ved at give den til Sviin; dette bruges ikke hos os, derimod anvendes lidt Staldfodring af Vikkeblanding, ligeledes benyttes Ukrud fra Hauger, Grøfter og Gjerder til Foder til dem. — Af Sæd bruges mest Erter, ogsaa Byg og Rug, som gives dem enten grevet eller kogt eller udblødt i Vand, kun sjældent tørt **).

*) I Kallundborg blev for tre Aar siden slagtet et af denne Race, som var tre Aar gammelt, det skal have naaet den usædvanlige Vægt af over 30 Lpd.

**) Paa den saakaldte Hebe bruges temmelig almindeligt, at give utærskede Erter i Halmen; Svinene tørste dem da selv, menes der.

**Er Hesteavl en i Til eller Afstagende? Hvilke ere
Aarsagerne dertil?**

Hesten er for Landmanden eet af hans vigtigste Huusdyr; uden god Hestekraft kan intet Avlsbrug bestaa; jo bedre den er, jo lettere er det at drive Jorden tilberlig, derfor kan man forklare sig den Forkjærlighed, han sædvanlig har for Hesten; — og man kan ogsaa sige, at hvor kun liden Jord ligger til Græs, hvor den er stadigt under Ploven, der er det Hesten, der er det vigtigste Redskab til at skaffe Indtægt af Avlsbruget. At have maadelige Heste, er næsten det Sørgeligste for ham, da han kun ugjerne vil være Bøddel mod dem, og dog er nødsaget til i Saaetiden og ved andre Tider, hvor Arbeidet er pressende, at bruge dem dygtigt. Man kan heller ikke undre sig over, at baade den større og den mindre Landmand sætter Priis paa at spænde gode Heste for sin Vogn, naar han skal gjøre en Reise; denne Luxus, om den kan kaldes det, har i det mindste en bedre Grund, end anden Luxus har, som baade indsniger sig mere og mere paa Landet og i Kjøbstæderne.

For Landmanden ere Arbeidsheste nødvendige, som have Kraft til dagligt at gaar i Arbeide for Plov og Harve og at trække ordentlige Læs; thi ere de ikke saaledes, at de hver Søgnebag kunne arbejde, udrettes for lidet med dem, og der maae da holdes for mange. De maae være trivelige, de maae være haardsføre og ikke udsatte for, let at angribes af Sygdomme.

Arbeidshestene i Holbeks Amt have flere af disse Egenheder; — de ere ikke store; paa Herregaardene søges Heste, der ere over ti Qvarter; Bøndernes ere som oftest under dette Maal. Bonden har i det Hele gode Arbeidsheste til sit Brug, han seer mest paa at faae brede, tykke, sluttede Heste med godt Fortoi, om hvilke han siger, at de ere af det gode Slags, der bærer Madpose med sig, og af dem findes en Deel paa omtrent ti Qvarters Høide, derimod er det vanskeligere at træffe dem over denne Størrelse. Og man kan vist antage, at den brede sluttede Hest paa knap ti Qvarter, paa

lige Foder og ved sædvanligt Markarbeide, giver den større Intet efter; derimod til Reiser staaer den langt tilbage for denne.

Bondehesten er haardbør, den er fra Føl af vant til at bese Kulde og halvt maadeligt Foder; den skæmmer sig ikke let og bliver hellerikke let syg. Derimod har den kun sjældent fuldkommen rene Been eller feilfrit Fodskifte, endskjøndt den vel ikke har saa store Feil, at den bliver halt ved almindeligt Markarbeide; men det er temmelig vanskeligt, at finde den saa sund af Been, at man, uden at den snart bliver stiv eller halt, kan bruge den til stærk Kjørsel eller Ridning, — det er forbunden med Vanskelighed at faae en god Ridehest mellem Bondehestene, som har et let Fodskifte, og som kan gaae Rideffolen igjennem; ligesom overhovedet Bondehesten er smaagaende, og vel kan gaae hele Dagen selvanden for Plov, men ikke udretter, hvad en mere langtrækkende Hest kan.

Især er det en flet Stilling af Forbenene og svage Bagbeen især i Haseleddene, som Bondehesten lider af; det er meget almindeligt at see Heste, der meie eller have haspende Fodskifte, ligesaa er Spat i høiere eller mindre Grad hyppig, indknebne Haseled og svage Kodeled, hvorfor de ogsaa gjerne træde over Roden, naar de bruges til strengere Arbeide; ligeledes er det sjældent at see velsillede Bagbeen, en almindelig Feil er, at de ere kohafede. I det Hele maa man sige, at det er en Sjældenhed at træffe et lige og let Fodskifte hos Bondens Heste.

I de Aar, da Conjuncturerne vare ugunstige for Agerbruget, og mange Landmænds Forfatning derfor var maadelig, forsalbt Hesteavl, fordi de solgte de bedste Tillægsdyr for at skaffe Penge, da Hestepriserne kun vare lave, og de altsaa ikke kunde tilveiebringe Noget ved at sælge de daarlige. Der kunde heller ikke tænkes paa at tillægge til Salg, da det jo ved Hestetillæg varer lang Tid, inden man, ved at sælge den unge Hest, kan faae sine Udlæg igjen (eller ofte vel kun en Deel af samme), og ved de daværende lavere Hestepriser vilde det vel heller ikke have betalt sig. I de senere for Landmanden gunstigere Aar, har Hesteavl igen udvidet sig, og Mange have begyndt at arbejde herpaa med Kraft; saaledes har, for

her at anføre et Exempel, en enkelt Godseier kjøbt paa Auctionerne over Stutteriet, fire Hopper og en Hingst, til en Værdi af over 1700 Rbd. Sølv, og paa nogle andre Herregaarde findes smukke Tillæg, ligesom Bønderne ogsaa søge at holde i det mindste een Følhoppe paa hver Gaard, undertiden ogsaa to. Paa en Tid som den nærværende, hvor det ikke lader til, at Hestene ville blive af ringere Værdi end de for Diebliffet ere, er det vistnok saare glædeligt, at Hesteavlen udvides; thi derved vil rimeligviis ogsaa Hestestammen forbedres, da det ikke alene er Bonden, som denne Green af Landvæsenet overlades til, men ogsaa den større Landmand lægger sig derefter, og han vil heri nok vise hiin Veien.

Hvad der hidtil har skadet Hesteavlen, har været Mangel paa gode Hingster; Bonden bragte sine Hopper derhen, hvor han billigst kunde faae dem bedækkede, og forstod heller ikke at bedømme Hoppen, om den havde Feil eller ikke, der gjorde den uskicket til Tillægsdyr. De Hingster, der bedækkede de fleste Hopper, vare endnu Plage, som vel nok kunde avle Føl, men som selv lede meget derved, især i Bagbenene, og derfra maa man sikkert søge Ursagen til det meget Spat hos Bønderhestene. Nu begynde derimod Flere at holde Hingster, og Bonden krymper sig vel endnu for at give mere end en halv Tonde Havre i Bedækningspenge, men der ere dog Flere, som begynde at trække Hopperne til bedre Hingster. Paa nogle Hovedgaarde have ogsaa været opstaldede Stutterihingster til gratis Bedækning for Bønderhopper, hvilket ogsaa har hjulpet til at forbedre Tillæget.

Hoppen, der er i Foel eller har Føl at opfoede, skaanes lidt for Arbeide, i andre Henseender derimod kan man ikke sige, at den behandles bedre af Bonden; den maa gaae ligesaa længe ude om Efteraaret, og faaer ikke meget bedre Føde i det Hele end hans andre Heste. Paa de større Gaarde tages altid Hestene tidligere ind og røgtes bedre, om de just ikke faae mere Kjørne, og der faae Følhopperne ogsaa samme Føde, som de andre, — der anvender man mere Dmhu for den, naar den skal sove, den faaer et Afslukke for sig, og bliver undertiden aldeles fri for Arbeide hele Sommeren. Bonden sætter sin Følhoppe i Almindelighed i en Lo eller et tomt Gulv i Laden.

Naar Føllet tages fra Moderen, bindes det ind; sædvanligt lader man det i Begyndelsen gaae løst, for at det ikke skal komme til Skade, da det er uroligt af Længsel efter Moderen, og først senere bindes det; hvor man kun har et enkelt og har Plads dertil, gaaer det ofte løst hele den sidste Vinter, hvilket det maaskee har Gavn af; kun paa een eneste Gaard, hvor Hestetillæget drives temmelig stærkt, lukkes Føllene samlede ind i et Huus uden at bindes, hvilket forresten ikke kan anbefales, da de svagere derved blive stødte fra Wden, og de let ved 'at slaas kunne komme til Skade. — Føllet og Plagen fodres hos Bonden mest med Hø, men deres Pasning og Røgt kan ikke anbefales; der muges ikke tilstrækkeligt, da man for at spare paa Strofoderet ikke muger dette med, førend det er aldeles gjort til Gjødning, de strigles ikke og røres ikke. Dette Sidste er en væsentlig Betingelse, for at Plagen skal trives vel, og bør aldrig forsømmes; har man et Indelukke, kunne de løbe deri, ellers maa man røre dem i en Lobeline.

Naar Plagen har naaet sit tredje Aar, sættes den i Arbejde; den er kun sjældent i rigtig god Stand, da den ikke har faaet Kjærne og kun en daarlig Pasning; men naar den endda ikke kommer tidligere i Selen, og kun bliver brugt i korte Veed, lider den ikke saa betydeligt derved, uagtet man ogsaa seer dem, der have faaet en Feil derved, og i Almindelighed kan man vel antage, at det forsetter dem i Værten, saa at de sjældent blive større end de ere til den Tid. — Paa de større Gaarde tages de ikke i Brug, førend de ere fire Aar gamle, og gives da til den befindigste Karl, dog faae de ofte i det første Aar en Skavank, da Eieren ikke kan have dem bestandigt under Diesyn.

Vi have omtalt, hvilke Feil der ere de almindeligste ved Bondehesten, vi maae nu korteligen fremsætte, hvad vi antage at ville forbedre Landracen. Det vi savne ved den er et lige, jævnt og let Fodskifte, og mere feilfrie Been, i Henseende til dens Bygning for Øvrigt kan man ikke klage meget over den, og det er langfra, at den kan kaldes styg; derfor burde der søges Bestelere, som havde det Fodskifte, som den mangler, ligemeget af hvad Race eller Stamme de vare, naar de kun ikke bragte Feil med sig, som vore ere frie

for. — Ønsket at forbedre Hesteavlen bragte for en Deel Aar tilbage nogle Mænd til at stifte et Actieselskab for at opkjøbe en Fuldblodshingst; Comiteen, som paatog sig Indkjøbet, købte paa det Augustenborgske Stutteri Hingsten Hazard; men det var en temmelig daarlig Beskeler, endskjøndt den forresten var en udmærket smuk Hest, og den gjorde stor Skade, uagtet nogle af de Føl, der faldt efter den, vare smukke, fordi Folk fik Mistillid til det forædlede Blod. Nu ere saa mange Fordomme med det, at det vil være vanskeligt at faae dem udryddede, og vanskeligt at faae vakt en levende Interesse for Fuldblodet. Dog havde Enkelte ved samme Tid, som Hazard kom til Holbøks Amt, ladet Hopper bedække ved andre Fuldblodshingster, og disse vedblive ogsaa, og have fundet sig tilfredse.

Hvad der mest klages over, er, at Fuldblodshestene ere for kleine; men heri tager man feil, thi vel findes kleine Heste mellem dem, men der findes ogsaa svære forlemmede mellem dem, og disse ere det, som vi maae ønske indførte hos os. At frembringe en Stamme af Luxusheste, kan maaskee være en Speculation for en enkelt Mand, hvilket kan betale sig for ham, men det var vistnok et stort Misgreb, dersom vi i det Hele vilde af vore Heste danne kleine fiinthyggede, som kun vare stikkede til Ridning eller til Brug for en Phaeton; Hovedsagen for os er, at have en god velbygget Stamme, som kan afgive stærke trivelige Arbeidsheste, der kunne baade bruges for Ploven og for Vognen. Og at saadanne Heste findes mellem Fuldblodshestene og dem, der ved dem ere forædlede, maa Enhver indrømme, som kjenner flere end enkelte Stykker af dem, eller har seet andre end traineerte Beddeløbsheste *).

*) Man hører ogsaa Folk sige, at det dog er urimeligt at antage, at en Fuldblodshest, som maa indhyles i Dækkener endog i en luun Stald, kan taale Regn og Kulde; men for det Første er det kun af Mennekker at den er bleven forkjælet, og det er ganske vist, at den Hest, som er vant til at staa i Stalden med tre Dækkener, vilde fryse i Regn og Slud uden dem; men derfor er det ikke sagt, at det er dens Natur. For det Andet maae vi bemærke, at det endog, om saa var, vilde være muligt at climatisere den, ligesom man maaskee ogsaa kunde antage, at i ethvert Tilfælde vil næste Generation af ædle Heste bedre passe for vort Brug end den første, — maaskee mest fordi vi da lære dem at kjende.

Fuldblodshesten har netop, hvad vore Heste mangle, nemlig stærke Been og godt Fodskifte, derfor maatte vi ønske her i Amtet flere gode Besselere af dem, eller af Hingster, der ere forædlede ved dem og have de nævnte Egenskaber. — Som et glædeligt Exempel paa, hvorledes Sandsen for en forbedret Hesteavl ogsaa udbreder sig i Bondestanden, maae vi anføre, at nogle Bønder i Nidløse Sogn have i Forening kjøbt en Hingst, som de paa Stutteriet fik for særdeles moderat Betaling, da den skulde bruges til Besseler. Den bedækker for 4 Rbd. Solv, og dog har der i Foraaret 1840 været flere Hopper, som ønskedes bedækket ved den, end Eierne vilde tillade; den har ogsaa været meget frugtbær, og der ere faldne usædvanligt store og smukke Føl efter den; hvilket er dobbelt glædeligt, da det vistnok er den første Entrepris af den Art, som Bønder have foretaget, og maaskee det heldige Udfald kan bidrage til, at flere saadanne iværksættes. Dog maae vi bemærke, at det vel var efter en Mands Raad, der var udenfor Bondestanden, at de begyndte dette Forhavende; men havde Sandsen for at faae Hesteavlen forbedret ikke allerede været, saa vilde dette Raad ikke have fundet Indgang.

Bondehesten er kun sjældent fuldt ti Kvarteer, men blev der anvendt større Omhu paa Opdrættet, og blev Plagen først brugt i sit femte Aar, vilde snart en saa stor Hestestamme udvikle sig, som var hensigtsmæssig til Markarbeidet; thi, som bemærket, behøve Arbeidshestene ikke at være større til det simple Markarbejde end de ere, derimod vel til Kjørfler; men da disse dog ere en mindre Deel af Arbeidet, burde ikke udelukkende tages Hensyn dertil. Og for ikke at misforstaaes, maae vi endnu engang bemærke, at man bør ved Forædlingen af Hesteavlen have til Hovedhensigt, at frembringe gode Arbeidsdyr til Markarbeidet; det kan kun lidet nytte en Landmand, at han aarlig kan sælge en ung Hest, som bliver godt betalt, naar han saa til sit eget Arbejde har daarlige Kreaturer, og ikke kan faae nogle, der ere bedre skikkede til at forrette Markarbejde.

Bonden holder sædvanlig formange Heste i Forhold til sin Gaards Areal; tildeels maa Grunden søges i de Byrder, som paalægges ham af det Offentlige, saa at han aldrig veed sig sikker for,

i en travl Tid at tilfiges til Kongereiser og tildeels til Veiarbeide. Er en Bondeggaard paa 50 til 60 Tdr. L., holdes som oftest sex Heste, og ofte otte, naar der gjøres Hoveri, endsskjøndt det halve Antal godt kunde drive Jorden; det gaaer endog saavidt, at man kan træffe Bondeggaarde, paa hvilke der holdes ligesaa mange Heste som Køer. — Paa Herregaardene holdes forholdsvis færre, dog færre end sex til hvert hundrede Tdr. L. Agerjord maae ansees for Undtagelser.

Da Hestenes Antal er saa stort, kan man deraf slutte, at de ikke overlæses med Arbeide, og i det Hele kan der ogsaa siges, at Arbeidshesten behandles godt og bliver ordentligt fodret, om den just ikke faaer megen Kjerne. Paa de større Gaarde holdes en Staldkarl, som fodrer, og derfor passes de bedre der end hos Bonden, som ofte fodrer med mere Kjerne; men hvad man især maa beklage hos Bonden, er hans Mangel paa Lyst til at strigle og pudse Hestene, endsskjøndt han nu ogsaa begynder at vænne sig lidt dertil. Bonden har daarlige Stalde, de ere for lave; der bliver let beklumret Luft i dem, de ere for smalle, saa at Hestene kunne staae og staae hverandre, og desuden er der saa lidt Plads, at Gjødningsen næsten falder under Hestene, saa at der aldrig kan være rigtigt reent.

20.

Udbreder den siinuldede Faareavl sig? Er Faarefoldning i Brug? Staldfødres Faarene nogetsteds?

Er den indenlandske Faarestamme i Til- eller Aftagende?

Naar vi skulle besvare det forelagte Spørgsmaal, Faareavlens betræffende, da maae vi gjøre Forskiel paa Faareavl, dreven som en Bisag, og Schaferivæsen. Hvor Hovedbesætningen bestaaer af Malkekøer, kan det vist være rigtigt, saameget som muligt at concentrere Alt

til Meierivæsenet, og give dem, saavidt muligt alt det Foder og Græs, som er passende Næring for dem, og da vil der kun blive lidt til Faar; at dele sin Besætning og forholdsviis holde lige meget af alle Slags Kreaturer, er et stort Misgreb; thi der skal holdes Folk ved hver Deel, og ofte kunde man med dem ligesaa godt besørge flere Kreaturer. Bonden opdrætter Heste, holder Malkekvæg, Fedeqvæg, Ungqvæg og Faar; men han erholder ogsaa kun ringe Indtægt af hver Deel, og vilde i Reglen have i det mindste samme Brutto-Indtægt ved mere at kaste sig paa en enkelt Deel, og vilde have færre Udgifter ved hiin Besætnings Røgt og Pasning, samt Tilberedelsen af de animalske Producter.

Bondens Faarehold er forskjelligt; man kan sige, at fra 10 til 30 Moderfaar kan regnes at være almindeligt paa en Bondesgaard; over dette Antal er usædvanligt. Der anvendes ingen stor Omhu paa deres Fodring og Pasning; om Sommeren græsses de og maae gaae ube, saalænge Jorden er bar; om Foraaret jages de igjen ud, naar Græsspirene komme tilsyne. Saalænge de ere inde, faae de Halm, især Ertehaln, som de æde med stor Begjerlighed, og lidt fint Hø. Ertefoderet er endog hos nogle Bønder Faarenes eneste Næring; hvad de ikke æde, strøes med, saa at Faaregjøbningen kan ansees for alene at produceres af Erterne. — Ligesom Strøningen overhovedet kun lidt stemmer med Bondens Smag, saaledes gaaer det ogsaa med at strøe under Faarene; de have som oftest et meget daarligt Leie, og Faarehuset afgiver et ganske andet Skue der end paa Schæferigaardene, hvor man finder saa godt strøet, at der altid er tørt, hvilket vistnok ogsaa bidrager til Dyrets Sundhed; thi ligesaa lidt som Faaret kan taale en Moses Laage og Fugtighed, ligesaa lidt kan det have godt af at ligge vaadt og i et Huus, hvor Enhver kan mærke Vanddampen, naar han træder derind.

Bondens Hovedindtægt af Faareholdet faaer han af Lammene og Ulden til eget Forbrug, som ogsaa i nogle Egne gjøres i Arbeide, og sælges naar det er gjort i Løi. Derfor seer han ikke paa, om Faarene ere finulbede, især da han ikke engang har Redskaber eller Kundskaber til at forarbeide Ulden; men han seer mere paa at have frugtbare Dyr, som give ham to Lam aarligt, da det er dem, der give ham Penge; og virkelig give de ham ikke ubetydeligt, men

ogsaa paa hele Avlsbrugets Beføstning. Faarene lamme i Marts og April Maaned, og saasnart Græsset begynder at vise sig, sendes de ud for bedre at komme til Melken; de gaae da ikke alene paa Stubjord, men ogsaa paa Grønjord, Kløver og Vintersæd, og hvilken Skade gjøre de ikke der? De afgnave Græsspirerne og fasttræde Jorden, hvilket vistnok ogsaa er Grunden til, at Bonden kun har maadeligt Græs om Sommeren til Heste og Qvæg; Kløverafgroden samt Vintersæden tilføjer denne Fremgangsmaade naturligviis en lignende Udelæggelse. — Bonden lader Lammene senere skade sig endnu mere, ved at lade dem gaae løse uden Vogter, medens Faarene ere toirede. De søge til hans og hans Naboers Sæd og Slaakløver, og kunne ofte spolere meget ikke alene ved det, som de æde, men endnu mere ved deres Traad; men han seer dette roligt, naar kun Lammene blive gode derved, og det lykkes da ogsaa — dog kan det være tvivlsomt, om de ikke have kostet ham langt mere, end han faaer for dem. Hvor Lammene vogtes, ere de langt fra saa gode, og ere vanskelige at faae solgte, endog til lave Priser.

De Faar, Bønderne holde, ere som oftest knoklede Dyr med et grovt Hoved; de ere haardføre, tage tiltakke næsten med Alt, der rækkes dem, men de ere tungholdende, og der kan vist i det mindste to spanske Faar leve paa samme Foder, som eet saadant. Deres gode Egenstaber bestaae kun i, at de føde to Lam, at de hurtigt ere udviklede, og at de ere haardførere end de spanske eller engelske; deres Uld er grov, ofte fuld af Tidhaar, og de tabe den let om Foraaret*). At klippe dem kun een Gang aarligt, kan kun skee med Tab. — Hvad Race eller Stamme de ere af, er ikke muligt at bestemme, thi de ere krydsede med forskjellige Bæddere, hvorfor man ogsaa kan træffe ret smukke Dyr iblandt dem, men det er kun undtagelsesviis; da den flette Pasning har næsten overalt været eens, vilde de vist ogsaa snart være udartede igjen, om de ogsaa vare blevne forædlede.

Nogle Landmænd have forsøgt at forædle de almindelige Faar ved Benyttelse af South Downs Bæddere; Afkommet heraf har

*) Denne Egenstøb er vistnok en Følge af deres flette Pasning om Vinteren, og at de gaae for lange ube; dog kan det gjerne antages nu for at være en arvelig Feil hos dem, som det maaskee vil være vanskeligt nu at forebygge.

ogsaa Fortrin især med Hensyn paa Ulden, og faaer sædvanligen to Lam, hvorpaa Bonden sætter saamegen Priis. Det har ogsaa bedre Kropbygning, og kan antages at være haardførere end ublandede South Downs Faar; derfor kan det antages at være ret godt flippet for Bonden, naar han kun vil anvende lidt Omhu paa sin Faareavl.

Hos en Landmand har jeg seet en Blanding af South Downs Racen og den disshleyske; han havde frembragt denne i den Formening at kunne med Fordeel sælge unge Bæddere til Bønderne i Omegnen. De Bæddere, jeg saae, vare store velbyggede Dyr, og blev der ogsaa af dem solgt nogle til Landmænd udenfor Bøndestanden, men blandt denne har han ikke kunnet finde Liebhabere, med mindre han vilde sælge dem til samme Priis, som en almindelig Bædder eller Bede. Paa denne Maade gaaer et saadant Foretagende istaae; thi kun saa Landmænd have Evne til at anvende Flid og Bekostning uden at faae Erstatning derfor.

At forbedre de almindelige Faar i sig selv, lod sig vel gjøre, naar man tog de bedste Individer deraf; men man maa erindre, at den gamle Stamme er næsten forsvunden, og at man derfor tog dem, som havde beholdt mest af fremmede indførte Racer; altsaa forbedrede man dog egentligt ikke den oprindelige Stamme ved sig selv, og naar der derfor skal paatænkes en Forædling af Faarstammen, kan man ligesaa godt ligefrem indføre den Race, som efter vore Forhold kan ansees for hensigtsmæssigst. Et heldigt Forehavende var det derfor vistnok ogsaa for det Almindelige, at der af en Godseier for nogle Aar siden oprettedes et Schæferi af South Downs Faar*); der har Holbøks Amt nu en Stamme, hvorfra enhver Landmand kan anskaffe sig Tillsægsdyr, som kunne være tjenlige for ham, naar han kun vil holde nogle Stykker, og ikke et stort Schæferi, da de spanske Faar i saa Fald vistnok svare bedst Regning, hvilket ogsaa bevægede den omtalte Godseier til at sælge

*) Dette Schæferi blev vel solgt for at vige for et af spanske Faar; men ikke desto mindre er det forblevet her i Amtet, da en anden Landmand, som ogsaa er bosiddende i Districtet, kjøbte det.

fit først anskaffede Schæferi, og indkjøbe spanske Faar, hvilken Forandring har svaret til hans Forventning.

Grunden til, at South Downs Faar maae anbefales mere end de spanske, hvor kun saa Stykker holdes, er, at de ikke ere saa kjæle, og ved et lidet Faarehold kan ikke saa stor Omhyggelighed anvendes, som disse kræve, uden for stor Udgift; fremdeles passe de bedre til eget Forbrug, uagtet deres Uld ikke kan bearbejdes paa selv samme Maade som den almindelige, — den spanske Uld kan saa godt som slet ikke bruges i en Huusholdning. Desuden er Kjødets af de spanske Faar daarligt, og derimod er South Downs Faarenes særdeles godt, ligesom de i det Hele baade ere kjødrige og trivelige.

De disshleyffe*) Faar, som ere de mest kjødrige, og som yndes saameget i England, passe ikke saa godt hos os; thi deres Uld er meget grov, og Folk i Danmark forstaae sig ikke paa Faarekjøds Værdi; derfor kan man ikke lægge Vind paa dette Dyr alene for Kjødets Skuld. Flest er Arbejdsmandens yndede Sulemad, og saalænge han kan faae det til de Priser, som nu, vil han ikke bytte det med et Stykke Faarekjød. Ved Schæferierne, hvor der holdes spanske Faar, er det vanskeligt, at sælge Bedet og Faar, som udsættes, til antagelig Priis, (f. Ex. fordi de ere grovere i Ulden), om de endog ere i nok saa god Foderstand; vel kan det ikke nægtes, at Kjødets af de spanske Faar er det fletteste Faarekjød; men var det muligt for Slagterne at blive af med Faarekjød, saa maatte de vel til den simple Mand kunne sælge dette. Derfor er det ikke at tænke paa, for Dieblirket at holde Schæferi af Kjødfaar, — Ulden maa være Hovedproductet, og intet Faar overgaar i den Henseende det spanske.

For længere Tid tilbage var Schæferivæsenet næsten noget Ukjendt for den danske Landmand, og jeg troer man kan sige, at Holbeks Amt har Fortjeneste af at have været, om just ikke den første Egn, hvor der oprettedes Schæferier, saa dog den, hvor de

*) Et lidet Schæferi disshleyffe Faar har existeret i Holbeks Amt, men blev solgt, og er nu i Sorø Amt; dog forbleve nogle Bøddere, som ikke vare fuldkomment rene.

først bleve mere almindelige, saa at der nu ved disse holdes omtrent 14600 Stykker spanske Faar, og de drives nu efter faste Principer med stor Flid og Omhyggelighed, for at naae det Maal, som ansees for bedst passende for Localiteterne og Forholdene her.

I Begyndelsen antoges, at man burde stræbe efter hoieste Ud-
siinighed; men senere blev man overbevist om, at naar Faarene bare Prima-Uld, da passede de bedst for os; thi de mere siinuldede Faar ere svagere Dyr, og Klædefabrikkerne ere i de senere Aar blevene saa meget forbedrede, at de af denne kunne fabrikere Klæde af stor Siinighed, saa at de mindre nu end for behøve den finere; derfor er denne ikke saa søgt nu, som Prima, og Dyrene med denne ere uldrigere.

Da Schæferierne anlagdes, sammenkjøbtes Faarene paa forskjellige Steder, der var derfor stor Forskjel paa dem; men den, der har kjendt dem dengang, maa ogsaa erkjende, at de have vundet uendeligt. En stor Deel af Faarene var nogen paa Bug og Been, og var uegal, nu har man ved Indkjøb af gode Bøddere, som i Almindelighed tages fra Sverrig og ere ægte Stamme af sachsiske Faar, og ved at vælge de bedste Faar til Tillæg, opnaaet, at Faarene have nærmet sig meget til det tilsigtede Maal, nemlig Ulrigdom og Egalitet. Vel er det umuligt, at dette kunde være aldeles opnaaet, men første Klasse af Moderfaarene er saaledes, at man kan vente sig et godt Tillæg, der svarer til de Fordringer, som man ønsker sig ved Schæferierne af spanske Faar hos os.

En stærk Kropbygning er af Bigtighed; denne foresandt man strax for en Deel ved de indkjøbte Faar, saa at man havde mindre Vanskelighed med Hensyn dertil. Ved at fodre Lammene godt, ved ikke at lade dem lamme før i tredje Aar var det en lettere Sag at tilveiebringe sunde og kraftfulde Dyr, end bibringe dem de øvrige Egenffaber.

Ved Schæferierne er Bedesloffen den fordeelagtigste; den giver mest Uld og er lettest at fodre. Af Moderfaar holdes kun saa mange, at man kan completere sin Besætning, dog ere disse jo af hoieste Bigtighed, da det er dem, der for Fremtiden bestemme Schæferiets Godhed. De ere derfor classificerede, og nogle Schæferiere

have endog betænkt at nummerere hvert Dyr, for at kunne anvende deres forskjellige Bæddere til de Jaar, som mangle de Egenskaber, en enkelt Bædder kan besidde i høiere Grad. Dette vil vistnok meget bidrage til Schæferiernes Fremskriden, og denne Parring af Haanden (som den kaldes) maa meget fremskynde denne. Hidtil have Moderfaarene været deelte i tre Klasser, hvoraf de to første brugtes til Tillæg og den tredie gik gold; vistnok ønsker enhver Schæfericier, at han kun havde Tillægdyr af første Klasse, og vil med Tiden ogsaa kun have deraf, men for Diebliffet har man været nødsaget til at benytte tillige af anden Klasse.

De Bæddere, som benyttes, nedkjøbes, som allerede bemærket, sædvanlig fra Sverrig; de ere af ægte Sachsiske Stamme, men bære kun første Prima-Uld. Det er vist af stor Bigtighed, at de ere af ægte Stammer; et Tillægdyr, som havde lige saa gode Egenskaber men var uægte, kan ikke med Sikkerhed benyttes, da ofte de Feil, som de Dyr have lidt af, hvorfra det nedstammer, igjen vise sig paa dets Afkom. — At der søges Bæddere, som kun bære første Prima-Uld, er hensigtsmæssigt, da den større Uldfiinhed vilde medføre mindre Ulbrigdom, og denne er mest søgt af Fabrikkerne. — At Bædderne have en god Stabel, ere egale, ere godt beværede paa Bug og Been, ere sunde og kraftfulde Dyr, er en Selvfølge at det paaføres.

Med Hensyn til Faarenes Fodring og Pasning ville vi kun anføre nogle enkelte almindelige Regler, som følges ved Schæferierne. Faarene maae have god og lustig Plads og et tørt Leie, de maae ikke udsættes for stadig Regn, da Pelsen er tyk, tørres den langsomt. Alle pludselige Overgange i Fodringen, for Exempel fra tørt Foder til Græs, og omvendt, maae undgaaes, da det let giver Spring i Ulden og nedsetter den betydeligt, ligesom fra knap Næring til rigelig. — Faarene maae behandles med Rolighed og Godmodighed.

Om Efteraaret, naar de tages ind, maae de i de første fjorten Dage have rigelig Næring; behøves det, kan man gjerne derefter knibe dem noget, saafremt man kun har godt Foder til dem i Marts og April. Med 2 Pd. Hø eller 3 Pd. Kartofler dagligt kan man bringe et godt Jaar eller en Bede gennem Vinteren, naar man

har god Halmfodring. En tre- og fireaarig Bede kan fodres endog alene med Halm, dog maa den mod Foraaret have noget Hø eller Kartofler. Et Moderfaar bør have en Trediedeel til en halv Gang mere Hø, og fra tre til fire Uger før Lammetiden det Dobbelte.

Faarene gives kun tre Givter, kun Modersflokken faaer undertiden ud paa Foraaret endnu en fjerde.

Ved Schæferierne af spanske Faar maa der anvendes stor Opmærksomhed ved Lammingen; thi dels ville Faarene ikke gjerne tage Lammene, og disse maae læres at patte; men hermed ere Vanskelighederne ikke forbi; thi indtræffer koldt Veir, faae de let Stivkrampe. Naar et Faar har lammet, sættes det i et lille Rum for sig selv, hvilket aflukkes ved Foldede, nogle Dage derefter sættes flere sammen, og omtrent fjorten Dage senere samles de i en Flok. Hver Gang de der fodres, lukkes Lammene fra Modrene, og bestandigt holdes de længere og længere særskilte. Lammene faae da lidt fiint Hø, Havre, stødte Erter, Kartofler; paa denne Maade lære de letteligen at æde, og pine ikke Faarene saa meget (derved forebygges ogsaa Uldpatning).

Lammene maae meget vogtes for Træk, heller ikke maae de ligge i Solen, da begge Dele give Stivkrampe, ligesom enhver pludselig Overgang af Temperaturen. — Er Veiret ikke godt, naar Faarene skulle paa Græs, da maae man holde Lammene inde paa tørt Gøder, dog kan man lade Faarene komme hjem nogle Timer i Middagsstunden.

Den første Vinter bør Lammene fodres godt, dog ikke altfor rigeligt; de bør have en meget luftig Stald og dagligt frisk Luft, da de ellers let faae Dreiesygen. — Ved hver Afdeling i en Faarestald bør være en indelukket Gaard, hvor Faarene kunne lukkes ud, imedens der fodres, dels for at de kunne faae frisk Luft, dels for at Høfrø og Avner ikke skulle falde i Ulden, hvilket nedsetter den betydeligt.

Schæferierne afgive omtrent fra 2 $\frac{1}{2}$ til 2 $\frac{3}{4}$ Pd. Uld af Stykket; dog maa ved de Bestræbelser, som nu anvendes for at tilveiebringe

Uldrigdom, dette Product forøges, ligesom ogsaa ved et Schæferi Udbyttet allerede i 1840 var 2¹/₁₁ Pd. pr. Stk. Ulden er bleven betalt med 4 Mk. til 6 Mk., endog lidt derover. Antage vi et Schæferi paa 1000 Faar, vil det desuden afgive aarligt til Salg 100 Stkr. fire- og femaarige Veder til 4 Rbd., 50 Stkr. Goldfaar til 3 Rbd., og 50 Stkr. gamle Faar til Slagtning til 2 Rbd. *) De 1000 Faar give 2500 Pd. Uld til 4 Mk., udgjør 1666 Rbd. 4 Mk., dertil kommer 650 Rbd. for Salget af de udsatte Dyr, tilsammen 2316 Rbd. 4 Mk.

Udgifterne ere: en Schæfer og Medhjælper, samt i Lammetiden og Springtiden en Dreng til Hjælp, hvilke tilsammen ville koste circa 225 Rbd., Udgifterne ved Klipping, Væfning, Inventariets Bedtligholdelse m. M. anslaaes til 4 Stk. pr. Stykke eller her til 41 Rbd. 4 Mk. Indkjøb af Væddere aarligt 50 Rbd. Udgifterne ville saaledes blive 316 Rbd. 4 Mk., og Nettoindtægten 2000 Rbd. eller 2 Rbd. af Faaret.

Men i Almindelighed vil Winterfodringen blive kostbarere end ved Meierierne, og der kan vel næsten antages henimod en Tonde Kartofler paa Stykket, foruden den Fodring, som vilde være benyttet ved Dvægholdet. Hvor Schæferierne ere i Nærheden af Kjøbstæder, hvor Kartoflerne kunne sælges, og Gjødning ofte kan kjøbes billigt, kan man derfor vistnok regne 3 Mk. for en lav Gjennemsnitspris paa en Tonde Kartofler, og Nettoindtægten af hvert Faar bliver altsaa kun 1 Rbd. 3 Mk. Hvor Kartoflerne ellers skulde bruges til Fødning, have vi antaget 2 Mk. at være den høieste Pris, som kan forventes udbragt af en Tonde; her vil Faaret altsaa give 1 Rbd. 4 Mk. -- Det kan betragtes som temmeligt høit regnet, at sætte en Tonde til Stykket, men saa regne vi hellerikke den Kjerne, som medgaaer til Lammene eller enkelte syge Dyr.

Ved de Schæferier, som ere blevne anlagte, har det viist sig, at der i Almindelighed kan holdes ti Faar paa samme Græs og Foder, hvor en Ko blev holdt (Kartofler maae da gives extra), altsaa vil Nettoindtægten af det Foder og Græs, som 10 Faar behøve, udgjøre

*) Denne Angivelse har en Schæferierer opgivet.

15 til 16 Rbd. 4 Mk., og Nettoindtægten af en Ko have vi i Lighed med den Forpagtningsafgift, der gives af samme, ansat til 12 Rbd., altsaa er Fordelen paa Echæferiernes Side.

Dog have ogsaa disse deres mindre lyse Sider; det er for Exempel vanskeligere ved Faarene at opdage en Sygdom end ved Køerne, derfor kan lettere det Tilfælde indtræffe, at et Echæferi uddør, end et Meieri. Faarene kunne ikke taale et ustadigt Klimas Indflydelse saa godt som Køerne, saaledes har der i vaade Aaringer viist sig stor Dødelighed ved flere Echæferier.

For Liden er Dvægprisen saa høj, at Indkjøbet af Faar ikke er kostbarere end af Meierikøer, Inventariet er langt billigere end ved et Hollænderi, derimod fordres der langt større Plads til Echæferi, man kan næsten antage den dobbelte, ligesom man vel ogsaa kan paastaae, at Bygningerne, især Undertommeret i Bindingsværkshuse, lide ved Faaregjøbningen. Faarestalden kræver ogsaa større Bekostning end Køstalden, saaledes maa der for Exempel være Bræddeloft, istedetfor simpelt Stænge i denne.

Dog uagter der er større Risiko ved Faarene, og Bygningerne ere kostbarere, kan det dog sikkerligen paastaaes, at hvor Localiteterne ikke ere uheldige for Faareholdet, der betales Foderet bedst ved dette; og paa enkelte Steder ere Localiteterne saa heldige for dette, at Meierierne ikke vilde give det halve Udbytte, — saaledes holdes paa en Gaard i Holbøks Amt 500 Faar, hvor der tidligere holdtes 35 Køer, nu holdes tillige 6 Huusholdningskøer. Jorderne ere ikke bragte i bedre Drift eller anden Grundforbedring foretaget, men Jorderne ere høje og sandede, de give daarlig Dvæggræsning i vaade Aar, og aldeles ussel i tørre; derfor kunne forholdsvis langt flere Faar holdes der end paa Jorder, der afgive god Græsning for et Meieri.

Paa side Jorder passe Faar ikke; — de kunne ikke taale den Græsning, som der forefindes, deres Sundhed lider ved de kolde Damp, som stige op fra dem, Foderet som høstes derpaa, er dem hellerikke tjenligt. Ligesaa lidet kan man med Sikkerhed haabe at bevare Faarenes Sundhed paa sure Græsgange, eller i det Hele paa Jorder, der ikke ere godt udluftede, da der næsten altid findes nogen Suurhed i saadanne.

Iblandt de Indvendinger, der ere gjorte mod Schæferierne, er især, at Faaregjødning kun har ringe Værdi. — Denne Indvending kan bedst besvares med det Modbeviis, som Erfaringen har givet os her i Amtet; thi her ere Gaarde, hvor der nu i en Række af Aar ikke er anvendt anden Gjødning uden i ringe Quantum, og hvis Sædproduction aarligt stiger; dette beviser altsaa tilstrækkeligt, at Faaregjødning ikke er uden Værd. Men hvad er det vel, der har givet Anledning til denne ugunstige Dom over den? Det er vistnok kun en urigtig Anvendelse af den; den er hidsende og let opløselig, derfor bør den bruges anderledes end den koldere og mindre opløselige Kvæggjødning; denne viser ikke sin Virkning saa hurtigt, men virker paa flere Afgrøder, hiin virker stærkest strax, og derfor aftager ogsaa dens Virkning snart. — Ville vi nu benytte Faaregjødning i en Drift, som den hos Bonden almindelige med 1, Brak; 2, Vintersæd; 3, Byg; 4, Erter og Kartofler; 5, Byg; 6, Havre; 7, Klover; 8—9, Græs eller ved et overskaaret Kobbelsbrug, som 1, Brak; 2, Vintersæd; 3, Byg; 4, Klover; 5, Græs; 6, Vintersæd eller Byg; 7, Byg eller Vintersæd eller Havre; 8—9, Græs; da maatte vi søge at dele Gjødningen, saa at vi kunde gjøde to Gange i hver Rotation, thi ellers vilde vi rimeligviis faae fortrinlig Sæd i de første Aar af Omgangen, men maadelig i de sidste. Det bliver altsaa en Nødvendighed, hvor Meieri forandres til Schæferi at gjøre en saadan Forandring med Jordbrugsmaaden, at der ikke tages formange Halme efter een Gjødning, da man ved at gjøde stærkt vil i Begyndelsen faae geil Sæd, og i Slutningen af Rotationen maadelig.

Men det er ikke alene Qualiteten, men ogsaa Quantiteten, som man har sagt var ringe; her kan jeg ogsaa anføre Erfaringsbeviset fra Schæferierne i Holbøks Amt, — der paastaas overalt, at de fuldkomment saa godt komme ud af det med deres Gjødning nu, som da de havde Meieri. Vel kan der indvendes, at Kartofler fodredes ikke op tidligere; men de antage, at de have den Gjødning, som de vilde give ved at opfodres i Kvæg, ogsaa erstattet i det Quantum, som de erholde af Faarene.

Der kan endnu indvendes mod Faaregjødning, at Schæferierne høre egentlig kun hjemme paa Sandjord, og der passer Faaregjød-

ningen kun maadeligt; — men om ogsaa den er hidsende og forhedende i et tykt Lag, saa vil den dog brugt tyndt vise god Virkning. Vil man absolut have Dvæggjødning paa Sandjord, da vil det blive en kostbar Gjødsk; thi at frembringe et Meieri der, lader sig ikke gjøre uden meget stor Omkostning og Tab, da man kun kan holde et uforholdsmæssigt ringe Antal Køer der. — Vil man anvende Noget paa at sætte Sandjord i Kraft, da er vist grønne Afgroders Nedpløining af yderste Bigtighed, og vil man i Forbindelse dermed anvende Faaregjødning, da vil denne bidrage betydeligt til at opløse disse; og er Sandjord først i Kraft, da er denne ligesaa brugbar som Dvæggjødning.

Paa stærk Leerjord, som er kold og død, gjør Faaregjødningen den ønskeligste Virkning; thi der er det ikke alene Næring for Planterne, som Gjødskten skal give; men den skal frembringe Gjøring i Jorden. Hvor man derfor har Jord af denne Beskaffenhed, som skal opdyrkes, og den er saa fri for Suurhed, at man ikke sætter sig i Risico for at miste sin Faareflokk, vil man udrette langt mere ved et Schæferi end et Meieri, man vil i langt kortere Tid fremtvinge en god Sædproduction *).

At lade de spanske Faar ligge i Feld lader sig ikke altid gjøre i vort ustabige Klima, dog kan man folde Bederne den største Deel af Sommeren. Herved vindes Meget; har man for Exempel længere bortliggende Jord, da kan den ofte foldgjødskes; ligeledes steile Bunker, hvor det altid er besværligt at faae Gjødningen bragt op. — Hvo der ikke har seet Foldgjødningens Virkning, vil neppe antage den for Erstatning for en Gjødning; men her have vi igjen Schæferiernes Erfaring at paaberaabe os, da de have seet paafaldende Virkning deraf. Det er jo ikke alene Dyrets Excrementer, men dets Udduninger og Varme, medens det ligger paa Jorden, der virker velgjørende paa den. — Saa snart en Ager er foldgjødnet, pløies den strax.

*) Mon det ikke ogsaa skalde være Faaregjødningen, som har bidraget det Meste til at sætte Jorden i Kraft i Sachsen, for 30 Aar siden var Sædproductionen der Intet imod hvad den nu er, og der findes ikke Meierier?

Fremdeles maae vi fremføre en Paaastand af Thaer til Fordeel for Faareholdet, nemlig at Græsgangene Intet vinde ved den Gjødning, der tabes af Dvæget, men derimod ved Faarenes. — Det kan synes at være en Parador, men da Faarenes Excrementer ere smaa, qvæle de ikke Græsværten, hvor de falde, ved Regnen meddeles de lettere Jorden. Erfaringen kan intet bestemt Resultat afgive i Holbeks Amt til Besvarelse af denne Paaastand; det eneste Erfaringsbeviis, jeg her kan anføre, er følgende. Paa en Gaard, hvor der nu i nogle Aar er holdt Schæferi, er Driften følgende: 1, Brak; 2, Vintersæd og Raps; 3, Erter, Kartofler og Rug; 4, Byg; 5, Klover; 6—7, Græs; 8, Havre; — der saae jeg i 1840 den stærkeste Havre, man kunde have, og som var stærkere end jeg tidligere har seet sammesteds; men ikke det, at Græsningen for største Delen var anvendt til Faar, skulde have havt Indflydelse derpaa?

Sommerstaldfodringen er over det Hele i Holbeks Amt noget faare sjældent, med Hensyn til Faarene eksisterer den aldeles ikke. Der er vistnok med disses Staldfodring større Vanskelighed end ved Hornqvægets og Hestenes, thi Faaregjøbningen opvarmer Huset om Vinteren, saa at man næsten uafsladeligt kan have Døren aaben, om Sommeren vilde det derfor være vanskeligt at forhindre, at Luften i Stalden blev qvalm, hvilket absolut vilde foraarsage Sygdomme hos Dyrene. — Nu søger man, at have Faaregaarden, saavidt det kan skee, paa den søndre Side af Stalden; skulde man bruge Sommerstaldfodring, blev det en Nødvendighed om Sommeren, at have den paa den nordre, og det kan vel være et Spørgsmaal, om man ikke endog blev nødt til at have Hækkerne i Gaarden og fodre der. Herved vilde atter en stor Ubehagelighed være Følgen, nemlig at man vilde see sig nødsaget i indtræffende Regn at lade Dyrene være udsatte for denne, da man ikke hver Gang det regnede, kunde flytte Hækkerne; ere Faarene paa Græs, og der indtræffer en stadig Regn, kan man en enkelt Dag give tørt Foder i Huset, og derved forebygge, at de blive vaade.

Endnu er der en stor Vanskelighed, nemlig at have Strøefoder i tilstrækkelig Mængde; for at skaffe dette tilveie, maatte man i det

mindste forandre Driften, saa at mere Winterfæd blev dyrket, og desuden maatte der rimeligviis gives stærkere Winterfodring af Kartofler eller Hø, for at der kunde spares mere Halm til Stroeningen om Sommeren. — Hvorvidt Sommerstaldfodringen af Faar kan svare Regning eller ikke, er en meget vanskelig Sag her at afgjøre, saalænge vi ikke have haft Erfaringer heri, eller med Bestemthed vide, hvorledes Vanskeligheden ved samme bedst overvindes, og hvorvidt Dyrenes Sundhed kan bevares; — dog maa man antage, at ligesom det staldfodrede Hornqvæg fodres paa mindre Areal end det vilde forbruge, naar det græssede, saaledes vilde det ogsaa være Tilfældet med Faarene, uagtet ved disse rigtignok en sparsommeligere Afbenyttelse skeer af Græsset. — Indfortes Sommerstaldfodringen, burde Faarene dog vistnok ogsaa afbenytte Staldfodringsurternes Stubbe; at sætte Hornqvæg paa disse er unyttigt strax efterat de ere afflaede, derimod vilde Faarene vide at afgræse det, som Leen havde fkaanet.

At sommerstaldfodre et Schæferi i Følge, kan næsten erklæres for uiværksætteligt i det Store; det vilde kræve nogle umaadelige Følge, da de maatte være saa store, at Hækkere kunde være i dem; det vilde koste meget Arbejde ved Føldens Flotning, og Hækkerne maatte flyttes oftere end hele Følden, for at der ikke, hvor de havde staaet, skulde blive Pletter, hvor ingen Gjødning var faldet. — Men det var ikke den eneste Mislighed, men Faarene maatte der udsættes for Regn og Kulde, hvilket de ikke vilde kunne taale.

Paa denne Maade at sommerfodre nogle enkelte Stykker Faar, lader sig derimod godt gjøre; der kan Foderet lægges udenfor Følden, og Faarene kunne æde igjennem det ene Led, og hvor der forresten fandt Sommerstaldfodring Sted, var dette maaskee den allerletteste Maade at fodre dem paa, hvad Arbejdet angaaer; ved et stort Schæferi derimod vilde det koste uendeligt Arbejde, især da Følden jo absolut bør sættes paa ploiet Jord, hvor man ikke kunde have Nytte af Ruller under Hækkerne for at kjøre dem.

Idet vi slutte dette Afsnit om Faarehold og Schæferivæsen, maae vi i Anledning af dette endnu bemærke, at det er en Green

af Landoeconomien, som først i de senere Aar er blevet bekendt hos os; at det har vundet store Fremmskridt og vil vel gjøre flere. De Principer, der skal arbeides efter, ere nu bestemte, og man har allerede nærmet sig noget til Maalet, nemlig Uldrigdom, en god Stabel af Prima-Uld og Egalitet. Kan man i de næste ti Aar gjøre lige saa store Fremmskridt som i de sidst forløbne, vil Netto-Indtægten forøges betydeligt, og istædetfor at vi nu kun kunne beregne 2½ Pd. Uld pr. Stk., ville vi vel om nogle Aar kunne antage i det mindste 3 Pd. i Gjennemsnit.

To smaa Stamschæferier ere anskaffede, men for det Første ville de vel neppe kunne regnes for vigtige, — derimod have de Vigtighed for deres Følger for Fremtiden.

21.

Udbreder Havedyrkningen sig? hvor store ere de Haver, Bønderne i Almindelighed anlægge eller have anlagt?

Ved Besvarelsen af det anførte Spørgsmaal kan der ikke være Tale om der ved de større Landeieendomme ere smukke Haver eller ikke; enhver dannet Familie, som lever paa Landet, føler Savnet af en Have, hvor den ikke findes, og vil neppe leve paa samme Sted i mange Aar uden at faae det afhjulpet, eller i det mindste uden at lægge Haand paa Værket, om den ogsaa maa overlade Fuldførelsen deraf til de næste Beboere. Derfor findes ogsaa baade ved de store Godser pragtfulde Haver og ved mindre Herregaarde og Præstegaarde i forskjellig Maalestok; den Familie, som er vant til Havesager, lægger naturligviis ogsaa Vind paa at producere disse til eget Forbrug. — Men Bonden (og hans Havedyrkning er Talen her om), føler intet Savn, fordi han ikke om Aftenen eller om Søndagen har en smuk Plet i sin Have til at samles med sin Familie paa, hans Yndlings-spise er Brød og Flek, dertil behøves ingen Havesager, paa Frugt

sætter han ikke synderlig Priis (undtagen det skulde være smaa Uebler, som han kan komme i Mad istedetfor Eddike); derfor maa hans Have dyrkning være en ligegyldig Sag for ham, med mindre den kan skaffe ham Indtægt. Men det er ikke let for ham at skaffe sig et Udsætningssted; thi i Kjøbstæderne ere Haver, der mest dyrkes som Koffenhaver, og hvor der i dem har været Leilighed til Salg af Koffensager, ere ogsaa større Haver anlagte i Nærheden, saa at nu dyrkes saamange Urter i eller ved Kjøbstæderne, som behøves. — En tydsk Gartner, som boer over 2 Mile fra nærmeste Kjøbstad, fortalte mig, at han har været i flere Kjøbstæder for at sælge Havesager, og kun har faaet et yderst lille Overskud over Rejse- omkostningerne, endog engang ikke faaet solgt for saa mange Penge, som Vognen kostede ham at leie. — Rigtignok kom i Vinteren 1840 og 41 Amagervogne til Kallundborg; men det var ikke fordi der var Mangel paa Grønsager, at de fik udsolgt, men fordi Folk vare nysgjerrige for at prøve deres Varer, da der var tilstrækkeligt paa flere Steder i Byen. Vare der i Kjøbstæderne ordentlige Udsalgssteder for Haveurter, da kunde det maaflæe for en kort Tid betale sig for en enkelt Mand at drive denne Industri, men naar den først blev almindeligere, vilde Fordelen ophøre.

Fra Kallundborg og Holbæk gaaer kun saa liden Seilads til Hovedstaden, at det vilde være meget usikkert at speculere paa, at sende Havesager paa den Maade dertil; skulde de gaae tillands, da er Transporten lang, og de tabe ved Kjørflen.

I Præstø Amt produceres et stort Quantum sorte Kirsebær, som sælges til Kjøbenhavn til Eyltning, og der paastaaes endogsaa, at Nogle af de der boende Bønder kunne sælge saameget af denne Artikel, at de derved kunne svare deres Afgifter. Om dette er for meget sagt, kunne vi ikke vide, men vist er det dog, at de have en betydelig Indtægt deraf; — og samme Indtægtskilde kunde benyttes af et Strog i det mindste her i Holbæks Amt, det nemlig som ikke har længere Wei til Kjøbenhavn, — dog har hiint Amt et Fortrin, i det der derfra kan forsendes Kirsebær tilføes, derimod vil Transporten fra Næsby til Kjøbenhavn lettes for dette Amt, saafremt Jernbanen kommer istand. I de fra Kjøbenhavn længere bortliggende Egne vil det ikke lade sig gjøre at sælge denne Artikel

til Kjøbenhavn, undtagen den kunde gaae tilføes; men da maatte den først være i stor Mængde til Salg, og Prisen vilde vel falde, da den maatte opkjøbes i Søstæderne, — og Mellemhandlerne vilde vistnok have deres Fordeel, især da det ved den længere Søreise var muligt, at en Deel fordærvedes.

Med anden Frugt lader sig ingen større Handel tænke for Dieblicket; førend den kan blive Udsøfelsesartikel, maa der i langt større Mængde produceres af de bedste Sorter, og da enten forsendes til Kjøbenhavn, hvor der kommer megen Frugt tilføes, eller ogsaa til udenlandske Stæder, eller ogsaa der maa indrettes Fabrikker til at tørre Frugt eller presse Most af den. Men da det ikke kan nægtes, at sandsynligviis vilde Affætning blive mulig paa god Frugt, da var det virkelig at ønske, at der overalt i Holbøks Amt blev anvendt Flid og Opmærksomhed paa Productionen deraf, og at der derfor overalt anlagdes gode Frugthaver.

Uf det Foregaaende vil man drage den Slutning, at det neppe vil svare Regning, at anlægge Keffenhaver til at producere Urter til Salg, men at det derimod vel vil være klogere at anlægge Frugthaver; men endnu ere der store og væsentlige Hindringer tilbage. — For det Første mangler Bonden endnu Sands for Havevæsenet; til sit eget Forbrug dyrker han kun en meget lille Plet Jord som Have, Frugttræers Behandling m. m. er ham ubekjendt, kort, han har hverken Sands for Havevæsenet eller Kundskab deri. Dette er den største Hindring for Haveculturens Fremgang, og førend der er vakt Interesse for denne Sag, førend Bonden har Kundskaber om en Haves Dyrkning, førend han kan gjøre Forskjel paa de forskjellige Slags Frugt og kjender Frugttræernes Behandling, — før kan denne Sag ikke faae Fremgang hos ham.

Dg lad nu ogsaa Bonden faae Lyst til at indrette sig en Frugthave, i Haab om, at Frugterne ville faae Affætning, saa vil det være en for ham naturlig Indvending: mon jeg ikke allerede er død, naar det Arbejde, jeg nu vil foretage mig, skal betale de mange Omkostninger, som det kræver, og maaskee mit Herfskab da fæster Gaarden til en mig uvefskommende Mand. — Saalænge de fleste Bøndersteder ere Fæstegods, saaledes som Tilfældet er her i Amtet, kan Plantningen af Frugttræer vanskeligen vinde Fremgang; thi

Enhver maa dog spørge sig, idet han planter, for hvem han planter. Og hvorfor skal den Fæstebonde, som ikke nyder andet Godt af sit Herskab, end at det lader ham være med Fred, naar han betaler hvad han skal, — hvorfor skal han gjøre Forbedringer, som Herskabet og ikke han avler mest Fordeel af.

Nu vel — man kan indvende, om det ogsaa er Tilfældet med den ældre Mand, saa kan dog den yngre vente at høste Frugten af sin Plantning. Det er meget rigtigt, men naar en ung Mand fæster Gaard, maa han som oftest svare en god Indsæstning, maa anvende Penge paa Besætning, Inventarium, Bygninger med mere, saa at hans Egne ikke strax strækker sig til det kostbare Anlæg af en Frugthave.

Den første Betingelse for at Frugttræers Dyrkning kan vinde Fremgang i Holbeks Amt er, at dets Beboere faae Interesse for denne Sag og Kundskaber i den, og dernæst, at Godseierne enten levere Frugttræerne eller love ved Fæstetrætrædelse at give Erstatning for hvert Frugttræ, som er i frodig Væxt. — Men hvorledes skal Interessesen vækkes hos Bonden for denne Sag? Der er nu i mange Sogne oprettet Bibliotheker for Almuen, Læselysten er vakt, derfor kan der maaskee udrettes Meget allerede nu ved Almuebøger. En Bog om denne Sag, maatte først, antager jeg, fremhæve hvor megen Frugt der kommer andre Steder fra til Kjøbenhavn, den maatte berette, hvormegent der blev solgt af nogle enkelte Mænd, f. Ex. paa Als, hvor stor Pengeindtægt de have af deres Frugthave, dernæst maatte den beskrive en saadan Haves Størrelse og Anlæg. Den maatte give Anvisning, hvorledes de bør anlægges, sammenligne de ældre Haves Anlæg, vise deres Mangler og Fortrin, og lære Bonden Alt denne Sag vedkommende.

Vi have nu omtalt, hvorfor man ikke kan vente at finde smukke Haver ved Holbeks Amts Bøndergaarde, vi have anført de væsentligste Hindringer og givet nogle Blik om Maaderne, hvorpaa de maaskee kunne borttryddes, vi ville nu kaste et Blik ind i Bondens Have, og see, hvorledes den er. Vi træffe da et maadeligen indbegnet Stykke Jord paa et Par Eskjæpper Lands Størrelse med nogle

enkelte gamle Frugttræer, deri findes et lille Stykke med Kaal (meest Grønkaal), Gulerødder m. m., og forresten Kartofler eller Græs. Er det større, da dyrkes sædvanligt ogsaa Staldfodring der, og den benyttes da tillige som Stakkehaug. Ved Udflytningen indhegnedes paa flere Godser temmeligt store Haver ved Udflyttergaardene, og der plantedes Frugttræer deri; men nu ere mange af disse ødelagte, og Hegnene maadelige. Vel maa man indrømme, at mange af disse dengang indhegnede Havepladser vare usforholdsmæssigt store, med mindre man i dem vilde dyrke Handelsvæxter eller ogsaa lidt Staldfodring; og som Frugthaver vare de maaskee ikke altid hensigtsmæssigt anlagte, især da der ikke var sørget for en haardfor Plantning, som kunde give Læ, og uden denne er i vort Klimat Frugttræernes Plantning visnok usikker, — men alligevel maa det beklages, da der var anvendt Beskæmning for at fremme denne Sag, og der var lagt Haand paa Værket, at det desuagtet gik ganske tilbage.

Dog kan man ogsaa see nogle enkelte Bønderhaver, der ere ret godt vedligeholdte, hvor der baade dyrkes gode Koffenurter, dog kun dem, som Bønden bruger (meest Kaal), og hvor der baade findes Ribs, Stikkelsbær og nogen Frugt. Man kan ikke angive nogen enkelt Egn, som udmærker sig særdeles, men ved flere af de Bøndergaarde, hvor der i længere Tid have været velhavende Beboere, findes de; man træffer endog undertiden et lille Blomsterquarteer. Nogle Bønder paa Sorø Academies Gods have til billig Priis faaet Frugttræer, hvilket synes at have opmuntret dem, især da de gebede Nar, som Landmændene have havt, have givet dem Overskud, saa at det ikke har generet dem at anvende nogle Penge paa en Sag, hvorefter de ikke strax kunne have Indtægt. Men det maa visnok beklages, at hvor der anlægges Haver, der gøres de kun saa store, at de kunne være tilstrækkelige til eget Forbrug; thi vil Bønden have en Have, hvori der ogsaa findes Frugttræer, da bør den være saa stor, at han kan producere Frugt til Salg.

Skulde vi angive, hvorledes en Bønde efter vor Mening bør anlægge sin Have, da ville vi først raade ham til at indhegne i det mindste en Lunde Land, langs med Hegnet plante tre Rader

canadiske Poppler, og indenfor dem plante Aß og Gran, i saadan Afstand fra hine, at de ikke skulde gvaæles af dem. Naar Explantningen var groet til, da burde der plantes Frugttræer i Rækker, og disse saa langt fra hinanden, at der kunde pløies og harves imellem dem. Indtil Popplerne vare tilgroede, maatte Jorden bruges til Sæd, Rodfrugter, Bælgfæd m. m. med en saadan Omgang, at den baade var i kraftfuld Stand og nogenlunde reen; naar Frugttræerne plantedes kunde et lille Stykke tages fra til Koffenurter, og det Dvrige vedblive at benyttes til Staldfodring, og undertiden til Sæd. I en saadan Have maatte der kunne produceres tidlig Staldfodring, og i stor Mængde, — ved at plante Frugttræerne i Rækker vidt fra hinanden, kan Plov og Harve bruges; Popplerne *) ville give en Deel Brændsel, og Aßerne og Granerne Savntæ og Tømmer.

Førend vi slutte dette Afsnit, maae vi bemærke, at kun et saare ringe Quantum Humle og Kommen avles i Holbæks Amt. Saalænge Holsbrugene kun producere liden Gjødning, saa at man har Banzfæklighed ved at sammenskrabe den, som absolut skal anvendes i Marken, kan man ikke undre sig over, at Planter, som behøve megen Gjødske og intet Materiale dertil gjengive, ikke dyrkes; derfor have vi ogsaa en naturlig Grund til at de nævnte Planter ikke ere almindeligt udbredte hos os. For Humle er det vistnok ogsaa en Nødvendighed, at der er Læ, og det have vi bemærket, at der hidtil ikke fandtes ved Bønderhaverne. At enkelte Humlehaver findes, kan ikke nægtes, ligesom at i de sidste Aar flere ere anlagte; men endnu ere der ikke saa mange, at der produceres den, som forbruges. I en Have, som var anlagt efter de Ideer, som vi meddeelte, vilde der være Læ nok til Humle, og der vilde nok findes en Plads til den der; men i de almindelige Bønderhaver vilde den neppe trives, endskjøndt den burde almindeligen dyrkes der, thi Bøndens Børn kunne gjøre meget Arbeide ved den, hvortil Landmanden, der driver større Holsbrug, maa leie Folk, ligesom Bøndens Arbeidskraft i det

*) Hvorvidt disse kunne anbefales til Bygningstømmer, tør jeg ikke afgjøre; i de senere Aar ere de dog benyttede dertil, og der ere dem der paaftaae, at den canadiske Poppel skal være bedre end Gran og ikke staae langt tilbage for Fyr.

Hele er saa stor, at han nok kan overkomme mere Arbeide end netop Markens Dyrkning.

Hos nogle ganske faa Bønder sees ret smukke Kommenstykker i Bænge ved Gaardene; det kan vistnok være en hensigtsmæssig Anvendelse af Staldfødringsvænger, undertiden at benytte dem dertil, da de ellers efter sædvanlig Brug kun anvendes til Grønfoder og gjødes ofte. Ved eet eneste Agerbrug har jeg seet Kommen dyrket i Marken, da jeg saae det, var den flere Aar gammel og ureen, hvorfor den ogsaa samme Aar blev optagen. Dyrkning af Kommen har det Gode, at den giver en Idee om Radsaaening, og blev hiin udvidet, vilde man maaskee faae Lyst til at anvende denne.

22.

Gives der i Egnen Skov, som kan afgive Brændevod og Savntømmer? eller nye Skov anlæg? Tørveskær til eget Forbrug eller Salg? Tænkes der paa Plantninger af vilde Træer, saavel til Hegn, som i sluttede Plantager paa 2, 3 til 4 Skjepper Land til Savntæ og Brændsel?

Med Skov er Holbeks Amt velforsynet, ved en hensigtsmæssig Behandlingsmaade vil det kunne afgive langt mere end det selv forbruger, hvilket det ogsaa allerede gjør. (Skovene*) ere i det

*) At anføre her de forskjellige Skove, anseer jeg for aldeles unyttigt, da det ikke er et Register her skal samles hverken over landøkonomiske eller statistiske Gjenstande, især ere disse sidste dette Værk uveksommende; og en Optegning af de enkelte Skovstrækninger vilde kun kunne henføres til statistiske Notitser; en Beskrivelse over hver enkelt Skovs Behandling vilde kun være en personlig Roes eller Dadel over vedkommende Eier, Noget som jeg haaber at Enhver har seet, at i denne Beskrivelse er der bestandigt søgt at undgaae Personligheder. For det Almindelige kan det ikke være til nogen Nytte at erfare, om den eller den Mand behandler sin Skov forsvarligt, eller om han forhugger den og omgaaer de bestaaende Love.

Hele i en god Vært, og ligesom Amtet har Ugerjord, der er vel skikket til at producere Sæd, saaledes kan man ogsaa sige, at Skovgrunden er skikket til at producere Træ; thi kun saa Steder vil man i det Hele taget træffe en saa god Vært i Træerne, saa ranke Stammer og saa frodig Dpvært, som i Skovene i dette Amt. Vel ere der Undtagelser; saaledes er for Exempel een Skov bleven benyttet til Dyrehauge, nogle andre ere holdte ufredelige med Kreaturer, men det er kun Undtagelser og bevise Intet mod Skovgrundens Godhed; tvertimod fremvise flere Skovstrækninger, som for nogle Aar tilbage snarere benyttedes som Fjælder end frededes som Skove, hvor fortrinlig Grunden er; thi nogle Aar have allerede gjort en stor Forandring paa dem.

Den første Betingelse for en Skovs Vedligeholdelse og Forbedring er Fred for Kreaturer; og det fordærlige Misbrug, om Foraar eller Efteraar at jage sin Besætning ud i Skovene eller at betragte dem for en Nødhjælp i en tør Sommer, er heldigvis forbi hos os, og man kan paastaae, at det neppe vil blive benyttet nogen- sinde. Sinclair siger, at en Godseier maa hellere i et knapt Foderaar om Foraaret jage sine Koer ud i Hvedemarken end i Skoven, og han har vistnok Ret; thi hiin er kun Frugten af eet Aars Arbejde og det volder ingen Skade for Eftertiden, at den Afgrode ødelægges, men den unge Dpvært i denne er Frugten af flere Aars Production, som nu med eet ødelægges og sættes tilbage for længere Tid. Den gode Dpvært i Amtets Skove beviser tilstrækkeligt, at der holdes Fred i dem, og nogle Skoveiere have ogsaa, for at sætte dette igjennem, taget strengere Optagelsespenge for fremmede Kreaturer, som vare optagne i deres Skove, end naar de vare optagne paa deres Marker.

Skovene bestaae af Bøg og Eg, ligeledes findes betydeligt Elle og lidt Aß, Lind, Elm og Hasfel; men Hovedbestanden er Bøg, hvorimellem dog findes ikke libet Eg, ligesom ogsaa Aß, Lind og Elm findes blandede derimellem, men ikke særskilte for sig; kun ganske faa sluttede Egeplantninger findes.

Den uregelmæssige Høiskovsdrift er den almindelige; nu ere rigtignok betydelige Skove, som tilhøre samme Eier, bestemte til at behandles efter regelmæssig Høiskovsdrift; men dette kan ogsaa an-

tages at være det første Exempel derpaa, forresten inddeles ikke Skovene i bestemte Hugster, hellerikke er Omgangstiden fastsat, men man slaar de Træer ud, som man synes kunne undværes eller som ere udgaaede.

Denne Omgangsmaade med Skovene har store Mangler, hvorfor enhver Forstkyndig vil forkaste den; ved den, siger Cotte, undertrykkes det yngre Træ som oftest altfor meget af det ældre, dette stadfæstes ogsaa her; thi man seer Dpvæxt paa over fem Aars Høide staae under store gamle Træer, hvis Løv danner saa at sige et sluttet Loft over dem. Ved den regelmæssige Høiskovsdrift sørges for, at Dpværten ikke bliver fem Fod høj, førend den gamle Beholdning skaffes bort; med mindre der gives særegne Grunde til at beholde enkelte Træer af den, for Exempel hvor Klimatet er strengt og Dpværten er meget udsat for at lide af Storme. Bliver denne ældre, førend hiin omhugges, antages den at lide saa meget, at den bærer en Sygdom i sig.

Fældningen af de ældre Træer kan vanskeligen ved uregelmæssig Høiskovsdrift foretages uden at beskadige baade Dpværten og endog unge Træer, da det ikke er nogen heel Beholdning af ældre Træer, der borthugges, men de ere spredte baade imellem god Dpvæxt og Træer af enhver Alder. Bortfjerslen har ogsaa Vanskeligheder, som ikke finder Sted, hvor Hugsterne ved den regelmæssige Høiskovsdrift ere rigtigt anlagte, — der behøves næsten ingen Veie i Skoven, derimod ved den her brugelige Omgangsmaade fjøres overalt igjennem de blandede Beholdninger.

Fremdeles, siger Cotte, kan man hverken fastsætte bestemte Forskrifter for Driften eller føre en ordentlig Control med samme. Ved den regelmæssige Høiskovsdrift har man sine bestemte Hugster, og i hver af dem forefalder kun eet og samme Slags Arbeide, man har kun een Hugst, som skal afdrives og sørges for ved Besaaening eller Plantning at Dpværten fremmes; ved den uregelmæssige Drift skal et Træ fældes hist, et andet her, — hvor eet fældes, er Dpvæxt, hvor et andet, er den kvalt, — nogle Steder skal denne fortyndes, og saaledes er over hele Skoven de forskjelligste Arbeider at foretage.

Bort Klimat er ikke saa raat, at man behøver at bruge denne Drift for at give Dpværten og de unge Træer Lø, og har Er-

faringen jo ogsaa allerede viist, at den regelmæssige Høiskovsdrift er anvendelig her. Vel kan det nok antages, at der findes Skovstrækninger, der ere saa stærkt udsatte for Vestenvinden, at den unge Dpvært i den Hugst, som er i den vestre Udkant af dem, vilde lide, naar de vare blottede for ældre Træer; men her kunde jo anvendes et Bælte af dem til Læ, hvilket da blev behandlet saaledes, som Skovene nu over det Hele. — Ved mindre Skove, som ligge isolerede, kan derimod uregelmæssig Høiskovsdrift ansees for en Nødvendighed, da Hugsterne vilde blive altfor ubetydelige, naar et Bælte skulde anvendes til Læ.

Den fletteste Maade at behandle en Skov paa, er vistnok, af Skaansomhed ikke at ville fælde et Træ saalænge det er friskt og i god Væxt, men først at slaae det ud, naar det begynder at gaae ud; thi derved har det ikke alene tabt i sin Værdi, men man opelsler derved over det Hele vel en stor Masse Brænde, men den vil til en Tid være slagbar, og man har da ingen Dpvært; hele Skoven burde egentlig afdrives; saa godt som Intet burde blive staaende, og selvfølgelig vil der for et længere Tidsrum Intet være til at hugge. — Der ere dem, som troe paa den Maade at efterlade deres Børn en Capital, men vare de stærkere i Regnekonsten, vilde de see, at havde de deelt deres Skov i Hugster og skovet i rette Tid, da havde de ved at udsætte den Indtægt, som Brændet gav dem, efterladt dem en større Sum, end deres Skove ere værd, og de havde tillige sørget for at deres Børn kunde af dem have en stadig Indtægt.

Ved uregelmæssig Høiskovsdrift bliver det en Nødvendighed at fidestævne Træerne, for at ikke Grenene skulde formeget hænge ind i hinanden og quæle Dpværten, men denne Sidedstævning antages at skade Træets Væxt saaledes, at det giver mindre Brænde, naar det fældes, og dertil regnes det, som er skaaren af det, end det vilde give paa een Gang, naar det ikke var blevet stævnet. Træet taber ogsaa i sin Godhed derved i det mindste, naar der bortskæres Grene paa mere end sex Tommers Gjennemsnit; desuden forøger det Productionsomkostningerne, da det er lettere at hugge Grenene af, naar Træet er fældet, — og det er vanskeligt i større Skove at paasee, at det foretages forsvarligen.

Som Lovskov benyttes kun Elle, og der er Omgangstiden forskjellig; hvor der bruges mange Ellerafter, afdrives den, naar den har faaet tilstrækkelig Størrelse dertil, — dog bruges ogsaa først at udtynde den og lade en Deel blive staaende, som da enten hugges, naar der har faaet Størrelse til Vognstænger, Læssetræer, smaa Spærretræer eller andet Deslige, eller ogsaa den staaer endnu længere og bruges da til Brændsel. At lade Ellen blive gammel, hvor der staaer Vand om Vinter eller Foraar, er urigtigt, da den tager Skade, naar den bliver ældre. — Af Hæsel findes ikke saa meget, at der her kan være Tale om Omgangsmaaden, — den bestaaer i at lade den skytte sig selv, flære Baandkæppe og Tællekæppe, hvor de findes, og engang imellem at reenhugge den.

Hvor gammel man lader Bogen blive, lader sig ikke bestemme, hvilket tildeels er indlysende efter det, der er sagt om Bøgeskovens Behandlingsmaade. Det er vistnok et saare vigtigt Spørgsmaal, hvor gammel den bør være, førend den hugges; men da de fleste Eiere af Skove her i Amtet have større Indtægt fra Agerbruget og deres Godser, har Skovculturen været dem en mindre vigtig Gjenstand. Ved at indføre regelmæssig Høiskovsdrift vil det altid være et meget vigtigt Spørgsmaal, men hvor den ikke eksisterer er en Forandring lettere. — Forstmændene paaståa jo, at en 120-aarig Omgang giver størst aarlig Indtægt, uagtet man ved første Diekast skulde antage det for umuligt, at det var den rigtigste; thi lader os antage, at et Bøgetræ ved dets 60-aarige Alder var 15 Rbd. værd, da vil denne Sum med Rente og Rentes Rente i 60 Aar blive omtrent 112 Rbd., hvilket altsaa først skal drages fra dets Værdi, førend vi have en netto Indtægt af det, og en saa høi Pris vil ikke kunne opnaaes for en 120-aarig Bog hos os. Ved at nedsætte Omgangstiden fra 120 til 60 Aar, vil naturligviis altid strax være meget Træ slagbart, og er der da Leilighed til Affætning, vil vistnok en betydelig Indtægt indbringes, som ellers kom 60 Aar senere; blev denne udsat i dette Tidrum, fik man vistnok en stor Sum, som sikkert vilde erstatte den aarlige mindre Indtægt.

Ved de Skove, som ere Landets Eiendomme, kan det sikkert være rigtigt at gaae frem efter andre Principer; eier en Stat ikke

mere Skov, end at det kun med den hensigtsmæssigste Omgang kan tilfredsstille Statens Fornødenheder, da bør den vistnok følge den, om den ogsaa skal gaae glip af nogle vieldige Fordele; thi skal den ellers lade Brændet indføre langveis fra, da bliver det naturligvis kostbart, og den maatte da derfor dyrt betale de Fordele, som vandtes ved at forkorte Omgangstiden. For private Mænd derimod kunne Forholdene være ganske forskellige herfra, og især for Dieblisset troer jeg, at de have Fordeel ved at nedsætte Omgangen, saafremt de have god Leilighed til Af sætning; thi ere først de offentlige Skove i fuldkommen Orden, hvilket ikke kan være længe, da vil Danmark uden al Tvivl være saare godt forsynet med Brændsel.

Alf Naaletræer har Holbeks Amt kun lidt, som er tjenligt til at hugges, i det mindste til større Brug; der kan derfor hellerikke tales om Erfaringer her om Fyrretræernes og Grantræernes Godhed, om de kunne sammenlignes med de norske. Fra et Skov anlæg er dog i de senere Vintere solgt Naaletræer tjenlige til Lægter, hvilke bleve bedre betalte end flingede Fyrrelægter kostede i Holbek; men et enkelt saadant Salg, især naar det skeer ved Auction, hvor Folk dog altid have lidt Credit, kan ikke gjælde for noget Resultat, tilmed naar der kan spares en lang og besværlig Transport. — For Dieblisset er der ikke ubetydelige Strækninger med Naaletræer i god Opvæxt, og bestandigt indtages mere dertil, saa at i de Egne af Amtet, hvor dette er flest, kan det snart ansees for at være tilstrækkeligt, især da det just er det Streg, som ligger nærmest Soro Amt, hvor Bromme Granskov afgiver betydeligt Sommer aarligt.

Al nye Plantninger kan egentlig kun nævnes de omtalte med Naaletræer; thi vel plantes baade Bøg, Eg og Ask, undertiden ogsaa El, men det er da i gamle Skove, hvor der har manglet Opvæxt, og hvor man derfor har maattet hjælpe dem paa den Maade. Og i det Hele kan man hellerikke ønske Amtet mere Bøgeskov, thi det vil vistnok faae Overflod, uagtet vel nogle Egne have lang Transport,

men det er Egne, hvor Sædproductionen er saa stærk, at neppe Nogen vil anvende sin Agerjord til Skovplantning; saaledes er, for at anføre et Exempel, Egnen ved Kallundborg næsten aldeles blottet for Skov, Landmændene der maae hente det Træ, som de bruge, omtrent tre Mile borte; dog vil neppe Nogen nu anvende sin Jord til Skovplantning, hvilket for en Række Aar tilbage havde været den bedste Benyttelse af Kallundborg Lyng og Brændemose-Overdrev.

Paa flere Steder i vort Fødeland klages over, at megen Skov er bleven omhugget; det samme er skeet her, men det er langt fra, at man har Grund til at beklage dette, tvertimod maa man glæde sig derover, da vi ellers vilde have altfor stor Træmasse, og de større Skovegne ere saa langt fra Udfærdsstederne, at det ikke er at haabe at kunne fra dem med nogenlunde Fordeel udfærdige Brænde. Derfor maa det glæde Enhver at see i saadanne Egne Sædproduction, hvor der tilforn var Træproduction, og ikke ringe Afgrøder sees paa disse Jorder. — Endnu er der navnlig een Egn, hvor der er formegen Skov; thi den ligger langt baade fra Holsbæk og Kallundborg, nærmere ved de skovløse Egne ligge andre Skovstrækninger, altsaa er der en daarlig Affæring, saa at Eierne ikke engang kan faae det solgt, som han onsker, der kun er de udgaaende Træer; — i den Egn var det vistnok rigtigt, om nogen Skov blev borthugget, da i det mindste nogle hundrede Tønder Land afgive Intet til Nytte for Mennesker eller Dvæg.

En anden Grund, som taler for det Onskelige i, at endnu mere Skov blev ryddet, er at den ligger saa samlet, at dens Indflydelse paa Atmosfæren maa være skadelig for Agerbruget, især da der i samme Egne ere store Enge, for Exempel den store Aamose; — derfor vilde Bortrydning af nogle af Skovene forøge Sædproductionen, ikke alene ved det forøgede Areal, som anvendes dertil, men ogsaa ved større Frugtbarhed paa det, som for Tiden bruges dertil. Vi maae ogsaa erindre, at Skovegnene ere i det Indre af Amtet, hvor allerede Luften, ogsaa om ingen Skov fandtes, var mere indesluttet. Imidlertid er det ingenlunde min Mening, at Amtet bør blottes for Skove, men at der skal borthugges saa meget, at der kun er det Nødvendige tilbage.

Endnu maa der gjøres opmærksom paa nogle Steder, hvor Skovplantninger vare heldige Anvendelser af Jorden, nemlig paa de endnu værende Heder. Vi have tidligere nævnet Heder, for Exempel paa det Ddsherredsfke Gods og paa Samsø; ingen af disse indbringe Noget, de ligge nær ved Stranden, altsaa vilde der være en let Transport til Udfibningsstederne. Vel er Jordsmonnet af daarlig Bonitet, men det kan vel ikke tænkes slettere end Jorden i Bromme Granskov, og hvor herlig er den ikke nu? Samsø har forresten kun ubetydeligt Skov i Forhold til sit Forbrug, derfor vilde et saadant Anlæg ogsaa med Tiden afhjælpe for en Deel Mangelen paa Brændved, som er meget følelig.

Sinclair beretter, at i Glandern vare ufrugtbare Strækninger blevne beplantede med norff Fyr, og at i 35 Aar dannedes et ploseligt Jordsmon paa fem til sex Tommers Dybde. Naar Træerne da fældes, og nye plantes (thi unge Træer give mest Lov), ville de vegetabilfke Levninger af disse, som afdrives i en ung Alder, danne et Lag, en God dybt, og kan Jorden da dyrkes i bestandig Frugtverel. Sinclair siger fremdeles, det er vistnok en kjedsom Fremgangsmaade, men man har imidlertid Fordeel af Træerne, tilligemed Udsigterne til Fremtids Dyrkning. Deraf see vi, at der vilde være en dobbelt Fordeel ved Plantning af Naaletræ paa de nævnte Heder; thi for det første vil der ikke kunne mangle paa god Uffætning, og altsaa maa vel Omkostninger blive betalte*), og dernæst vil Jordbunden blive sat i en saadan Tilstand, at den kan anvendes til Cædproduction. For den private Mand er et saadant Forehavende misligere at iværksætte, men derfor er det jo heldigt, at de største Hedesstrækninger tilhøre Staten.

Hvor der er bleven plantet, har Enhver fulgt sin individuelle Anskuelse; Fremgangsmaaden har derfor været forskjellig, og ingen bestemte Regler kunne fremstilles. Man har som oftest gravet firkantede Huller og da taget Planterne, naar det var Bøg, Eg eller Afl af Dpværten i Skovene, naar det var Naaletræer har man

*) I det mindste efter de Beregninger, som Forstmandene offentlig fremførte.

opelstet dem i en Planteskole. Afstanden, hvori der er plantet, er meget forskjellig; jeg har seet en Aken paa begge Leed i en Kvadratplantning, men jeg har ogsaa seet langt større Afstand. Hvor der er Læ, kan det vel være Spørgsmaal om en Aken ikke er for tæt; den første Udhugning maa da skee, førend Planterne have naaet saadan Størrelse, at de kunne afgive Noget til Nytte, — derfor er den kostbar og skeer den ikke i rette Tid, da staar hele Plantningen i Stampe ved den Kamp, som Planterne indbyrdes føre om Næringsstoffet. Det er en latterlig Grund, — som man vel hører Folk undertiden sige, at Naturen har nok indrettet det paa det Bedste og hjælper sig selv, — til ikke at udhugge hverken den saade eller plantede Dyrk; — af samme Grund er det jo urigtigt af os at pløie og harve; thi skulle vi være consequente, maae vi jo ligesaa lidt hjælpe Naturen ved det Ene som ved det Andet.

Smaa Plantninger af vilde Træer ved de mindre Gaarde findes næsten aldeles ikke; til de fleste Godser høre Skove, og da Bøndergaardene for største Delen ere Fæstegods, have deres Beboere ofte faaet nogen Hjælp fra deres Herreskab med Brænde, som de behøve. Da de ere Fæstere, er det naturligt, at de ikke have havt Lyst til Skov anlæg af saadanne Træer, som forlange lang Væxtperiode for at blive udviklede; det kan i det Hele ogsaa antages, at de mangle Kundskaber til et saadant Anlæg, ellers vilde de vel i de skovløse Egne lægge Bind paa Plantning, som snart kunde betale sig, for Exempel Hassel, Piel, Poppel og Ask.

Vi have i det foregaaende Afsnit fremsat nogle Ideer til Anlægget af en Hauge ved en mindre Eiendom, hvorved vi have sagt, at til Læ burde plantes Poppler og indenfor Ask og Gran; paa denne Maade kunde et lille Skov anlæg bringes i Stand, uden at der forbrugtes megen Jord dertil, og der kunde produceres saameget af Brændsel, Gavntræ og Tømmer, som behøvedes ved en saadan Eiendom, naar det behandlede ordentligt. Bønden behøvede da ikke at gjøre lange Skovreiser for at hente Brænde og Gavntræ, eller at tage til Markeder og andre Steder for at kjøbe nogle Tællekjeppe, eller lade Pengene for sin Sæd blive hos Kjøbmanden for Lægter, Vognstænger, Læsetræer m. m. Og det er ikke alene dette, der vilde

spare mangen Udgift og Reise, men han var da fri for mangen Forlegenhed, som han nu ofte kommer i midt i de travleste Aars-tider, fordi han kan være uheldig og flere Stykker af samme Deel gaaer itu for ham, eller fordi han i Høstens Tid kan mangle nogle faa Stangtræer; — Bønderne i de skovløse Egne have kun sjældent en Pind, de kunne bruge til et Kostekest, endnu mindre have de Kosterisene.

Megen Hjælp vilde allerede levende Hegn yde, og det er Skade, at der ikke findes flere af dem, men herom er allerede tidligere talt; i Holsteen behøve Forpagterne intet Dvas foruden det, som de paa den Maade have. Med disse burde der maaflæe ogsaa forbindes Træplantninger i Hjørnerne af Markerne, hvor Ploven dog ikke kan naae, og hvor man maa bruge Spade, dersom man vil anvende den Jord; Plantningerne der maatte kun bestaae af enkelte Træer, saa at de optog den skarpe Vinkel, og Hjørnet blev afrundet. *) Bog og Ege maatte være de Træer, som anvendtes dertil; thi Aß og Poppel ere flemme Naboer for Sæden, den første isærdeleshed.

Grunden til at jeg flere Gange har anbefalet Aß i Bøndens Plantning, er dens fleersidige Anvendelse; thi den kan benyttes som Lavstov til Baandkæppe og Tællekæppe, og den kan ved at blive noget ældre afgive stærkt Savntæ; — naar den er saa før, at den kan stikløves, kan den allerede afgive udmærket godt Materiale til Volsredskaber, og er da bedre end Bog. Den skyder godt fra Stodet, dette gjør Bøgen ikke; naar Skuddene fra dette blive store nok til Tællekæppe, kunne disse afføres, og kun nogle faa blive staaende. For Diebliffet var Hassel ogsaa værd at lægge Vind paa, da der i nogle Egne er formelig Mangel paa Baandkæppe og Tællekæppe, hvorfor ogsaa Tagene synes uden Brug af Kæppe, hvilket dog ikke er forsvarligt og erkjendes af Flere; men de ere nødte til at vedblive med denne Methode af Mangel paa Tællekæppe.

Torv, det væsentligste Ildbrændsel for Landboerne, har Amtet i rigelig Mængde; vel maa man tilstaae, at enkelte Egne ere mindre

*) Hvor smukt vilde det ikke see ud, naar der overalt vare levende Hegn med saadanne enkelte store Træer, istedetfor at vi i nogle Egne kunne spejde langt for at opdage eet eneste.

godt forsynede dermed, men kun ganske faa Steder have de langt til Steder, hvor de kunne faae den tilkjøbs, og naar en Række af Aar er forløbet, vil Torvemassen sikkerligen være forøget, thi den opskaarne vil da reproducere sig, og den øieblikkelige Trang, som kan findes paa enkelte Steder, er i Almindelighed opstaaet ved uordentlig og planløs Skæren, nu derimod behandler man den bedre, begynder ved en Side og fortsætter i en lige Linie, — naar den naaer til den anden Side, tages en ny for; — paa den Maade maa Massen reproduceres, førend man har naaet Enden, saafremt den er stor nok til Forbruget, og det ere de fleste.

Den Maade, hvorpaa Torven behandles, er forskjellig; er den fast i sig selv, da bruge Mange endnu kun at skære den med Spaden og hensejtte den saaledes til Tørring, — det er den Slags Torv, som benævnes Skæretorv; de ere langsommere at faae tørre og ere løsere end de saakaldte Uttetorv. Behandlingen ved disse er følgende: Torvejorden opgraves og kastes i en rund Bunke paa en Allens Høide, denne bliver traadt af Heste og imidlertid bliver der øft Vand paa den; naar den da er saaledes gjennemtraadt, at der ingen Klump findes i den, men den er bleven en jævn Deig, skuffes den ud paa et tørt Sted og lægges i Bænke, hvorved den kommer til at ligge omtrent tre Tommer tyk. Naar den her begynder at tørres, ridses den med en Høthv eller et Rivekast først paa langs og siden paa tværs, saa at Torvene derved udfæres; senere bør man gjøre dette Arbejde om med en skarp Tørvespade. Ere Torvene nogenlunde faste, da vendes de, derefter sættes de paa Kant (voiles), og senere sættes de i hule Stakke (skrues). Ved denne Fremgangsmaade tilberedes de ret godt, dog kan det ikke nægtes, at den staaer tilbage for den vestphalske, da den æltede Masse ved denne lægges langt tykkere i Bænkene, og kan der, naar den begynder at flaae Rævner, trædes af Folk, som have et Brædt befæstet under hver Fod; derved fasttrædes Rævnerne igjen, og det bevirker vist i det Hele mere Fasthed ved Torvene. — Paa holsteenssk Maade (at den Mand, som er i Graven, træder Massen) at behandle dem, skeer kun af enkelte Huusmænd, som ikke have Heste.

Den Samsø har for en Deel kun lidet Tørveskær, tildeels som en Folge af uordentlig Behandling deraf; Seiersø har kun lidet,

som hidtil er benyttet, men der antages dog, at der er mere, end man tidligere har troet, — der skæres Græstørv paa Udmærkerne, de saakaldte Gladstørv. Desuden bruges en egen Slags Brændsel nemlig Gjødning, saaledes skæres Faaregjødningen i Tørv og brændes. Hvad Gjødning, der om Sommeren falder efter Kreaturerne paa Marken, vendes og kastes i Bunker, hvorefter den i tørret Tilstand hjemføres i Sække til Brændsel, hvilket de kalde Kofke, og deraf Talebruken: „Han skal have saa og saa mange Sække Kofke“, hvilken findes for Exempel i den approberede Skoleplan, i Forsorgelsesforslag, i Undertægts-Kontracter o. s. v. Den Gjødning, der om Efteraaret falder af Ovæget, naar det ligger om Natten i eller ved Gaardene, tilberedes med Vand og flaaes op paa Bægge og Gjerder, hvor den bliver siddende til om Foraaret eller Sommeren, da den afpilles i tørret Tilstand og brændes; dette Slags Ildbrændsel kaldes „store Kofke“.

Tidligere er der blevet brugt et ikke lidet Quantum Halm til Bøgning m. M.; men denne Misbrug, som desuden er forbudt ved Lovene, troer jeg man kan paastaae er i Aftagende, om den just ikke kan siges aldeles at være ophørt; Ertehalm skal der efter Sigende endnu af nogle Bønder blive benyttet; — Rapskalm bruges kun enkelte Steder, hvilket for Agerbrugets Skyld ikke var meget at beklage, da der ikke produceres megen Gjødning af den.

For nogle Aar siden taltes der meget om at presse Tørv ved Maskiner, saa at de strax skulde være tjenlige til at bruges, ligesom de ogsaa derved skulde erholde større Fasthed, hvorved de skulde være tjenlige til megen Brug, hvortil nu bruges Steenkul. En Mechanicus tilbød sig at bygge en saadan Tørvepresse, og Holbøks Amts oekonomiske Selskab afkjøbte ham den for flere hundrede Rigsdaler; men den fandtes ubrugelig, da den baade arbejdede langsomt og maadeligt; den blev derfor igjen solgt. — Det er stor Skade, naar et saadant Forhavende iværksættes, at det ved en enkelt Mandes Uduelighed skal mislykkes; thi de pressede Tørv fabrikeres i andre Lande, og anvendes der med Fordeel.

Med at brænde Kul af Tørv staae vi langt tilbage, det skeer næsten aldrig. Eieren af Jernstøberiet ved Rendsborg lod for fire

Nar siden en Bekjendtgjørelse om Maaden at gjøre det indrykke i de holsteenske Blade, for derved at bevæge Landmændene til at forsøge det, da han tilbød at kjøbe dem. Ligeledes har en anden Mand skrevet om at tilsætte flere Substantier til Torven under dens Tilberedning, hvorved den skulde gjøres liig Steenkul (den Annonce var, saavidt jeg erindrer, indrykket i Berlingske Avis); men jeg har endnu ikke læst eller hørt om noget Forsøg i den Anledning, og dog var det af yderste Vigtighed for Landet, naar vi til megen Brug kunde benytte et Product af Torvemosen istedetfor Steenkul. Vi have, for at anføre et Exempel, i Holbeks Amt de store Namoser, hvoraf meget er godt Torveskær og maadelig Eng; hvormeget vilde der ikke vindes, naar Torven kunde sælges i en forbedret Form; nu indbringer dette kun lidet og benyttes foruden til Huusbrug alene til nogle Teglovne. — Det er en Sag, der synes mig at fortjene Interesse af Staten; der ere baade store Fabrikker og mindre Haandværkere, der forbruge Steenkul; det er ingen ringe Sum, der derved gaaer ud af Landet, og skal et Fabrik hente sine Kul langvejsfra, vil det være vanskeligt for det at concurrere med dem, som have Kullene til billigere Pris.

23.

Er Humsfliden i god Fremgang? Ere dens Frembringelser kun til egen Brug eller ogsaa til Salg?

Hvorledes kunde Humsfliden opmuntres, for at Varerne kunne gaae i Handel?

Den sjællandske Bonde er i det Hele ikke driftig *); i Hosten, i en travl Saaetid eller ved andre Leiligheder, hvor det gjælder yderste

*) Hvad Grunden er til den sorgelige Egenstak hos Sjællænderne, er vanskeligt at angive, maaskee har Hovetiet og fortrykte Omstændigheder bevirket den; — det synes ogsaa som om større Arbeidshyt udbreder sig efterhaands som hiint afflaffes; Bondens for Tiden gunstige Forhold maae ogsaa bevirke Driftighed.

Anstrengelse, kan han arbejde ganske ubestrideligt; naar Arbeidet derimod ikke er presserende, er han dofsk og magelig. Arbeidskarlen og Huusmanden, som gaae paa Dagleie eller gjøre Ugedage, kan man faae til at arbejde, dersom man forstaaer den rette Maade at tilskynde dem; men overlades de til sig selv, og de see, at Arbeidet ikke er yderst vigtigt, udrette de Intet. I Holsteen roses Arbeidsfolkene, i Jylland omtales de som troe og stadige ved Arbeidet, og dog forsikre flere Holstenere, at de ikke have seet Folk arbejde saa staerkt som Sjællænderen, naar han har Accord paa sit Arbeide, — og man kan ogsaa ved at sige til Sjællænderen: naar Du er staerdig med dit Arbeide, forlange vi ikke mere af Dig i Dag — faae ham til at gjøre omtrent paa en halv Dag, hvad der ellers vilde medgaae en heel til.

Driftighed skal være Drivesjæderen for Huusfliden; men den sjællandske Bonde tænker i Reglen kun paa at kunne faae det mageligt; lægger han en Plan for sit Liv, vil den gaae ud paa at berede sig magelige Dage, — derfor kan man ikke vente at træffe stor Huusflid hos ham; man seer ham heller ikke anvende Afsternerne om Vinteren til noget Arbeide, som han kan forrette ved Lys. Han kunde godt tage Lygten ned i Foderloen og skære Haffelse; han kunde ophugge Gavntæe, gjøre det grove Arbeide ved Træskoe; han kunde skjætte sin Hør, snoe Neeb m. m.; men man vil istedetfor see ham liggende paa en Bænk i en god Søvns, indtil han skal fodre af, og da gaaer han med det samme tilfængs.

Bondekonen er derimod mange Steder flittigere, dog langt fra ikke overalt; der ere Gaardmændskoner, som vel lade gjøre en Deel Toi til eget Forbrug, men som kun faae den mindste Part af Arbeidet gjort i deres Huus, andre faae paa den anden Side meget udrettet ved Spinderokken og Strikning, og gjøre saa meget Toi, at de have mere end til deres eget Forbrug, de sælge da undertiden lidt, eller som oftest lægge det i Kisterne. I de velhavende Egne sælges saa godt som aldrig hjemmeforarbejdet Toi, det vilde der anses for en Skam; og man kan sige, at det kun er Huusmandens og den fattige Gaardmands Kone, der gjør Toi til Salg.

Det Toi, der forarbejdes her i Holbeks Amt, er til Klædning og Senge, ligeledes gjøres Sækketoj og Dækkener; af disse to Artikler

fælge Indfiddere og Huusmænd Noget til Kjøbstæderne, derimod af Lærreder og uldent Tøi kommer meget lidt dertil.

Gaardmanden forbruger ikke ganske Ubetydeligt af hjemmegjort Tøi, da han istedetfor Løn i Penge, giver Klæder; paa Herregaardene finder dette ikke Sted, og man kan endog vanskeligen antage, at Karlene der kunne kjøbe i deres Omegn saameget Lærred og Badmel, som de behøve; men de maae ty til Kjøbstæderne og der gjøre deres Indkjøb til Klædningsstykker.

Man skulde troe, at Bondekonen satte en Fornøielse i at være klædt i Tøi, som hun selv havde forarbejdet; men det er hende snart ikke længer godt nok. Nu skal hun og hendes Mand og hendes Børn være klædte i daarligt Tøi, som er kjøbt af Kjøbmanden, hvilket ikke er af saadan Godhed som Hvergarn og Badmel, og er kostbarere, naar det kun har lidt fiint Udseende. — Den Lurus, som har begyndt at faae Herredømme overalt, vil vel snart fordrive Nøkken af Bondens Gaard (— blot den ikke forjager Bonden med!), og istedetfor at see Konen spinde eller vinde Garn eller strikke, vil man vel snart træffe hende ved hendes Broderier.

Som Hovedgrund til Mangel paa Huusflid have vi anført Mangel paa Driftighed, derfor vil det være vanskeligt at angive Midler til at opbjaelpe den. Dog var det maaskee muligt at virke især paa den kommende Generation, nemlig ved i Forbindelse med Skolerne at oprette Arbejdsskoler, hvor Drengene lærte at binde Kurve, flætte Maatter, flære Skeer, snoe Reeb, og naar de blive større, at hugge og gjøre Træstoe. Hensigtsmæssigt var det ogsaa, om de der undervistes i en god Behandling af Hør med Hensyn til Skjætning og Hægling, lidt Bødkerarbejde burde ogsaa læres. — Pigerne burde der strikke, spinde, sje m. M., for ret at blive ovebde fra Barndommen af i de Arbejder, hvori Huusfliden skal vise sig.

Saadanne Skoler maatte da, naar de oprettedes, have samme Nødtigheder, som de nu bestaaende; hvad der kunde udbringes af Arbejdet maatte tilfalde Forældrene, forat de kunde faae Interessse derfor, og saaledes var det maaskee muligt at danne en Ungdom, som vilde faae Lyst til det Haandarbejde, der nu er Bonden en Kjøbsommelighed, og som han heller ikke forstaaer. Men unægteligt

er det, at et saadant Project vil finde Modstand fra Begyndelsen, og mange Banskkeligheder ville der være at bekæmpe.

Det er ikke sjældent, at der paastræbes at Huusflidens Producter kun slet betale det derpaa anvendte Arbeide, og det er vistnok for en Deel med Grund, at det er sagt. Naar man vil beregne Uld, Spindeløen, Arbeidet ved Garnets Væf med mere, og Væverløen, da kan man vistnok som oftest faae det Resultat, at det var billigere at kjøbe det; men det er ogsaa en bekjendt Sag, at det hjemmegjorte Tøis Bonitet sædvanligen er bedre end det, som gøres paa Fabrikkerne (formenes kun grovere Tøier). Desuden kunne vi ikke saaledes bringe Arbeidet i Beregning; thi det fleer med Folk, som dog skulde holdes, og paalægges dem paa Tider, hvor de ingen anden Gjerning have. Lader os saaledes antage, at en Mand, som har et Meieri, hvortil han om Sommeren behøver fire Piger, beholder disse Piger om Vinteren og lader dem spinde, faaer han saa ogsaa kun ringe Godtgjærelse for Kost og Løn, saa har han jo dog Noget for den Tid, i hvilken de intet Arbeide have ved Meieriet. Han skulde ikke holde saa mange om Vinteren, kan man sige, naar han ikke har tilstrækkeligt Arbeide til dem; men vilde Enhver sige det, blev den tjenende Klasse sat i en meget ulykkelig Stilling.

Huusfliden vil vel faae et Stød ved Maskinhorspinderiet, som nu er oprettet i Kjøbenhavn, da det rimeligviis vil lede til flere forskjellige Spinderier; derfor var det ønskeligt, at der udbredtes Kundskaber om andre Haandarbeider, som kunde drives ved Hys; thi sørgeligt var det, om et ubvidet Fabrikvæsen hos os skulde bringe Huusfliden aldeles i Forfald. Det er ikke alene fordi den har reddet Mange fra Vettelsstaven, at den bør anbefales, eller fordi den i enkelte Egne giver Bonden hans største Indtægt (for Exempel nogle Amter i Jylland); men hvormed skal Bonden, hans Kone og deres Folk beskæftige sig, naar de ikke arbeide om Aftenen? Til at læse have de ikke Cultur nok, de maae derfor enten sove eller gaae paa Kroen og til Dandsfester, og desto værre forøder ogsaa

mangen Karl der sin Lon. Vi have antaget, at Mangel paa Driftighed er en væsentlig Hindring for Huusfliden, — vi kunne ogsaa sige, at Dorffheden næres saa godt om Ustenerne; de lære ved Mangelen paa Huusflid at sætte Priis paa Lediggang; de vænnes til Eviir og Kortspil, saa at det, der kan betragtes som Følge af Dorffhed, nu er saa indgroet, at derved denne igjen foreges. Derfor var det saare onskeligt, at Huusfliden blev almindeligere, den vilde medføre en arbeidsommere Aand over Bondestanden og den tjenende Klasse.

Den Ulyst til Arbeide, som nu findes hos den sjællandske Bonde, kan man vel antage begynder at fordrives, og at man nu finder flere arbeidsomme Bønder end tidligere; hos dem vil Huusfliden finde Sæde, — maaskee den derfra kan udbrede sig videre.

24.

Findes der udmærkede Agerdyrkere i Egnen? baade af større Godseiere og mindre Gaardeiere, i og udenfor Bondestanden? Hvad have de udrettet?

At der er en Fremadstræben i Landvæsenet, som maaskee vil bringe et glædeligt Resultat, er tidligere bemærket; men at enkelte Mænd skulde her i Amtet have udrettet Noget, der var saa betydeligt, at at man har kunnet see en udbredt Virkning deraf, saa at denne ikke alene yttrede sig paa deres Aulsbrug, men paa Aulsbrugets Tilstand i det Hele, er mig ubekjendt. Nødvendigheden tvang Landmændene til en Forandring i deres Aulsforhold; de saae at Jorderne vare hverken rene eller skjøre; de lærte at brække af Holstenerne; de lærte bedre at indrette Meierier, og senere indførtes mange Forbedringer (uden at de i det Hele førte til et fuldkomment Aulsbrug) baade med Hensyn til Driftsplan og Aulsredskaber, Kreaturer og andet mere; — men alle disse kom efterhaands, uden at vi kunne nævne en Mand som Young, Sinclair, Thaer, Schwarz eller Block, der med Et omdannede det Hele. — Der ere mange Mænd i Holbøks Amt, der have sat forøsmte Gaarde i god Stand, der

have høftet godt, hvor der tidligere næsten kan siges ingen Production at have været; men de have dog ikke i det Hele præsteret noget Overordentligt; de have med Utrættelighed, Flid og Driftighed benyttet de Erfaringer, som fulgtes af de bedre Landmænd; de have maaffee selv gjort nogle enkelte nye Erfaringer, som de have benyttet, og som har ledet dem til nye Fremgangsmaader i Enkeltheder.

Da der nu eksisterer en landoeconomisk Videnskab, kan man vel ogsaa gjøre den Forbring af en Mand, som skulde benævnes udmærket Agerdyrker, at han havde Kundskaber i denne; men her i Amtet er der vistnok Landmænd, som læse landoeconomiske Skrifter, men interesserede de sig alvorligt for Landoeconomien som Videnskab, indfaae de, hvor vigtigt det er, at den som saadan vinder Fremgang, da maatte de vistnok ogsaa have bidraget deres Eljærn dertil. Man hører aldrig, at der i Skrifter berettes Forsøg eller Erfaringer og hvor vigtige ere ikke ofte disse baade for Praxis og Theori; og hvor glædeligt maa det ikke være den Mand, som har trængt ind i det landoeconomiske Studium, at kunne ved sine Erfaringer give Dp-lysninger til Videnskabens Fremme. Og hvorledes skal man forstaae, at der ikke sees Critikker over de maadelige Afhandlinger, hvilke vi ofte læse, hvori der ofte gjøres aldeles ugrundede og intetsigende Angreb paa Landoeconomien, eller ogsaa gives Anviisninger, som baade theoretisk og practisk ere urigtige; dersom man søgte varm Interesse for denne, da vilde man harmes over saadanne Skrifter, og vise Folk, at de ikke uden Kundskaber kunne forfatte landoeconomiske Afhandlinger.

Pluraliteten af Landeiendomme blive vel drevne, Arbeidet bliver foretaget med Orden og Skønsomhed, og efter Voldsforholdene drives Meget ud af dem. Der er ingen enkelt Mand, som i den Henseende fortrinligen kan fremhæves, hverken mellem Bondestanden eller mellem de andre Landmænd; derfor er her ingen Grund til at indgaae paa at nævne bestemte Personer.

Er der noget oeconomisk Selskab i Amtet?

Smtrent i tredive Aar har Holbeks Amt allerede havt et oeconomisk Selskab, som hidtil har bestaaet urokket, og som nu synes snarere at vinde i Fæsthed og indre Kraft, end at gaae sin Opøsning imøde. Og har det kunnet bestaae i de for Landmændene trange Aar, da man ikke skulde have undret sig over, om de ingen alvorlig Sands havde havt for Foretagender til almindeligt Bedste, saa er det ogsaa naturligt, at der maa herske større Liv i det i de senere Aar, hvor der er saa stærk Fremadstræben i Landvæsenet; har det maaskee ogsaa hidtil vist sin Virksomhed næsten udelukkende ved at uddele Præmier til Bondestanden for Forbedring i dens Avlsbrug, for sjelden Vindskibelighed, for lang og tro Tjeneste og andet Mere, saa er det rimeligt, at det nu vil faae en mere udbredt og kraftfuld Virksomhed.

Selskabets Formaal er, som der siges i første Capitel, § 1, i Lovene, i nye Holbeks Amt at virke til offentlige Foranstaltningers Fremme, saavidt dette kan være passende, samt at opmuntre til Flid og Sædelighed, Alt i den Hensigt at forøge Velstand og bestyrke Kjærlighed til Konge og Fædreland. Dernæst siges i § 2, at dets Opmærksomhed vil først henvende sig til Landet, og for dette fornemmeligen til at indføre Markfred og Bondejords planmæssige Dyrkning, Haveanlæg, Kreaturers Forædling og Huusflid.

For at naae sit Diemed har Selskabet uddeelt Præmier; saaledes har det i de sidste fire Aar, hvorover Beretning er udkommet, nemlig 1837—1840 begge inclusive, — aarligen uddeelt fire Sølvbægere for planmæssig Dyrkning af Bondejord; — for at opmuntre til Brugen af Staldfodring har det i forskellige Portioner uddeelt 50 Rbd.; — for usædvanlig Vindskibelighed har Selskabet udlovet 75 Rbd. (Pløining med Roer er dertil regnet og belønnet med 15 Rbd.); — for Havers Anlæg er udlovet to Præmier, hver paa 10 Rbd.; lang og tro Tjeneste har været belønnet med sex forskellige Præmier, nemlig to hver paa 12 Rbd., og fire hver paa

8 Rbd.; — til Tjenestetjyende af Mandkjønnet, for at have benyttet Vinterastener til nyttigt Haandarbeide, har Selskabet anvendt 42 Rbd. Fremdeles har Selskabet holdt Præmiepløining i 1839 og 1840, og derved anvendt 123 Rbd. aarligen til Præmier; ligeledes har det til Huusdyrenes Forædling og Dyrskue aarligen anvendt 100 Rbd.

En saare nyttig Foranstaltning, som er udgaaet fra Høstbets Amts oeconomiske Selskab, er Sparekassen for Amtet, og det har ogsaa vilst sig, hvilken Tillid de, som Planen udgik fra, have havt i Amtet, idet der strax i det første Aar blev indskudt 444 Rbd. Sedler og 9,055 Rbd. 75 Sk. rede Solv. Den modtog første Gang Indskud i 1826, og i 1840 indestod i den 196,620 Rbd. 44 Sk.; Indskuddene fra 4de Mai 1839 til 2den Mai 1840 vare 33,840 Rbd.

Vi have tidligere i det Afsnit, hvori Schæferivæsenet omtales, berettet, at Uldmarkederne i Kallundborg flyde det oeconomiske Selskab deres Tilværelse; tillige have vi der fremhævet, hvorfor de vare af saa stor Vigtighed for Landmændene. Fremdeles maae vi her nævne Plantagens Anlæg i Skippinge, hvilket aldeles er udgaaet fra Selskabet, og hvorved der aabnes Udgang for Amtets Beboere til at faae Planter og Træer uden en for lang Transport til en antagelig Priis.

For at vise, hvorledes Selskabet benytter Velgighed til Forsøg, naar den fremstiller sig, ville vi endnu anføre to Exempler. Da for nogle Aar siden nogle Hesteopdrætttere ønskede at faae en Guldblodshingst i Amtet, og søgte at skaffe Kjobesummen tilveie ved Actier, tog Selskabet nogle. — Endvidere, da en Mechanicus tilbød Selskabet at gjøre en Tørvepresse, naar det vilde betale Materialierne og Arbeidet, dog saaledes, at han selv ingen Godtgjørelse erholdt for sin derved anvendte Tid, besluttede det at anvende den calculerede Sum af 700 Rbd. derpaa. At det vilde have været af stor Vigtighed for Danmark, naar en saadan Maskine opfandt, hvorved Tørven pressedes til en fastere Masse og strax var tjenlig til Ildbrandsel uden Lufttørring, er indlysende; — desto værre mislykkedes dette Forsøg, men man maa haabe, at dette uheldige Udfald ikke skal have til Følge, at Selskabet vil være mindre tilbøielig til Forsøg for Fremtiden.

26.

**Er Eiendommens Priis i Stigen eller Falden?
Findes arbejdsløse Mennesker? hvor stor er Arbeids-
lønnen? kunne Beboerne have Vinælingsveie udenfor
Agerbruget?**

Landeiendommene have i de sidste Aar hævet sig til en langt høiere Priis end den, hvori de stode tidligere; men dette er ikke noget Særegent for dette Amt, det samme er Tilfældet over hele Danmark. Om Grunden til denne Stigen horer man forskjellige Meninger; Nogle antage, at det er en Følge af de høie Cædpriser, Andre at det er en uiebliffelig Coniunctur, der skulde være en Følge af, at flere bemidlede Mænd for Diebliffet søge Landeiendomme. Vi ville aldeles ikke nægte, at de høie Cædpriser kunne bidrage til, at færre søges solgte, idet de have forbedret flere Landmænds pecuniære Stilling, hvilke ellers kunde have været nødsagede til at sælge; heller ikke ville vi nægte, at det er rimeligt, at en Mand, der vil sælge, kan naae en antageligere Priis for sin Eiendom, naar der ere flere, som ere kjøbelystne og have Penge til at kjøbe for, end naar der kun findes Faa; — men desuagtet haabe vi, og det maa vistnok enhver Danst, at Jorden vil faae en endnu høiere Værd end den for Tiden har.

Det er vel langt fra, at vi kunne mene, at vort Agerbrug har naaet et saa høit Standpunct, som, for at anføre et Exempel, i England eller det sydlige Tydskland, men det er dog unægteligt, at mange Forbedringer, mange nye Indretninger og Metoder have vundet Fremgang hos os. Bestemt Driftsplan er bleven indført, Jorden renses tilbørligt, Kreaturerne passes med Omhyggelighed, der graves Grofter, hvor Jorden er suur, Merglingen bliver mere almindelig; — vilde det da ikke være forunderligt, om der kun gaves samme Udbytte af Agerdyrkningen som tidligere? Enhver, der opholder sig paa Landet, kjender Gaarde, som neppe afgave saa megen Cæd, som behøvedes til Huusholdningen, og hvorfra nu sælges store Partier; paa mange Jorder, hvor der nu høstes godt bestan-

digt, fik man ikke meget mere end Udsæden. Er det da noget Under, at Landeiendommene ere stegne?

Har Jorrbunden i Holsteen Noget fremfor vor, naar vi undtage Marsken? Og dog stod allerede i 1837 Landeiendommene der i en Priis, som vore ere langt fra at have naaet nu; — men i Holsteen har Agerbruget i mange Aar staaet over vort, derfor har Jorden der givet større Udbytte end hos os, — om det imidlertid er Tilfældet endnu, er et ganske andet Spørgsmaal.

Altsaa maa Grunden til at vore Landeiendomme betales bedre end tidligere, blive, at de ere i en bedre Cultur nu, og fremdeles er det en Selsølg, at de ville vedblive at stige, med mindre pludseligt saa ulukkkelige Forhold skulde opstaae, at der indtraadte en Standsning i den Fremadstræben, der viser sig for Tiden.

Denne feilagtige Mening, at den høiere Priis paa Landeiendomme kun maa betragtes som en tilfældig siebliffelig Coniunctur, har forresten en skadelig Virkning, idet den gjør Flere altfor ængstelige i at udsætte Penge i dem. Denne Virkning af hiin falske Anskuelse maa naturligviis bortfalde, naar Tiden viser, at Jorden beholder sin Værdi, men for Siebliffet er den til Skade for Mange, der have Eiendomme eller ville kjøbe. Det var ikke godt, at kun Capitalister skulde see sig istand til at besidde Gaardene, og det vil dog blive Tilfældet, naar der kun kan erholdes første Prioritet til den halve Kjøbesum *).

I det Hele er Arbeidsfolkernes Antal ret passende til Agerbruget; arbejdsløse Mennesker findes kun sjældent, og paa den anden Side kunne Landmændene kun sjældent klage over Mangel paa arbejdende Hænder. Derimod kan det jo ikke nægtes, at et slet Aar maa have til Folge, at i den derpaa følgende Vinter ere Folk, som ikke kunne faae Arbejde; thi i saa Tilfælde vil der behøves færre Mennesker til Vinterarbejdet, og tillige ville flere Agerbrugere indskrænke deres Udgifter, i det mindste paa ingen Maade lade udføre Arbejde, der ikke er absolut nødvendigt.

*) En Kjøber af en Eiendom til 90,000 Rbd. har ikke kunnet opdrive en første Prioritet paa 50,000 Rbd.

Ved enkelte Arbeider behøves der et større Antal Arbeidsfolk end dem, der ellers kunne stadigt bruges i et Holsbrug, — og til saadanne kunne der undertiden mangle Menneſker. Saaledes er der ofte klaget over Vanſkeligheden ved at faae optaget Kartofler; men det maa ogsaa erindres, at dette Arbeide falder lige efter Høsten, hvor der har været god Fortjeneste, og da dette ofte indfalder i koldt og ſlemmt Veir, ere Folk mindre tilbøielige dertil, uagtet det i Reglen afgiver god Betaling.

Lønnen for en Arbeidskarl er 30 til 33 Rbd., en Holskarl 40 til 50 Rbd., en Pige 8 til 12 Rbd., og en Dreng omtrent det Samme. Bønderne give mindre i Penge, men lønne tillige med Badmel, Lærred, Strømper m. M. — Dagleien er forſkjellig, fra 20 Sk. til 3 Mk. dagligt paa egen Koſt.

Vinæringsveie udenfor Agerbruget benyttes kun meget lidet; thi vel drives Fiſkeri, Sildefalteri, Pottemageri, Teglværk og Kalkbrænderi, — men de drives ſærſkilt ſom Levevei, og ikke ſaaledes, at de give Fortjeneste paa de Tider, Agerbruget ikke kræver ſaa megen Arbeidskraft. Derfor kunne de ikke ſiges at ſtaa i Forbindelse med Agerbruget, ikke engang de Teglværker, ſom Landmænd have anlagt og enten ſelv beſtyre eller bortleie; de maae betragtes ſom en Art Fabrik anlæg.

27.

Hvilke Dele af Landbruget fortjene efter Local- og Tidſomſtændighederne i Særdeleshed Anbefaling? fortjener den animalske eller vegetabilſke Production Fortrinet? Af den forſte enten Dvæg- eller Jaareavl eller Heſteopdræt? Hvilke Værter enten til Sæd, Foder eller Handel kunne med meſt Fordeel dyrkes?

Vel kunne vi ikke ſige, at Jordens Beſkaffenhed over hele Amtet er ſaaledes, at enhver Sædart kan dyrkes derpaa, eller at den lige-

godt overalt egner sig til enhver Slags Besætning; men dog er den største Part af Amtet skicket til at frembringe de fleste Sædarter, og til at der kan holdes enhver Slags Besætning. De locale Forhold kunne derfor i det Hele taget ikke ansees for at gjøre nogen bestemt Sædart eller nogen bestemt Besætning nødvendig, men tillade temmelig frit Valg; — derfor kan man ved at organisere et Avlsbrug almindeligen bestemme Forholdene i det efter de Regler, som man overhovedet anseer for at være de rigtigste.

Større Indflydelse kunne Lidsomstændighederne have; men de ere for den danske Landmand næsten de samme, som for andre Nationers; thi Forbruget i Danmark er jo kun en ringe Part af det, der produceres, og vor Production er saa ringe, at den ikke kan gjøre nogen Forandring i Handelsconjuncturerne. — Men yderste Forsigtighed maa der anvendes, naar man vil rette et Avlsbrugs Indretning efter disse; den maa da være saaledes, at den let kan forandres, — thi hvad der et Aar betaler sig godt at producere, paa Grund af en i Forhold til den øvrige Production høi Priis, kan det næste Aar være i en ringe; saaledes blev Byg i Vinteren 1839 og 1840 betalt med to Mark og endog derover høiere end Rugen, den næste Vinter var det igjen faldet indtil otte Mark under denne. Paa Kallundborg Uldmarked blev Ulden det første Aar, da det holdtes, betalt med en Nigshankdaler, Aaret efter med fire Mark; og saaledes gaaer det med alle Landmandens Producter: Priserne ere meget ubestemte, og vil man gjøre en Beregning over et Avlsbrug, maa man regne efter en Gjennemsnitspriis og ikke efter Dagens.

Lacaliteterne ere saaledes, at man ikke kan sige, at de mere egne sig for animalsk end for vegetabilsk Production, eller omvendt; derfor maae i Almindelighed disse Forhold indrettes efter de almindeligt gjældende landoconomiske Grundsætninger, — thi kun saa Steder kan Gjødningskød, hvorved den animalske Production kunde undværes, dersom det var Tilfældet overalt. — Nu maa den bringes i et saadant Forhold til den vegetabilske, at der ved den kan vindes den nødvendige Gjødningskød, da kunstige Gjødningsmidler saare lidt benyttes, — og det synes virkeligen ogsaa, som om man betragtede den som en Byrde.

Jorden udlægges til Græs i en udsidt Tilstand, saa at den, naar den igjen optages til Sæd, maa brakkes og gjødes; denne Feil er vistnok den største, som Ugerbruget lider af hos os, thi derved gjøres den animaliske Production for kostbar. Naar vi for Exempel tage det hos Bonden almindeligste Sædskifte: 1, Brak; 2, Vintersæd; 3, Byg; 4, Erter og Kartofler; 5, Byg; 6, Havre; 7, Klover til Slet; 8—9, Græs, da anvender man Jorden saalænge den er i Kraft og i reen og skjor Tilstand til Sæd, og benytter den da først til Dvæget, naar den ikke længer kan producere hiin. Den maa lægges ud, hører man ofte blive sagt, fordi den ikke kan holde ud at bære bestandigt; — af en saadan Yttring seer man, hvad Priis der sættes paa den animaliske Production, — den ansees for at være en Nødvendighed for den vegetabiliske, og heller ikke for meget andet. Men lad os ogsaa antage, at den giver ringere Indtægt, hvilket Misgreb er det dog ikke, at lægge Jorden ud saa langt fra Gjødning; den giver ikke mere end det Halve af Klover og Græs, som den kunde, naar den var nærmere denne, og Jorden vilde da nyde langt større Fordeel deraf. — Naar vi betragte Avlsbrug med det nysnævnte Sædskifte, finde vi ikke mere end en Ko paa hver fjerde Tonde Land, der bliver da omtrent 7 Skjepper Land anvendt til Forsommer-Græsning til den og omtrent 3 Skjepper Land til Slet, hvorefter Høet gives den om Vinteren, det er 10 Skpr. Land, som anvendes til den. Af en Ko kan man, naar den bortforpagtes, have circa 12 Rbd. i reen Indtægt, eller omtrent 10 Rbd. 4 Mk. af en Tonde Land, hvorfra dog maa tages Udgiften ved Frøklover og Høstarbeide ved Kloveren, hvilken vel kan anslaaes til omtrent 4 Rbd. Halmen, som Koen fortærer, kan neppe bringes i Beregning, da dens Gjødning maa være Equivalent derfor.

Vilde man lægge Jorden ud i første Halm efter Brak og Gjødning, vil sex Skjepper Land vistnok være rigeligt til Hø og Græs, og man vilde da faae en saa god Indtægt af sin animaliske Production, at den vegetabiliske neppe kunde overgaae den, og Jorden var da let at optage til Sæd, — den kostbare Fuldbrak kunde da, naar tillige Vexeldrift indførtes, aldeles bortfalde. — Vi kunne paa den Maade antage Netto-Indtægten til omtrent elleve Rigsbankdaler, og det er vel endog rimeligt at antage, at dersom man vil benytte

Staldfodring, i det mindste i Forbindelse med Græsning, især saafremt man vil bruge Kloveren som Basis for Staldfodringen, vil et mindre Areal kunne anvendes til Hø og Sommerfoder til en Ko, og mon det forøgede Arbejde ikke skulde blive betalt af den større Gjødningsmasse?

Saaledes som Eiendommenes Pris er for Dieblisset, er et Udbytte af sex eller syv Rigsbankdaler af en Tonde Land et daarligt Udbytte; — vi kunne, naar vi kjøbe en Eiendom, neppe have den billigere, end at hver Tonde Land maa give omtrent fem Rigsbankdaler i aarlig Rente, undertiden endnu mere; naar vi dertil seie Skatter, Tiender og andre Byrder, da vil den Jord, som anvendes til Dvægavlen, neppe give os noget som helst Overskud; derimod, ved nærmere efter Gjødningen at anvende Jorden til den animalske Production, vilde der dog kunne erholdes et antageligt Overskud.

Den vegetabiliske Production er i Holbeks Amt betinget af den animalske, da vi kun ved den kunne tilveiebringe Gjødning; kunne vi derfor saaledes indrette vore Avlsbrug, at denne giver godt Overskud, da vilde det være rigtigt at drive stærkt paa at forøge den, da hien ved den forøgede Gjødningsproduction vil afgive langt større Fordeel. Det er en Sag, som er saa velbekjendt, og som er saa ofte stadfæstet af Erfaringen, at den ikke kan gjendrives, at det er Gjødningen, som i Forbindelse med ordentlig Behandling af Jorden giver Sæd, — derfor maae vi stræbe at frembringe meget af den, og det vil kun kunne gøres ved den forøgede animalske Production, naar man ikke længer betragter denne som en ubehagelig Nødvendighed, men indseer dens Bigtighed, og at den kan give et godt Overskud.

Det er da altsaa indlysende, at den animalske Production tilfidesættes for den vegetabiliske, at den i Forhold til denne forsummes, og at den bør snarere have Fortrin for denne, da den er Basis for den; derfor bør den vistnok forøges, Fremgangsmaaden ved den forandres, men nu kommer et vanskeligere Spørgsmaal: er det tilraadeligst at lægge Vind paa Dvæg- eller Faareavl eller Hesteopdræt?

Det er allerede bemærket, at det ikke er paa mange Steder i Holbeks Amt, at Localiteterne afgjørende egne sig enten for Dvæg- eller Faarebesætning; men i Almindelighed kan enhver af disse be-

nyttes. Det kommer altsaa her kun an paa at besvare, hvilken af dem, der vil betale Foderet og Græsset bedst; hvilket allerede er omtalt, hvor vi beskrev Schæferivæsenet. Fordelen blev der paa dettes Side, saafremt vi regnede Meieri-Indtægten efter Forpagningsafgifterne, da det Foder og Græs, som en Ko behøver, benyttet af Faar, vilde give en Netto-Indtægt af omtrent femten Rigsbankdaler, hvorimod den af en Ko ikke kan regnes over tolv. — Men her komme vel ogsaa Tidssomstændighederne i Betragtning, og det er vel rimeligt, at Forholdene ville udjævnes saaledes af sig selv, at Prisen paa Ulden enten vil falde, eller Smør og Ost ville stige; saa at det vil gaae hermed som med Schweizerierne; i Begyndelsen, de oprettedes, betaltes saa høie Priser for Ostene, at der paa den Maade udbragtes langt mere af Melken end ved at kjerne Smør. Derved forleddes Flere til at indrette dem, og da faldt Osteprisen, og skjøndt flere nu nedlægges, er den dog endnu temmelig lav i Forhold til Smørprisen. — Der oprettes nu bestandigt flere Schæferier, der kommer megen Uld fra Ny-Holland paa Uldmarkederne, enten vil vel Ulden falde eller Sædevarerne stige i Priis; — for Tiden kan det ikke nægtes, at Schæferierne have i en Række af Aar givet højere Indtægt af Foderet end Meierierne, og hvorlænge Forholdene ville blive saaledes staaende, kan neppe afgjøres; derfor er det vistnok faareavlen, som af den animalske Production bør gives Fortrin, hvor ikke Localiteterne skulde være meget ugunstige for Schæferierne.

Til den animalske Production hører ogsaa Hestetillæg; vi have allerede omtalt, hvilke Mangler den sjællandske Hest har, og meddeelt nogle Bemærkninger om den Maade, hvorpaa man rimeligviis vil kunne forbedre den. Hestetillægget maa anbefales enhver Landmand; det er af Bigtighed baade for den nuværende Generation og for de tilkommende, at der eksisterer en Hestestamme, som kan levere gode Arbeidsheste og Vognheste; men at anbefale det, som om Landmændene kunde have store Indtægter deraf, kan man ikke; den Fordeel, som Hesteopdrætterne i Holbøks Amt have havt, er kun ubetydelig, hvor ikke Localiteterne have afgivet særdeles god Leilighed til at græsse Følhopper og Plage. Skal en Mand besatte sig med

denne Sag i det Større, maa det tage ham saa megen Tid, at han maa lade sin Aving være overladt til sine Folk.

At den vegetabiliske Production har Fortrinnet for den animalske ved de fleste Avelsbrug, have vi yttret, saa at vi efter vor Anskuelse ikke kunne anbefale en Udvidelse af denne, derimod vel nogle Forandringer, hvilke allerede for en Deel ere blevne omtalte i tidligere Afsnit. Saaledes dyrkes forholdsvis meget Byg og mindre Vintersæd, deri burde gjøres Forandring; thi vel er Byg en god Handelsartikel, men Rugen finder dog ogsaa stedse Affætning, og Hveden kan vel antages for ligesaa god Handelsvare som Byg; — den ofte indfaldende Foraarsstørke skader i Almindelighed Vaarsæden mere end Vintersæden, især paa Jorder, hvor Sæden modnes seent, da den undertiden bliver slet moden og giver kun let og svangt Korn.

Foruden de almindelige Sædarter dyrkes Raps, baade Vinter- og Sommerraps, Erter, Boghvede, Vikker, Kartofler, Klover, Hør og Hamp, der er gjort Forsøg med Roer, Raafrøer, Hestebønner og Dodder. Forsøgene kunne egentlig endnu ikke betragtes for fuldstændige, saa at man kan affige noget aldeles afgjørende Resultat; gid de maae blive fortsatte af flere, og Udfaldet offentlig bekjendtgjort, da de maafee kunne have Bigtighed, hvad enten de saa lykkes eller mislykkes.

Af Hør og Hamp dyrkes kun saare ubetydeligt, derfor maa der ogsaa indføres meget deraf; — Hør kan maafee betragtes for en af de for os sikreste Handelsplanter, og burde derfor dens Dyrkning mere udvides. Der er ogsaa den Fordeel ved denne, at den ikke kræver samme Behandling af Jorden, som Rapsen, men at den for Exempel kan dyrkes i kraftfuld Grønjord, eller efter Vintersæden. Den største Vanskelighed bestaaer i Ristningen, Brydningen og Ekiætningen; men naar først vore Folk blive mere øvede heri, vilde Arbeidet vel ikke blive saa besværligt.

I Anledning af Rapsens, Bølgæseds, Kartoflers Dyrkning m. m. have vi allerede meddeelt, hvad vi antage henhører dertil, under forskellige Afsnit; vi have ogsaa anført, hvorfor Vexeldrift bør foretrækkes; hvorfor en mere udvidet Dyrkning af Bølgæsød og Rodfrugter bør indføres; ligeledes have vi gjort opmærksom paa den

urigtige Plads, som er givet Kloveren i de fleste Agerbrug, — derfor maae vi nøies med at henvise til det tidligere Sagte, og kun bemærke, at Klover, Kartofler og tildeels Staldfødringsurter burde der henvendes særdeles stor Opmærksomhed paa, og vilde der derved vindes meget for Agerbrugene overhovedet; thi derved udvidedes vel den animalske Production, men derfor indskrænkedes dog ikke den vegetabiliske, snarere vilde den forøgede Gjødnings Frembringelse stadigt befordre denne.

Handelsplanternes Dyrkning blev vistnok ogsaa derved med Tiden mere udbredt; thi man vilde vinde Gjødning nok til at disse kunde dyrkes med mere Sikkerhed, og man savnede ikke saa meget Halmen, paa Grund af den kraftigere Fodring, som man fik til Kreaturerne. Men førend det skeer, ville Handelsplanterne, som Raps og Hør, kun være lidet at anbefale, fordi de behøve Kraft af Jorden, uden at kunne gjengive nogen.

28.

Gives der i Districtet noget Særegent, som for andre Egne kunde gavne til Efterfølgelse eller Advarsel?

Uden speciel Kundskab til andre Egne lader dette Spørgsmaal sig ikke fuldstændigt besvare, og Forfatteren maa beklage, at han ikke har den i det Omfang, som var nødvendigt, og han maa derfor indskrænke sig til at besvare det fra et almindeligt landoekonomisk Standpunct. Og saaledes maae vi da gjøre opmærksom paa den Orden og Driftighed, som møder Enhver, naar han besøger Aalsbrugene i Holbøks Amt, isærdeleshed de større; man maa beundre, hvor smukt der ploies, hvor godt i det Hele Jorden bearbejdes, hvor omhyggeligt der høstes, kort hvilken practisk Duelighed der viser sig i de fleste Grene af Landvæsenet.

Fremdeles maa man fremhæve den Fremadstræben, der viser sig overalt; i de fleste Dele af Agerbruget er skeet Forandringer og

Fremfskridt til det Bedre, saaledes for Exempel ved Svingplovenes Indførelse; de ere nu saa almindelige, at Plovkarlene have lært at indsee, at man plover lettere med en af dem end med en Hjulplov. Erfriparatorer og Scarificatorer ere ogsaa blevne forsøgte, og paa enkelte Steder ikke lidet anvendte; og i det Hele forsøges de fleste nyere Agerdyrkningsretskaber, hvilket i ethvert Tilfælde viser Lyst til Fremfskridt.

Et vigtigt Fortrin viser sig ved Agerbrugene her i Amtet, nemlig at der er indført en bestemt Drift og Markinddeling, vel er den i Almindelighed mangelfuld, men derfor er dog vundet meget, idet den gamle Brugsmaade, hvortil der kun sjældent fandtes en bestemt Inddeling, forsvinder mere og mere. — Manglerne ved de nye Driftsmaader ville vistnok vise sig om en Række af Aar, og da vil det være forbundet med Tab at forandre dem, derfor havde det været ønskeligere om Bereddriften strax var bleven indført; men saaledes som flere af de tidligere nævnte Sædskifter ere, vil det vise sig, at den har Fortrin for andre Brugsmaader. Nogle af dens Grundfætninger ere fulgte i dem, og de ville rimeligviis bane Veien for den i dens hele Udstrækning.

Uagtet vi have paavist Misgreb, som vi antage at være begaaede ved Agerbruget, kunne vi dog ikke paavise nogle, hvis skadelige Følger saaledes have viist sig, at de her kunne fremstilles til Advarsel for andre Egne; desuden bevirker Mangelen paa locale Kundskaber, at vi ikke vide, om de findes almindeligt eller ikke. Hvad der mest sætter Hindring for Agerbruget, er Mangel paa Kundskaber i Landoeconomien, vi kunne vel næsten sige, at der eksisterer endnu en Foragt for den som Videnskab; men herpaa er gjort opmærksom og vil endnu blive talt mere om.

Førend vi forlade dette Afsnit, maae vi omtale Monstergaarden i Dssherred; vi omtale den, fordi vi troe at burde anbefale den Idee at oprette Monstergaarde. Der skal ofte være gjort Begyndelse med saadanne Anstalter hos os, men desto værre ere de gaaede tilgrunde igjen, — denne lader til at ville bestaae, fordi der arbeides

med Nidkjærhed, skjøndt der ere lagte mange Hindringer for den. Og gid den ikke blot maa bestaae, men ogsaa lykkes godt, at ikke alene Hensigten med den kan opnaaes, men at ogsaa andre Steder i Landet Monstergaarde maatte oprettes, navnlig i de Egne, hvor Agerbruget staaer paa et lavt Trin. — I Odssherred vide vi at dette er Tilfældet, og derfor er det, at vi haabe, at den maa virke gavnligt der, saafremt det vil gaae godt med den, som man har Grund til at vente.

Hensigten med denne Monstergaard er naturligviis, at vise et Exempel paa, hvorledes en Gaard her drives, for at give et antageligt Udbytte. Derfor maa Fremgangsmaaden være rationel, og derved udbredes den rationelle Landoeconomies Grundsætninger, saafremt Folk ville gjøre sig bekendt med dens Indretninger, hvilket efter Forholdenes Natur maa skee. Sognets og Naboegnens Beboere ville altid søge Læilighed til at bese et saadant Avlsbrug, om ikke af anden Grund, saa dog for at tilfredsstille deres Nysgjerrighed, og Bestyreren vil da faae Læilighed til at berigtige de urigtige Anskuelser og udbrede bedre. — Ved denne Gaard bliver det ikke alene Maalet, at forandre et mindre veldrevet Avlsbrug til et rationelt, men — at danne det, hvor man næsten kan sige, at der intet har eksisteret; thi den største Deel af Jorderne vare endnu aldeles raae og saa overfyldte med Stene, at de ikke kunde bearbejdes med noget som helst Avlsredskab. Det første Arbejde bestod derfor ogsaa i Steenrydning, Grøftning og Brakbehandling.

At der paa nogle faa Aar kunde indrettes et rationelt Agerbrug, var ikke at vente, dersom der ikke skulde anvendes overordentlige Fremgangsmaader, som ikke kunde antages at finde Efterlignelse hos den simple Agerbruger, og altsaa vare uhensigtsmæssige paa en Monstergaard; men Begyndelsen er gjort saaledes, at man om kort Tids Forløb kan vente at see det, og man maa dog formode, at Bønderne ville faae Lyst til at gjøre sig bekendte med de der brugte Metoder, naar de see om ikke just nogen udmærket Production, saa dog en jævn god der, hvor den var saa usæl, at ingen Familie kunde bestaae.

Det vilde være for vidtløftigt her i Enkelthederne at beskrive, hvorledes Opdyrkningen er gaaet for sig; vi ville kun bemærke, at

Jorberne ere af flet Bonitet, for den største Deel skarpe, grusede og sandede, og uden Muld, og at Bestyreren især lægger an paa, ved stærk Kartoffelbyrkning at bringe dem til et høiere Culturtrin. Vi have sagt, at de vare overfyldte med Stene, derfor ryddes disse saa vidt muligt for den første Pløining, derefter vedblives med dette Arbeide i første Brakkaar, og først det følgende Aar brakkes de fuldstændigt. Denne Fremgangsmaade er vistnok rigtig; thi da den første Pløining ikke kan foretages let, kan Jorden ogsaa behøve det Aar til at forraadne, og den Masse Stene, som der foresandtes, vilde give saa meget Arbeide, at Brakningen ikke kunde gjøres fuldstændigt, skulde det Hele være færdigt paa eet Aar.

Efter Brakken, som ikke gjødes, tages Rug, og da gjøbede Kartofler, hvorefter Byg, saa Vicker og Boghvede, dernæst Havre, som lægges ud til tre Aars Græsning; — saaledes er Driften altsaa efter Bepeldriftens Regler, og aflæmpet efter Forholdene. Sommerstaldfodring er der ikke at tænke paa med dette Sædkiste; — men det vil maaskee neppe være rigtigt at ville fremtvinge den paa Jor-der af en saa ussel Bonitet, da det vil koste Dpoffrelser, som vanskeligen en Bønde kunde gjøre; ved Hjælp af en Normose ere Hestene imidlertid blevene staldfodrede.

Man vil kanskee indvende, at det havde været rettere at have valgt en Gaard, hvis Jorder vare saaledes, at Bepeldrift med Staldfodring kunde været indført der; men dertil maae vi svare, at Mønstergaarden er bleven oprettet for at virke til Agerbrugets Dpkomst i Ddsherred, og derfor maatte der vælges Jorder af den Bonitet, som var almindeligst der. Derimod ville vi heller ikke negte, at det var ønskeligt, om dette Forehavende lykkedes saa godt, at Landhuusholdningsselskabet opmuntredes til flere Mønstergaardes Drettelse, og der valgtes Jorder af bedre Bonitet, hvor et ret intensivt Agerbrug blev sat i Gang.

Vi have viist, hvorledes der arbeides paa Jordernes Opdyrkning, fremdeles maae vi bemærke, at der findes en god og velfodret Besætning, og at Bygningerne ere saaledes opførte, at de medrette kunne anses for værdige til at efterlignes, da de haabe ere solide og bekvemme. De ere opførte af Leer, en Bygningsmaade, som ikke er kostbar og gjør Husene solide og lune for Kreaturerne; de

ere drøbe og derfor langt rummeligere end de smalle Længder, som Bønderne opsatte. Men idet Enhver, der har Interesse for dette Forehavende, maa glæde sig over Foranførte, maa han igjen beklage, at der ikke er gjort mere for Havedyrkningen og for at forbedre Jorden ved Mergel, som dog vistnok findes der, og den er det uimodsigeligt, som skal fremhjælpe de skarpe Jorder. Odsherred vil neppe uden den stige til betydelig Kornproduction, men Bonden er uvant med Mergelarbejde, og derfor antage vi, at Mønstergaarden bør foregaae med Exemplet, tilmed da den ikke, uden meget langsomt, vil kunne drives til stærk Production, dersom der ikke mergesles.

Fremdeles er et andet Wiemed forbundet med Mønstergaarden, nemlig der at lade Karle oplære i Landvæsenet, og at foranstalte Forelæsninger holdte. Avlingen skal for Fremtiden udelukkende drives ved saadanne Læringer, som der altsaa baade ville faae theoretisk og praktisk Veiledning; — Forelæsninger blive holdte om Vinteren, hvortil Afgang er aaben for Enhver. Som noget særdeles Ubefalende maae vi anføre, at Bestyreren over sine Læringer meget i skriftlige Arbejder, og vi have seet nogle af disse, som langt overgik vor Forventning. Der er i Sandhed Grund til at vente, at dygtige Agerbrugere ville kunne udgaae fra denne Anstalt, Agerbrugere, som i det mindste ville langt overgaae den øvrige Bøndestand, som kun sjældent kan skrive eller læse Skrift, og ikke er vant til at tænke grundigt, hvorimod disse blive øvede i Læsning og skriftlige Udarbejdelser, faae sunde og klare Begreber om Landvæsen og hvad dertil henhører.

Udfølgelig er det ogsaa, om Aftenforelæsningerne maatte vinde mange Tilhørere; Sognets Beboere kunne dog i det mindste besøge dem, og hvormegit vil der ikke kunne udrettes der. Der maa kunne gives en fuldstændig theoretisk Veiledning, naturligvis afslæmpet efter Tilhørernes Faaetevne; — Bestyreren vil kunne gjøre opmærksom paa, hvorfor han gaaer anderledes frem i sit Avlsbrug end Bønderne, og paa den Maade bibringe dem den rationelle Landoeconomies Grundsætninger.

Af det, vi her have anført om Mønstergaarden i Odsherred, er det klart, at den giver Haab om et lykkeligt Udfald, og Enhver,

der interesserer sig for det danske Landvæsens Opkomst, maa glæde sig herover. Men det er beklageligt, at Misundelse og Ondskab baade have lagt Hindringer for denne Sag *), og at selvkloge Folk søge at skildre dette Foretagende som unyttigt og slet udført. Enhver, der vil reise ud til Frendtved i Grevinge Sogn, kan overbevise sig om, hvad der er udrettet, han kan endnu gjøre sig en Idee om de Vanskeligheder, der vare at kæmpe imod, og han vil da see, at den Skildring, som vi her have givet, ikke er overdreven, men kun har havt til Formaal, at fremstille Sagen som den er, og at modarbejde det Indtryk, som De kunne have efterladt, der have dadlet den. Ufuldkommen er al vor Gjerning, derfor kan Ingen vente, at Mønstergaarden skal være fuldkommen i Et og Alt; men at der er udrettet meget, og at den giver et godt Haab om, at der vil udrettes mere, det paastaar vi, efterat vi have gjort os bekendte med den; og vi nægte det ikke, uagtet vi ogsaa vare forubindtagne mod den, fordi vi havde hørt saamange usande Relationer om den.

29.

Hvad ansees i Almindelighed for at kunne gavne Egnen med fortrinligt Hensyn til dens Localitet?

Det forelagte Spørgsmaal, som skal besvares i dette Afsnit, er tildeels tidligere blevet det, idet vi ved flere Leiligheder have havt Anledning til at paavise enkelte formeentlige Misgreb, som det var godt om de bleve forandrede, for Exempel med Hensyn paa Jordbrugsmaade, Hornqvægets Tillæg m. M. — Hvad der fra det Offentliges Side kan gøres til Agerbrugets Fremme, kan i det Hele antages at være foranstaltet, saaledes kunne vi for Exempel glæde os over gode Veie, Havne m. M., som lette Salget af Producterne;

*) Saaledes er der vel al Grund til at formode, at Ilden var paasat, da de endnu ufuldførte Bygninger afbrændte.

fremdeles kunne vi paastaae, at Agerbruget ikke lider af særdeles besværlige Tryk, undtagen paa de enkelte Godser, hvor Høveriet endnu bestaaer, der er baade Hovedgaardens og Bøndernes Udsbrug besværede af dette. Den, der driver Hovedgaarden, kan ikke forandre sin Driftsplan, han er nødsaget til at lade pløie paa de Læder, Høveriforeningen foreskriver, han er nødsaget til at dyrke de Sædarter, som Bønderne ere forpligtede at høste; — og Bonden maa holde en uforholdsmæssig stor Hestebesætning og flere Folk, end han ellers behøvede, han maa ofte forlade sit eget Arbeide, eller, vil han undgaae det, maa han gjøre det paa Læder, hvor han neppe vil kunne blive tilsagt til Høveri, men han maa da mangen Gang gjøre dette enten for tidligt eller for sild.

Forunderligt er det, at ikke begge Parter overalt indsee, hvor gavnligt det var dem, at Høveriet aflagdes, især da det dog er ophævet af Flere, og de overalt have fundet dem tilfredse med denne Forandring. Men endnu mere paafaldende er det, at Bønderne ved nogle Gaarde have forlangt det aflagt, og Hovedgaardseierne have negtet, uagtet der er blevet budet en Erstatning, der var større end den, som Forpagteren skulde have for selv at drive Udsingerne; der er ikke engang blevet underhandlet om Erstatningen, eller i mindste Maade fra Eiernes Side gjort Forsøg paa en Forening om denne Sag. — Og man skulde dog have troet, at en Godseier lettere skulde fatte Fordelene ved en saadan Forandring end en Bønde!

Med Hensyn til Amtets Localitet og ydre Forhold kan vistnok neppe Noget angives at ville mærkeligen ophjælpe Agerbrugene; men derimod er der en Sag, som oftere er bleven omtalt i dette Skrift, og som her vidtløftigen skal blive behandlet, nemlig den at vække Interesse for den landoeconomiske Videnskab, derved vilde vistnok meget vindes; thi først naar denne og Lyst og Iver for det practiske Landvæsen og Landliv gaae Haand i Haand, vil Agerbruget gjøre alvorlige Fremskridt.

Denne Mangel paa Interesse for Landoeconomien har vistnok, som tidligere bemærket, sin Grund i den Maade, hvorpaa den tilkommende Landmand opdrages til sin Bestemmelse. Er hans Fader Landmand, lader denne ham gaae sig tilhaande, saasnart han er

istand dertil, — han lader ham arbejde med, naar hans Kræfter tillade det, og derved faaer han rigtignok tidligt Dvælse i Haandgrebene og Begreb om det practiske Landvæsen; men den Tid gaaer tabt, hvori han mest er stikket til aandig Udvikling, han lærer af sin Fader eller hos den, han opholder sig, hvad han veed og har erfaret i Landvæsenet, men han faaer ikke en saadan Dannelse, at han kan sætte sig ind i et landoeconomisk System, endnu mindre faaer han Idee om, at der eksisterer en landoeconomisk Videnskab. En saadan ung Mand vil som oftest drive sin Avling med streng Orden, han vil faae ubrettet meget med sine Folk og vel ogsaa indbringe saa meget af sin Avling som muligt under den Form, den drives; — men han er ikke modtagelig for det Nye og vil kun indføre det deraf, som han i sin nærmeste Omegn seer, og som indlysende er fordeelagtigt. Andre Landes Landvæsen er ham derimod ubekendt, og om de gjøre nok saa mange Fremfærdt, ville de ikke gavne hans Avlsbrug; thi han erfarer dem ikke, da han ikke læser om Avlsbruget og ikke har Leilighed til at gjøre Reiser, hvorved han kunde gjøre sig bekendt med dem. Han bliver rigtignok ved denne Opdrættelse til Landmand saaledes, at Pluraliteten antager ham for en dygtig Landmand; men hvor langt staaer han dog ikke under det, som han vilde være bleven, dersom han havde lært at trænge ind i Videnskaben, — og det er netop ham, der er opfodt og opdraget paa Landet, der elsker Landlivet og de landlige Syssler, — der har Kræfter, som Kjøbstædsboerne vanskeligen faae, der har Dvælse i de mekaniske Beshæftigelser, — ham er det netop, som et videnskabeligt Overblik over Landoeconomien vilde gjøre til en udmærket Landoeconom; thi derved vilde han faae en dobbelt Interesse for sine Forretninger, blive befriet fra Fordomme og forudfattede Meninger, og han havde tillige ved bestandigt at have levet paa Landet og mellem Landmænd, baade hørt Andres Erfaringer og selv gjort nogle.

En anden Klasse af Landmænd findes der ogsaa, nemlig Kjøbstædsfolk, der i deres Ungdom ikke have haft Stadighed til Studeringer eller til at gjenneegaae en anden Vel. som forekom dem for besværlig; deres Forældre eller Formyndere have derfor antaget det bedst, at de kom til Landvæsenet, hvortil de ogsaa havde Lyst, fordi de antog,

at paa Landet bestode Beskæftigelserne kun i at ride og kjøre og gaae og drive over nogle Arbeidsfolk. — Saadanne unge Mennesker maae, for at kunne bringe det til Noget i Landvæsenet, gennemgaae en suur Læretid; thi de maae lære Haandgrebene, som den, der er født paa Landet, næsten som Barn har lært, og det ofte, efterat han aldrig har beskæftiget sig med practiske Arbeider. Mange lære dem derfor aldrig og maae rigtignok senere angre det; men deres Færgelighed saares formeget ved at arbejde mellem simple Arbeidsfolk og ofte være udsat for deres Spot. Hellerikke er det altid Tilfældet, at de opmuntres dertil af den Mand, som lærer dem Landvæsenet; — maaskee han endog er glad ved, at de ikke forsinke Arbeidet, eller maaskee han ikke engang generer sig for selv at bruge deres Uvanthed til Skive for sin Vittighed.

Men om ogsaa et ungt Menneske, der ikke er vant til Landvæsenet, indseer Nødvendigheden af at øve sig i de practiske Forretninger, om han ogsaa har Vedholdenhed nok til at arbejde mellem Tjenestekarle, — saa har han derfor dog ikke overvundet alle Vanskelighederne, han forstaaer ikke Omgangsmaaden med Arbeidsmanden, han mangler Erfaringer, og kan vanskeligen erholde dem, da de ældre Landmænd i Almindelighed kun nødtigt indlade sig med Begynderne. — Og stor Vanskelighed har i det Hele et ungt Menneske ved at faae en passende Plads; kun saa Landmænd ville saaledes tage sig af det unge Menneske, at han har nogen virkelig Nytte af at være hos dem, og man maa ogsaa tilstaae, at det er sjældent, at en Landmand kan paatage sig saaledes at undervise sin Elev, som var ønskeligt, — thi om han ogsaa besad baade practisk Dygtighed og en videnskabelig Dannelse, saa vil hans Tid dog kun sjældent flaae til, at han kan give Timeundervisning; det Eneste næsten, som han kan gjøre, er at anbefale ham, hvilke Bøger han skal læse, forklare ham, hvad han ikke forstaaer, og tale med ham derom. Fremdeles er det kun sjældent, at en Landmand vil gjøre et ungt Menneske bekendt med sin pecuniaire Forfatning, derfor kan han ikke lære ham, hvormeget hans Nolsbrug indbringer, hellerikke er hans Stilling saaledes, at han kan holde saa detaillerede Regnskaber, som var ønskeligt for at hans Elev kunde lære at gjøre nogenlunde rigtige Beregninger over et Nolsbrug.

Vel var det muligt for den vordende Landmand at lære Landvæsenet i fremmede Lande, og vi see ogsaa flere unge Mennesker, naar de have været i nogle Aar hos en Landmand, at reise, men desto værre sædvanligviis til Holsteen, hvor de ikke kunne lære ret meget Nyt, som kan være dem til Nytte i Sjælland; thi vi kunne vel, uden at man med Grund kan beskylde os for Forsængelighed af vort Landvæsens Tilstand, paastaae, at Agerbruget i det Hele staaer paa et høiere Trin hos os end hos Holstenerne *). — Dg endog om den unge Mand vil tage til de Lande, hvis Landvæsen staaer over vort, vil han dog ikke have just stor Fordeel deraf; thi han kjender ikke vore Forhold i landoeconomist Henseende, han kan derfor ikke afgjøre, om vi kunne indføre de Systemer og Methoder, som der ere gængse, — han kan ikke der lære, hvorledes vore Arbeidsfolk skulle behandles, han kan ikke der faae Kundskab om de Erfaringer for og imod de nu brugelige Fremgangsmaader, som her ere gjorte. — Fremdeles maa endnu tilføies, at ikke enhver Fader ønsker i den Alder at lade sin Søn opholde sig i et fremmed Land og mellem Fremmede, ligesom det ogsaa vilde være forbundet med store B.kostninger.

Dg er det ikke ogsaa tungt, at i et Land, hvis Hovederhverv er Agerdyrkning, der have vi latiniske Skoler, hvortil der gives offentlig Understøttelse, der have vi to Universiteter, et Academi, en polytechnisk Skole; men vi have intet Institut, hvor det unge Menneske kan dannes til en dygtig Landoeconom, paa samme Tid, som han, ved at vælge en anden Virkekreds for sin Fremtid, har Lethed ved at skaffe sig de dertil nødvendige Kundskaber. Dg er det ikke en Skam for et Land, hvis Hovederhverv er Agerbrug, at det ikke har et Institut, hvorfra berømte Landoeconomer kunne udgaae, medens det har Universiteter, som have dannet Videnskabsmænd, der ere berømte baade i og udenfor dets Grændser! Dg skulde det ikke ogsaa være

*) I Holsteen er især Agriculturen under vor, der bruges hverken Bølgfod eller Rodfrugter; men langstiraet Sæd i fem Aar efter hverandre er almindeligt at see. Der opdager man ikke den Iver for forbedrede Agerdyrkningsredskaber, derimod staaer deres Meierivæsen høit, og hvad dertil umiddelbart henhører, for Exempel Vinterfodringen, Højergningene m. M.

i Statens Interesse, at gjøre en Opoffrelse for et Landvæsen sinstitut og Monstergaardes Oprettelse, da Agerdyrkningen derved maatte hæve sig, Folkets Velstand forbedres, og Statsindtægterne forøges.

Et Landvæsen sinstitut, hvor ikke Dilettanter holdt Foredrag, men hvor Lærerposterne vare beklædte af Mænd, der havde produceret Noget i deres Videnskaber, og af hvem man altsaa kunde vente, at de besad Dygtighed og Begeistring for dem, et saadant Institut maatte vistnok med Tiden have stor Indflydelse paa Landvæsenets Tilstand, om den end ikke sporedes oieblikkelig; thi der skal Tid til at faae Fordomme udryddede, og dem findes der mange af med denne Sag. — Men man vil maaskee indvende, at vi ved Universitetet have en Professorepost i Landoeconomi, at alle de Videnskaber blive der foredragne, som der kunde være Tale om ved et Landvæsen sinstitut; altsaa kan den unge Landmand der erholde de fornødne Kundskaber. Hertil maae vi svare, at saavidt os bekjendt, har ingen practisk og videnskabeligt dannet Landmand været Professor i Landoeconomi ved de danske Universiteter, og de Videnskaber, som ere Hjælpevidenskaber for denne, foredrages ikke med specielt Hensyn til den; det vilde derfor være en Nødvendighed at gaae dybere ind i dem end der behøvedes. Endnu er der en Hovedindvending imod at lade Landmanden søge sin Dannelse ved Universiteterne, som Thaar (første Deel af Grundsætninger for Landoeconomie, § 42) omtaler, efter at have indrømmet Gavnligheden af Lærestole ved dem for den tilkommende Statsembedsmand, Juristen eller Theologen og Lægen, for at de derved kunne erholde en klar Anskuelse af den landoeconomiske Haandtering: „For den lærelystne Landmand“, siger han, „synes de mig ganske upassende, da Universitetsforholdene, den academiske Levemaade og selve Sagens hele Synemaade der bringe noget Heterogent i hans Dannelse, hvilket med Hensyn paa hans tilkommende Virksomhed og Levemaade let kunde blive ham skadeligt. Man kan desuden neppe vente, at en practisk-videnskabelig Landmand vil antage en Lærestol ved et Universitet, og en anden er aldeles uduelig til et saadant Foredrag.“ Den her af Thaar anførte Grund maa vistnok Enhver indrømme, der kjender Forskjellen paa Landmandens og Studentens Liv; det er nødvendigt for det unge Menneske, der opoffer sig til Landvæsenet, at være i stadig Beskæftigelse dermed,

og det kan ikke nytte ham at høre Forelæsninger, naar ikke Theorien kan henvise til Praxis.

Naar vi altsaa mene, at et Landvæseninstituts Drettelse vilde have stor Bigtighed for det danske Agerbrug, naar vi antage, at denne Gjenstand maa have national Interesse *), naar vi herved forelægge denne Idee en offentlig Drettelse, da ville vi ogsaa netere gaae ind paa Sagen og omtale den Maade, hvorpaa et Landvæseninstitut maa indrettes, — thi lad vore Ideer være rigtige eller urigtige, maaskee kan Fremstillingen af dem tjene til, at denne Sag bliver offentlig omhandlet, og Interesse vakt derfor.

Det første Spørgsmaal bliver da, om det bør indrettes saaledes, at det kan modtage unge Mennesker, der ere aldeles ubekjendte med det practiske Landvæsen; i saa Tilfælde skal altsaa ogsaa alt det Practiske tillige kunne læres der, og der maa gives Leilighed til, at Eleverne kunne øve sig i de forskjellige Arbeider. — Det vil vistnok være forbundet med store Besværligheder at indrette det saaledes; thi om ogsaa en stor Apling er forbunden dermed, vil det dog være saare vanskeligt at give endog kun ti Elever tilstrækkelig og hensigtsmæssig Beskæftigelse paa mange Tider af Aaret, og blev først et Institut talrigt besøgt, da vilde man kun have saa lidt Arbeide til Eleverne, at de, istedetfor at vænnes til Driftighed, vilde forfalde til et mageligt og ørkesløst Liv. — Fremdeles vilde det være forbundet med Vanskelighed, naar Elever anmeldtes, som allerede vare øvede i det practiske Landvæsen, naar man var belavet paa at modtage uøvede; og endelig burde den Apling, som var forbunden dermed, drives som et Monsterbrug, hvilket ikke kunde skee, naar unge Mennesker skulde for en stor Deel forrette Arbeidet; thi det blev ofte baade slet gjort, og meget af det var vanskeligt at beregne, for Exempel Hestearbeidet, da der ikke kan udrettes ret meget med en Plov, som har en uøvet Plovmand, og det mangen Gang kan skee, at den Jord, der saaledes er pløiet, maa have en extra Pløining. — De Elever, som have Øvelse, førend de faae Udgang paa

*) Iaar paa en Tid, hvor der skrives saameget om at forbedre Jiantjernes Tilstand.

et Landvæseninstitut, ville lettere kunne beskæftiges, de kunne maaſkee ogſaa have Gavn af kun at følge Gangen i hele Agerbruget, for at kunne ſaae et Overblik over det Hele, og deres Tid kan anvendes til den videnskabelige Dannelse.

Men for at Eleverne ikke ſkulle medbringe forudfattede Meninger, for at de, der ikke tidligere have været ved Landvæsenet, ikke ſkulle have de ſamme Vanſkeligheder, ſom nu ved at ſaae en paſſende Plads hos en Mand, der kan lære dem det Practiſke, bør der i Forbindſe med et Landvæseninstitut drives Gaarde, ſom ſtaaer under Forſtanderens Opſyn, ſom dyrkes efter de ſamme Systemer, ſom det, og der bør unge Menneſker modtages for at lære det Practiſke. Der burde da være ſaa mange af diſſe, at der ikke behøvedes uden nogle enkelte Elever paa hver; diſſe Agerbrug kunde da blive et Slags Monſtergaard, ſom ved en henſigtsmæssig Beſtyrelſe maatte give godt Udbytte, — og Eleverne kom da til Institutet uden Fordomme, og Beſtyreren af en ſaadan Gaard vilde ogſaa have bedre Leilighed til at viſe dem tilrette end de fleſte Landmænd nu kunne.

De Videnskaber, hvori der maatte holdes Forelæſninger, maatte være Naturvidenskaber, iſærdeleſhed Chemie, fremdeles Mathematik og Landmaaling ſamt Veterinair-Videnskaber, ligeledes burde der ogſaa foredrages Landbolougivningen. Chemie er viſtnok den Videnskab, ſom burde lægges ſærdeles Vægt paa; thi ved den vilde mange Phænomener lade ſig forklare, og hele det Thærſke System, der jo er det fuldkomneſte vi have, kan vanſkeligen forſtaaes uden chemiſke Kundſkaber; men det er ikke ſaa fuldstændigt, at det ikke ſkulde trænge til Udvidelſe. Uden chemiſke Kundſkaber kunne vi vel udſinde, hvormegen Gjødning der produceres af et beſtemt Quantum Foder; men vi kunne ikke udſinde, hvilke Beſtanddele Gjødningen af de forſkjellige Dyr og efter de forſkjellige Fodermidler indeholder, ligesaa lidt ſom vi kunne komme til nogen Viſhed om, hvilke Stoffer Sæden behøver til ſin Næring o. ſ. v.

Det er netop Hjælpevidenskaberne ved Landoeconomien, ſom de fleſte Landmænd ſavne, der med Iver lægge ſig efter deres Videns-

skab; thi de kunne ikke paa Landet og under mange Beskæftigelser erholde disse, og derved kunne de heller ikke trænge ind i denne. — Hvad der skrives, hvori kemiske Undersøgelser lægges til Grund, kunne de ikke fuldkommen forstaae; opstaaer der Strid om disse, da kunne de ikke afgjøre, hvis Paaastande der ere rigtige, og folgelig vide de ikke, hvad Resultatet bliver. Ligesaa uvidende ere de fleste Landmænd i Mekaniken, og for dem vilde den altid være til stor Nytte, for Exempel alene ved en Plovs, en Vogns eller Maskines Construction, — med de øvrige Hjelpevidenskaber gaaer det ligesaa.

Det er en Selvsøge, at ved en landoeconomisk Læreanstalt maa der holdes Forelæsninger over Landoeconomien, de forskellige Systemer maae gennemgaaes, og isærdeleshed maa der vækkes Interesse for den som Videnskab; og er dette skeet, og Hjelpevidenskaberne ere grundigen lærte, da vil der ogsaa kunne dannes Landmænd, som ikke ville see Landvæsenet kun fra et practisk Synspunkt, kun som et Middel til deres Existence, men fra et videnskabeligt, som vilde søge at skaffe sig selv Lys, hvor der endnu er Mørke, og som vilde udvide og forege Videnskaben. Da vil en ny Aand besjæle Landmanden, og Agerdyrkningen vil gjøre store Fremskridt; da vil man ikke alene nøies med at benytte de Forbedringer, som Fremmede indføre hos os; men man vil opsoge dem hos dem, og man vil endog selv gjøre Forbedringer: — og da vil først Velstand udbrede sig i Danmark; thi Agerdyrkningen er dets Erhvervsgrøen, og naar den fuldkommengjøres, vil langt mere afvindes Jorden, end nu er Tilfældet.

At en landoeconomisk Læreanstalts Drettelse vil være forbunden med store Beløstninger, er ganske vist; thi der maa under den henligge en meget stor Uvling, som drives med et intensivt Agerbrug, og vel maa denne jo give betydelig Indtægt, men det vil jo være forbundet med Tab, at sætte den i Drift; ligeledes maa der rimeligviis bygges betydeligt. Desuden kan man jo langstaa ikke vente, at Eleverne ville kunne godtgjøre Docenternes Gager; tvertimod kan der neppe antages et stort Antal af Elever i Begyndelsen, og kan Betalingen heller ikke sættes høit, men kan Danmark have to

Universiteter og mange latinske Skoler, saa maa det dog vistnok ogsaa kunne have een landoeconomisk Lærestalt *).

At faae Docenter i Hjælpevidenskaberne, vilde neppe være saa vanskeligt, som at erholde en Docent i Landoeconomien; thi vel ere der flere Landmænd, som ere trængte ind i denne, men kun saa have Lyst til at forlade deres Virkefæds, og kun saa ere inde i Hjælpevidenskaber. Dog har andre Lande Landvæsenstinstituter med dygtige Forstandere, hvorfor skulde vort Fædreland ikke ogsaa kunne opnaae dette?

Hidtil have vi kun betragtet en landoeconomisk Lærestalt med Hensyn til den Vigtighed, den maa have for det unge Menneske, der ønsker en landoeconomisk Dannelse; men ogsaa paa de Landmænd, som allerede have nedsat sig og paa egen Haand drive en Avling, kunde den virke. Den Avling nemlig, som skulde forbindes med den, maatte naturligviis dyrkes saa fuldkomment som muligt, den maatte ikke benytte usædvanlige Hjælpekilder, for Exempel Indkjøb af Gjødning, men der maatte gøres Alt, hvad Kraft, Indsigt og Energie kunne udrette. Der maatte føres meget detaillerte Regnskaber, aarlige Beretninger over Arbeidet, som var udført, om Grundene derfor, om Planen over det Hele, om Udgifter og Indtægter, burde trykkes og omsendes. Dersom, hvilket vi haabe, Foretagendet lykkedes, hvor stor Indflydelse kunde da ikke saadanne Beretninger have paa Landvæsenets Tilstand? Hvor megen Leilighed gaves ikke ved dem til at vække Interesse for Landoeconomien? De vilde indeholde et practisk Beviis for Videnskabens Vigtighed for Agerdyrkningen.

Fra et saadant Institut kunde ogsaa et landoeconomisk Ugeskrift udgaae; det savne vi nu, og det kunde have Interesse hos flere, om et saadant eksisterede. Men det er ikke at formode, at en enkelt privat Mand vil kunne paatage sig dets Udgivelse, thi for

*) Maafee ogsaa et Forskinstitut kunde sættes i Forbindelse dermed; for den tilkommende Godseier vilde det være af Vigtighed.

Diebticket vilde det neppe kunne dække Omkostningerne, og en practisk Landmand har i Reglen ikke Tøne til at opoffre sin Tid paa det Slags Beskæftigelser uden at faae sit Arbeide godtgjort. Heller ikke troer jeg, at det var en privat Mand muligt, ugentligt at kunne levere et interessant Nummer, førend der er vakt større Interesse for Landoeconomien; et Institut derimod, hvor der var meget nyt Arbeide at foretage, hvor der opholdt sig Mænd, som hver i sit Fag kunde bidrage til et Ugeskrift, vilde have færre Vanskeligheder at overvinde.

Hvor stedmoderligt Danmark har behandlet sine Landmænd, see vi ogsaa Exempel paa deri, at der ikke gives dem Reises stipendier, derimod kunnebaade Theologer, Jurister, Læger, Polytechnikerne, Digtere og Kunstnere erholde Understøttelse til Reiser i fremmede Lande i flere Aar. Og mon ikke netop den tilkommende Landmand vil kunne høste en særdeles stor Nytte af sin Reise? Han vil baade see, hvorledes Agerbruget drives paa andre Steder, have Leilighed til at sammenligne mange forskjellige Fremgangsmaader, og han vil ved Samtale kunne faae mange Anskuelser og Ideer at høre, hvorved han vil faae et ganske andet Blik over den landoeconomiske Videnskab, end han tidligere havde, og blive befriet for en Censidighed, hvilken er vanskelig for Landmændene at aflægge, naar de kun kjende deres Fædrelands Agerdyrkning. — Saadanne Reiser ville ogsaa bidrage til, at fremmede Kreaturer bleve indførte; naar den unge Mand faae bedre Racer end vore egne, vilde han vistnok see at skaffe sig nogle Stykker deraf.

Idet vi slutte dette Afsnit, og dermed dette Arbeide, gøre vi endnu engang opmærksom paa, at det er Interesse for den landoeconomiske Videnskab, som mangler, og at, naar den er vækket, da vil Agerbruget først for Alvor hæve sig. Det var først, da Thaar fremstod, og hans videnskabelige landoeconomiske Skrifter udbredtes, at det tydske Agerbrug gjorde store Fremskridt; og i Danmark vilde det samme vistnok være Tilfældet. Derfor var det ønskeligt, at der

snart blev gjort Noget, for at vække Interesse for Landoeconomien; hvad enten det kan skee paa de her anførte Maader ved et Landvæsens-Instituts Drettelse, ved at danne Mønstergaarde, ved at udgive Ugeskrifter, og ved at meddele Reifestipendier, eller om det kan skee paa andre og bedre Maader, saa bør det vistnok gøres snarest muligt.

N o t t e l s e r.

- Side
7, Linie 14. falder, l.: folder.
20 — 1. Sammes, l.: sammes.
21, nederste Linie. 4, Byg, l.: 4, Rug.
22, Linie 6. for, l.: ved.
26 — 8. at pløie om Efteraaret, let see et Beviis, l.: at pløie om Efteraaret let — see et Beviis.
— Linie 23. førend forud for den, l.: førend efter den.
28 — 23. efter toaarigt skal indskydes: „Kloverland“.
47 — 22. Fure gjødes, l.: suregjødes.
54 — 5. hvis vil man, l.: hvis man vil.
64 — 2. 400, l.: 600.
67 — 17. landoconomiske, l.: oconomiske.
81 — 19. 250, l.: 150.
91 — 3. 8 Pd., l.: 8 Lod.
92 — 2. meer ikke, l.: meer næsten ikke.
94 — 9. lang, l.: lang.
95 — 16. vinterlige, l.: vinterlagte.
96 — 16. opløse, l.: afgræsse.
99 — 3. hollandt, l.: udenlandt.
122 — 18—23. Den Standsning var kun en Følge af øieblikkelige Handelsconjecturer, som indtraf da dette Affnit blev indleveret til Landhuusholdningselskabet; senere er Handelen fortsat.
130, Linie 3 f. n. to af Byens Heste, l.: to af Byens Gaardmands Heste.
136 — 1. bryder, l.: brydes.
142 — 4. forat drives ud af Stalden, hvor der o. s. v., l.: for at drives ud af Stalden, — hvor der ofte kan være temmeligt varmt, — i koldt og fugtigt Veir.
— Linie 2 f. n. hvorpaa, l.: hvorefter.
144 — 19. }
145 — 14. } Menneſker, l.: Meierſker.
145 — 24. Rippe Gæs, l.: Pigge Gæs.
147 — 19. for hver Tonde Land, l.: for hver tredie.
— 8 f. n. Hiin, l.: Hø.
154 — 5. sidste, l.: første.
156 — 10. Gieren, l.: Gierne.
163 — 11. nedkjøbes, l.: indkjøbes.
164 — 8. Lamningen, l.: Lammningen.
— 16. støbte, l.: støbte.
168 — 4. frembringe, l.: fremtvinge.
179 — 6. Gotte, l.: Gotta.
183 — 19. Gierne, l.: Gieren.
186 — 5. Stangtræer, l.: Stængetræer.
192 — 10. (formen)es, l.: her menes
193 — 2 f. n. Schwarz, l.: Schwarz
203 — 18. Sædevarerne, l.: Fædevarerne.

